T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
TÜRK DİLİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE VE MACARCA DİLBİLGİSİ TİPOLOJİLERİNİN TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİLMESİ TEMELİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

BÜLENT ŞİMŞEK

TEZ DANIŞMANI:

YRD. DOÇ. DR. OĞUZHAN DURMUŞ

EDİRNE, 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜLENT ŞİMŞEK tarafından hazırlanan **TÜRKÇE VE MACARCA DİLBİLGİSİ TİPOLOJİLERİNİN TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİLMESİ TEMELİNDE KARŞILAŞTIRILMASI** konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **20.05.2015 Çarşamba** günü saat **12.30**'da yapılmış olup, tezin **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. AHMET GÜNŞEN	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. BÜLENT BAYRAM	Kabul Edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. OĞUZHAN DURMUŞ (Danışman)	Kabul Edilmesine	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10114645
Yazar Adı / Soyadı	BÜLENT ŞİMŞEK
T.C.Kimlik No	27643093510
Telefon	5053696417
E-Posta	bulentsimsek_@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRKÇE VE MACARCA DİLBİLGİSİ TİPOLOJİLERİNİN TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİLMESİ TEMELİNDE KARŞILAŞTIRILMASI
Tezin Tercümesi	COMPARING THE TURKISH AND HUNGARIAN LANGUAGE GRAMMARS ON THE BASIS OF TEACHING TURKISH AS FOREIGN LANGUAGE
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature ; Eğitim ve Öğretim = Education and Training
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Türk Dili Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2016
Sayfa	216
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. OĞUZHAN DURMUŞ
Dizin Terimleri	Türkçe eğitimi=Turkish education ; Türkçe öğretimi=Turkish teaching
Önerilen Dizin Terimleri	Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, Macarca, karşılaştırmalı dilbilgisi, dilbilgisi tipolojisi, dil aileleri

24.05.2018

İmza:.....

Tezin Adı: Türkçe ve Macarca Dilbilgisi Tipolojilerinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesi Temelinde Karşılaştırılması

Hazırlayan: Bülent ŞİMŞEK

ÖZET

Kaşgârlı Mahmut'un Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi amacıyla 1072 yılında yazılmaya başlayıp 1077 yılında bitirdiği "Kitâbü ***Dîvânı Lügâti't Türk"*** adlı Türkçe sözlükten bugüne kadar geçen 930 yıldan uzun sürede Türkçenin yabancılar tarafından öğrenimi hiç durmadı. Binlerce yıl içerisinde geniş bir alana yayılarak uygarlıklar kuran, göçlerle, yönetim biçimleriyle, askeri becerisiyle yakın ve uzak toplumları etkileyen Türklerin dilinin öğrenilmesinin Türk olmayanlar için bazen sadece siyasi bazen de varoluşsal bir gereksinimi oldu. Bu nedenle geçtiğimiz yüzyıla kadar Türkçenin öğretilmesiyle ilgili yazılan kaynakların büyük çoğunluğu yabancılar tarafından kaleme alınmış olmasını bu temel ihtiyaçla açıklamak mümkündür. Ancak 20. yüzyılda dünyanın sayılı birçok devletin kendi dilini öğretmenin kültürel yayılmanın ya da tanınarak yaşayabilmenin vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu kavrayarak kendi dillerinin öğretimini akademik disiplin haline getirme çabasına girişti. Bu alanda Türkiye'nin diğer ülkelerle karşılaştığında biraz geç kaldığı ama son yıllarda yoğun olarak yapılan çalışmalarla Türkçenin öğretme ilkelerinin belirlenerek bu ilkelere uygun düşen öğretim araç-gereçleri oluşturulmaya devam ediliyor. Ancak bu çalışmalar içerisinde karşılaştırmalı dilbilgisinin öğretim süreçlerine katılmasının sağlayabileceği olanaklar konusunda yapılanlar ise oldukça sınırlı kalmış durumda. Bu çalışma, çeşitli dil tipolojilerinin dil kullanımları üzerindeki kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı etmenler olarak betimlenmesinin Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi amacıyla yazılan kaynak kitapların hazırlanması sırasında gözetilmesinin öğretim süreçlerinin daha verimli planlanmasını sağlayacağına ilişkin öngörülerden yola çıkarak hazırlandı.

Nostratik dil kuramına göre Ural-Altay dil ailesinin Fin-Ugor koluna mensup olduğu varsayılan Macarcanın, aynı temel çatı altında bulunan Türkçe ile dilbilgisi tipolojisi bakımından gösterdikleri büyük benzerliklerin Türkçenin

Macarlara öğretilmesinde bu büyük olanaklar sunabileceğinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışma üç bölümden oluşuyor.

Birinci bölüm Macarlar ile Türkler ve Macarca ile Türkçe arasındaki ilişkiyi tarihsel bağlamda incelerken ikinci bölüm Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi ile ilgili tarihi süreçler, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin ilkeleri ve Macarlar Türkçe öğretimi ile ilgili deneyimler incelenmektedir.

Çalışmanın asıl gövdesini oluşturan üçüncü bölümde ise Macarca ile Türkçe arasında sesbilimsel, yapıbilimsel ve sözdizimsel karşılaştırmalar yapılarak her bulgudan yola çıkarak Türkçenin öğretiminde bu bulguların nasıl değerlendirilebileceği üzerinde duruluyor ve bölüm, Türkçenin yabancılara A1, A2, B1 ve B2 düzeylerinde öğretilmesi için bir izlence önerisiyle son buluyor.

Anahtar sözcükler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, Macarca, karşılaştırmalı dilbilgisi, dilbilgisi tipolojisi, dil aileleri.

Name of Project: Comparing the Turkish and Hungarian Language Grammars on the Basis of Teaching Turkısh as Foreign Language
Prepared by: Bülent ŞİMŞEK

ABSTRACT

Learning Turkish as a foreign language has never been ceased during more than 930 years since Mahmut of Kasgar finished his outstanding Turkish dictionary in 1072. Turks have had serious influences on the neighbouring and remote peoples alike in vast geographies with their military skills, ruling methods, civilizations and lesser-greater transmigrations. Learning Turkish was not only an advantage or necessity, sometimes it was a matter of existence for certain peoples. That's why most of the teaching materials for Turkish had been written by non-Turkish authors until the last century. However in the 20th century most of the major countries started to establish academic institutions to teach their language within and outside their country, as they realized that teaching their language was one of the most efficient means of cultural expansion and/or realization.

Although academic researches started rather later than most of advanced countries, substantially big number of research has done in last couple of decades in order to demarcate the field and describe the general principles of teaching Turkish as a foreign language. Nevertheless the number and the quality of the researches aiming at harnessing the possible opportunities provided by comparative grammar seem rather insufficient. This research aims to detect and describe the typological features of Hungarian in order to provide tangible material to develop teaching materials which would help teachers plan their curriculum more effectively.

Hungarian is envisaged as a Finn-Ugric language in Ural-Altaic language family in Nostratic theory. Because Turkish is also assumed in the same language family, there are several common typological features between two languages which eventually help Hungarians learn Turkish more easily. Academic researches and personal experiences clearly demonstrate that this assumption is true if the teaching

materials are prepared accordingly and the teachers are also aware of these features. This study comprises there chapters to provide necessary data for the prospective researchers.

Chapter one deals with the relations with Turks and Hungarians on the one hand and with Turkish and Hungarian on the other. Chapter two first provides historical data about teaching Turkish as a foreign language and secondly gives information about the principles of teaching Turkish as s foreign language and about the experience of teaching Turkish to the Hungarians. Chapter three is the main body of the research which compares the phonetic, morphological and syntactic characteristics of two languages and provides teaching materials and methods for each specific topic. A tentative curriculum is also provided for the levels A1, A2, B1 and B2.

Key words: Teaching Turkish as a foreign language, Hungarian, comparative grammar, language typology, language families.

ÖN SÖZ

Türkçenin yabancı dil olarak ne zamandan beri öğretildiğini tam olarak bilemesek de ilk verileri Uygurlar dönemine kadar geri götürebilmekteyiz. Bu amaçla hazırlanan en eski eserin ise Kaşgârlı Mahmut tarafından 1072 yılında yazılmaya başlanıp 1077 yılında bitirilen "**Kitâbü *Dîvânı Lügâti't Türk"*** adlı Türkçe sözlüğü olduğu kabul edilmektedir. Binlerce yıl içerisinde geniş bir alana yayılarak uygarlıklar kuran, göçlerle, yönetim biçimleriyle, askeri becerisiyle yakın ve uzak toplumları etkileyen Türklerin dilinin öğrenilmesinin Türk olmayanlar için bazen sadece siyasi bazen de varoluşsal bir gereksinim olduğunu varsaymak doğal görünüyor. Türkçenin öğretilmesiyle ilgili kaynaklarımızın yakın tarihlere kadarki büyük çoğunluğunun yabancılar tarafından kaleme alınmış olmasını bu temel ihtiyaçla açıklamak mümkündür. Türklerin yayılma alanlarında yaşayan ve Türk devletlerinin yönetimi altına giren, Türk olmayan boy ve devletler için Türk devletlerince uygulanan bir Türkçe öğretme programının olduğuna dair ise delil bulunmuyor.

Gelgelelim 20. yüzyılda dünyanın sayılı birçok devletinin kendi dilini öğretmenin kültürel yayılmanın ya da tanınarak yaşayabilmenin vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu kavrayarak bu işi bir akademik disiplin haline getirme çabasına giriştiği, kendi ülkesindeki dil okullarının yanında başka ülkelerdeki akademik alanları kullanarak ya da kültür merkezlerinde dilini öğretmeye çalıştığı görülüyor. Bu alanda Türkiye'nin diğer ülkelerle karşılaştırıldığında biraz geç kaldığını ama son yıllarda yoğun olarak yapılan çalışmalarla Türkçenin öğretme ilkelerinin belirlenerek bu ilkelere uygun düşen öğretim araç-gereçlerinin oluşturulmaya çalışıldığını izleyebiliyoruz. Bu çalışmalar içerisinde karşılaştırmalı dilbilgisinin öğretim süreçlerine katılmasının sağlayabileceği olanaklar konusunda yapılanlar ise oldukça sınırlı kalmış durumda. Bu çalışmayı, çeşitli dil tipolojilerinin dil kullanımları üzerindeki kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı etmenler olarak betimlenmesinin Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi amacıyla yazılan kaynak kitapların hazırlanması

sırasında gözetilmesinin öğretim süreçlerinin daha verimli planlanmasını sağlayacağına ilişkin öngörülerden yola çıkarak hazırladım.

Ural-Altay dil ailesinin Fin-Ugor koluna mensup olduğu varsayılan Macarcanın, aynı büyük çatının altında bulunan Türkçe ile dilbilgisi tipolojisi bakımından oldukça yüklü sayıda benzerliği bulunduğu için öncelikle bu benzerliklerin ve tipik ayrışmaların ortaya koyulmasını ve bu özelliklerden yola çıkarak öğretim stratejisi ve yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla öğretim önerileri sunabilmeyi hedefledim. Çalışmanın bu amaçla yapılacak diğer çalışmalara da kaynaklık edebilmesini umuyorum.

Bu tezin hazırlanması sürecinde geniş akademik bakış açısı, birikimi ve kendini Türkçe araştırmalarına adamış bir bilim adamı olmasının yanında, verdiği dostça, kardeşçe destekle yanımda olan tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Oğuzhan Durmuş'a, bana inanarak bu çalışmayı yapmam için yüksek lisans programına girmemde ve süreç boyunca bana destek olan Prof. Ahmet Günşen'e, öğretmenliği bir ülkü olarak görüp öyle yaşayan, öğretme ışığının sönmesine hiç izin vermeyen az sayıdaki bilge öğretmenime ve iyi bir öğretmen olmak için neler yapılmaması gerektiğini öğrenciliklerim ve öğretmenliğim boyunca göstermek için çabalayan çok sayıda eğitim-öğretim memuruna şükranlarımı sunmayı borç biliyorum.

Bülent Şimşek

Londra, 21.03.2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....i
ABSTRACT.....iii
ÖN ÖZ.....v
İÇİNDEKİLER.....vii
TABLO LİSTESİ.....xiv
KISALTMA VE İMLER İÇİN ANAHTAR.....xvi

GİRİŞ.....1
TEZİN KONUSU 1
TEZİN AMACI VE GEREKLİLİĞİ.....1
SAYILTILAR.....3
SINIRLILIKLAR.....4
YÖNTEM.....5
KAYNAKLAR.....6

I. BÖLÜM: TÜRKÇE VE MACARCANIN AKRABALIĞI MESELESİ 7
1.1. Türkler ve Macarlar Arasındaki İlişkilerin Tarihi 10
1.2. Türkçe ve Macarca Arasındaki Etkileşim.....12
1.3. Macarların Türkçeye Öğrenmeye İlgisi.....18

II. BÖLÜM: TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİ.....20
2.1. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminin Tarihi Gelişimi.....20
2.2.Yabancı Dil Öğretim İlkeleri ve Türkçenin Yabancı
Dil Olarak Öğretim.....24
2.3. Macarcanın Yabancı Dil Olarak Öğretimi ve Türkçenin
Yabancı Dil Olarak Öğretimi Karşılaştırması.....35

III. BÖLÜM: MACARCA VE TÜRKÇENİN TİPOLOJİK KARŞILAŞTIRMASI VE TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ 39

3.1. SES BİLGİSEL (FONOLOJİK) ÖZELLİKLER.....39

3.1.1. Ses Olayları.....41

3.1.2. Vurgu ve Titremleme.....42

3.2. YAPI BİLİMSEL (MORFOLOJİK) ÖZELLİKLER.....44

3.2.1. Macarcada sözcük kökleri ve eklerin temel özellikleri.....44

3.2.1.1. Macarca sözcüklerin kök biçimleri 44

3.2.2. Macarcadaki eklerin türleri.....46

3.2.2.1. Önekler (prefixum) 47

3.2.2.2. Sonekler (suffixum) 47

3.2.2.3. Araek (infixum) 47

3.2.3. Macarcadaki soneklerin özellikleri.....47

3.2.4. Ekleşmede ses değişiklileri.....49

3.2.5. Yardımcı sesler 50

3.2.6. İlişki Kurma İşlevli Bağlı Birimler.....51

3.2.6.1. Yardımcı fiiller ve çeşitleri.....52

3.2.6.1.1. Kopula işlevli yardımcı fiiller.....52

3.2.6.1.2. Çekim işlevli yardımcı fiiller.....53

3.2.6.1.3. Fiilin kılınışıyla ilgili özel anlam özelliği gösteren yardımcı fiiller.....54

3.2.6.2. Edatlar.....55

3.2.6.2.1. İstemi bulunmayan (isim öğesi eksiz) edatlar.....57

3.2.6.2.2. İstemli (isim öğesi zorunlu olarak ek alan) edatlar.....58

3.2.6.2.3. İçinde iyelik eki bulunan edatlar.....59

3.2.6.2.4. Edatların zamirlerle çekimi.....62

3.2.7. İsim Soylu Sözcükler.....64

3.2.7.1. İsim 64

3.2.7.1.1. İsmin belirliliği ve belirsizliği 64

3.2.7.1.1.1. Belirlilik ve belirsizlik imleri (artikel): névelő.....66

3.2.7.1.2. İsimlerin yapısı.....69
3.2.7.1.2. 1. İsimden isim yapan, sözcük türünü değiştirmeyen ekler….69
3.2.7.1.2. 2. İsimden sözcük türünü değiştirerek sözcük türeten ekler....70
3.2.7.1.2. 2. 1. Sıfat yapan ekler.....71
3.2.7.1.2. 2. 2. Fiil yapan ekler.....71
3.2.7.1.3. İsim soylu sözcüklerin çekimi.....72
3.2.7.1.3. 1. İsimlerde sayı.....72
3.2.7.1.3. 2. İyelik çekimi.....73
3.2.7.1.3. 3. Hal çekimleri.....76
3.2.7.2. Sıfat ve Zamir.....82
3.2.7.2. 1. Resmî (formal/mesafeli) zamir yapıları
ve diğer formal kullanımlar ….....84
3.2.7.2. 2. İşaret sıfatlar ve zamirleri.....87
3.2.7.2. 3. Atıf zamirleri.....88
3.2.7.2. 3. 1. İsme atıfta bulunanlar.....88
3.2.7.2. 3. 2. Sıfata atıfta bulunanlar.....89
3.2.7.2. 3. 3. Zarfa atıfta bulunanlar.....89
3.2.7.2. 4. "más, másik, többi ve egyéb" belirsizlik sıfatları
veya zamirleri.....90
3.2.7.3. Edat (Son Çekim Edatları) 93
3.2.8. Fiiller.....97
3.2.8.1. Fiillerin Yapısı.....97
3.2.8.1.1. Fiillerin kök biçimleri.....97
3.2.8.1.1.1. -*ik*'li fiiller.....99
3.2.8.1.2. Türetme Ekleri.....100
3.2.8.1.2. 1. Fiil türeten ekler.....100
3.2.8.1.2. 2. Fiilden isim türeten ekler.....101
3.2.8.1.2. 3. Fiilde Olumsuzluk.....102
3.2.8.1.2.3.1. Çifte olumsuzluk.....103
3.2.8.1.2.4. *İgekötő* 'fiil öneki'? 104
3.2.8.1.2.5. Fiilde Çatı.....106
3.2.8.1.2.5.1. Ettirgen ve oldurgan fiiller.....106

3.2.8.1.2.5.2. Dönüşlü ve işteş fiiller.....107
3.2.8.1.2.5.3. Edilgen fiiller.....108
3.2.8.2. *Van* Fiili.....109
3.2.8.3. Fiilde Zaman.....111
3.2.8.4. Fiilde Kip ve Modalite.....112
3.2.8.5. Fiillerin İstemleri (valenz) 113
3.2.8.5.1. İstemlerin öğretimi.....118
3.2.8.6. Fiil Çekimi.....121
3.2.8.6.1. Sıfır morfem (Ø) paradigması.....123
3.2.8.5.2. Fiil çekimlerinde kişi ekleri ve sayısı.....125
3.2.8.6.3. Macarcada fiil çekimi paradigmaları.....127
3.2.8.6.3.1. Genel çekim (Belirsiz nesneli fiil çekimi) 128
3.2.8.6.3.2. Belirli nesneli fiil çekimi.....130
3.2.8.6.3.3. *-ik*'li fiillerin çekimi.....133
3.2.8.6.3.4. Birleşik (sentetik/morfolojik) yapılı fiil çekimleri.....134
3.2.8.6.3.5. Özel çekimler ve eksik paradigmalı fiil çekimleri.....134
3.2.8.6.3.5.1. *Van/volt/lett/lesz* 'var/vardı/oldu/olacak' koşacı ve kopula paradigmaları.....135
3.2.8.6.3.5.2. *Kell/kellett* 'gerekiyor/gerekti; lazım/lazımdı'.çekimi.....136
3.2.8.6.3.5.3. *Szokott* {-(E^2)r}, {-(E^2)rdİ}/{-(İ)r}, {-(İ)rdİ} yardımcı fiilinin çekimi.....139
3.2.8.6.3.5.4. *Tetszik/tetszett* yardımcı fiilinin çekimi.....140
3.2.8.6.4. Türkçedeki Fiil Çekimlerinin Öğretimi.....141
3.2.8.6.4.1. Fiil çekimlerinin öğretimi için ilgili izlence önerisi.....146
3.2.8.6.4.2. Fiil Çekimlerinin Öğretiminde Göz Önünde Bulundurulacaklar. 150
3.2.8.6.4.3. Fiil Çekimleri.....151
3.2.8.6.4.3.1. Belirli Geçmiş Zaman {-$D^2İ^4$}.....151
3.2.8.6.4.3.2. Emir-İstek Kipi (2. Tekil kişi ve 2. Çoğul kişi için).....153
3.2.8.6.4.3.3. Şimdiki Zaman {–($İ^4$)yor}.....153
3.2.8.6.4.3.4. Geçmişte kalan belirli sürerlik/alışkanlık/tekrar (Şimdiki zamanın hikâyesi) {–($İ^4$)yordu}….....154

3.2.8.6.4.3.5. Emir–İstek Kipi (Bütün kişiler için) {- E^{2}yİ^{2}m},{ø},{-sİ^{4}n}, {- E^{2}lİ^{2}m},{-İ^{4}n/ -İ^{4n}İ^{4}z},{-sİ^{4}n(lE^{2}r)…….....156
3.2.8.6.4.3.6. Gelecek Zaman {–(y) E^{2}c E^{2}k^2}.....157
3.2.8.6.4.3.7. Dilek kipi {–sE^2} "keşke" 157
3.2.8.6.4.3.8. Dilek kipi belirli geçmiş zaman{–sE^{2}yd^{2}İ^4} "keşke" 158
3.2.8.6.4.3.9. Belirsiz Geçmiş Zaman{– mİ^{4}ş}…….....158
3.2.8.6.4.3.10. Önceki geçmiş zaman (Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi) {– mİ^{4}ştİ^4}.....160
3.2.8.6.4.3.11. Geniş Zaman {–r},{– İ^{4}r},{–E^{2}r}; {–mE^2}, {-mE^{2}z}....162
3.2.8.6.4.3.12. Bilinen sonlanmış alışkanlık ve olasılık (Geniş zamanın hikâyesi) {–rdİ^4/–İ^{4}r d İ^4/- E^{2}r dİ^4};{–mE^{2}zdİ^4}.....166
3.2.8.6.4.3.13. Duyulan sonlanmış alışkanlık ve olasılık (Geniş zamanın rivayeti){–rmİ^{4}ş/– İ^{4}r mİ^{4}ş/ E^{2}rm İ^{4}ş};{mE^{2}zmİ^{4}ş}.....167
3.2.8.6.4.3.14. Geçmişte gerçekleşmemede kesinlik (Gelecek zamanın hikâyesi) {-(y)E^{2}cE^{2}ktİ^4}.....168
3.2.8.6.4.3.15. Geçmişte gerçekleşmemede duyulan kesinlik (Gelecek zamanın rivayeti) {(y)E^{2}cE^{2}kmİ^{4}ş}.....168
3.2.8.6.4.3.16. Geçmişte belirsiz/duyulansürerlik/alışkanlık/ tekrar (Şimdiki zamanın rivayeti) {–(İ^4)yormuş}.....170
3.2.8.6.4.3.17. Dilek kipi belirsiz geçmiş zaman{–sE^{2}ymİ^{4}ş} "keşke" 170
3.2.8.6.4.3.18. Şart Çekimleri.....171
3.2.8.6.4.3.18.1. 1. Tip şart cümleleri (olası sonuç için) 172
3.2.8.6.4.3.18.2. 2. Tip şart cümleleri (gerçekleşmesi beklenmeyen durumlar için).....174
3.2.8.6.4.3.18.3. 3. Tip şart cümleleri (geçmişte kalmış / gerçekleşemeyen durumlar için) 175
3.2.8.6.4.3.19. Gereklilik Kipi {-mE^{2}lİ^4}.....177
3.2.8.6.4.3.20. Gerçekleşmemiş belirli zorunluluk (Gereklilik kipinin hikâyesi) {-me2lİ^{4}ydİ^4}.....178
3.2.8.6.4.3.21. Gerçekleşmemiş belirsiz zorunluluk (Gereklilik kipinin rivayeti) {-mE^{2}lİ^{4}ymİ^{4}ş}.....179

3.2.9. Fiilimsi.....180
3.2.9.1. İsim-fiil.....180
3.2.9.2. Sıfat-fiil.....181
3.2.9.3. Zarf-fiil.....182
3.2.9.4. Fiilimsilerin Öğretimi.....185
3.2.9.4.1 İsim-fiillerin öğretimi.....186
3.2.9.4.2 Sıfat-fiillerin öğretimi.....188
3.2.9.4.3 Zarf-fiillerin öğretimi.....192

3.3. SÖZ DİZİMSEL (SENTAKSLA İLGİLİ) ÖZELLİKLER. 193

3.3.1. Kelime Grupları.....193
3.3. 1.1. Tamlamalar.....195
3.3. 1.1.1. İsim ve Sıfat Tamlamaları.....195
3.3. 1.1.1.1. Belirtisiz isim tamlaması.....195
3.3. 1.1.1.2. Belirtili isim tamlaması.....199
3.3. 1.1.1.3. Sıfat tamlaması.....201
3.3. 1.1.1.4. Macarcadaki Diğer Kelime Grubu Biçimleri.....201
3.3. 1.1.1.4.1. Yardımcı öğesi sona atılan sıfat tamlaması/
sıfat-fiil grubu 201
3.3. 1.1.1.4.2. İsim-fiil grubunu andıran
belirtili isim tamlaması biçimi……......203
3.3. 1.1.1.4.3. Yardımcı öğesi sona atılan
açıklayıcı sıfat tamlaması…….....205
3.3.2. Cümle.....207
3.3.2.1. Cümlede Anlam.....208
3.3.2.2. Cümle Yapısı.....210
3.3.2.2.1. Basit cümle.....210
3.3.2.2.2. Birleşik Cümle.....211
3.3.2.4. Cümle vurgusu, odak değiştirme ve anlam.....220
3.3.2.4. Cümle Öğeleriyle İlgili Notlar.....221

3.4. Yabancılar İçin Türkçe Öğretiminde A1-A2 ve B1 Düzeyleri İçin İzlence Önerisi 227

SONUÇ VE ÖNERİLER.....236

KAYNAKÇA.....239

TABLO LİSTESİ

I. Tablo: Macar abecesi
II. Tablo: Macarcada edatların kişi zamirlerine göre çekimlenişi
III. Tablo: Macarcada tekil iyelik eklerinin görünüşü
IV. Tablo: Macarcada çoğul iyelik eklerinin görünüşü
V. Tablo: Macarca hal eklerinin görünüşü
VI. Tablo: Macarcada isim türündeki sözcüklerin ek yapısı
VII. Tablo: Macarcada sıfat türündeki sözcüklerin ek yapısı
VIII. Tablo: Macarcada zamirlerin basit ve ek almış görünüşleri
IX. Tablo: Macarcada birleşik zamirlerin görünüşü
X. Tablo: Çekim Kategorilerinin Zamirler Üzerindeki Görünümü
XI. Tablo: Macarcada zamir ve isimlerin aitlik eki ile kullanımı
XII. Tablo: Macarcada işaret zamirleriyle işaret sıfatlarının hallerle kullanımı
XII. Tablo: Macarcada isim soylu sözcüklere gelen –hal ekleri dışındaki - ekler

XIII. Tablo: Macarcadaki yer-yön bildiren edatların hallere göre görünüşü
XIV. Tablo: Türkçedeki son çekim edatlarının istemleri
XV. Tablo: Macarca fiil köklerinin yalın ve ek almış görünüşleri
XVI. Tablo: Fiillerde kiplerin zaman kavramının bulunup bulunmaması durumu
XVII. Tablo: Macarcada fiil çekiminde eklerin görünüşü
XVIII. Tablo: Macarcada genel (belirtisiz nesneli) fiil çekiminde kişi ekleri
XIX. Tablo: Macarcada belirli nesneli fiil çekiminde kişi ekleri
XX. Tablo: *-ik'*li fiillerin kişi ekleri için toplu çekimi
XXI. Tablo: *lát-* 'gör'*, kér-* 'iste-'*, tör-* 'kır-'*, hoz-* 'getir-'*, néz-* 'bak-'*, főz-* 'pişir-' fiillerinin zamanlara göre genel (belirsiz nesneli) fiil çekimi

XXII. Tablo: *lát*- ‘gör’, *kér*- ‘iste-’, *tör*- ‘kır-’, *hoz*- ‘getir-’, *néz*- ‘bak-’, *főz*- ‘pişir-’ fiillerinin dilek-şart kipindeki genel (belirsiz nesneli) fiil çekimi

XXIII. Tablo: *vár*- ‘bekle-’, *kér*- ‘iste-’ fiillerinin emir kipindeki genel (belirsiz nesneli) çekimi

XXIV. Tablo: *lát*- ‘gör’, *kér*- ‘iste-’, *tör*- ‘kır-’, *hoz*- ‘getir-’, *néz*- ‘bak-’, *főz*- ‘pişir-’ fiillerinin belirli nesneli fiil çekimi

XXV. Tablo:lát- ‘gör’, kér- ‘iste-’, tör- ‘kır-’, hoz- ‘getir-’, néz- ‘bak-’, főz- ‘pişir-’ fiillerinin dilek-şart kipindeki belirli nesneli fiil çekimi

XXVI. Tablo: *vár*- ‘bekle-’, *kér*- ‘iste-’,emir kipindeki belirli nesneli fiil çekimi

XXVII. Tablo: Macarca fiillerin belirli nesne ve belirsiz nesne çekimine göre görünüşü

XXVIII. Tablo : ***-ik*’li** fiiller için bildirme ve tasarlama kiplerinin toplu çekimi

XXIX. Tablo: *Van/volt/lett/lesz* ‘var/vardı/oldu/olacak’ koşacı ve kopula paradigmaları

XXX. Tablo: *Kell/kellett/kellett volna* gereklilik yapısının çekimleri

XXXI. Tablo: *szokott* yardımcı fiilinin nesnesiz (genel) çekimi

XXXI. Tablo: *szokott* yardımcı fiilinin belirli nesneli çekimi

XXXII. Tablo: Macarcada ki kelime gruplarının sınıflandırılışı

XXXIII. Tablo: Macarcada ki kelime gruplarının söz dizimi

KISALTMA VE İMLER İÇİN ANAHTAR

" …" Türkçe örnek

'...' Türkçe olmayan sözlerin Türkçe çevirisi

Eğik yazı: Türkçe olmayan örnek YA DA başka bir kaynaktan yapılmış doğrudan alıntı

* : Dilbilgisel olarak doğru kabul edilmeyen kullanım

? : Dilbilgisel doğruluğu tartışmalı kullanım

ÖYT: Özne – Yüklem – Tümleç

ÖTY: Özne – Tümleç- Yüklem

TYÖ: Tümleç – Yüklem - Özne

TÖY: Tümleç – Özne - Yüklem

YTÖ: Yüklem – Tümleç - Özne

YÖT: Yüklem – Özne – Tümleç

YC: Yardımcı Cümle

TC: Temel Cümle

GİRİŞ

TEZİN KONUSU

Tezin konusu "Türkçe ve Macarca dilbilgisi tipolojilerinin, Türkçenin anadili Macarca olan öğrenicilere öğretilmesi temelinde yöntem ve öğretim araçları geliştirme amaçlı karşılaştırılması" olarak belirlendi.

TEZİN AMACI VE GEREKLİLİĞİ

Macarlar ve Türkler arasındaki tarihi ilişkinin kökenleri henüz tam olarak ortaya koyulamamış olsa da iki milletin hem kültür olarak hem de dil bakımından birbirine yakınlıkları dikkat çekmektedir. Türkoloji'nin de doğduğu topraklar sayabileceğimiz Macaristan'ın insanları kendileri için uzak akraba olarak görünen Türklerin dilini öğrenebilmek için hep merak duymuşlar, tarihi koşullar da iki milletin kaderlerinin defalarca kesişmesine olanak vermiştir.

Türkçenin Macarlara öğretilmesi konusunda özellikle Macaristan'da büyük bir gayret sergilenmiş, çeşitli üniversitelerdeki Türkoloji kürsülerinde ve özel kurslarda Türkçenin öğretimine yönelik kurslar düzenlenmiş, Macar bilim adamları Türk dili ve tarihi araştırmalarında daima ilk sıralarda yer bulmuşlardır. Ne var ki Türkçenin öğretilmesi amacına hizmet etmesi için karşılaştırmalı dilbilgisi

öğretimine dayalı yöntem ve tekniklerden yararlanmak için yeterince araştırma yapılmamış, iki dilin benzerliklerinin ve farklılıklarının dil öğretiminde sağlayacağı yararlar bugüne kadar göz ardı edilmiştir. Türkçenin yabancı dil olarak kurumsal bağlamda öğretilmesinin ve bu alanda yapılan araştırmaların Türkiye'deki geçmişinin çok eski olmayışının yanında, alanda yapılan çalışmalarda aralarında dil akrabalığı olduğu kabul edilen Korece, Japonca, Fince, Macarca gibi dilleri konuşanlara Türkçenin öğretilmesinin özel bir alan olarak değerlendirilmesine de henüz sıra gelememiştir. Oysa Türkçenin İngilizce, Fransızca, Rusça, Arapça gibi dünyanın yaygın olarak konuşulan ve öğrenilen dillerini konuşan insanlara öğretilmesiyle, benzer yapısal özellikler gösteren dillerin konuşurlarına öğretilmesi arasında birtakım farklılıkların olduğuna ve bu ayrımın yapılmasıyla hazırlanacak Türkçe öğretim programı ve malzemesinin birçok pratik yarar sağlayacağına kuşku yoktur. Basit birkaç örnek vermek gerekirse, İngilizce veya Rusça konuşan birine ünlü uyumlarının işleyişini ve Türkçedeki ünlülerin sesletimlerini öğretmek için öğretim araçlarında özel, kapsamlı bir bölüm açmak ve etkili alıştırmalar geliştirmek gerekirken, bu konuyu bir Macar'a anlatmak için pratik bile yaptırmaya gerek kalmadan, 10-15 dakikalık bir anlatım yeterli olacaktır. Daha yaygın kullanım sahası olan ve daha karmaşık bilişsel çaba gerektiren konular da örnek olarak verilebilir. Örneğin ana dili İngilizce olan birine yükleme ekinin neden ve ne zaman kullanılması gerektiğini, yönelme ekiyle arasında –İngilizcede zaman zaman kesişen özellikler olmasından kaynaklanan karmaşayı gidermek için – nasıl ve neden ayrım bulunması gerektiğini anlatmak başlı başına bir öğretim stratejisi gerektirirken, bir Macar'a bunların adını söylemeniz bile yetebilir, çünkü işlev ve kullanılışları çoğunlukla aynı, sadece biçimbirimlerin sesleri farklıdır. Örneklerin sayısı alabildiğine uzatılabilir.

Çalışmanın amacı yalnızca, karşılaştırmalı dilbilgisi öğretimindeki genel eğilim olan iki dil arasındaki farkların ortaya koyulması değil, daha çok ortak noktaların belirlenerek dil öğreniminin evrensel dilbilgisi kuralları çerçevesi içinde daha kolay öğrenilebilir kılınmasına katkı sağlamaktır. Macarca ve Türkçenin temel yapısal özellikleri irdelendiğinde aslında iki dil arasında ne denli büyük benzerliklerin olduğu ve tarihsel süreç içerisinde farklılaşmış yapıların pratik

yöntemler geliştirilerek nasıl kolaylıkla öğretilebileceği görülebilir. Ulaşmak istediğim hedef, bu benzerlik ve ayrışmaların kapsamlı bir betimlemesini yaparak dil öğretimi ile ilgili daha sonra yapılacak akademik çalışmalara ve dil öğretim malzemesi hazırlanmasına yardımcı olabilmektir. Böylelikle Türkçenin öğretimi sahasındaki bir eksiliğin giderilmesine katkı sağlayabilmeyi umuyorum.

Öte yandan bugüne kadar dilimize Macarcanın dilbilgisi özelliklerini ayrıntılı biçimde tanıtan bir eser maalesef kazandırılamadığı için bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar ya bu konuyla ilgilenmemişler ya da gerekli bilgileri ancak hâkim olmadıkları diller üzerinden edinebilmişler, zaman zaman doğruluğu tartışma götürecek çalışmalara da imza atmışlardır. Bundan sonraki araştırmalarda bu çalışmanın sunduğu verilerin yararlı olması umulabilir. Diğer yandan her ne kadar doğrudan amaç o olmasa da, bu çalışmanın aynı zamanda Macarcanın dilbilgisinin tanıtılmasını sağlayarak Macarca öğrenmek isteyenler için de kaynaklık edebileceği düşünülebilir.

SAYILTILAR

Bu çalışma, aralarında tipolojik benzerlikler bulunan dillerin konuşurlarının birbirlerinin dillerini öğrenirlerken söz konusu diller arasındaki benzerliklerin bilişsel temelli öğrenme düzeyindekiler için kolaylıklar sağlayabileceğini gösteren bulgulara dayandırılmıştır. Bu nedenle hedef kitlesi, herhangi bir amaçla Türkçe öğrenmek isteyenler ya da daldırma ve batırma gibi anadili öğretimi ve ikinci dil öğretiminde kullanılan yöntemler (Demircan, 2005) değil, belli bir yaşa erişmiş, bilişsel olarak

dilbilgisi öğrenimini gerçekleştirebilecek düzeyde olduğu varsayılan öğreniciler olarak düşünülmüştür.

SINIRLILIKLAR

Bu tezi hazırlarken Türkçe ve Macarcanın akla gelebilecek bütün yönlerini karşılaştırarak, bir dilde öğretilebilecek her konu için bir yöntem önerme gayreti içinde olmak bitirilmesi neredeyse mümkün olmayan bir işe girişmek olurdu. Bu nedenle konunun sınırlarını belirlerken Avrupa Birliği Dil Öğretimi Çerçeve Programında (Avrupa Konseyi, 2013) gösterilmiş olan hedefler doğrultusunda A1-A2 ve B1-B2 düzeyinde öğretime dayanak oluşturacak dilbilgisi konularını ancak genel çerçeveyi gösterecek şekilde seçmeye, bu seçilmiş konular içerisinde de genel kural olarak kabul edilen yargıları ön planda tutup istisna kabul edilebilecek konulara –zorunlu haller dışında – girmemeye çalıştım.

Dil öğretiminde öğrenicinin öğrenme amaçlarının, güdülenmesinin, yeteneklerinin ve çevresel birtakım etmenlerin de büyük rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda çalışmamın da belli bir hedef kitlesinin olması gerektiği ortaya çıkıyor. Kısa süreli meraklar nedeniyle, ailevi gerekçelerle ya da belli bir alanda uzmanlık bilgisi gerektiren dil öğrenimi gerekçesiyle Türkçe öğrenmeye başlayanlara değil, belli bir program dâhilinde akademik düzeyde genel dil edinimi hedefleyenlere, onları başlangıç ve orta düzeye ulaştırmak için izlenecek yolları dilbilgisi öğretimi temelinde belirlemeyi amaç edindim.

Her ne kadar konuların sınıflandırılması uygulamada birtakım kolaylıklar sağlasa ve dil öğretiminde yerleşik gelenekler sınıflandırmaları dayatsa da yöntemin her aşamasında dili bir bütün olarak ele almaya gayret ettim. Bu nedenle ayrı ayrı konular işlenirken de daha önceki konularda izlenmiş olan yolları ve kullanılmış olan

malzemeyi yeni konuların da parçası haline getirmeye çalıştım. İki dilin karşılaştırılmasında da dillerin söz dizimleri, fiil ve isim çekimleri ve ses özellikleri gibi genel yapıyla bağlantılı özelliklerini hep göz önünde bulundurdum.

YÖNTEM

Bu çalışma, üç ana bilgi kategorisinin işlenmesini hedefleyerek yapıldı:

1. Macarca dilbilgisi yapılarının tanıtılması,
2. Türkçedeki yapılarla Macarcadaki bu yapıların karşılaştırılarak benzerlik ve ayrışmaların belirlenmesi,
3. Elde edilen bulguların Türkçenin Macarca konuşurlara yabancı dil olarak öğretilmesi için gereken olanakların sağlanması amacıyla değerlendirilmesi ve öğretim önerilerinin oluşturulması.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde izlenen sıralamanın bazen dilbilgisi tipolojilerinin tanıtılmasında izlenen sıralama ile örtüşmediği durumlar olması kaçınılmazdı. Bu nedenle önceliği dilbilimsel sınıflandırmalara verdim, her dilbilgisi konusunun açıklanarak karşılaştırılmasından sonra ise o konuya ilişkin öğretim önerilerini, alan yazınının ulaştığı sonuçlar ve kişisel öğretim deneyimlerim sonucunda edindiğim birikimle birleştirerek sundum. Öğretimde izlenecek sıra ve yöntemle ilgili olarak da A1, A2, B1 ve B2 düzeylerine uygun bir dilbilgisi öğretim izlencesini fiil çekimleri konusuyla birleştirilmiş olarak verdim.

KAYNAKLAR

Bu tezin hazırlanması aşamasında çok geniş bir saha araştırması yaptım. Tezin amacı ve yönteminde de açıklanan hedeflere uygun olarak,

a. Genel dilbilimi alan yazını kaynaklarından (özellikle Chomsky, 1957 ve 1965; Andrews, 2004; Comrie, 2009; Pinker, 1996; Tóth, 2007),
b. Macarcanın dilbilgisini ele alan (özellikle Abondolo, 1992; Keszler, 2000; Kiefer-Kiss-Siptár, 2003) ve Macarcanın yabancı dil olarak öğretimini esas alan kaynaklardan (özellikle Katalin, 2006; Pontifex, 2003; Rounds, 2001),
c. Macarcanın Türkçe ile ilişkisini ele alan kaynaklarından (özellikle Róna-Tas, 1970 ve 1998; Árpád ,1991; Gombóc, 1908; Ligeti, 1986; Németh, 1930),
d. Türkçenin dilbilgisini inceleyen kaynaklardan (özellikle Banguoğlu, 2011; Ergin, 1993; Karaağaç, 2012; Karahan, 2013; Korkmaz, 2003; Kornfilt, 1997),
e. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi üzerine yazılmış otuzun üzerinde yüksek lisans çalışması ve bir o kadar da makale ve kitabın taranmasından yola çıkılarak bu çalışmanın temelleri oluşturulabildi.
f. Bununla birlikte 2006-2011 yıllarında Budapeşte Eötvös Lórand Üniversitesinde (ELTE) Türkçe okutmanı olarak ve 2014 ortasından beri Londra'da Türkçe öğretmeni olarak yaptığım çalışmalarda edindiğim deneyim de bu çalışmaya kaynaklık etti.

I. BÖLÜM

TÜRKÇE VE MACARCANIN AKRABALIĞI MESELESİ

Kimi dillerin birbirine benzeyişi, ortak bir ana dilden gelmiş olmalarıyla açıklanır. Türkçe'yi de içine alan geniş "nostratik" kuramla, Hint-Avrupa, Sami, Hami, Ural, Altay, Dravida Kartvel ve Eskimo-Aleut dillerinin kök birliği kanıtlanmak istenmiştir. Ural-Altay makro dil topluluğu kuramına göre ise Ural, yani Fince, Estonca, Mordvaca, Japonca, Macarca, Ob Ogurcası, Samoyetçe vb. ve Altay, yani Türk, Moğol Mançu ve Tunguz dilleri için bir kök ortaklığı tasarlanmıştır. Kore ve Japon dilleri de sonra bu kümeye bağlanmak istenmiştir. 19. yüzyılın ortalarında ortaya atılan bu kurama göre, Samoyet, Fin, Türk vb. halklarının ataları tufandan kaçıp Altay-Sayan dağlarına sığınmışlardır (Jorma, 2001). Bu görüşler, dillerin kökenlerine ilişkin yeni araştırmalar yapıldıkça yeniden biçimlenip düzeltilmeye, kabul ya da reddedilmeye devam edilmektedir.

Yeryüzü dillerini sınıflandırmada çıkış noktası olarak sözdizimi ölçüt alındığında ise özne, tümleç, yüklem sıralanışına göre altı seçenek bulunur: Bir sayıma göre, dünya dillerinin yaklaşık % 45'i özne-tümleç-yüklem, %42'si özne-yüklem-tümleç tiplemesine uyar. Özne-tümleç-yüklem dizimi Türk ve Ural dillerinin çoğu, klasik Latince; özne-yüklem-tümleç dizimi İsveççe, Almanca, İngilizce gibi birçok Hint-Avrupa dili; yüklem-özne-tümleç dizimi Kimrice (Galler bölgesinde konuşulan dil) için geçerliyken, öteki tipler için pek az örnek bulunmaktadır. Özne, tümleç, yüklem sıralanışı birçok sözdizimi kuralını da beraberinde getirir. Nesnenin yüklem önünde olduğu dillerde (başlıca özne-tümleç-yüklem dillerinde), belirten belirtilenden önce yer alır: Sıfat: küçük ev, ilgi durumu: kızın evi, karşılaştırma:

köpek kediden büyük, ilişki öbeği: yolda yürüyen adam, ilgeçler: senin için. Cümle öğelerinin temel sıralanışına dayalı özelliklerin kimisi söz dizimiyle ilgisiz gözükür; tipik özne-tümleç-yüklem dilleri bitişkendir, sentetiktir, dilbilgisel uygunluk azdır ("Onlar yaptılar." yerine "Onlar yaptı." gibi). Bağımlı biçimbirimler gövdeyi izler; önek yok, sonekler vardır, ünlü uyumu özne-yüklem-tümleç dizimli dillerde olduğundan çok daha yaygındır. Türkçe tipik bir özne-tümleç-yüklem dilidir (Jorma, 2001).

Söz dizimi bakımından büyük benzerlikler gösteren Macarca ve Türkçede yukarıda belirtildiği gibi yaygın olarak benimsenen bir söz dizimi biçimi bulunmakla birlikte iki dil de öğelerin yerinin değiştirilmesi konusunda tutucu değildir. Gerçekte bir özne-tümleç-nesne (ÖTY) dili olan Macarca, gündelik kullanımda daha çok özne-yüklem-tümleç (ÖYT) dizge yapısına sahip gibidir. Macarca da gerçekte Türkçe gibi serbest dizilişli bir dildir. Örneğin *Anna vesz egy könyvet a boltban. "*Anna Kitapıdan kitap alıyor/alır." gibi bir cümle yaklaşık olarak 24 şekilde söylenebilmektedir (Abondolo 1992).

İki dil arasında karşılaştırmada kullanılacak önemli ölçütlerden biri sıfat-fiil yapılarının oluşturulma biçimidir. Türkçedeki sıfat-fiil yapılarını evrensel dilbilgisinin bulguları ışığında Macarca ve Japoncadaki yapılarla karşılaştıran Karabulut ve Ulutaş (2011: 1316-7) sıfat fiillerin oluşum ilkeleri ve kullanımlarıyla ilgili olarak aşağıdaki bulguları paylaşıyor:

> *....Böylece taşınan ve sıfat-fiil tarafından nitelenen bu unsura, dil biliminde* başad *denilmektedir. Yani, derin yapıda herhangi bir öğe iken, taşınarak sıfat-fiilin sağına yerleşen ad soylu kelime veya kelime gruplarına* başad *adı verilmektedir.*
>
> *Taşınım sonucunda* cümleden, ad öbeğine dönüşen *sıfat-fiilli bu yapı üst cümlenin bir unsuru olarak yüzey yapıda kullanıma girer. Derin yapıda iken, alt (temel) cümlenin öznesi, nesnesi veya yer tamlayıcısından biri olan* ad öbeği, *alt cümlenin sınırları içinde*

kalmaya devam etmektedir. Burada özne görevinde *bulunan* adam *kelimesi, derin yapıda yer alan* gel- *yüklemiyle yönetim paylaşımı içerisindedir. Yani aynı* yönetim alanı *içerisinde yer alırlar. Ancak derin yapıdan yüzey yapıya taşınırken, alt cümle, ad öbeği biçimini aldığı için, taşınan başad,* adam, *üst cümlenin bir öğesine dönüşür. Aslında taşınan öğe hem yan cümlede hem de üst cümlede ortak olan unsurdan seçilir. Böyle olduğu için geleneksel dil bilgisi incelemelerinde* başad, *üst fiilin/yüklemin bir öğesi olduğu şeklinde değerlendirilir. Oysa üst fiilin yönetimi altına giren unsur, başadın bizzat kendisi değil, başadla birlikte sıfat-fiilli yapının tamamıdır. Bu da derin yapıda, basit kurallı bir cümlenin, başka bir fiilin yönetimi altına tümden girmesi anlamına gelir.*

Türk tipi sıfat-fiilli yapıların en önemli özelliklerinden bir de yan cümlenin yükleminin isimleştirilmesidir. Taşınım, dönüşüm ve niteleme gibi diğer özellikler dünya dilleri için de büyük ölçüde geçerlidir. Böyle olmakla birlikte sıfat-fiilli yapı tipolojileri dilden dile çok önemli farklılıkları da barındırır. Türk tipi sıfat-fiilli yapıların yüklemi isimleştirmesinin yanında diğer dillerden ayrılan en önemli özelliklerinden biri de başadın yan cümleye veya yan cümlenin yüklemine göre bulunduğu yerdir. Şimdilik Türk tipi sıfat-fiilli yapılarda başadın sıfat-fiilin sağına yerleştiğini ve bu anlamda (yani niteleyen ve nitelenen öbek yapı bakımından) sola dallanan dil (left-branching language) olduğunu söyleyelim. (Karabulut-Ulutaş 2011: 1316-7).

Yukarıdaki bulguların büyük bölümü doğru olmakla birlikte bazılarını Macarcanın bugünkü kullanımlarına genellemek sakıncalı olabilir, çünkü araştırmacıların "Türk tipi" olarak adlandırdıkları sıfat-fiil yapısı, git gide

Macarcanın günlük kullanımındaki yerini başadın solda bulunduğu ve sıfat-fiilin tam cümle biçimiyle karşımıza geldiği yapıya yaklaşmıştır.

Diğer bir karşılaştırma ölçütü de kuşkusuz iki dilin ses düzenidir. Ses düzeniyle ilgili olarak Ural dillerinde –vurgusu son heceye düşen Udmurtça istisna olmak üzere – sözcük vurgusunun sözcüğün ilk hecesinde olması ve ünlüler için ön damak–arka damak uyumunun ve yer yer düzlük - yuvarlaklık uyumunun bulunması belirgin özellikler olarak dikkat çekmesine karşın (Comrie, 2009: 48), Türkçeyle Macarcanın sesbilim yönünden örtüştüğü alan yalnızca ünlü uyumu değildir. Son hece ünlülerinin ünlülü biçimbirimler eklendiğinde yitirilmesi ve ünsüz benzeşmeleri de büyük benzerlikler göstermektedir. Ancak bu verilerden yola çıkarak Türkçe ve Macarcanın aynı dil olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu konudaki tartışmalara birazdan geniş biçimde değineceğiz.

1.1.Türkler ve Macarlar Arasındaki İlişkilerin Tarihi

Macarların çeşitli Türk boylarıyla olan ilişkilerinin tarihi miladi 5. yüzyıla kadar gider. Macarlar 896 yılında bugünkü yurtlarına yerleşinceye kadar Türk kavimleriyle bir tür ortak yaşam ilişki içerisinde yaşamıştır. 896 tarihinden sonra ise Macaristan topraklarına Kuman ve Peçenek boyları yerleşmiştir. Tarihi ilişkilerin son aşamasını ise Macaristan'daki Osmanlı egemenliği dönemi oluşturur. 5. yüzyıldan 1686 yılında Budin'in tekrar Macarlar tarafından ele geçirilmesine kadar olan dönemdeki Türk etkisi, Macar ulusal kimliği üzerindeki dolaysız Türk etkisi olarak adlandırılabilir (Doğan, 2007: 1). Özellikle 19. yüzyılda canlanan ulus inşası süreci Macarları kendi ulusal kimlikleri üzerinde düşünmeye zorlamıştır. Doğu kökenli olma, Hint-Avrupa dillerinden olmayan bir dil kullanma ve Türklerle akrabalık düşüncesi Macar ulusal kimliğinin diğer Avrupa milletlerininkinden farklı şekilde oluşmasına yol açmıştır. Türklerle akrabalık düşüncesi 19. yüzyıl Macar aydınlarının iki kampa bölünmesine yol açmıştır: İlk gruptakiler Macarların Türklerle akraba

olduğunu, diğer gruptakiler ise Macarların bir Fin-Ugor kavmi olduğunu savunmuştur ve bu tartışmalar günümüzde de sürmektedir. (Doğan, 2007: 2). 5. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan çeşitli Türk boyları ile Macarlar arasındaki ilişki, Macar ulusu üzerinde yaşam tarzının (atlı göçebe) değiştirilmesinden, giyim-kuşama, dile, edebiyata ve yemek kültürüne kadar derin izler bırakmıştır. Batılı kaynakların Macarlardan başlarda Türk olarak söz etmesi ve Macar tarihinde bir Hun-Macar akrabalığı söylencesinin bulunması, özellikle 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başı romantik milliyetçilerinde (hem Macaristan'da, hem de Türkiye'de) Türklerle Macarların akraba oldukları inanışını doğurmuştur. Macarlarla Türkler arasındaki bu ilişkiyi kimi tarihçiler 'simbiyoz' ilişki sayar. Németh'e göre ise bu ilişki 'akrabalık benzeri bir kadim ilişki'dir, ayrıca István Zichy'ye göre Macarlar önceleri bir Türk kavmi iken, daha sonraları Fin-Ugor kavimleri içerisinde eriyerek dil değiştirmiştir (Doğan, 2007: 4). Macarların kökeni ve tarihi ile ilgili araştırmalar ve bu konudaki farklı görüşler 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında hem bilimsel çevrelerde, hem de halk arasında ateşli tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Geçtiğimiz yüzyılda patlak veren Ugor-Türk savaşının Türk tarafında Gábor Bálint (1844-1913) ve Ármin Vámbéry (1832-1913) bulunurken Ugor taraftarlarının bulunduğu diğer cephede ise başlarında Pál Hunfalvy (Hunsdorfer) (1810-1891) olmak üzere Monarşinin hizmetine soyunanlar saf tutarlar. Çatışma yüz yıl sonra yeniden alevlenip günümüze kadar ulaşırken bu kez Macarlığı ve onun geçmişine saygıyı şiar edinenlerle (Kornél Bakay, István Kiszely, Gyula László, Gábor Pap vb.) hâkim görüşü savunanlar (István Fodor, Péter Hajdú, Gyula Kristó, András Róna-Tas vb.) arasında sürüp gider. Hâkim görüş ise Fin-Ugor kökenlerini destekler niteliktedir[1]. Bütün bunların yanında Macarların kökenini Sümerlerde, Maorilerde, Amerika yerlilerinde, hatta Grönland'da arayanlar ve bu teorileri kendilerine göre kanıtlamaya çalışanlar da olmuştur (Doğan, 2007: 5).

[1] http://www.turkinfo.hu/db/mutat.php?tabla=tanulok&&id=1447 14.01.2013.

1.2. Türkçe ve Macarca Arasındaki Etkileşim

Türk-Macar ilişkileri hakkında tarihi kaynaklar yeterli bilgi veremiyor. Türkçeden alınan bazı sözcükler ve bazı arkeolojik buluntuları birleştirerek bu ilişkinin Ural Dağlarının güney yamaçlarında başlamış olabileceği sonucuna ulaşıyoruz. Verilere göre Macarlar bir süre Hazarların yönetimi altında bulunmuşlardır ve başkalarınca Macarlara verilen Hungary adının kökeni de bir Türk topluluğu olan On Ogur'dan gelmektedir.[2]

Ne var ki yukarıda sözü edilen dille ve etnik durumla ilgili konuların birbiriyle koşut tutulmasının, zaman içerisinde Macarların Türk ya da Ugor, dillerinin de Türkçe ya da Fin-Ugor dili olduğuna ilişkin dayanağı sağlam olmayan görüşlerin ileri sürülmesine yol açtığı söylenebilir. Oysa sorun, böyle kolaycı önermelerle çözülemeyecek kadar karmaşıktır. Németh'e göre Macarca kuşkusuz Fin-Ugor kökenlidir ve Macarların eski kökeninin Fin-Ugor olduğuna da kuşku yoktur, eski Fin-Ugor unsurunun Türklerle olan ve neredeyse bin yıl süren iç içe birlikte yaşama süresinde Türk unsurlarla zenginleştiği de bir gerçektir. (Hicran Akın, 1982: 4) Naciye Güngörmüş de (2008: 289). Macarların ad verme geleneklerinin Türklerinkiyle büyük benzerlikler gösterdiğini dikkat çekiyor. Árpád Berta'ya göre ise kavim adlarının yer adları oluşu Türklerden kopyalanmıştır ve merkezde bulunan kavimi korumakla yükümlü olan diğer kavimlerin merkeze göre konumları o kavimlerin adları olmaktadır (Árpád, 1991).

Macarlar teşkilat yönünden Türklere benzerler, Türk teşkilatlı kavimler ise devamlı bir dalgalanma içindedirler. Sürekli olarak küçüklü büyüklü yeni kavim gurupları onlara eklenir ve yine sürekli olarak küçüklü büyüklü kavim gurupları onlardan ayrılırlar. Bu eklenme ve ayrılmaları kabile adları da gösterir, zira bir kabile yeni bir ittifaka bağlanınca düzenli olarak eski adını da korur. *Nyek* ve *Megyer* adları

[2] http://www.turkinfo.hu/db/mutat.php?tabla=portre&&id=237312.09.2013.

dışında kalan Macar kavim adları Türk kökenlidir. *Kabar* 'baş kaldıran', *Kürt* 'çığ', *Gyarmat* 'yorulmak bilmez', Tarhan veya Macarca *Tarjan* 'ikinci kral', *Jenő* 'bakan', *Ker* 'dev' adının pek çok değişik şekli Türklerde kabile adı olarak, yaşar, aynı kökenli Giray adı Kırım hanlarının kabile adıdır ve son olarak Türklerde çok sık olan 'parça' ile ilgili kabile adı olan *Keszi* veya *Kesző*'nün, Kesek şeklindeki aslı da pek çok Türk kavim gruplarında yaşar. Bilimsel araştırmalarda, Macarların egemen bir Türk tabakası ve daha aşağı bir durumda olan Fin-Ugor tabakasından meydana geldiği görüşüyle sık sık karşılaşılır. Yurt tutmadan önceki Macarların idaresinde Türk kökenli hanedanlar, önderler şüphesiz büyük rol oynamışlardır, fakat ne tarihî veriler ne de kişi adları bu varsayımın yukarıda açıklandığı tarzda olduğuna tanıklık etmiyor, Emil Jakubovich IX. yy'da yaşamış Ügyek ve Levedi adlı iki Macar prensinin adlarını Árpád devri adları arasında bulmuştur. Bu suretle bu iki adın birisinin dahi Türkçe olmadığı, aksine ikisinin de şüphe götürmez bir şekilde Macarca olduğu gerçeğini esaslı temellere dayandırarak ortaya koyulmuştur. Fakat bu devrin Macar prens saraylarında, daha önce *Gyula, Karoldu, Saroltu* adlarının açıklanmasında görüldüğü gibi, Bulgar-Türk dilini de konuştukları şüphesizdir. *Üllő* ve *Géza* (köken bakımından Türkçe, Genç) Bulgar-Türk adları Árpád ailesinde de vardır (Akın, 1982: 4-5).

Bugün Macarcanın temel söz dağarcığında yaklaşık 1750 dolayında Türkçe kökenli sözcük bulunmaktadır. Gelgelelim Macarca ve Türkçenin yalnızca söz hazinesi değil dilbilgisel yapıları da birbirine büyük bir yakılık göstermektedir. Bu yakınlığa Laurentius Toppeltinus de Medgyes, Beregszászlı Pál Nagy ve Miklós Révainin yolunu izleyen Ignác Kúnos, Zoltán Gombocz, János Melich ve Gyula Németh de dikkat çekmiştir. Çok eski zamanlara tarihlendirilebilecek bu sözlerin yanında daha sonraki dönemlerde Osmanlı idaresi altında geçirilen dönemde Macarcaya katılan sözler konusunda ise István Horváth ve Pál Hunfalvy'nin izinde Zsuzsa Kakuk araştırmalar yapmıştır[3].

Yapılan Araştırmalar Türkçeden Macarcaya geçmiş sözcükler için üç döneme dikkat çeker: a) Yurt tutuş öncesi dönem, b) Yurt tutuştan Kumanların

[3]http://www.turkinfo.hu/db/mutat.php?tabla=tanulok&&id=144714.01.2013.

yerleşmesine kadar geçen dönem (IX-XIII. yy.), c) Osmanlı İmparatorluğunun yayılma dönemi. Macarcaya çeşitli Türk boylarının dillerinden geçen sözcüklerle ilgili olarak iki dil arasındaki temaslar ne kadar erken dönemde gerçekleştiyse alınan sözler içinde, diller arasında geçişleri en zor olan sözcük türü olan fiillerin oranının o derecede yüksek olduğu dikkat çeker (Csáki, 2009).

Macarcanın Türkçeyle olan dil bağlarının araştırılması Ármin Vámbéry'nin *Magyar és török–tatár szóegyezések* (Macar ve Türk-Tatar Sözcük Ortaklıkları) çalışmasıyla ivme kazanmıştır. Yazar, bu çalışmasında Macar dilinin Fin-Ugor kökenli olduğunu reddederken Macarcanın Türk-Tatar dilleriyle ancak 'ikinci dereceden' akrabalık gösterdiğini ileri süren görüşe karşı çıkar. József Budenz tarafından kendisine cevap olarak yazılan çalışmalar da aynı şekilde *Nyelvtudományi Közlemények* (Dilbilim Bildirileri) adlı dergide yayımlanır. Böylelikle daha önce Çuvaşça ile ilgili çalışmalar yapmış olan Budenz, bu mesele ile ilgili olarak Vámbéry'nin karşıtı olmuş ve Macarcaya geçen Türkçe sözcüklerin, bugüne kadar ulaşabilen tek akraba dili Çuvaşça olan bir dilden geçmiş olduğunun altını çizmiştir. Macarca araştırmaları, daha çalışmalarının ilk aşamalarından başlayarak Macarcaya sözcük veren dilin Çuvaşça olmadığını, onun yakın akrabası olan daha kadim bir dil oluğunu savunmuştur. N. I. Aşmarin 1902'de Kazan'da basılan "Bulgarlar ve Çuvaşlar" isimli çalışmasında Çuvaşların kökeninin Volga Bulgarlarına uzandığını ortaya koyar. Aşmarin'in araştırmalarının yayımlanmasından sonra Macar araştırmacılar da yavaş yavaş Bulgar-Türk kuramını incelemeye koyulur. Gyula Németh, kroniklerde geçen Türk boy adlarında "rotasizm" olarak adlandırılan ses değişimlerini belirleyerek Ogur boy adının Oğuz boy adının rotasizme uğramış biçimi olduğunu belirleyerek kronik sayfalarında geçen bütün–*gur* bitimli adların kökenini Bulgar Türkçesine götürür (onogur, utigur, kutrigur). Buradan yola çıkarak Macarların bir zamanlar On Oğuz Türk birliğinde Türklerle sıkı ilişkiler içinde bulunduklarını ve Macarcada bulunan alıntı sözcüklerin bu birlikte yaşamanın delili olduğunu varsayar. Bu döneme ait sözlerin toplamı yaklaşık 250 kadardır, çoğu Çuvaş ses özelliklerine sahip olan bu sözler içinde eski Türkçe içinde de ortak Türkçe özelliği gösterenler de az değildir. Bu da bu sözcüklerin farklı lehçelerden geçtiğine işaret etmektedir. Fin-Ugor kökenli sözcüklerin anlam ve sesbilimsel

yönden karşılaştırıldığında Macarların yaşam biçimlerinin, kültürlerinin birbirini izleyen dönemlerine işaret ettiği ve Macarcadaki Türkçe öğelerin Fin-Ugor öğelere göre ikincil öğeler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmalarda Osmanlı idaresi altında bulunulan 150 yıllık süreçte Macarcaya giren sözcükler temel Macarca söz hazinesi içinde değerlendirilmez. Temel Macarca içindeki Türkçe kökenli sözler anlam bakımından Lajos Ligeti (1986: 237-320) tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır:

Atlı göçebe yaşam: *gyeplő* 'yular', *balta* 'balta'

Boy düzeni, göçebe toplum: *gyula, kündü, karcha, kapu* 'kapı', *sereg* 'ordu, yığın', *tábor* 'tabur', *bilincs* 'kelepçe' *törvény* töre, yasa', *tanú* 'tanık'…

Boy/millet adları:*besenyő* 'Peçenek', *nándor, böszörmény, káliz, bular* (*belár*)

Din, inanışlar:*báj* 'büyü', *ige* 'büyü', *igéz* 'büyüle-', *boszorkány* 'cadı', *ünnep* 'bayram/ kutlama', *egyház* 'kilise (kurumu)', *búcsú* 'veda', *gyónik* 'günah çıkar-'…

Hayvancılık: *barom* 'vahşi/büyükbaş hayvan', *ökör* 'öküz', *bika* 'boğa', *tinó* 'dana', *ünő* 'düve', *borjú* 'buzağı', *ürü* 'enenmiş koç', *kos* 'koç', *kecske* 'keçi', *disznó* 'domuz', *ártány* 'enenmiş domuz', *tyúk* 'tavuk', *túró* 'çökelek', *köpű* 'kovan/yuvarlak ahşap kap', *ól* 'kümes', *karám* 'ağıl', *komondor* (bir çoban köpeği türü), *kuvasz* (bir büyükbaş hayvan çoban köpeği)…

Tarım: *arat* 'biç-/hasat et-', *búza* 'buğday, *árpa* 'arpa, *őröl* 'öğüt-', *ocsú* 'sap', *kölyű, eke* 'saban', *sarló* 'orak', *tarló* 'anız', *borsó* 'bezelye', *gyümölcs* 'yemiş', *alma* 'elma', *körte* 'armut', *som* 'kızılcık', *dió* 'ceviz', *kökény* 'yabaneriği', *kender* 'kenevir', *csalán* 'ısırgan', *tiló* 'kenevir işleme aracı', *csepű* 'üstüpü', *orsó* 'kirman/iş mili', *szőlő* 'üzüm', *bor* 'şarap', *seprő* 'süpürge', *csiger* 'kötü şarap'…

Balıkçılık: *gyalom* 'dökme ağ', *vejsze, tok* 'kın', *süllő* 'sudak balığı', *gyertya* 'mum (gece balıkçılığı için kullanılan meşale)

Kuşçuluk ve avcılık: *sólyom* ‘şahin’, *keselyű* ‘akbaba’, *turul* ‘tuğrul’, *karvaly* ‘atmaca’, *tőr* ‘kuş tuzağı’…

Ustalık: *ács* ‘ağaç işleyen/marangoz’, *szűcs* ‘derici’.

Ulaşım: *tengely* ‘aks/eksen (denge)’, *szál* ‘sal’.

Ticaret: *bársony* ‘kadife’, *gyöngy* ‘inci’, *bors* ‘karabiber’, *tár* ‘mal, mülk’, *szatócs* ‘satıcı’

Doğal çevre: *tenger* ‘deniz’, *sár* ‘çamur’, *szél* ‘yel, rüzgâr’

Hayvanlar: *oroszlán* ‘aslan’, *bölény* ‘bizon’, *gödény* ‘pelikan’, *túzok* ‘toy kuşu’, *ürge* ‘yer sincabı/gelengi, *borz* ‘porsuk, *bögöly* ‘büve/sığır sineği’

Bitkiler: *gyertyán* ‘gürgen’, *kőris* ‘dişbudak’, *katang* ‘beyaz hindiba’, *kóró* ‘devedikeni’, *gyékény* ‘hasırotu’, *gyom* ‘ayrıkotu’, *bojtorján* ‘memeotu’, *kökörcsin* ‘düğünçiçeği’, *üröm* ‘yavşan/pelin’ …

Aile: *gyermek* ‘çocuk’, *kölyök* ‘yavru’, *iker* ‘ikiz’ …

Beden: *térd* ‘diz’, *boka* ‘ayak bileği’, *gyomor* ‘mide’, *köldök* ‘dirsek’, *tar, csipa* ‘(gözde) çapak’, *szeplő* ‘çil’…

Ev ve araç-gereç: *sátor* ‘çadır’, *cserge* ‘yaygı’, *karó* ‘kazık’, *szék* ‘sandalye’, *teknő* ‘tekne’, *bölcső* ‘beşik’, *koporsó* ‘tabut’…

Giyim: *süveg* ‘şapka, başlık’, *saru* ‘yüksek konçlu, sert, deri ayakkabı’, *ködmön* ‘koyun derisinden yapılmış, bedene yapışan kışlık giysi’, *csat* ‘kopça’, *tükör* ‘ayna’.

Fiiller: *gyűl* ‘birik-’, *dől* ‘devril-, yıkıl-’, *szór* ‘savur-’, *szűr* ‘süz-’, *csavar* ‘çevir-’, *söpör* ‘süpür-’, *arat* ‘biç-/hasat et-’…

Fin-Ugor kökenli sözcüklerin Türkçe sözcüklerle karşılaştırılmasıyla Türkçe sözcüklerin çok daha yüksek bir kültür düzeyine işaret ettiği ve bu nedenle ikincil geçiş gösterdiği açık biçimde görülmektedir. Macarcanın temel söz varlığından yola çıkılarak yapılan değerlendirmeye göre ilk temel Macarca sözleri kullanan topluluklar, balıkçılık, hayvancılık ve toplayıcılık ağırlıklı bir yaşam sürmekteydi. Türk etkisi altında toplum düzenini ve yönetim biçimini zenginleştirip güçlendirmişler, hayvancılık konusunda beceri ve bilgilerini arttırmışlardır (Vámbéry, 1914: 133-144). Ne var ki bilimsel çalışmalar Macarların Türkçe sözleri ne zaman, nerede, hangi koşullarda alıntılayıp benimsediklerini ve Karpat Havzasına hangi yolları izleyerek ulaştıklarını güvenilir biçimde gösterebilmiş değildir.

Türkçenin sadece sözcüklerini değil, sözcük ve cümle yapısından ve zaman kullanımlarından da öğeler vermiş ya da bunlarla Macarcaya etki edebilmiş olması, Türkçenin daha Ugor dönemi Macarcasına da etki edebilecek kadar eski bir birliktelik ve yüzlerce yıl süren birlikte yaşamışlık için kanıt kabul edilebilir. Ancak Türkçenin yapıbilimsel özelliklerinin Macarcaya çok kısıtlı biçimde geçmiş olması Macarlarla Türklerin ilişkilerinin niteliğini de ortaya koyacak cinstendir. Demek ki iki halk arasındaki ilişki bunca öğenin Macarcaya geçebilmesine yetecek kadar güçlü ve yoğun olmasına karşın daha derin düzeyi gösteren yapısal etkinin gerçekleşebilmesi için yeterli süre bulamamıştır[4].

[4]http://www.turkinfo.hu/db/mutat.php?tabla=portre&&id=237312.09.2013.

1.3. Macarların Türkçeye Öğrenmeye İlgisi

Macar şairi Bálint Balassi'nin (1554-1594) Türkçe şiir yazacak kadar Türkçeyi iyi öğrendiğini biliyoruz. O, bazı serhat âşıklarından muhtemelen duyduğu şarkılardan etkilenmiş ve Macarca kaleme alınan bazı şiirlerin hangi Osmanlı melodisi ve güftesine göre söylenebileceğini ortaya koymuştur. Macar tarihçileri, kendi tarihleriyle ilişkilendirdikleri için Türk tarihi ile yakından ilgilenmişlerdir. Macar vakanüvisler kendi tarihlerinde XV. asırdan itibaren Türklerden bahsederler. Osmanlı dönemi ile ilgili olarak bilimsel sayılabilecek ilk çalışmalar ise XVIII. yüzyılda ortaya çıkmaya başlar. Macar Doğubilimi uzmanlarından Hırvat asıllı Macar Harsanylı Jakab Nagy'ın Colloquia Familiaria Turcico-Latina adlı Latin harfleriyle kaleme alınmış olan Türkçe konuşma kılavuzu, Türkçenin sesbilgisi ve ağız bilgisi bakımından önemli eserlerdendir. Samuel Decsy'nin üç bölümde hazırlanmış Osmanografia'sı da önemli kaynaklardandır. Osmanlı kronik ve belgelerin ilk çevirileri Pázmány Üniversitesi'nde Türkçe dersleri veren ve daha sonra Budapeşte Üniversitesi'nin ilk Türk dili hocası olacak olan János Repiczki'ye aittir. Modern Türkolojinin kuruluşu 1830'lu yıllara dayanmaktadır (Gümüşkılıç, 2012: 360). Macaristan'ın ilk Türkçe öğretmeni olan János Repiczky'nin, toplam 38 yıl süren kısa yaşamında ders verebildiği öğrencilerinden biri olan Ármin Vámbéry eşsiz Orta Asya macerası ve bilimsel araştırmalarından döndükten sonra Budapeşte'de Türkçe Bölümü'nü açar. Dünyada eşine ender rastlanabilecek bu büyük bilim adamı 1905'te emekliye ayrılınca ardından gelen József Thúry birkaç haftalık bölüm başkanlık görevinden sonra aniden vefat eder. Bu ve buna benzer güçlüklerin ardından bölümün başkanlığına 1916'da Türkolojinin ender öncülerinden Gyula Németh gelir ve elli yıl hizmet eder (Csáki, 1999). ELTE Üniversitesinin Türkoloji kürsüsünde bugün bölüm başkanı Prof. Géza Dávid ve Prof. István Vásáry gibi iki büyük Türkolog bilimsel çalışmalarını sürdürmektedir.

ELTE'de Türkçe öğretim programı Doğu Dilleri ve Kültürleri ana alanının Türkçe Bölümü anabilim dalındaki eğitim çerçevesinde 6 yarıyılda gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında *Szeged Üniversitesi'*nde(Güney Macaristan

Bölgesi)Türkçe öğretimi Altayistik Kürsüsünde yapılmaktadır. Bildiğimiz kadarıyla Szeged şehrinde başka kurumlarda Türkçe öğretimi yapılmamaktadır.

Yukarıda adları geçen büyük üniversitelerin yanı sıra ülkenin diğer bölgelerinde eğitim yapan kurumlarda çalışan Türkologların özverili çabasıyla Türkçe öğretimi yapılır veya yapılırdı. Bu konuda Debrecen Üniversitesi, Katolik Üniversitesi ve Miskolc Özel Üniversitesinin adları anılmalıdır.

II.BÖLÜM

TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİ

2.1. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminin Tarihi Gelişimi

Türkçe, dünya dilleri arasında resmî dil sıralamasında UNESCO'nun 1980 yılında yaptığı belirlemelere göre dünyada en çok konuşulan beşinci, ana dil sıralamasında ise üçüncü dildir (Güzel ve Barın, 2013: 11).

Tarihi boyutları yönüyle Türkçenin yabancılara öğretimi ile ilgili bilgileri VIII. yüzyıl Uygurlar dönemine kadar gerilere götürebilmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde bu çalışmanın değişik ülkelerde daha da yoğun olduğunu görüyoruz. Halen kütüphane köşelerinde bekleyen ve XV. yüzyılda İtalya'da yazılan dört ciltlik ***Türkçe-İtalyanca Sözlük*'te** 120 bin kelime bulmaktayız. (Güzel ve Barın, 2013: 12) Türkçenin öğretiminde ilk ve temel eserin Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olan, Kaşgârlı Mahmut'un 1072 yılında yazılmaya başlayıp 1077 yılında bitirdiği "***Kitâbü Dîvânı Lügâti't Türk"*** adlı çalışması kabul edilmektedir (Ercilasun, 2006: 319). Bu eseri Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi kitabı yapan temel özellikler şunlardır:

- Kültürel aktarım ve duygusal zekâ kavramları,
- Tümevarım yönteminin kullanılmış olması,
- İki dillilik kavramına dikkat çekilmesi,
- Eserin ansiklopedik bir sözlük niteliği taşıması,

- Eserin yazılma sürecinde dilbilimsel bir yaklaşımın sergilenmiş olması (Güzel ve Barın, 2013: 24).

Karahanlılar'dan sonra Harezm sahasında kaleme alınan Zemahşerî'nin Arapça bilmeyen Türk ve Farslara Arapça öğretmek amacıyla yazdığı ve Arapça cümlelerin altına Türkçelerinin yazılmasıyla oluşturulan ***Mukaddimetü'l Edeb*** adlı eseri ve İbni Muhenna tarafından, tahminen 14. yüzyılda yazılan ***Hilyetü'l Lisân ve Hetbetü'l Lisân*** adlı Türkçe-Moğolca sözlük önemlidir. Kıpçak sahası ise Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinin en fazla önem kazandığı alan olmuştur. 1250-117 yılları arasında hüküm süren Memlûk Devletinde Türk sultanların devleti yönetmeleri nedeniyle Türk diline karşı ilgi artmış, Araplara Türkçeyi öğretmeyi amaçlayan kitapların yazılmasına sebep olmuştur (Güzel ve Barın, 2013: 26). XIV. yüzyılda İdil Nehrinin aşağı havzasında Kıpçak Türklerinden İtalyan ve Almanlar tarafından derlenmiş olan iki bölümlük ***Codex Cumanicus,*** Kıpçakların konuşma dillerini yansıtan bir eserdir (Ercilasun, 2006: 386). Fransiskan rahiplerinin Kıpçaklara Hıristiyanlığı yaymayı kolaylaştırmak için yazdıkları dilbilgisi örneklerini; Türkçe, Latince ve Türkçe sözcük listelerini, Türkçe-Almanca lûgatçeleri ve Türkçe metinleri, sözlük parçalarının da içine alan, halk ağzından derlenmiş, Kıpçak Türkçesine dair bir eserdir. İçerdiği ticaretle ilgili, günlük yaşamla ilgili örnekler, özel amaçlı bir Türkçe dil öğretim kitabı olduğunu göstermektedir (Güzel ve Barın, 2013: 26). Sözcük ve ekler konusunu ele alan bir dil bilgisi bölümü ve Arap alfabesine göre düzenlenmiş, alfabetik Kıpçakça-Arapça bir sözlükten oluşan ***Kitabü'l-İdrak li-Lisâni'l-Etrak***, Kahire'de Endülüslü dil bilgini Ebû Esirü'd din Ebû Hayyan Muhammed bin Yusuf tarafından yazılan bir sözlük gramerdir. Eser, *sözlük, tasrif (morfoloji), nahiv (sentaks) olmak üzere üç bölümden oluşur* (Ercilasun, 2006: 388). Eser, tümevarım yöntemi kullanması, dilbilgisi çeviri yönteminden yararlanması ve yapısalcı yaklaşımıyla bir dil öğretim kitabıdır (Güzel ve Barın, 2013: 27). 1343 yılında Halil bin Muhammed el-Konevî tarafından yazılmış ya da istinsah edilmiş bir sözlük ve gramer olan ***Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî*** adlı eserin 63 yaprağı Arapça-Türkçe sözlük ve gramer, 13

yaprağı Moğolca-Farsça sözlüktür (Ercilasun, 2006: 390). 14. yüzyılın ikinci yarısında veya 15. Yüzyılın başlarında yazılmış bir Arapça-Türkçe sözlük olan ve *Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türkî tarafından kaleme alınan**Kitâbü'l Bülgatü'l-Müstâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıpçak***'ın mukaddimesinde yazar, eserini *Türk dilinin tercümanı* olarak zikreder (Ercilasun, 2006: 392). Birinci bölümü adlar, ikinci bölümü eylemlerden oluşan bir Arapça-Türkçe sözlüktür. Tümevarım yöntemiyle yazılan kitap, günlük konuşma Türkçesini öğretmeyi amaçlar. 15. yy. başlarında yazılmış olan ve Arapça-Türkçe bir gramerle sözlükten oluşan ***Et-Tuhfetü'z Zekiye fi'l-Lügati't Türkiyye*** adlı eserde 3000'e yakın Türkçe kelime bulunurken alfabetik olarak önce isimler, sonra fiiller ve bunların Türkçe karşılıkları verilmiştir (Ercilasun, 2006: 391). 15. yüzyıl başlarında yazılan bir Türkçe gramer olan, kesin yazılış tarihi ve yazarı belli olmayan ***El-Kavânînü'l-Külliye li-Zati'l-Lügati't Türkiyye,*** diğer eserlerden farklı olarak sözlük içermez, yalnızca dil bilgisi kitabıdır. Araplara Kıpçak Türkçesini öğretmek amacıyla, Türkçeyi çok iyi bilen, ancak Türk olmayan biri tarafından yazılmıştır. İleri düzeyde Türkçe öğretiminin hedeflendiği sezilen kitapta, yapısalcı bir yaklaşımla dilbilgisi çeviri yönteminden yararlanılmıştır (Güzel ve Barın, 2013: 29). 14. veya 15. yy'da yazılmış olan ***Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*** ise bir sözlük ve konuşma kılavuzu olarak önemli bir eserdir.

Çağatay sahasında kaleme alınan Ali Şir Nevâyî'nin ***Muhakemetü'l Lügateyn***, Muhammed Yakup Çingî tarafından yazılan ***Kitâb-ı Zebân-ı Türkî,*** Mirza Mehdî Han tarafından yazılan ***Senglâh Lügati***, 19. yy'da yazılan ***El-Tamga-yı Nâsırî***, Fethali Kaçar Kazvinî tarafından yazılan ***Fethali Kaçar Lügati,*** Özbekler tekkesi şeyhi Süleyman Efendi tarafından yazılan ***Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî*** adlı eserler, Türkçenin özellikle Farsça veya Arapça konuşanlara öğretilmesi amacına hizmet etmek amacıyla yazılmıştır (Güzel ve Barın, 2013: 30).

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi amacıyla Anadolu sahasında verilen eserler ise Eski Oğuz (Anadolu) Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi olmak üzere iki dönemde ele alınabilir. Birinciye tek örnek ***İbn Mühennâ Lügati*** olarak bilinen ***Hilyetü'l-insan ve Heybetü'l lisân'***dır. Kâşgarlı Mahmut'tan J.P. Sinan'nın

Alphabet, turc suıvı d'une méthode adlı kitabını yayımladığı 1850 yılına kadar Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesini amaç edinmiş, Türkler tarafından yazılmış eserlere pek rastlamıyoruz. Bu alanda yabancılar Türklerden daha verimli olmuşlardır (Hengirmen 1993: 6). Yine de 19. yy'ın ikinci yarısında şu eserler de verilebilmiştir: 1852'de E. Güzeloğlu, Dialogues français-turc, Précédés d'une vocabulaire, 1855'te Fuad Efendi/Cevdet Efendi Grammatik der osmanischen Sprache, 1884'te Mehmet Mihri, Kitabü't-tuhfetü'l-Abbasıyetü'l Medreset el aliyetü't tevfikiye ve 1893'te Mehmet Ruhi, Conversazione in Lingua Turca elkaliona (Güzel ve Barın, 2013: 31).

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinin tarihî süreci içinde birinci kırılma noktası 16. yüzyılla birlikte başlayan şarkiyatçılıktır (Güzel ve Barın 2013: 17). Bu dönemde Türklerin Osmanlı Devletiyle birlikte dünya üzerinde siyasî, ekonomik ve kültürel bir dalga yaratması ve Batı'da özellikle Osmanlı, Fars, Arap ve Hint gibi doğu kültürlerine yönelik ilginin artması, adına "oryantalizm" denen akımı doğurmuş, Avrupa üniversitelerinin pek çoğunda Doğu kültür ve dillerini inceleyen kürsüler oluşturulmuştur. Bu bağlamda Türk kültürü ve dili de yabancılar tarafından ele alınmıştır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi açısından ikinci kırılma noktasını ise 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla birlikte beş bağımsız Türk cumhuriyetinin kurulması oluşturur. SSCB'nin yıkılmasının ardından en çok tartışılan konulardan biri, Orta Asya ve Kafkaslar bölgesine olan tarihî, coğrafî ve kültürel yakınları nedeniyle yeni oyuncular olarak ortaya çıkan Türkiye ve İran'ın tanınma ihtiyacıydı. Bu dönemde bölge ülkeleriyle ilişkileri pekiştirmeyi ve geliştirmeyi hedefleyen *İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)* kanalıyla *"Büyük Öğrenci Projesi"* adıyla geliştirilen çalışmayla pek çok öğrenciye dil eğitimi verilmiştir. Bu öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenimi Türkçe Öğretim Merkezleri üzerinden sağlanmış, bu merkezlerden sonra pek çok üniversite de benzer merkezlerde Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmek için programlar oluşturmuştur Son yıllarda yurt dışında Yunus Emre Kültür Merkezlerinde de binlerce yabancıya Türkçe öğretilmeye başlanmış ve sürdürülmektedir (Güzel ve Barın, 2013: 17).

Türkçe Çin Seddi'nden 24Adriyatik Denizi'ne, Uzak Doğu'dan Afrika'ya kadar çok geniş bir coğrafyada ana dili olarak konuşulurken Türkiye'nin çekici bir turizm, dinlenme, kültür ülkesi; ticaret ve sanayi ortağı olması nedeniyle insanlar tarafında yabancı dil olarak öğrenilmek istenmektedir. Türklerin XX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak dış ülkelere gerçekleştirdiği beyin ve beden göçü bu sürece bir ivme kazandırmış, hatta politik bir önem de kazanmış; böylelikle Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi bir sektör halini almaya başlamıştır (Güzel ve Barın, 2013: 20).

2.2.Yabancı Dil Öğretim İlkeleri ve Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi

Yabancı dil öğrenmek, hiç olmayan bir şeyi keşfetmek değildir. Evrendeki varlıklar, kavramlar ve eylemler her insan için var olan, bilinebilir şeylerdir. Dil, bu nesneleri, kavramlar ve eylemler arasındaki ilişkiyi bir iletişim aracı olarak bünyesine alır ve her dilin bu ilişkileri anlatmak için oluşmuş şifre örüntüleri vardır. Bir yabancı dili öğrenmek o dildeki bu örüntüleri tanımak ve çözmektir (Başkan, 2006:18). Bu çözüm sürecinin aynı zamanda kişinin anadili yoluyla sahip olduğu bilgilerde, şifre örüntülerinde karşılık arama, onları bağdaştırma, konumlandırma ve anlamlandırma süreci olduğu da açıktır. Yabancı dil öğrenen kişi, öğrendiği yeni bir söz ya da yapının anlamını kafasında doğru yere oturamadığında öğrenmenin gerçekleşme olasılığı yoktur.

Her kişi dil öğrenme ve kullanma yeteneğine sahip olduğu halde kişinin içine doğduğu çevrede konuşulan dil anadili olmakta, bu dilin kullanım kuralları çocuk yaşlarda yerleşmekte, hatta birden çok dilin konuşulduğu ortamlarda büyüyen çocuklar iki dilli ya da çok dilli olarak büyüyebilmekte, bu dillerin öğrenilmesi

öğrenen çocuk için ayrı bir emek gerektirmemektedir. Ne var ki dil öğrenme becerisi anadilin yerleşikliğinin pekişmesiyle birlikte zamanla kısıtlanır ve anadili diğer dillerin öğretimini dışlar, zorlaştırır duruma gelir. Bu nedenle çocuk yaşlardaki insanlar yeni dilleri kolaylıkla öğrenebilirlerken, yaşın ilerlemesiyle birlikte artık bu, doğal yeteneğe dayanan bir süreç olmaktan çok öğrencinin istemli gayretiyle elde edilen bir beceriye dönüşmektedir (Başkan, 2006:40).

Öğrenimin tanımlarından biri uzu süreli belekteki değişimdir, çünkü dil öğrenimi önceki yapılar üzerine yeni yapılar kurarak gelişir. Uzun süreli bellekte bir öğrenme aşamasına kadar öğrencinin edindiği kavramsal yapıların hepsi saklanır; bunlar öğrencinin daha önce edindiği evrensel ve dile-özel dilbilgileridir (Demircan, 2005:69).

Ergenlikten başlayarak dil öğreniminin artık ağırlıklı olarak bilişsel bir süreç olduğu, dolayısıyla bilinçli işlemler sonucunda öğrenmenin gerçekleştiği genel kabul gören bir yaklaşımdır (Demircan, 2005:76).

Öğrencinin öğrendiği örnekler üzerinden kuralları belirleme çabası örnekseme ve genelleme olarak iki biçimde gelişir. Ancak bazen genellemede aşırıya kaçılabilir ve dilde kabul görmeyecek sonuçlara ulaşılabilir. Bunun önüne geçebilmek için kural dışılıkların ve kullanımla ilgili ipuçlarının daha ilgili konunun ilk öğretildiği sıralarda verilmesi gerekir (Demircan, 2005:105). Öğrencinin bilişsel yapısı önceki öğrendiklerine bağlı olduğu için verilen bilgilerin öncekileri gözeten, düzeye uygun bilgiler olması önemlidir.

Öğrenmede bilişsel etmenlerin en önemlilerinden biri öğrenme sırasında var olan **bilişselyapı**dır. Bu yapı **biçimsel** ve **içeriksel** olarak ikiye ayrılır.

Kişinin anadilinden ya da öğrendiği diğer dillerdeki yapılardan, sözlüksel birimlerden yola çıkarak yaptığı anlamlandırma ve kavramlaştırma süreçleri

“öğrenimden aktarım” olarak adlandırılır ve bir dildeki kavramlar başka bir dilde aynı dilbilgisel ya da sözlüksek karşılıklarla (yapısal eşitlik arayışı) ifade edilmediğinde anadildeki kavramların ve yapıların aktarılması ve çevirisel eşitlik sağlanmaya çalışılması gibi bir durumla karşılaşılır (Demircan, 2005:119). Bunun önüne geçebilmek için bilinen yapıların karşılaştırılarak ayrılıkların/ aykırılıkların sezdirilmesi gerekir.

Öğrencilere belli söz kalıplarının ve konuşma biçimlerinin ezberletilmesinin uzun dönemli öğrenme söz konusu olduğunda bir yararı yoktur. Chomsky’nin (1965) de belirttiği gibi önemli olan sınırlı sayıdaki dilbilgisi yapılarından sınırsız sayıda ifade üretebilecek olanakları sunacak olan temel yapıyı seçip birbiri üstüne inşa ederek öğretebilmektir. Kalıplaşmış sözlerin ve örgülerin hemen öğretilmesi ve öğrencinin onları kullanmaya başlaması öğrencinin dili öğrendiği anlamına gelmez. Bilişsel öğrenme ve dilbilgisel bağ kurma becerileri geliştikçe kalıp sözlerin bağlama yerleştirilmesi ve öğrenilerek kullanılması mümkün olur (Demircan, 2005:241).

Öğretim sırasında öğrencinin düzeyi ve önceki öğrendikleri gözetilmekle birlikte daima düzeyinin biraz üzerinde karmaşıklığa sahip yapılar veya sözler verilerek önceki öğrendiklerinden yola çıkarak doğru bilgiye ulaşması sağlanır ve öğrencinin ilerlemesinin yolu sürekli açık tutulur (Demircan, 2005:42). Bunu yaparken yer yer bir bütünlük içerisinde ve her yönü ele alınmayacak biçimde iki-üç sonraki öğrenilecek olanlarla ilgili buldurma-tahmin etkinlikleri yaptırılması daha sonra ele alınacak konunun bir biçimde öğrenci için önceden tanınan, çağrışımlarından yararlanılan bir nitelik kazanmasını sağlar. Hiçbir zaman, belli bir bölüm bitirilmeden diğerine geçilemez, gibi bir kuraldan söz edilemez. Ancak belli bir konuda yeterince pekiştirme yapılmadan bir diğerine geçmekten de sakınılmalıdır (Demircan, 2005:59).

Dilbilgisel yapıların anlama göre daha katı ve tutarlı olması nedeniyle öğretimde anlam boyutunun dilbilgisinden koparıldığı, hatta üstün tutulduğu durumlara sıklıkla karşılaşıyoruz (Başkan, 2006:47). Oysa dilbilgisel yapıların anlam boyutuna katkılarının eşzamanlı olarak gösterilmesi, örneğin geniş zaman çekimleri

gösterilirken mümkün olduğu kadar çok sayıda farklı örnekle bu dilbilgisi biriminin ifadeye kattığı anlamların çekimlerin öğretilmesini engellemeyeceği, aksine soyut çekimlerin anlamlandırılması sayesinde daha kolay öğrenilmesini sağlayacağı düşüncesindeyim. Ancak bu yapılırken verilen dilbilgisi öğesinin bütün anlam özelliklerini bir anda vermeye çalışmak, karmaşaya ve öğrenmede hedefe daha geç ulaşılmasına yol açabileceğinden düzey gözetilerek başlangıç düzeylerinde en yaygın kullanımlarla yetinilmesi, aynı konuların genişletilmiş olarak çok defa öğrencinin karşısına getirilmesinde yarar vardır. Böylelikle hem pekiştirme sağlanır hem de bir konunun bütün yönlerinin aynı anda öğretilmeye çalışılmasından ileri gelen karmaşa ve zaman kaybının önüne geçilmiş olur.

Türkçe yabancı dil öğretilirken okuma, yazma, anlama, dinleme, söyleme becerileri eş zamanlı olarak geliştirilmeli, birinin ya da birkaçının süreçten kopmasına meydan verilmemelidir. Bunun yapılmaması durumunda zamanında gelişmeyen becerilerin daha sonra telafi edilmesi, eşzamanlı öğrenmeye göre çok daha sancılı, zaman alıcı ve zor olmaktadır.

İşin doğrusu, yabancı dil öğretirken kullanılacak her yaklaşım ve yöntem belli bir düze kadar başarıya ulaşır. Ancak bunların hangi amaca ne kadar çabuk, kapsamlı ve etkin ulaştıracağını belirleyen sayısız etmen bulunur (Başkan, 2006:51). Yabancı dil öğretilirken elde edilecek başarının boyutlarında ve hızında öğrenicinin bireysel durumu, öğreticilerin nitelikleri ve öğretim kurumunun niteliği ya da ortamın fiziksel özellikleri büyük bir rol oynamaktadır.

Aşağıda sıralanan konuların elde edilecek başarının düzeyi konusunda belirleyici olduğu ve ders programlarının, öğretim araç-gereçlerinin ve kullanılacak yöntem ve tekniklerin belirlenmesinde bu ölçütlerin göz önünde bulundurulması gerektiği genel kabul gören bir görüştür:

- Öğrenicinin hedefi nedir?
  - Akademik düzeyde dilbilgisi, konuşma ve yazma becerisine ulaşmak
  - Edebî ve teknik çeviriler yapabilmek

- Sadece akademik yayınları okuyup basit çeviriler yapabilmek
- Temel yaşam konularında gündemi takip edebilecek kadar okuyabilmek, anlayabilmek, çok gereksinim duyarsa konuşabilmek
- Dil sınavından yeterli puanı alabilmek
- Evlilik, birlikte yaşama gibi kişisel nedenlerle güncel pratik konuşmalara hâkim olabilmek
- Tatilde kullanacağı düzeyde temel konuşma becerilerine sahip olmak

- Öğrenicinin kişisel özellikleri nelerdir?
  - Kaç yaşında?
  - Eğitim durumu nedir?
  - Dil öğrenimi tek hedefi mi yoksa hobi olarak mı uğraşıyor?
- Öğrenicinin dil öğrenme geçmişi nedir?
  - Türkçeyi ilk yabancı dili olarak mı öğreniyor?
  - İkinci veya üçüncü yabancı dili olarak mı öğreniyor?
  - Önceki dil öğrenme deneyimlerinde nasıl yollar izlemiş?
- Öğretimin yapılacağı yer ve öğrenme ortamının özellikleri nelerdir?
  - Devlet okulunda
  - Özel okulda
  - Özel kursta
  - Bire bir veya birkaç kişilik özel ders yöntemiyle
  - Sınıfta ise, kaç kişilik sınıfta?
  - Birlikte ders alan diğer öğrenicilerle düzey farklılıkları belirgin mi?
- Zaman sınırlılığı ne kadar var?
  - Okul müfredatı içerisinde haftalık birkaç derslik bir program
  - Kur esasına dayalı özel kurs
  - Öğrenci tarafından süresi belirlenen özel dersler
  - Ucu açık süreli öğrenim

Bunları sırayla ele alacak olursak, öğrencinin dil öğrenirken kendisi için koyduğu hedeflerle ve bu işe ayıracağı zaman, emek ve parayla öğrenciye

uygulanacak olan öğretim yönteminin ve öğretim malzemesinin örtüşmesi hem öğrencinin öğrenme hızını hem de elde edilecek verimin düzeyini belirleyecektir. Örneğin yalnızca tatil amacıyla Türkiye'ye seyahat etmek isteyen ve Türkiye'ye gittiğinde yerel halkın konuştuklarını birazcık anlayıp onlarla kendi dillerinde iletişim kurabilmek isteyen bir kişiyle hayatını Türkçe konuşarak, akademik araştırmalar yaparak ya da profesyonel çeviriler yaparak kazanmak isteyen kişilere uygulanacak olan öğretim programının aynı olması düşünülemez. Yine öğrenicinin yaşı ve öğrenmek için harcayabileceği enerji ve zaman da önemli belirleyicilerdir. İlköğretim çağındaki öğrenciler için bilmeceli, bulmacalı, oyunlu öğretim teknikleri dikkat çekme ve öğrenmenin kalıcı olması açısından çok yararlıyken yetişkinlerde bu tekniklerin sıkıcı olacağı açıktır. Bunlarla birlikte eğitimin verildiği mekânın devlet okulu, özel okul veya kurs olması, özel ders yapılabilecek ev gibi bir yer olması da kullanılacak yöntem ve teknikler için belirleyici olacaktır, zira olanakların da ortamların fiziksel yapısıyla ve maddî olanaklarla genişletilip sıkıştırılacağı açıktır.

Öğretim sırasında görsel belleğin işlek tutulması önemlidir. Bu nedenle dersler sırasında öğretilenler içerisinden özellikle yeni olanlar mutlaka yazılmalı, öğretmen tarafından da sesli olarak okunmalıdır. Bu konuyla bağlantılı olarak yaptığım bir çalışmanın ne kadar etkili olduğunu aktarmak istiyorum. İngiltere'de yetişkinlere ders verdiğim bir sınıfta öğrencilerin bilinen/belirli geçmiş zaman kişi eklerini, ek fiilin geniş zaman çekimini, ek fiilin bilinen/belirli geçmiş zaman çekimini ve iyelik çekimlerini düzenli olarak karıştırarak birbirinin yerine kullandıklarını gözlemledim. Oldukça uzun olan tahtayı dörde bölerek her birinin çekim tablosunu yazdım ve ikinci ders boyunca çekimleri karşılaştırmalarını, cümle kurmalarını, çekimleri değiştirmelerini istedim. Benim isteklerim doğrultusunda her seferinde tahtada uygun yerdeki çekim tablosunu arayan öğrencilerin üçüncü ve dördüncü derslerde tahta silinmesine rağmen gözleriyle ve parmaklarıyla kullanmak istedikleri çekimin bulunduğu yeri işaret ederek tahtada daha önce gördükleri yeri bulup neredeyse hiç yanlış yapmadan doğru çekimi gerçekleştirebildiklerini gözlemledim. Bu da gösteriyor ki öğrenmenin bütünlüklü olabilmesi ve bellekte yer edebilmesi için yazı, söz ve öğreticinin dersteki tutumu da etkili olmaktadır.

Dilde kullanılan dilbilgisi yapıları, ifade biçimleri ve aynı anlamı karşılayabilecek eş veya yakın anlamlı sözler öğretilirken dilde en yaygın olanların öncelikli olarak öğretilmesi, öğrenicinin istisna kabul edilebilecek, onu çelişkiye ve zihinsel karmaşaya sürükleyebilecek durumlarla mümkün olduğunca geç aşamalarda karşılaşmasının sağlanması ve öğrenciye onun özgüvenini pekiştirecek şekilde, dilin öğrenilmesinin kolay olduğunun ve her şeyden önemlisi sağlam dilbilgisi kurallarıyla örülmüş olduğunun hissettirilmesi, başka bir deyişle öğrenicinin dilin güçlükleriyle ilk aşamalarda yüzleştirilerek dilin öğrenilemeyecek kadar zor olduğunun düşündürülmemesi çok önemlidir. Türkçenin öğrenilmesinin kolay olduğuna aklı yatan öğrenicinin iç rahatlığıyla daha hızlı yol alacağına kuşku yoktur.

Her sözün, deyimin, söz dizimindeki değişikliğin farklı anlam yükleri, çağrışımları ve toplum belleğine yerleşmiş bir kültürel değeri vardır. Öğreticinin de öğrenicinin de yabancı dil öğrenen birinin neredeyse asla o dili anadili olarak konuşan insanlar kadar kusursuz konuşamayacağını baştan kabul etmesi önemlidir. Böylece aşamalı öğrenme ilkeleriyle kolaydan zora, somuttan soyuta ve basitten karmaşığa doğru gelişen bir öğrenme sürecinden geçen öğrenicinin en üst öğrenme başarısına ulaşılabileceğini kabul etmesi beklenebilir.

Diğer yandan öğreticinin ve öğretim malzemesinin ne sunduğu öğrenici açısından büyük önem taşır, çünkü öğrenici hangi sözün hangi sıklıkla kullanıldığını, hangi sözlerin hangi durumlarda yanlış ya da sakıncalı anlamalara neden olabileceğini, hangi yapıların toplumsal ve kültürel kodlar içerdiğini bilemez. Bu nedenle sözlerin olabildiğince anadilimizdeki kullanım sıklığı ve çeşitliliği dikkate alınarak verilebilmesi, Türkçenin yazılı kaynaklarının bir an önce taranarak dijital ortama aktarılması ve hazırlanacak öğretim malzemesinde bu yolla derlenmiş derlem sözlüğünün (korpus) içeriğine göre en yaygın olanlarına kullanım biçimlerindeki yaygınlıkla koşut olarak öncelik verilmesinde üstün yararlar vardır.

Türkçe dünyadaki birçok dille karşılaştırıldığında aşağıdaki nedenlerden ötürü temel kullanıcı düzeyinde öğrenmek isteyen Macarca konuşuru öğreniciler için belki de en kolay dillerden biridir:

a. Türkçedeki seslerin biri dışında (ı) hepsi Macarcada bulunduğu için yeni seslerin öğrenilmesi gerekmeyeceğinden sözcüklerin sesletimi de özel çaba gerektirmez. Örneğin İngilizcede, İspanyolcada ve Slav dillerinde "ö", "ü" seslerinin bağımsız ses birimleri olarak bulunmayışı o dillerin konuşurları için Türkçe öğrenirken büyük güçlükler oluşturur.

b. Yazımı ve okunuşu çok kolaydır. Başka dillerden gelen "kabul, kâğıt, kâr, duhul, festival…" gibi az sayıda sözcük dışında seslerin karşılığı yazıda tam olarak bulunabilir. Krş. İngilizce ve Fransızcada sözcüklerin yazılışlarını ya da okunuşlarını anadilini kullananlar bile karıştırabilmekte.

c. Ses düzeni oldukça kurallıdır. Eklerdeki ünlülerin ve ünsüzlerin, ünlü ve ünsüz uyumu kurallarına göre hangileri olacağı –yine yabancı dillerden ödünçlenen "saat, meşgul, gol…" gibi sınırlı sayıda sözcük dışında – kolayca kestirilebilir. Krş. Macarcada da ünlü uyumu ve ünsüz uyumu kuralları bulunmasına rağmen çok sayıda sözcükte hangi ünlü ya da ünsüzün kullanılmasının doğru olacağına dilbilimciler bile karar veremeyebiliyor (*könyv-ek* ama *gyümölcs-ök* 'kitaplar-meyveler').

d. Sesbilimsel ve yapıbilimsel sıra dışılıklarla çok az karşılaşılır. Karşılaşıldığı durumlarda ise söz konusu yapıların art zamanlı olarak açıklanması çoğunlukla sade ve anlaşılırdır. Ör. ben+e > bana, sen+e > sana, su+iyelik > suyu, *susu, gelebilirim > gelemem, *gelebilmem. Krş. İngilizcede düzensiz fiiller (*fly>flew>flown)* ve düzensiz çoğul yapma biçimleri (*mouse>mice)*, Rusçada sıfatların ismin cinsiyetine göre çekimlerinde, canlı-cansız ayrımı, (*большая коробка/большой медведь* 'büyük kutu/büyük ayı'*)* genel kurala uymayan cinsiyetler (*nana* 'baba- a ile biten sözün dişil olması gerektiği halde erildir.'), Macarcada ünlü uyumuna yerine göre uymayan sayısız ek (*derék>derekam, *derekem* 'bel>belim')vb.

e. İsim çekimleri tümüyle kurallıdır. Fiil çekiminde sadece üç tip kişi eki (iyelik kökenliler, kişi zamiri kökenliler ve emir kipi) bulunması ve birleşik yapılarla birlikte sayısı elliyi geçen çekimlerde asla düzenin bozulmaması eşi benzeri olmayan bir durumdur. Krş. İngilizcedeki düzensiz fiil çekimleriyle, Rusçada hareket fiillerinin çekimindeki karmaşa ve Macarcadaki isim çekiminde (*haza* 'eve') fiil çekimlerindeki (*gyere!* 'gel!') sıra dışılıklar.

f. Fiillerin yalnızca bir mastar biçimi ve o bir biçimin iki alamorfu bulunur: kal-mak, gel-mek. Karş. İngilizcede fiil köklerinde sorun olmamakla birlikte özellikle

geçmiş zaman çekimlerinde köklerin değişmesi (*bring>brought)*, Macarcada aynı fiilin çok sayıda biçiminin bulunması (*venni>ve-/vesz-/vev-/venn-* 'al-')

g. Cümlede söz diziminin anlam içeriğiyle –vurgu değiştirme gibi özel durumlar dışında – uyumlu olacak biçimde önemsizden önemliye göre dizilmesi. Krş. Rusçada vurgunun keyfiliği ya da Macarcada söz diziminin Türkçedeki kadar semantik değerinin olmayışı.

h. Başlangıç düzeyi için birleşik cümle yapmanın "diye" edatı sayesinde ya da sadece söz dizimi yoluyla kolayca yapılabilmesi. Ör. 'Geldim, dedi.' *He said that he came. Azt mondta, hogy megjött, Он сказал, что он пришел.* 'Bu işi bitirmek zor diye düşünüyor.' *He thinks that it's difficult to finish this work. Azt gondolja, hogy nehéz befejezni ezt az dolgot. Он считает, что трудно закончить эту вещь.*

Ne var ki bunca kolaylığına karşın aşağıdaki nedenlerle Türkçenin öğrenilmesi zaman geçtikçe giderek zorlaşmakta:

a. Fiil çekim biçimlerinin çok fazla olması. Karş. Macarcada ve Rusçada iki temel zaman çekiminin bulunması, gelecek zamanın ancak dolaylı yoldan ifade edilmesi.

b. Basit ve birleşik zamanlı fiil çekimlerindeki anlam ayrımlarının çoğu zaman net olmayışı, bağlamın fiilin hangi kiplerde çekimleneceğini belirlemesi ya da bir çekimin hangi anlamda kullanıldığının anlaşılabilmesi için bağlama gereksinim duyulması. Bu anlamda Türkçe yalnız sayılmaz, çünkü ileri düzey öğreniciler için her dilin buna benzer güçlükleri vardır.

c. Fiilimsilerin sayısının çokluğu, buna bağlı olarak birleşik cümle yapılarının nerdeyse sınırsız karmaşıklığı. Örneğin "-mEsI" ve "-DIğI" ek bütünlerinin kullanımını karıştırmadan yapabilmek çoğu zaman bir Türk için bile büyük sorun olabilmekte: "Bitmesine sevindim. / Bittiğine sevindim." "Söylemesini anlıyorum. / Söylediğini anlıyoruz. *Neden söylemesini anlıyoruz."

Yukarıda saydığım kolaylaştıran nedenlere dair dilbilgisi konuları yeterli alıştırmayla, doğru sırayla ve nitelikli olarak verilirse zorlaştıran alanların öğrenilmesinin çok daha kolay hale geldiğini sayısız deneyimle gördüm. Bu çalışmayı özellikle bu nedenle, bu temel becerilerin kazandırılmasında izlenmesi gerektiğini düşündüğüm alanlarla sınırlı tuttum.

Türkçenin veya başka bir dilin öğrenilmesinde üst düzey sınırından söz etmek mümkün değildir, çünkü kişinin anadilinde bile bilmediği ve öğrenebileceği sayısız özellik varken yabancı dilde belli bir seviyenin mükemmellik ya da yeterlilik düzeyi olarak belirlenip öğrenmenin bırakılması, öğrenilmiş olan bilgilerin de zamanla yitirilmesine yol açacaktır. Hatta bu yitirme süreci anadildeki kullanılmayan yapıların unutulmasından çok daha hızlı ve topyekûn bir unutmayla, kullanamamaya gidebilecek bir körelmeyle sonuçlanabilir.

Macar araştırmacı Atilla Jorma'nın aşağıdaki tespitleri de söylediklerimizi destekler niteliktedir:

> *Ural-Altay dilleri soydaş olsun olmasın, yapıca benzerlikleri bu dillerden birini ana dili olarak konuşanın bu kümedeki başka bir dili öğrenmesini kolaylaştırmaktadır.*
> *Bir akrabalık söz konusu olsa da olmasa da "Ural-Altay" dillerinin birçok ortak yanı bulunmaktadır: Ünlü uyumu vardır. Türetmeyle işletme (soru ve iyelik dâhil) ön veya içeklerle değil soneklerle olur, ön değil son takılar kullanılır. Sözcükler böylece kolaylıkla uzar: Türkçedeki* yapıştırılamadığından *örneğinden olduğu gibi. Sözcüklerde cinsiyet ayrımı ve bulunmaz. Sayılardan sonra gelen adlar tekildir. Belirten öğe belirtilen öğeden önce, özne yüklemden önce gelir.*
>
> *Bugünkü Fincede bir çeşit ikiliğin bulunduğunu söyleyebiliriz; Fincede hem yolda yürüyen adam hem de o adam ki yolda yürür gibi kopyalanmış yapılar kullanılabilmektedir. Türkçe için ikinci şık düzgün dilde kullanılmayan bir çeviri biçimidir. Fincede her iki şık da kullanılabilmekte, hatta "çeviri" biçiminin yaygınlaşmakta olduğu gözlemlenebilmektedir. Macarcada ise birinci şıktaki eski biçimlerin kullanımı çok azalmıştır. Şöyle çok basit bir genelleme düşünülebilir: Ana dili Macarca olan bir kimse temel Türkçeyi çok çabuk ve kolay öğrenir, sonraki düzeylerde ilerlemesi yavaşlar, ana dili Fince olan bir kimse ise*

> *ilk başta ünsüzlerde zorlanırsa da Türkçenin biçimbilgisi ve sözdizimini öğrenmek ve kavramak için ana dilinin desteği birebirdir.*
>
> *…*
>
> *Dünya nüfusunun yarısına yakınının, iki milyardan çok kişinin ana dili bir Hint-Avrupa dilidir. Öğrendiğimiz ilk yabancı dil çoğunlukla bir Hint-Avrupa dili, günümüzde öncelikle İngilizce olmaktadır. Çevremizi saran Hint-Avrupa dillerine böylesine alışık olduğumuz için, bir dilde sözgelimi cinsiyet bulunmamasının değil, bulunmasının değişik bir olgu olduğunu düşünmeyebiliriz. Bunun için, Türkçe öğrenmeye başlayan bir öğrenci, örneğin dört kızlar dediği zaman "şimdiye kadar öğrendiklerinizi unutun, ana dilinizdeki gibi söyleyin" diye uyarılmalı, ki bu genellikle hiç düşünemedikleri, hatta ilk başta yadırgadıkları bir olgudur.* (Jorma 2001).

Çalışmamın temel özelliği olarak söyleyebileceğim dilbilgisi karşılaştırma yöntemi üzerine 2001 yılında Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Sempozyumuna sunduğu bildiride bakın Čaušević şu çarpıcı tespitlerde bulunuyor:

> *Bu yöntem, yabancı dilin öğrencilerin ana diliyle karşılaştırılmasını temel alan yöntemdir. Ana dili Türkçe olmayan, Türkçeyi fakülte düzeyinde okuyan öğrencinin zihinsel (yani kognitif) yeteneğini geliştiren bu yöntemin karşılaştırmalı gramere dayandığı bellidir.*
>
> *Türkçe ile Macarca arasındaki yapısal benzerlik, Türkçe öğrenmeyi Macarlar için bile hayli kolaylaştırır. Oysa çekimli dillerin temsilcileri olan Slav dillerinin Türkçeye nazaran çok farklı ses kuralları, farklı gramer yapısı, değişik tümce yapısı v.s. Boşnaklara veya Hırvatlara Türkçe öğretiminde uygulanan yöntemin, Macarlara Türkçe öğretiminde uygulanan yöntemden çok farklı olmasını gerektirir. Bunun içindir ki ara sıra her günkü konuşmalar ve titizlikle seçilen metinler içeren YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE başlığında yazılıp bastırılan ders kitapları kuşkusuz faydalı olmasına rağmen yabancılar tarafından ancak yardımcı kaynak olarak kullanılabilir düşüncesindeyim. Yani yapıları tamamen farklı iki dilin yapısını karşılaştır(a)mayan bir dilci, Macarlara, Ruslara, Çinlilere Türkçe gramerinin özelliklerini, ayrıntılarını nasıl izah eder? Örneğin, Slav dillerinde tamamlanmış - tamamlanmamış eylemlerin Türkçe eylemlerden farkını ya da Türkçenin, bir Avrupalının ana dilindekine göre o kadar farklı tümce yapısını nasıl açıklayabilir? Türkçe konuşmaya heveslenen öğrencilerim bazen derste şaka yollu sorarlar "Türkler birbirini nasıl anlayabilirler acaba?"*

Karşılaştırmalı yöntem sayesinde öğrenci bilinçli olarak Türkçenin farklı mantığını benimsemiş, yapısını öğrenmiş olur. Önemli olan, bu yöntemin, özellikle Türkçe söz dizimine ilişkin açıklamalar için uygun olmasıdır. Basit bir örnek verelim. Çoğu Avrupa dillerinde olduğu gibi Güney Slav dillerinde de manaca eşit tümcelerde tamamen aynı yapısal modellere rastlanmaktadır. Örneğin (İng.) Ayşe has a sister, (Alm.) Ayşe hat eıne schwester, (Boş. ve Hırv.) Ayşe ıma jednu sestru tümcelerinin yapısal modeli Ö(zne) + Y(üklem) + N(esne) iken manaca eşit olan Ayşe'nin bir kız kardeşi var Türkçe tümcesinin yapısal modeli ise Ö + Y'dir. Özneye gelince; Avrupa dillerinden sunulan örneklerde tek bir söz (Ayşe) olup Türkçe'de ise geleneksel olarak "birinci isim tamlaması" dediğimiz Ayşe'nin bir kız kardeşi söz öbeğidir. Öğrencinin sözdizimsel ve anlamsal hataları yapmaması için, örnek olarak verilen tümceyi – Tabiî ki mümkünse – ana diline harfi harfine çevirmek iyi olur: Egzistira jedna Ajšina sestra, Almancası: Es existiert eine Schwester von Ayşe. Böyle yapılmaması durumunda öğrencilerin bazıları yazılı sınavda hata yapar, yani Ayşe ıma jednu sestru tümcesini Türkçe'ye çevirirken Türkçe sözleri ana dilinin kalıbına zorla sokarak Ayşe'nin bir kız kardeşi var şeklinde değil, Ayşe bir kız kardeşini var diye çevirirler. (Čaušević, 2001).

2.3. Macarcanın Yabancı Dil Olarak Öğretimi ve Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Karşılaştırması

Macarcanın yabancı dil olarak öğretilmesinin kurumsal tarihi Türkçeninkine göre bir hayli eskidir. Yabancı dil olarak Macarca kavramının bir üniversite disiplini olarak ortaya çıkışı 20. yüzyılın ilk yarısında olmuş ve yayılmaya başlamış, bağımsız bir bölüm olarak kuruluşu ise 1980'lerin başında olmuştur. (Giay ve Nádor, 1998: 18) Debrecen Üniversitesinde 1927 yılından beri devam eden Debrecen Yaz Okulu, Macarca öğrenmek isteyen yabancılar için bütün yaz boyunca süren programlar düzenliyor (MEK, 1937). Pécs şehrinde bulunan Janus Pannonius Üniversitesinde 1987 yılından beri, Elte Üniversitesinde ise 2002 yılından beri yabancı dil olarak Macarca öğretimi Macarcayı yabancılara üniversite düzeyinde öğretmek ve Macarcanın öğretimi için öğretim araç gereçleri üretilmesi için gayret göstermekte (Giay ve Nádor, 1998). Bu müstakil bölümlerin yanında Balassi Macar Kültür

Merkezi de hem Macaristan içinde hem de bulunduğu yirmi civarında ülkede Macar dilini ve kültürünü öğretmeyi amaçlayan kurslar düzenlemekte. Bütün bu çalışmaların düzenli olarak kendilerine yer bulabildiği ve Pécs merkezli *Hungarológiai Évköny* (Hungaroloji Almanağı) 2000 yılından beri düzenli olarak yayımlanmaktadır.

Macarcayı yabancı dil olarak öğretmek amacıyla yazılmış ders kitaplarını incelediğimizde bu birikimin sonuçlarını görebiliyoruz. Hazırlanan öğretim malzemesinde kullanılan öğretim yöntemleri başka başka olmasına karşın, ele alınan konuların sıralamasının birbirine üç aşağı beş yukarı uyum gösterdiği, öğretim için seçilen sözcüklerin ve dilbilgisi ağırlığının birbirinden çok kopmadığı görülüyor. Macarcayı yabancı dil olarak öğretmek amacıyla yazılmış öğretmen yardımcı ya da kitaplarını incelediğimizde ise ilginç biçimde tümünde ortak olan özellikler, bizdekine benzer biçimde, herhangi bir betimleyici dilbilgisi kitabında bulunan bilgilerin yinelemesinden öte geçememeleri. Faklı olan ve özel açıklama isteyen bazı dilbilgisi konularının diğerlerine göre biraz daha ayrıntılı ele alınmış olması ise bu kaynakları Macarlar için yazılmış olan betimleyici dilbilgisi kitaplarından ayıran yön. Oysa öğretmen yardımcı kitaplarının öğretmenlere karşılaşacakları öğretme zorluklarının kaynaklarını tanıtması, mümkünse derinlemesine örneklendirerek gerekçelendirmesi ve sorunun kaynağını hedef alarak çözüm yolları önermesi beklenirdi. Zaten bir dili yabancı dil olarak öğretmek isteyen bir öğreticinin o dilin dilbilgisi kurallarını ve kuralların gerekçelerini iyi bir düzeyde biliyor olması beklenir. Ne var ki bazı sorunlar, öğretilecek dilin kuralları çok iyi bilinse de giderilememekte, çünkü öğrenici neden aynı yanlışları yineleyip durduğunu muhtemelen kendiliğinden çözememektedir.

Macar alan yazını üzerinde taramalar yapmaya başlarken, Macarcanın karşılaştırmalı dilbilim verilerine dayalı öğretim yöntemleri geliştirmiş olabileceği özellikle, Fince ve Estonca gibi Fin-Ugor dillerinin konuşurlarına Macarcanın öğretilmesine ilişkin çalışmalar yapılmış olabileceğini ummuştum ama batı dillerinin konuşurlarına Macarca öğretimine ilişkin birtakım karşılaştırmalı çalışmalar bulunmasına rağmen ne Ural dillerini konuşanlara ne de Altay dillerinin

konuşurlarına yönelik çalışma bulunmadığını gözlemledim. En azından böyle çalışmalar varsa bile onlara ben ulaşamadım.

Benzer biçimde Türkçe öğretecek öğretmenler için hazırlanan kaynakların Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesini hedefleyen kitaplar olduklarını çoğunlukla yalnızca başlıklarından anlamak mümkün olmaktadır, çünkü içerikleri incelendiğine hazırlayanların –varsa- yabancı dil öğrenme/öğretme deneyimlerini olsa olsa öğüt verme gibi pedagojik yönü oldukça cılız kalan yollarla eserlerine yansıttıklarını, adım adım geliştirilen bir öğretim anlayışına hizmet edecek, kapsamlı alıştırmalarla donatılmış, bütünlüklü çalışmalar olmaktan uzak, içeriği ve yöntemi kopuk, dilbilgisi betimleme kitapları yazmaktan ileri gidemedikleri görülüyor. Örneğin dilbilgisi konularının nasıl öğretileceğine dair bazen betimleyici açıklamalara yer verilmesine karşın dilbilgisinin anlamla nasıl ilişkilendirileceği, anlamın nereye, nasıl oturtulacağı, anlam ayrılıklarının öğretilmesinde nasıl yollar izleneceği ve herhangi bir dilde bu anlamların karşılanma yollarından kaynaklandığı düşünülebilecek öğrenme yanlışlarının üstüne nasıl gidilmesi gerektiği gibi konulara yer verilmektedir. Oysa yabancı dil öğrenenlerin –özellikle de Türkçe öğrenenlerin – karşılaştıkları sorunların başında dilbilgisinden kaynaklanan anlam özelliklerinin nasıl ayrılacağını bulamamak gelmektedir. Ne var ki bu alan aydınlatılırken dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de her şeyi bir anda öğretme tutkusuna kendini kaptırmamaktır. Belli bir dilbilgisi kuralının anlam üzerindeki etkilerinden en yaygın olarak kullanılanları öğretmek yerine öğrencinin öğrenme sınırlarını görmeyerek aynı dilbilgisiyle ilgili olarak gereğinden çok fazla anlam özelliğini öğretmek öğrencide yılgınlığa ve onun söz konusu özelliklerin öğrenilemeyeceği kanısına kapılmasına yol açabilir. Yaşanan bu güçlüklerin aşılması ve eksikliklerin giderilebilmesi için öğretim malzemesi hazırlanırken – mümkünse – eşzamanlı olarak kullanılması için iki kitaplık bir set hazırlamanın genel beklenti olarak yerleştirilmesi önerilebilir. Bu durumda birinci kitap (ana öğretim malzemesi) Türkçenin kullanım özelliklerini en iyi biçimde yansıtan, kültürel özelliklere – abartıya kaçmadan – yeterince yer veren, yeni öğrenilen dilbilgisi ve sözcük dağarcığının farklı bağlamlarda kullanılışlarını sunan bir tür "okuma-anlama-yorumlama" kitabı; ikincisi de her dilbilgisi kuralının kitabın ait olduğu düzeye

uygun biçim ve anlam özelliklerinin –mümkünse- hem öğrencinin anadilinde hem de Türkçe olarak açıklandığı, öğrenim sırasında karşılaşılabilecek güçlüklerin ve o güçlükleri aşma yollarının gösterildiği, yeterli nicelikte örnek alıştırmayla pekiştirilmiş bir "dilbilgisi uygulama kılavuzu" olmalıdır. Bu ikinci kitap aynı zamanda öğretmen için de "öğretmen yardımcı kitabı" işlevi görecek, o kaynağı kullananlar için ölçünlüye yakın bir öğretim yöntemi uygulanabilir olacaktır.

İşte tüm bu nedenlerle yaptığımız bu çalışmanın daha bir değerli olduğu kanısındayım. Başka diller için ve Türkçe için yapılan karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarının Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi için hazırlanan kaynaklar oluşturulurken gözden geçirilmesi ve o çalışmalarda önerilen düzeylere uygun olarak ders izlencelerinde belli konulara başka dilleri konuşanlara ayrılması gerekenden daha az ya da daha çok süre ve alıştırma ayrılması, öğretimin etkinliğini arttırırken gereksiz yinelemelerle yitirilen zamanın da öğretimde harcanmasını sağlayacaktır.

III. BÖLÜM

MACARCA VE TÜRKÇENİN TİPOLOJİK KARŞILAŞTIRMASI VE TÜRKÇENİN ÖĞRETİMİ

3.1. SES BİLGİSEL (FONOLOJİK) ÖZELLİKLER

Macarcada alfabetik sıralamaya uygun olarak şu ünlü sesler bulunur: **a, á, e, é,í**, **o, ó, ö,ő, u, ú, ü, ű.a, á, e, é,** sesleri dışında kalan seslerin hem uzun hem de kısa biçimleri bulunur. Uzun sesler için kısa ses değerlerinin iki katı uzunlukta telaffuz etmek gerekir (Pontifex 1993; 9). İlk dört sıradaki bu seslerden sadece ***e***sesinin Türkçede tam karşılığı bulunmaktadır. ***a***sesi *o* sesine yaklaşacak kadar yuvarlakken ***á***sesi Türkçedeki*a* sesine göre biraz daha ön damakta boğumlanır ve ses değeri iki kat daha uzundur. ***é*** sesi ise Türk alfabesinde yer almamasına karşın ağızlarda ve lehçelerde işlekçe kullanılan kapalı *e* (ė) sesinin normal ses değerine göre iki kat uzun söylenen biçimidir. Buna karşın Türkçede bulunan **ı** sesi Macarcada bulunmamaktadır. [5]

Macar alfabesinde aşağıdaki 44 harf yer alır:

[5] Tarihsel olarak Macarcada bir art damak *i*'si bulunduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşteki dilbilimciler savlarını içinde í ön damak ünlüsü bulunmasına karşın ünlü uyumuna uymayan *híd* > *hidak* (*hidek* değil!) 'köprü > köprüler',*iszik* > *isznak* (*isznek* değil!) 'içmek > içiyorlar' gibi bazı kelimelerin bulunmasıyla açıklamaya çalışırlar.

A (a)	NY (eny)
Á (á)	O (o)
B (bé)	Ó (ó)
C (tsé)	Ö (ö)
CS (çé)	Ő (ő)
D (dé)	P (pé)
DZ (dzé)	Q (kú)
DZS (cé)	R (er)
E (e)	S (eş)
É (é)	SZ (es)
F (ef)	T (té)
G (gé)	TY (tyé)
GY (dyé)	U (u)
H (há)	Ú (ú)
I (i)	Ü (ü)
Í (í)	Ű (ű)
J (yé)	V (vé)
K (ká)	W (duplavé)
L (el)	X (iks)
LY (elipsilon)	Y (ipsilon)
M (em)	Z (zé)
N (en)	Zs (jé)

I. Tablo: Macar abecesi

3.1.1. Ses Olayları

Macarcadaki ses değişimleriyle Türkçedeki ses değişimlerinin benzer, hatta çoğu zaman ortak niteliklere sahip olması nedeniyle ses olaylarının öğretilmesi için özel bir bölüm ayrılmasına ihtiyaç yoktur. İşte bunlara birkaç örnek:

- İki dilde de ünlü öndamak-arka damak ünlü uyumu bulunur: *hal+ak* 'balık+lar', *gyöngy+öm* 'inci+m', *térd+ed* 'diz+in' vb. İki dilde son hecede ünlü düşmesi olabilir.
- Her ne kadar hangi ünlülerin düşeceği konusunda ayrışmalar bulunsa ve Türkçedeki düşmeler iki heceli sözcüklerin ek alması durumunda ikinci hecedeki dar ünlünün düşmesiyle sınırlı, çekimlik bir kural (Karaağaç, 2012: 127) olsa da orta hece ünlüsünün düşmesi iki dil için de tipiktir: "oğul>oğlum, alın>alnın, kayıp>kaybımız..."; *ököl>ökle* 'yumruk>yumruğu', *gyomor>gyomrom* 'mide>midem', *irodalom>irodalmár* 'edebiyat>edebiyatçı', *fejedelem>fejedelmünk* 'beylik>beyliğimiz' vb.
- Macarcada ünsüz yumuşamasına örnek bulunmamasına karşın ünsüz benzeşmesi iki dilde de yaygın biçimde bulunur: "ağaç+da>ağaçta, kasap+dan>kasaptan, tep-gi>tepki, saat+ci>saatçi…"; *ez+vel>ezzel/evvel* 'bu>bununla', *néz-jük>nézzük* 'bak->bakalım', *keres-jetek>keressetek* 'ara->arayın', *megúsz-ja>megússza* 'kurtul->kurtulur'vb. Kaldı ki Türkçedeki ekleşmeden kaynaklı ünsüz benzeşmeleri sadece ilerleyici olmaları ve bütünüyle kurallı olmaları nedeniyle de, sesletimde ünsüzler kendiliğinden patlamalı hale geldikleri için bu kuralın daha çok yazıyla ilgili olması nedeniyle de öğrenilmesi ve uygulanması çok kolaydır.

3.1.2. Vurgu ve Titremleme

Macarcada vurgu düzeni Türkçenin vurgu düzeninden büyük ölçüde ayrılmaktadır. İstisnaları bolca olmak üzere genel eğilim sözcüğün ilk hecesini diğerlerinden vurgulu söyleme yönündedir. Birleşik sözlerin vurgusu ise birleşik sözcüğü oluşturan her öğe için ayrı ayrı ve bütün için ayrı olmak üzere iki türlüdür.

Cümlenin tonlaması cümlenin türüne göre değişmekle birlikte tonlamanın karakteristik özelliği, cümlenin olumlu mu, olumsuz mu, soru mu olduğunun kolayca anlaşılmasını sağlar.

Kurallı, olumlu cümlelerde tonlama son kelimenin son hecesine doğru düşme eğiliminde, soru kelimeleriyle kurulan soru cümlelerinde soru kelimesi vurgulu olacak şekilde düşme eğiliminde, cevabı evet/hayır olan soru biçimlerinde ise son kelimenin uzunluğuna göre son heceye doğru yükselme ya da en son hecede düşme eğilimindedir (Pontifex, 1993: 21):

***'Tö**rök vagyok.* 'Türk'üm' *Michael 'a**merikai.* 'Michael Amerikalı'

*Török '**vag**yok.* 'Türk müyüm?' *Michael ameri**ka**i?* 'Michael Amerikalı mı?'

Türkçenin cümle vurgusunun öğretimi sırasında cümleyi oluşturan öğelerin genel eğilim olarak önemsizden önemliye doğru giden bir sıralama izlediğini ve bunun doğal sonucu olarak en önemli dilbilgisel ve çoğu zaman anlamsal öğenin yüklem olmasından ötürü yüklemin çoğunlukla sonda tercih edildiğini ve yükleme yaklaşan öğelerin önem derecelerinin yüksek olması nedeniyle de vurguyu üzerine çekeceğinin vurgulanması yeterli olacaktır. Yine genel eğilim yüklemin kendisinin vurgusuz olmasıdır.

"İşten eve dün **arabayla** geldim."

"İşten dün arabayla **eve** geldim."

"Eve dün arabayla **işten** geldim."

"İşten eve arabayla **dün** geldim."

"Dün arabayla işten **eve** geldim."

cümlelerinde yükleme yaklaştırılan öğenin odağa alınarak ona daha büyük bir önem atfedildiği, bundan ötürü de söylenişinin diğerlerininkinden daha güçlü ve baskın olduğu dikkat çekiyor.

Türkçe vurgu yoluyla anlam değişikliğine sıkça başvuran bir dil değildir. Hatta sadece iki yer dışında (özel adların cins adlardan ayrılması için özel adlarda vurgunun başa kayması ve iyelik ekleriyle zamir kökenli kişi eklerini birbirinden ayırmak için kişi eklerinin vurguyu bir önceki geceye devretmesi) anlam ayırıcılığı yoktur (Karaağaç, 2012: 406). Hafif vurgulu bir dil olan Türkçede vurgulanan hecelerle vurgulanmayanlar arasındaki fark çok küçüktür ve genellikle son hecededir (Vural ve Böler, 2012:70-71). Sözcük vurgusunu öğretirken vurguda genel eğilimin ne olduğunu ve temel birkaç istisnayı vermek yeterli olacaktır, çünkü bu bilgi daha çok duyma yoluyla kazanıma dönüştürülebilecek bir bilgi olduğundan öğrenicinin kafasını bunun gibi duruma göre değişebilirliği yoğun bir konuyla meşgul etmek gereksizdir. Özellikle verilebilecek olan özellikler şunlar olabilir:

- Türkçenin hâkim sözcük vurgusu son hece üstündedir. Bunda eklerin çoğunun vurguyu üstlerine çekmesinin payı büyüktür:

  "de**niz**, ev**de**, kal**dı**, öğretmen**lik**…"

- Özel adların birçoğunda vurgu ilk hecede bulunur: "A**y**şe, **Me**riç, **Ayd**ın, **Bur**sa, **Kıb**rıs, **Eğ**ridir…"

- Olumsuzluk eki "-mE", "mI" soru edatı ve "de" edatı vurguyu kendinden önceki heceye yükler (Vural ve Böler, 2012: 71):

  "**Gel**meyecekler, bek**le**miyorduk, konuştu**nuz** mu?, öy**le** mi?, ikimiz de, Türk**ler** de, AMA ikimiz**de**, Türkler**de"**

3.2.YAPI BİLİMSEL (MORFOLOJİK) ÖZELLİKLER

Yapı bilimi, diğer adıyla **morfoloji**, sözcüğün yapısını, iç örüntüsünü ele alır. Böylelikle bir yandan sözcüğü oluşturan birimleri, **morfemleri** (biçimbirimleri), bunların türlerini, çeşitli öbeklerin oluşturulabilme olasılıklarını ve olanaklarını, yapısal kategorilerin belirleyici özelliklerini ve sözcük sınıflarını belirleyen ayırıcı yapısal özellikleri incelerken diğer yandan morfemlerin yapısal birlikleri oluşturmalarının, sözcük ve sözlüksel birim haline gelebilmelerinin genel geçer kurallarını ortaya koymaya çalışır. Bu bağlamda eklerin çekim düzenlerinin incelenmesi, sözcük türetme ve birleşik sözcük oluşturma yolları ve sözcüklerin dilbilgisel türlerinin belirlenmesi de ilgilendiği alanlardır. Sözcüklerin eklerle girdikleri ilişkilerden kaynaklanan yapısal ve sesbilimsel değişiklikler ve bunların oluşturdukları kurallar ise **morfofonoloji** biliminin ilgi alanına girer (Laczkó, 2000: 37).

3.2.1. Macarcada sözcük kökleri ve eklerin temel özellikleri

Tıpkı Türkçede olduğu gibi Macarcada da sözcükler basit (kök), türemiş ve birleşik yapıda bulunabilir. Bu bölümde bu yapıların neler olduğundan çok nasıl oluştuklarına kısaca değineceğim ve sözcük türleri içerisinde bu yapılar hakkında daha ayrıntılı bilgi vereceğim. Şimdi Macarcadaki sözcük biçimlerine, sözcük türetme ve çekimleme olanaklarına bir göz atalım.

3.2.1.1. Macarca sözcüklerin kök biçimleri

Macarcada sözcük kökleri tek biçimli ya da birden çok biçimli olabilir. Sözcüklerin çok büyük bir çoğunluğu tek biçimlidir ve ek aldığında kökün ses yapısı

değişmez: *füzet* + *ø* ‘defter’, *füzet* + *et* ‘defter+i’, *füzet* + *ben* ‘defter-de’, *füzet* + *tel* ‘defter-le’ *vb.* Ne var ki bu düzenli sözcüklerin yanında Macar dilinde hatırı sayılır miktarda çok biçimli isim ve fiil de bulunur: *ló/lov*- ‘at’, *tó/tav*- ‘göl’, *hó/hav*- ‘ay, kar’; *te-/tev-/té-/tesz*- ‘koy-, yap-’, *i-/isz-/iv*- ‘iç-’ vb.

Temel tipik kök farklılıklarının yanında ses düşmesi, ses uzaması ve ses kısalması sonucunda oluşan ikincil biçimlerle de sık sık karşılaşılır: *ökör – ökr* + *ök* ‘öküz+ler’, *derék – derek* + *am* ‘bel+im’, *alma – almá* + *k* ‘elma+lar’ vb.

Macarcada fiil olan sözcükler sözlükte bildirme kipi, şimdiki/geniş zaman, üçüncü tekil kişi ile gösterilirken isim soylu kelimeler de yalın halde, tekil olarak gösterilir.

Macarca da Türkçe gibi eklemeli (bitişken, agglutinatif) bir dildir. Bu özellikteki dillerde bütün ekler kurallı bir sıra içerisinde köklere bağlanarak yeni sözcükler ya da görevli birimler oluştururlar. Bu ekler kendi başlarına ayrı ayrı dilbilgisel bir anlam ve işlev taşırlar ve bu nedenle ek ve dilbilgisel anlam arasında bir ilişki bulunur. *barát* + *ság* + *ok* + *at* ‘arkadaş + lık + lar + ı’ örneğinde, kavramsal anlam özelliğini taşıyan *barát* sözcüğü iken, -*ság* soyut isim yapar, -*ok* genel çoğulluk anlamı taşır ve –*at* da yükleme durumu görevini üstlenir. (Dil tipolojisinde bu hal, *iç analitiklik* olarak adlandırılır. Demek ki kök leksilal (sözlük) anlamı taşırken dilbilgisel anlamları, birimlerine ayrılabilen, *analitik*, bağlı biçimbirimler (morfemler) taşır.) *Szeretem* ‘[onu] seviyorum’ ve *barátunk* ‘arkadaşımız’ örneklerinde ise durum bir önceki örnekten farklı görüyor. Bu örnekte *szeret* kavramsal anlam olarak ‘sevmek’ anlamını taşırken kendisine eklenen –*em* eki aynı anda hem eylemin yapıcısı durumda bulunan birinci tekil kişiye (ben) hem de eylemin nesnesi durumunda bulunan üçüncü tekil kişiye (o) işaret etmektedir. Aynı şekilde *barát* sözcüğü kavramsal olarak‘arkadaş’ anlamını taşırken –*unk* eki hem iyelik anlamını, hem çoğulluk anlamını hem de birinci kişi anlamını aynı anda karşılamaktadır. Karşılaştırmalı olarak verilen bu örnekler eklemeli dillerde tamamen bitişken özellikler göstermeyen yapıların da bulunabileceğini gösteriyor. (Bunlar *dış*

sentetiklik olarak adlandırılan duruma örnektir. Demek ki bir ekin birden çok dilbilgisel anlam taşıması mümkündür.) (Laczkó 2000: 38).

Biçimbirimlerin kendi başlarına dilbilgisel anlamlarının olması bir ilke olarak karşımızda durmasına karşın bazı eklerin işlek olmayışları ve kullanıldıkları yerlerde bölünmeleri halinde elde kalan kavramsal anlama sahip köklere ulaşılamaması eklerin tarihsel süreç içinde kalıplaşarak donduklarını göstermektedir. Bu durum, iki dilde de zarf yapan eklerde görülmektedir. *Örömest* 'memnuniyetle' *öröm+est* olarak kuramsal olarak bölünebilir ancak *–est* ekinin işlek olarak başka köklere eklenemediği göz önüne alındığında önüne alındığında tarihsel olarak mümkün olsa da bağımsız bir yapı birimi olarak gösterilmesi bugün mümkün değildir. Aynı şekilde *reggel* 'sabah, sabahleyin' sözcüğünde *–gel<-vel* 'ile' morfemi kolaylıkla seçilebilmesine rağmen geride kalan *reg* sözcüğünün bugün kavramsal bir anlam taşımadığını görüyoruz. Bu nedenle yukarıdaki iki sözcüğü ekleriyle birlikte tek bir birim olarak kabul etmek gerekiyor (Laczkó 2000: 38). Türkçede bu durumun yaygın örneğini özellikle *–dikçe, -meden, -meksizin* gibi zarf-fiil eklerinde görmekteyiz. Bu biçimbirimlerin bağımsız biçimbirimlerin kaynaşmasından oluştuğu ancak asıl dilbilgisel anlamlarını yitirerek ancak birleştikleri halleriyle dilbilgisel bir anlam taşıdıkları görülmektedir.

3.2.2. Macarcadaki Eklerin Türleri

Dünya dillerinde üç temel ek tipi bulunmaktadır: Önek, sonek, araek. Türkçede bunlardan sadece ikinci sıradaki bulunurken birinci ve üçüncü sıradakine örnek bulunmaz. Macarcadaki durum da Türkçedekiyle hemen hemen aynıdır. Orada da birinciye sadece bir örnek varken yoğun olarak üçüncü tipin örnekleri bulunmamakta. Öneklere sadece bir örnek bulunduğu için Macarcada bulunan eklerin ezici çoğunluğunun sonek olduğunu söylemek yerinde olur. Şimdi bu genel ek biçimlerini örnekler üzerinde görelim:

3.2.2.1. Önekler (Prefixum): Bir kelime kökünden önce gelen eklerdir. Macarcada sadece karşılaştırmalarda en üstünlük derecesini veya abartılı bir üstünlüğü gösteren bir önek bulunur, onda da kelime sonunda karşılaştırmanın ilk derecesini gösteren ek [‘daha’] yine korunur: *leg, legesleg.* Ör. *leg-alacsony-abb* ‘en alçak [boy]’, *leg-nehez-ebb* ‘en zor/ağır’, *legesleg-jo-bb* ‘en en iyi’ vb.

3.2.2.2. Sonekler (Suffixum): Kelimeden hemen sonra ya da başka bir ekten sonra gelen eklerdir. Hem Macarca hem de Türkçe tipik olarak sonekleri kullanır: *Szomszéd+ok+é+val* ‘komşu+lar+ınki+yle’, *tanul-hat-t-am* ‘öğren-ebil-di-m’.

3.2.2.3. Araek (İnfixum): Kelimenin içine yerleşerek işlevini yerine getiren ektir. Macarca ve Türkçede örneğinin olmadığını daha önce söylemiştik. Tagolog dilindeki *s - um - ulat* ‘yazdı’ sözcüğünde kök kelime *sulat*tır ‘yazmak’ (Laczkó 2000: 56)[6].

3.2.3. Macarcadaki Soneklerin Özellikleri:

– Eklerin kelimeye ekleniş sırası katı bir kurallılık gösterir. Buna göre sırayla şu şekilde oluşur: (önek[7]+) kök+yapım eki+çekim ek(ler)i

Macarcada eklerin sırası gelişigüzel değil net biçimde kurallıdır. İsimden fiil ve fiilden fiil yapma ekleri şu şekilde sıralanır: başlangıç bildiren ek+ hareketlenme/yineleme/ dönüşlülük eki+ ettirgenlik eki+ edilgenlik eki+ yeterlilik eki: *ébredezhet* ‘[yavaş yavaş] uyanabilir’ *ébr-**ed***(başlama) ***–ez*** (yineleme) ***–het*** (yeterlilik) ; vagdáltathat ‘[ufak ufak] kestirebilir’ *vag-**dál*** (yineleme) ***–tat*** (ettirgenlik) ***–hat*** (yeterlilik) ; *építtettetik* ‘inşa ettiriliyor’ *épít-**tet***(ettirgenlik) ***–tetik*** (edilgenlik)(Keszler, 2000: 320). Fiilden isim yapma ekleri de doğal olarak bu sıranın sonuna gelecektir.

---

[6] Sayılan bu üç tipin yanında ekin/eklerin kökü içine aldığı Endonezce, Almanca gibi dillerde örneği bulunan **circumfix** veya **confix** adı verilen bir kategori ve Arapça gibi iç çekim kalıpları bulunan bazı dillere özgü, eklerin kelime köklerine örülmesine dayanan **transfix** adı verilen başka bir kategori daha bulunmaktadır ancak dilbilimcilerin büyük bölümü bunları ayrı bir başlıkta ele almaz (Laczkó2000: 56).

[7] Öneklerin özellikleri ve “ek” olup olmadıklarıyla ilgili tartışmaların içeriği için bkz. **Fiiller** bölümü

Bu kuralın istisnası iki dilde de aynıdır: *anyukám+ék+kal* ‘annem+ler+le, annem+gil+le’

- Macarcada da Türkçede olduğu gibi tek biçimli ve çok biçimli ekler bulunmaktadır. Çok biçimlilere örnek: *–hEz (-hoz, -höz) ‘*-e [doğru]’ *, -bEn (-ban)* ‘içinde’*, -tOl (-től) ‘*yanından, yüzünden’ vb. Tek biçimlilere ise örnek sayısı sınırlıdır : *-ig* ‘-e kadar’, *-ért* ‘için, uğrunda’,*-ként* ‘olarak’, *-é* ‘i[in]ki’. Eklerdeki çeşitlilik ekin ünlülerin ön damak ve arka damak uyumlarına girip girmemesiyle ilgilidir. Her ekin aynı şekilde uyuma tabii olmadığını, genelleme yapmak gerekirse iki biçimli olanların ya ön damaksıllık ya da arka damaksıllık bakımından uyuma girdiğini, daha fazla allomorfu bulunan eklerinse her iki uyuma da tâbî olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.
- Türkçede her ek yalnızca bir tür sözcüğe eklenebilirken Macarcada Türkçeden farklı olarak Macarcada bazı ekler birden çok türden sözcük tabanına (fiil, isim, sıfat) eklenebilmektedir: *bátor+talan* ‘cesur+sIz’ (sıfat+yapım eki)*, öröm+telen* ‘memnuniyet+sIz’ (isim+yapım eki), *telhet-etlen* ‘dolabil-sIz ‘[doyumsuz]’ (fiil+yapım eki)*, áll-ít* ‘dikil-yapım eki[dik-]’ (fiil-yapım eki)*, szép-ít* ‘güzel+leştir-’ (sıfat+yapım eki), *hever-ed(ik)* ‘yat-yapım eki [boylu boyunca yat-]’ (fiil-yapım eki)*, sötét+ed(ik)* ‘karanlık+yapım eki [hava karar-]’ (sıfat+yapım eki) vb. (Keszler, 2000: 310).

Macarcadaki yapıbilimsel özelliklerin ve onların sesbilimsel sonuçlarının iki dilde de aynı oluğunu gösteren çok sayıda örnek bulunuyor. Bu nedenle Macarlar için hazırlanan Türkçe öğretim kaynaklarının bu konularla uzun uzadıya uğraşmasına gerek yoktur. Kuralları iyi temsil eden az sayıda örneğin verilmesi yeterli olacaktır.

3.2.4. Ekleşmede Ses Değişiklileri

Macarcada morfofonolojik değişimler içerisinde kelime kökünde meydana gelen ses ve biçim değişmeleri öncelikli olarak morfolojik, eklerdeki değişimler ise fonolojik özelliğe sahiptir (Laczkó 2000: 43). Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

a) Morfofonolojik değişim (alternasyon)
   - kök *este ~ esté* 'akşam'
   - ek *–t* {-i} yükleme hali

Bu tür biçim değişiklikleri genellikle kurallıdır, kısıtlı miktarda biçim farklılığı görülebilir ve değişiklikler birbirlerinden örnek alınarak kestirilebilir ya da bulunabilirler. Buna örnek olarak son hece ünlüsünün düşmesi de verilebilir: *torok>tork-om* 'boğaz>boğazım'*, szemérem>szemérmes* 'iffet>iffetli'vb.

b) Morfolojik (yapısal) değişim
   - kök (*van ~ vagy*) ('ol-' yr.f. 3. ve 2. t.kş)
   - ek (*-j/-gy*) (kişi ekleri)

Bu tür biçim değişiklikleri bazen kısıtlı bazen ise güçlü biçimde farklılıklar gösterebilir, birine bakarak diğerine ulaşılamaz (Laczkó 2000: 45).

Türkçedeki ses değişimlerinin Macarlara öğretilmesi için özel bir çaba harcanmasına gerek duyulmayacaktır. Birkaç örnekle verilen her kural kolaylıkla öğrenilecektir.

3.2.5. Yardımcı Sesler

Türkçede olduğu gibi Macarcada da söyleyiş kolaylığını sağlamak amacıyla eklerden önce yardımcı sesler kullanılabilir. Bu sesler ses uyumuna bağlı olarak *–a/-e-/-o/-ö* ünlüleri olabilir: *ház+**a**k* (evler), *kert+**e**k* (bahçeler), *park+**o**k* (parklar), *gyöngy+**ö**k* (inciler). Ancak bu seslerin öncelikli amacı Macar dilinin genel sözcük vurgusu kuralı olan ilk hecenin baskılı söylenmesi ilkesine karşılık olarak söz konusu birimlerin ek olduklarının ayrımsanmasını sağlamak, böylelikle vurgu dengesini kurmaktır (Laczkó 2000: 46). Bu asıl işlev o kadar güçlüdür ki birinci işlev yeri gelir görmezden gelinir: *olvasható+**a**k* 'okunaklılar' ; **olvashatók!*, *érthető+**e**k* 'anlaşılabilirler/anlaşılırlar'; **érthetők!*

Görüldüğü gibi Macarcadaki ünlü yardımcı seslerin kullanımıyla Türkçedeki arasında büyük bir benzerlik bulunuyor. Ne var ki ünsüzlerin yardımcı ses olarak kullanılmasına örnek olmadığı için Türkçedeki "n,s,ş,y" yardımcı ünlülerinin öğretimi için özel bir çaba harcamak gerekiyor. Bunun için {-y-}dışında kalanları daha ilk karşılaştıkları andan başlayarak sürekli birlikte kullanıldıkları sözcük ve eklerle birlikte vermek ve geri kalan kaynaştırmaların {-y-} sesi ile sağlandığını vurgulamak gerekiyor. Bu kullanımlar şöyledir:

- {-ş-}yalnızca ünlü sesle biten sayılara üleştirme sayı sıfatları yapan {-Er} ekinden eklendiğinde kullanılır: "yedişer, ellişer…"
- {-s-} yalnızca ünlü sesle biten isimlere iyelik 3. tekil kişi eki eklenirken kullanılır: "kapısı, ikisi, iyisi, gibisi …"
- {-n-} "zamir 'n'si olarak tanıtmak doğru olur, çünkü sadece zamir özelliği olan sözcük ya da eklerden [8] sonra kullanılır. Kaynaştırma ihtiyacı duyulmayan bulunma {-DE}ve çıkma {-DEn}hallerinde de kullanılmasının dilbilgisel zorunluluk oluşu, ekin morfofonolojik özelliğini yansıtıyor: "bunu, evini, onun, bizimkinde, ötekini…"

[8] "kimisi, böylesi, hangisi, biri, sabahları…" ve sayısız başka örnek, iyelik ekinin kullanılmayan bir ya da birkaç sözün yerini tuttuğunu ve dolayısıyla zamir olduğunu gösteriyor.

– {-y-}Türkçenin biricik kaynaştırma ünsüzüdür. En sık karşılaşıldığı yerler şunlardır: Ünlü ile biten sözcüklerden sonra yükleme {-I}ve yönelme {-E}hal ekleri gelince, zamir tipi kişi eklerinin birinci tekil {-Im}ve çoğul {-Iz}kişi ekleri gelince ve emir kipinin (bazı kaynaklara göre istek kipinin) birinci kişi eki gelince {-ElIm}, gelecek zaman eki {-EcEK} gelince, {-Ip, -ErEk, -E}gibi bazı zarf-fiil ekleri gelince, {-EsI}sıfat fiil eki gelince…

Görüldüğü gibi dilbilgisi kaynaklarımızda kaynaştırma harfi olarak tanıtılanlardan sadece{-y-} işlek biçimde bu işlevi yerine getirmektedir. Bununla birlikte ek-fiilin "ile, iken, idi, imiş, ise" çekimlerinin ekleşmesi durumunda ortaya çıkan {-y-}'nin kaynaştırma sesi olma olasılığı yoktur. Bu nedenle bu biçimbirimler öğretilirken hep iki biçimiyle birlikte verilmelidir.

Eklerin öğretilmesi konusunda Türkçenin Macarcadan daha büyük avantajlarının olduğu ekler olmakla birlikte öğretilmesinde güçlükler yaşanacak eklerin de bolca bulunduğunu da belirtmemizde yarar var. Eklerin öğretimi sırasında öncelikle kullanım sıklığı dikkate alınarak en çok kullanılan ve en işlek olandan işlekliği azalana doğru bir gidiş izlenmesinde ve benzer anlamlar taşıyan ekler arasındaki ayrışmaların çarpıcı ve açık örneklerle gösterilmesinde büyük yarar bulunur.

3.2.6. İlişki Kurma İşlevli Bağlı Birimler

Macarcada morfolojik işleve sahip sözcükler dört başlık altında ele alınır, bunlardan ilk üçü yardımcı fiil görevlidir:

a. **Yapım Ekini Andıranlar**: Cümlede kopula olarak işlev gören, birleşik fiilde isim unsurunun yanında bulunarak kelime grubunun yüklem olmasını sağlayan yardımcı fiiller bu sınıfa girer. Türkçedeki "et-, ol-, yap-, kıl-" yardımcı fiillerine benzerler: *szép voltál* 'güzel idin' *jó lesz* 'iyi olacak' vb.

b. **Kip Ekine Benzer İşlevli Olanlar**: Bu sınıfa giren sözcükler, dilek/istek kipinin, gerçekleşmeme, olamama gösteren geçmiş zaman çekiminde kullanılan *volna* 'olsa(ydı)/olabilirdi' sözcüğü ve gelecek zaman gösteren yardımcı fiil olan *fog* '-EcEK' sözcüğüdür.
c. **Geçici Olarak Ek Gibi Görünenler:** Edattan türetilmiş sıfatlar/zamirler (*előtti* 'önündeki, öndeki', *feletti* 'üstündeki, üstteki'), *igekötő* : ayrılabilen ama fiile bağlı ön ekler (*le, ki, össze, agyon…)* ve *tetszik, szokott, talál* gibibazı diğer yardımcı fiiller bu sınıfa girer.
d. **Çekim ekini andıranlar:** Bu sınıfta 'olarak' ya da '-den/daha' karşılaştırma anlamı taşıyan *mint* sözcüğü ile edatlar bulunur. *Én mint tanár öt évig dolgoztam itt.* 'Bir öğretmen olarak ben, burada dört yıl çalıştım.' *Peti idősebb, mint Klára.* 'Peti Klára'dan daha büyük.'

3.2.6.1. Yardımcı Fiiller ve Çeşitleri

Bunlar cümle öğesi yapma işlevli (kopula) olanlar, çekim işlevli olanlar ve kılınışla ilgili özel anlam özelliği olan sözcükler olmak üzere üç çeşittir.

3.2.6.1.1. Kopula İşlevli Yardımcı Fiiller

Yüklem olabilen birleşik fiil yapan yardımcı fiillerin herhangi bir dilbilgisel ya da sözlüksel anlam yükü yoktur. Macarcada bu işleve sahip üç yardımcı fiil bulunur: *van (lesz), marad* ve *múlik. Van* yardımcı fiilinin yardımcı fiil olarak kabul edilebilmesi için kendisiyle birlikte başka bir sözcüğün yanında cümle içinde kullanımının zorunlu olması gerekir. Bunun gerçekleştiği durumlarsa şunlardır: Yüklemin birinci veya ikinci kişiyle çekimlendiği durumlarda: *Bátor vagyok.* 'Cesurum.' *Éhes vagy.* 'Açsın.' ; yüklemin gelecek zaman ya da geçmiş zamanlı olduğu durumlarda: *fontos lesz.* 'Önemli olacak.' *Vilagos volt.* 'Aydınlıktı/açıktı.' ;

yüklemin emir ya da dilek/şart kipinde olduğu durumlarda: *Legyen kettő.* ‘İki olsun.’ *Jó lenne.* ‘İyi olsa./ İyi olur(du).”; yüklemin yeterlilik fiili olduğu durumlarda: *Fontos lehet.* ‘Önemli olabilir.’ *Én lehetek.* ‘Ben olabilirim.’

marad ve múlik fiilleri sırasıyla ‘kalmak’ ve ‘geçmek’ anlamıyla bağımsız birer fiil olmalarının yanında çok sınırlı şekilde yardımcı fiil olarak da karşımıza çıkar. Bu yapıların yardımcı fiillerle Türkçeye çevrilmesi pek beklenemez. *Anna mindig határozott marad.* ‘Anna hep kararlıdır.’ *A húgom télen múlik tizennyolcéves.* ‘Kız kardeşim on sekiz yaşını kışın dolduracak.’

Kopula durumundaki yardımcı fiiller yeterlilik eki *–hAt* dışında herhangi bir yapım eki alamazlar.

3.2.6.1.2. Çekim İşlevli Yardımcı Fiiller

Sözcük türeten yardımcı fiiller analitik yapıda sözlük birimleri oluşturmaya yarayan yardımcı fillerdir. Bir öncekinden farkı, yardımcı fiilin bir veya daha fazla dilbilgisel anlam da taşımasıdır. Buna örnek olarak yine *lenni* ‘olmak’ yardımcı fiilinin geçmiş zaman, dilek/şart kipi çekiminde kullanılan şekli olan *volna* biçimi ve gelecek zaman fiil çekiminde kullanılan *fog* yardımcı fiilinin kişi çekimli halleri verilebilir. Bu konular fiil çekimi başlığı altında ayrıntılı biçimde ele alındığı için burada ikişer örnek vermekle yetineceğim: *Le fogunk késni az előadásról.* ‘Gösteriye geç kalacağız.’ *Nem fogjak ezt megérteni.* ‘Bunu anlamayacaklar.’*Bárcsak több időm lett volna tanulásra.* ‘Keşke ders çalışmaya daha çok vaktim olsaydı.’ *Ha pénzt kért volna tőlem, akkor biztos nem adtam volna meg neki.* ‘Benden para isteseydi, kesinlikle vermezdim.’

Volna yardımcı fiiline Macar alan yazınında “fiil yardımcı sözü” deniyor. Bu sözcüğün varlığı bizim Macarlara Türkçe öğretirken yaşayacağımız en büyük sıkıntı odaklarından olan birleşik fiil çekimlerinin öğretilmesinde neden büyük

zorluklarla karşılaştığımızı/karşılaşabileceğimizi anlamamız konusunda yardımcı olacak bir özelliği gösteriyor: Macarcada tek bir fiilin alabileceği kip ve zaman morfemlerinin sayısı birden fazla olamayacağından dolayı bu ihtiyacın karşılanması yardımcı fiiller yardımıyla mümkün olabilmektedir (Lengyel, 2000: 257). *Volna* yardımcı fiilinin asıl fiille bağı o derece güçlüdür ki sözcük sırası dahi değiştirilemez. Daima kişi eki alarak çekimlenmiş asıl fiilden hemen sonra gelir, öne getirilemez, ikisinin arasına başka söz girmesine izin vermez. Bu da *volna* yardımcı fiilinin sözcük durumuna gelmiş bir morfem olduğunu ve asıl fiile bir ek gibi eklemlendiğini göstermektedir (Lengyel, 2000: 258).

3.2.6.1.3. Fiilin Kılınışıyla İlgili Özel Anlam Özelliği Gösteren Yardımcı Fiiller

Mastarlarla birlikte kullanılan *szokott, talál* ve *tetszik* sözcükleri de yardımcı fiil olarak kabul edilir. Bu sözcükler – eğer (olumsuzluk gibi) daha güçlü bir vurgulama öğesi söz konusu değilse - tipik olarak fiil öneki ile fiilin arasına girme eğilimindedir. Birlikte kullanıldıkları fiilleri alışkanlık ve tekrar (*szokott*), beklenmedik anda, istemeden gerçekleşiverme (*talál)* ve nezaket (*tetszik*) anlamı ile kılınış bakımından zenginleştirirler.

Nandi ilyenkor el szokott aludni. ‘Nandi bu vakitlerde uyur(du).’

Zár helyeken nem szoktam dohányozni. ‘Kapalı yerlerde sigara içmiyor(d)um.’

Néha össze találnak veszni. ‘Bazen kapışıveriyorlar.’

Ha el találod árulni a titkunkat, nem bocsájtunk meg neked. ‘Olur da sırrımızı açık edecek olursan seni affetmeyiz.’

Maga azt tetszett mondani, hogy magyar? ‘Nasıl buyurdunuz, Macar’ım mı dediniz?’

Amikor beléptem, maga ott tetszett ülni a fotelban. ‘Ben içeri girdiğimde siz şuradaki koltukta oturuyordunuz.’

Yine bu başlık altında ele alınması gereken fiil öneklerini, onlardan daha sonra fiil konusu içerisinde ayrıntılı biçimde söz edileceği için burada incelemiyorum.

3.2.6.2. Edatlar

Önünde yer alan isim soylu sözcükle morfolojik yapıda söz birlikleri kuran, önündeki sözcükle arasında sıkı bir bağ bulunan ve çoğunlukla vurguyu üstüne almayan ilişki sözcükleridir edatlar (Balogh, 2000: 261). Kullanımı ve birlikte kullanıldığı isme yüklediği anlamlar hal eklerinin yüklediği anlamlara yakındır. Bununla birlikte edatlar eklerden farklı olarak isimle morfofonolojik uyum göstermez, yani ünlü uyumlarına uymaz ve birden çok heceden oluşur. Ne var ki yukarıda sayılan ortak özelliklerin yanında Macarcadaki ve Türkçedeki edatların birbirinden ayrılan yönleri de vardır ve Türkçeyi Macarlara öğretirken bu farklılığı iyi işlemek gerekir. Macarcada edat grubunu oluşturan birimler sentaktik olarak çoğunlukla bağımsız ama morfolojik olarak bağımlıyken Türkçede morfolojik bağımlılığın yanında sentaktik bağımlılık oldukça sık güçlüdür. Hatta aynı edatlar için iki durumun da kabul edilebilir olduğu durumlarda bağımlı ya da bağımsız oluşu Türkçe için anlam ayırıcı bir özellik de olabilir:

az asztal alatt ‘masanın altında’

az iskola előtt ‘okulun önünde’

a fá mögül ‘ağacın arkasından’

1985 óta ‘1985’ten beri’

stressz alatt ‘stres altında’

a zsüri előtt ‘jüri/jürinin önünde’

a kocsi mellé ‘arabanın yanına’

az új törvény miatt ‘yeni yasa yüzünden/nedeniyle’

Edat grubunu oluşturan sözcüklerden isim olan üyenin ek alıp almayacağını edatın zorunlu isteminin olup olmaması belirler. Buna göre Macarcada isim öğesi ek almadan edat grupları yapan edatlar şunlardır: *alá* 'altına', *alatt* 'altında', *alól* 'altından', *által* 'tarafından', *elé* 'önüne', *ellen* '-E karşı[9], *elől* 'önünden', *előtt* 'önünde/ -DEn önce', *felé* 'yönüne/tarafına', *felől* 'tarafından/yönünden', *fölé* 'üstüne', *fölött* 'üstünde', *gyanánt* 'amacıyla/yoluyla', *köré* 'çevresine', *mellé* 'yanına', *melett* 'yanında', *miatt* 'yüzünden/nedeniyle', *mögé* 'arkasına', *mögött* 'arkasında', *mögül* 'arkasından', *múlva* '[geçtikten] sonra', *nélkül* '-sIz', *óta* '-DEn beri', *szerint* '-E göre', *után* '-DEn sonra'.

Bu gruba giren şu edatlar ise kendinden önceki ismi daima çoğul ister: *között* 'arasında', *közé* 'arasına, *közül* 'arasından'.

Buradaki örnekleri incelediğimizde Türkçe edatların öğretilmesi sırasında işimizi zorlaştıran ve kolaylaştıran durumlar olduğunu görüyoruz. Birincisi baş öğesi {–(n)In} ilgi eki alan edat gruplarında sınırlı sayıda örnek dışında üçüncü kişileri gösteren isimlerin ya da kişi zamirlerinin {–(n)In} ilgi ekini almadığını ama üçüncü kişiyi gösteren işaret zamirleriyle diğer zamirlerin mutlaka bu ekle birlikte kullanıldığını görüyoruz. Bu özeliğe sahip öbekler için bunu bir kural olarak öğretip tekrarlatmakta yarar var. İsim öğesinin edatın istemi olarak {-Den}, {-E}, {-(y)lE/ ile} eklerini alması gerektiği durumda işimiz daha kolay, çünkü kişiden ve sayıdan bağımsız olarak bu eklerin daima baş öğeye eklenmesi gerekir.

Örnek:

"Benden sonra, senden sonra, okuldan sonra, Sevgi'den sonra…"

"Bana göre, sana göre, okula göre, Sevgi'ye göre…"

"Benden dolayı, senden dolayı, okuldan dolayı, Sevgi'den dolayı…"

"Benimle ilgili, seninle ilgili, okulla ilgili, Sevgi'yle ilgili…"

[9] Türkçe karşılıkları verirken isim öğesinin hem ekli hem eksiz kullanımlarının bulunduğu durumlar için yalnızca eksiz, ismin ek alma zorunluluğu bulunan kullanımlar için ise ekle birlikte gösterdim.

Macarcada bulunan edatları şu üç başlık altında sınıflandırabiliriz:

3.2.6.2.1. İstemi Bulunmayan (İsim Öğesi Eksiz) Edatlar

Bu türden öbeklerin isim öğelerinin bazen ilgi eki ile bazen de yalın kullanıldığını görüyoruz. Burada anlam ayırıcı bir özellik dikkat çekmektedir. Tıpkı belirtili isim tamlamaları ve belirtisiz isim tamlamaları arasındaki bir sahiplik-genel tür ikiliğinin, öbeği oluşturan sözcükler arasında da aynı dilbilgisel yapının bulunması nedeniyle edatlar için de geçerli olduğu görülüyor. Örneğin "jürinin önünde" ve "jüri önünde" ifadelerinden birincisinde somut olarak bir kuruldan ve mekâna değgin bir içerikten söz edilirken, ikincisinde anlam daha çok jüri isminin kurumsal, soyut özelliğine işaret ediyor ve söz konusu edilen mekân da somut değil, açıkça "alan" ve "huzur" anlamlarıyla soyuttur. Bu ilkeden yola çıkarak edatların {–(n)In} ilgi ekini neden bazen isterken bazen kabul etmediğini ya da ikisinin de nasıl mümkün olduğunu açıklamamız olasıdır. Aşağıdaki karşılaştırmalı örnekler aradaki farkın daha açık olarak görülmesine yardımcı olacaktır:

stres atında	*?stresin altında
cami önüne	caminin önüne
okul yönüne	?okulun yönüne
uluslar üstü	?ulusların üstü
??aynı konu içinden	aynı konunun içinden
hayvan peşinden	hayvanın peşinden
*bu kedi uğruna	bu kedinin uğruna
bir taş uğruna	*bir taşın uğruna

Örneklerden de anlaşıldığı üzere edatın istemi durumundaki isim eğer belirli bir isim ise, ilgi ekinin kullanılması dilbilgisel açıdan bir zorunlulukken belirsizlik ve

genellik anlamı taşıyan isimlerin ekle birlikte kullanılması dilbilgisel açıdan dışlanmakta, doğruluğu tartışılır hale gelmektedir.

3.2.6.2.2. İstemli (İsim Öğesi Zorunlu Olarak Ek Alan) Edatlar

Macarcadaki edatların ikinci kategorisini istemli edatlar oluşturur. Fiillerden türeyen bu edatların fiil köklerinin zorunlu istemleri, edat grubunun isim öğesinin de zorunlu istemi olmaktadır. Bu kategoriye örnek oluşturan edatlar şunlardır: *-nAl fogva* '-den başlayarak/itibaren', *-hOz képest*'-e göre [karşılaştırma]', *-tÓl kezdve* '-den başlayarak/itibaren', *-rA nézve* '-e bakış[karşılaştırma]'.

Ör: *Az elsőnaptól fogva csak panaszkodott.* 'İlk günden itibaren yaptığı tek şey şikâyet etmek(ti).'

Hozzám képest jobban bírja a terhet. 'Yüke bana göre daha iyi dayanıyor.'

Az eddigi eredményekre nézve büszke lehetsz magadra. 'Şimdiye kadarki sonuçlara bakış kendinle gurur duyabilirsin.'

Holnaptól kezdve megszűnik az a járat. 'Bu hat yarından itibaren kapanıyor.'

Bu edatların yanında edatların genel özelliklerinden olan sözdizimsel kalıpların dışına çıkmama ilkesine uymayan bir grup edat daha bulunur Macarcada. Bu kategoriye dâhil olan edatlar istemleriyle peş peşe gelmek zorunda değildir, yer değiştirebilirler. İşte bu türden olan edatlara örnekler: *valamin belül* 'bir şey(in) içinde', *valamivel együt* ' bir şeyle birlikte', *valamin felül* 'bir şey(in) üzerinde', *valamin kívül* 'bir şey(in) dşında', *valamin keresztül* 'bir şeyin içinden/üzerinden', *valamin át* 'bir şeyin üzerinden/karşısına'...

Örnekler: *az úton át* 'yolun karşı tarafın(d)a', *a hegyen keresztül* 'dağın içinden/üzerinden', *a Dunán túl* 'Tuna'nın öte yakasın(d)a', *az öccsével együtt* 'erkek kardeşiyle birlikte'. AMA: *át az úton*'yolun karşı tarafın(d)a', *kersztül a*

hegyen ‘dağın içinden/üzerinden’, *túl a Dunán* ‘Tuna’nın öte yakasın(d)a’, *együtt az öccsével* ‘erkek kardeşiyle birlikte’ vb.

3.2.6.2.3. İçinde İyelik Eki Bulunan Edatlar

Temel olarak belirtili isim tamlaması biçiminde kurulmuş kelime gruplarına dâhil olan bu edatların içinde tamlamanın izlerini taşıyan, üçüncü tekil kişi iyelik eki ayrımsanabilir. Bu edatların içinde bulunduğu kelime gruplarının isim öğesi – belirtili isim tamlamaları bahsinde de ele alınacağı üzere – eksiz durumda bulunur. Bu kategoriye giren bazı edatlar şunlardır: *alapján* ‘temelinde/dayanarak’, *céljából* ‘amacıyla’, *dacára* ‘-e karşın/rağmen’, *ellenére* ‘-e karşın/rağmen’, *érdekében* ‘amacıyla/gayesiyle’, *értelmében* ‘-e göre’, *esetében* ‘durumunda’, *folyamán* ‘sırasında’, *javára* ‘lehine’, *következtében* ‘sonucunda’, *nyomán* ‘izinde(n)’, *részéről* ‘adına’, *számára* ‘için/adına/namına’, *táján* ‘sularında/civarında’...

Bu başlık altında sıralanan edatların hemen hepsi için Türkçede de iyelik yapılı bir kelime grubu bulmak mümkündür. Verilen Türkçe karşılıklar bir çevirmen titizliğiyle, dilde en çok kullanılan karşılıklar seçilerek verilmiştir. Bu da gösteriyor ki iki dilin edatlaştırma süreç ve yöntemlerinde de büyük bir benzerlik söz konusudur.

Bu özellikleri alt alta koyduğumuzda Türkçedeki edatları öğretirken bizim işimizi zorlaştırabilecek olanın diğerlerinden ziyade temelde isim tamlaması kalıbında bulunan edat gruplarının öğretimiyle ilgili olduğunu görüyoruz. Demek ki isim tamlamalarının biçim ve anlam özellikleri ve iyelik kalıpları gerektiği gibi öğretilebilirse, edatların kullanımlarında yaşanabilecek sıkıntıları azaltmanın da mümkün olacağını söyleyebiliriz.

Çalışmamızın Macarlara Türkçe öğretimi olduğunu yeniden hatırlayarak bir edatın öğretilmesinde yaşadığımız ve üstesinden gelmekte epeyce zorlandığımızı

belirtmeliyim. Bu zorlanma *miatt* edatının Macarcadaki çok anlamlılığının Türkçeye çevrilmeye çalışılmasından ileri gelir. Yerine göre, hem amaç zarfı, hem sebep de zarfı olarak yükleme eklemlenebilen bu edata karşılık olarak Türkçede çok sayıda edat ve her biri için ayrı ayrı anlam özelliği bulunmaktadır. Şimdi bunlara örneklerle bir bakalım:

Az erős eső ***miatt*** *le volt zárva az út.* 'Yoğun yağmur nedeniyle yol kapalıydı.'

Az új feladat ***miatt*** *jöttünk ide.* 'Buraya yeni görev nedeniyle geldik.'

Miattad *vettem ezt az inget.* ' Senin için/seni düşündüğüm için/senin yüzünden/sen böyle istersin diye aldım bu gömleği.'

A szúnyogok ***miatt*** *nem tudtunk aludni.* 'Sivrisinekler yüzünden uyuyamadık.

Görüldüğü gibi birbirinden çok farklı anlam içeriği olan cümlelerde *miatt* edatının kullanılıyor ve cümlelerdeki anlamın hangisi olduğunun bağlamdan bağımsız olarak anlaşılması mümkün değil. Oysa herhangi bir bağlama ihtiyaç duyulmaksızın aşağıdaki Türkçe cümlelerin hangisinin düşüncelilik, hangisinin öfke ya da serzeniş anlattığı açıktır:

"Bu gömleği senin için aldım."

"Bu gömleği senin yüzünden aldım."

Macarlara Türkçe öğretirken bu edatın Türkçedeki karşılıları için özel bir mesai harcanmasında büyük yarar var, çünkü bu anlam ayrımlarını sözlükten öğrenebilmek neredeyse olanaksızdır. Buna göre şu tespitin yaptırılmasına özen gösterilmelidir:

a. Eğer amaç zarfı kullanmak isteniyorsa seçilmesi gereken edat "için",
b. Olumlu bir sonuca zemin hazırlayan bir neden ifade edilmek isteniyorsa "sayesinde",
c. Olumsuz bir sonuca yol açan bir neden ifade edilmek isteniyorsa "yüzünden, ötürü",

d. Ortaya çıkacak sonucun, sonuçtan etkilenenler için olumlu ya da olumsuz olmasının önemli olmadığı, asıl önemli olanın olgunun kendisi olduğu durumlarda "{-DIğI} için zarf fiili, nedeniyle, dolayısıyla" edatları tercih edilmelidir.

Edatların öğretilmesi için seçilmesi gereken zaman da önemlidir. Hangi temel bilgiler edinildikten sonra edat yapılarının verileceğine karar vermek önemlidir. Yeni bilgilerin öğrenilmiş bilgilerle birleştirilerek onların üstüne inşa edilmesi pedagojik bir ilke olduğuna göre, bunların öğretimi için çok beklemeye gerek yoktur. İsim öğesi ilgi eki alan edat grupları daha iyelik yapıları öğretilir öğretilmez verilmelidir. Bu yapıları bütünlük içinde öğrenerek iyelik kullanımları sağlamlaştırılabilirse ileride dolaylı anlatım biçimlerinin öğretilmesinde yaşanacak sıkıntıların da önüne geçilmiş olacaktır, çünkü öğrencilerin kavramakta en büyük güçlük çektikleri konuların başında birleşik cümle yapılarındaki eklerin uygun yerlere yerleştirilebilmesi gelmekte. Demek ki iyelik grubunun, yönelme ve bulunma hallerinin öğretilmesinden hemen sonra yer-yön bildiren aşağıdaki yapıların bütünlük içinde, uygun öğretici-pekiştirici alıştırmalarla öğretim sürecine ve malzemesine katılması gerekir:

İsim ile	**Zamir ile**
Bina-nın önünde	benim önümde
Bina-nın yanına	senin yanına
Bina-nın arakasında	onun arkasında
Bina-nın içine	bizim içimize
Bina-nın karşısında	sizin karşınızda
Bina-nın altında	onların altında/altlarında

3.2.6.2.4. Edatların zamirlerle çekimi

Yukarıda edatların zamirlerle çekiminin bir örneğini verdim. Macarcadaki durum Türkçedekinden hiç de farklı sayılmaz. Fark, zamir öğesinin sözlü olarak ifade edilme zorunluluğunun bulunmayışındadır. Demek ki iyelik grubu şeklinde kurulan yapının sadece tamlananı durumunda bulunan edat, üstünde iyelik ekleri gösterilerek kullanılır. Bu elbette yalnızca özünde iyelik grubu yapısı bulunan edat grupları için geçerlidir. Baş öğesi {-DEn}, {-E}, {-(y)lE/ ile} eklerini alan edat grupları zamirlerle çekimlenirken edatlar üstünde hem Macarcada hem de Türkçede herhangi bir işlem uygulanmaz.

Eksiz kullanılanlar			**Kökünde iyelik eki bulunanlar**	
alatt-am 'altımda'	*miatt-am* 'benim yüzümden'	*nélkül-em* 'bensiz'	*Lét-em-re* 'olmama rağmen'	*rész-em-ről* 'kendi adıma'
alatt-ad 'altında'	*miatt-ad* 'senin yüzünden'	*nélkül-ed* 'sensiz'	*lét-ed-re* 'olmana rağmen'	*rész-ed-ről* ''senin adına'
alatt-a 'altında'	*miatt-a* 'onun yüzünden'	*nélkül-e* 'onlarsız'	*lé-é-re* 'olmasına rağmen'	*rész-é-ről* 'onun adına'
alatt-unk 'altımızda'	*miatt-unk* 'bizim yüzümüzden'	*nélkül-ünk* 'bizsiz'	*lét-ünk-re* 'olmamıza rağmen'	*rész-ünk-ről* 'kendi adımıza'
alatt-atok 'altınızda'	*miatt-atok* 'sizin yüzünüzden'	*nélkül-etek* 'sizsiz'	*lét-etek-re*'olmanıza rağmen'	*rész-etek-ről* 'sizin adınıza'
alatt-uk 'altlarında'	*miatt-uk* 'onlar yüzünden'	*nélkül-ük* 'onlarsız'	*lét-ükk-re*'olmalarına rağmen'	*rész-ük-ről* 'onlar adıma'

II. Tablo: Macarcada edatların kişi zamirlerine göre çekimlenişi

Macarcada edat yapısıyla değil, çıkma durum ekiyle (*–rÓl* '-DEn') ifade edilen "hakkında" edatının öğretiminde de benzer bir çekimleme yoluna başvurulabilir:

benim hakkımda

senin hakkında

onun hakkında

bizim hakkımızda

sizin hakkınızda

onlar hakkımda

kimin hakkında?

Barış/ Sevgi / dostluk / hava durumu / ülkenin iç meseleleri hakkında

3.2.7. İSİM SOYLU SÖZCÜKLER

3.2.7.1. İSİM

3.2.7.1.1. İsmin belirliliği ve belirsizliği

Belirlilik ya da belirsizlik, isimlerin ve asıl öğesini isimlerin oluşturduğu kelime gruplarının özelliğidir. Macarca için isimlerin belirli ya da belirsiz olması fiil çekimlerinde büyük bir önem taşır, zira iki durum için –çoğunlukla- iki farklı çekim söz konusudur, çünkü eğer bir fiil belirli nesne çekimli ise 3. tekil kişideki belirli nesne o fiilin zorunlu öğesidir (Balogh, 2000: 139). Belirli ve belirsiz fiil çekimleri konusunu **fiiller** başlığı altında ele alacağız. Bir ismin belirli (sınırlandırılmış) olması demek, o isim kullanıldığında kullanıcı, dinleyici ve iletişimin diğer paydaşları tarafından aynı nesnenin anlaşılması, zihinde aynı kavramın canlandırılması demektir. İsimlerin belirli olup olmamasında şu özellikleri göz önünde bulundurulur:

a. İsmin çeşidi belirleyici olabilir
   - özel isimler daima belirlidir: *Magyarország, Dávid*…
   - bazı zamirler belirlidir: *én* ‘ben’, *te* ‘sen’,*ő* ‘o’, *magam* ‘kendim’, *ez* ‘bu’, *az* ‘o’...

Cins isimlerin belirliliklerini ya da belirsizliklerini gösteren yapılar üretimci-dönüşümcü dilbilgisinde “determinant (belirleyici)” olarak adlandırılır. Bu

yapılar ise bir morfem olabileceği gibi başlı başına bir sözcük de olabilir. Belirleyici durumundaki ekler şunlardır:

- iyelik ekleri: *táská-m* ‘çantam’, *baj-a* ‘sorunu’, *dolg-aink* ‘işlerimiz’…

- aitlik eki: *épület-é* ‘binanınki’, *János-é*‘János’unki’, *asztal-é* ‘masanınki’…

Determinant bağımsız bir sözcük de olabilir:

a. Mantıksal işlevli ilişki sözcüğü
- Belirlilik artikeli *a/az:a kutya* ‘köpek’, *a mozi* ‘sinema’, *az alma* ‘elma’...
b. İsimlerin belirli olduklarını gösteren her türlü sıfat:
- işaret sıfatı: *ez a csibe* ‘bu civciv’, *e/ezen dolog* ‘bu şey’…
- soru sıfatı: *melyik nap* ‘hangi gün’, *melyik iskola* ‘hangi okul’
- belirsizlik zamiri veya sıfatı: *egyik ház* ‘evlerden biri’, *valamelyik ház* ‘bir ev’, *bármelyik/akármelyik iskola* ‘herhangi bir okul...
- sıra sayıları: *második sor* ‘ikinci sıra’, *hányadik nap* ‘kaçıncı gün’…
- üstünlük derecesini öne çıkaran sıfat ve zarflar: *kissebbik ház* ‘küçük olan ev/evlerden küçüğü’.
- en üstünlük derecesi gösteren sıfatlar: *legmagasabb fa* ‘en uzun ağaç’, *legszebbmese* ‘en güzel masal’…

Yine üretici-dönüşümcü dilbilgisinde belirlilik gösteren imlerin birden fazlasının bir isimle kullanılmasına “rebundant” denir (Siptár ve Törkenczy, 2000). Macarcada da bu türden kullanımlara sıklıkla rastlanır ve bunların anlam ayırıcı özellikleri de vardır. Rebundant aşağıdaki koşullarda gerçekleşir:

artikel+özel isim a Balaton ‘Balaton[Gölü]’, a Mátra ‘Mátra [Dağı]’
(Normalde özel isimlerde artikel kullanılmaz ama burada ayırıcı bir görevi var. Artikel kullanılmasaydı yer adları olacakken şimdi coğrafi oluşum adlarına gönderme vardır.)

artikel+iyelik ekli isim: *a táská+m* ‘çanta+m’, *a törölköző+je* ‘havlu+su’ (Bu durumda artikel kullanımı çoğunlukla zorunludur. Bazen kullanılması anlam ayırıcı

olabilir: *Az orvos pácienst vicsgálta.* ‘Doktorun hastasını muayene etti.’ *Az orvos a pácienst vizsgálta.* ‘Doktor, hastasını muayene etti.’)

artikel+belirlilik sıfatı almış isim: *ez a táska* ‘bu çanta’, *az egyik barát* ‘arkadaşlardan biri’, *a negyedik sor* ‘dördüncü sıra’… (Balogh 2000: 139)

3.2.7.1.1.1. Belirlilik ve Belirsizlik İmleri (Artikel): *Névelő*

Bazı diller isimlerin belirlilik ve belirsizliklerini göstermek için özel dil birimlerine başvurur. Bazıları ise bu tarz ayrımlara gereksinim duymaz. Türkçe belirlilik anlamında herhangi bir işaretlemeye gereksinim duymazken belirsizliğin ifadesinde “bir” sözcüğünden yararlanır. Demek ki isimlerin belirliliği dilbilgisel olmaktan çok anlamsal değer taşır.

“Saatimi kaybettim.” cümlesinde saatin sahibi belli olduğundan dolayı ismin belirliliği açık olmasına rağmen bunu gösteren herhangi bir dilbilgisi öğesi cümlede yer almamakta.

“Bir saat buldum.” cümlesinde ise saat ilk kez kullanıcının diline düşmüştür ve tanınmayan, özellikleri bilinmeyen bir nesne olduğu için belirsizdir. Ancak bu kez bu belirsizliğin dilbilgisel bir öğesi de bulunur. “Bir” belirsizlik artikeli Türkçede oldukça yaygın olarak kullanılır ve örneğin yukarıdaki cümlede kullanılmaması anlamı belki bozmaz ama daha geniş bir bağlam içinde cümlenin dilbilgisel doğruluğu sorgulanır hale gelebilir:

“??Dün akşam işten eve gelirken saat buldum.”

Türkçenin Macarlara yabancı dil olarak öğretilmesi sırasında belirsizlik artikelinin gerekliliği-gereksizliğinden çok, yeriyle ilgili sıkıntılarla karşılaşılır, çünkü sıfat tamlamaları, özellikle de çok öğeli, uzun sıfat tamlamaları söz konusu olduğunda Macarlar “bir” artikelini daima kendi dillerinin dayattığı yere, yani

tamlamanın bütününü yönetecek biçimde başa koymaya çalışırlar[10]. Bu, Türkçe için yabancı bir durum olmamakla birlikte çok ender kullanılan ve anlam ayırıcı özelliği olan bir kullanımdır.

Vettem egy kemény, nagy barackot. 'Büyük, sert bir kayısı aldım.'

Találkoztam egy csinos, göndörhajú kislánnyal. 'Kıvırcık saçlı, güzel bir küçük kızla karşılaştım.

Örneğin bu ikinci örnekte Macarca aslında *kislány* 'küçük kız' birleşik isim durumundadır ve Türkçede küçük sıfat olduğu için belirsizlik artikeli bütün tamlama yerine sadece "kız" isminden önce de kullanılabilirdi. Doğrusu, daha yaygın olan kullanım da budur. Belirsizliğin "herhangi bir" anlamından çok, yapılan işin sınırlarının belli olmamasıyla ilgili olduğu durumlarda belirsizlik artikeline hiç yer verilmez, zira yer verilmesi halinde anlam biraz farklılaşacaktır:

Banánt vettem. 'Muz aldım.'(önemli olan yapılan iştir.)

Vettem egy banánt. 'Bir muz aldım.' (artık sayısı da önemli olmuş durumda)

Tegnap könyvet olvastam. 'Dün kitap okudum.' (ne yapıldığı önemli)

Tegnap olvastam egy könyvet. 'Dün bir kitap okudum.' ([herhangi] bir kitap olması önemli)

Son iki cümleyi karşılaştırırsak onları takip eden cümlelerde "kitap" sözcüğünün belirlilik-belirsizlik durumu ilginç bir özellik gösterecektir. Birinci durumda ilginin "okuma" işinden kitaba yönelebilmesi için önce belirsizlik gösteren "Sıkıcı bir kitaptı./ Cevaplanamayan bilimsel sorunlar üstüne bir kitaptı. vb." bir cümlenin izlemesi üçüncü aşamada ise artık belirli hale geleceği için içinde belirsizlik artikeli bulunmayan cümlelerin izlemesi gerekecektir. Yukarıdaki son

[10] Aslında belirsizlik artikelinin Türkçede olduğu gibi sıfat tamlamasının tamlayanından önce kullanıldığı durumlar Macarcada da yok değil ancak bu kullanım, kullanıcının sözü edilen konu üzerindeki duygusal yoğunluğunun abartıya kaçan bir ifadesidir ve dilbilgisel açıdan doğruluğu da tartışmalıdır: *Nagyon furcsa egy könyv ez.* 'Bu çok tuhaf bir kitap.' *Elég érdekes egy emberke.* 'Çok ilginç bir adamcağız.' vb. örneklerde de görüldüğü gibi aslında sözü edilen nesne ya da kişiler bağlam içinde bilinir ve tanıdık hale gelmiş olmasına rağmen belirsizlik artikeli kullanılmıştır. Bu kullanımı istisna saymak yerinde olacaktır. O nedenle bu örnekleri kullanarak Türkçedeki kullanımları açıklamaya kalkmak tamamen yanlış bir öğrenmeye neden olabilecektir.

cümlede ise ilk aşama hiç olmadığından, bundan sonraki cümlelerde o kitabın belirli olduğunu gösteren ifadelere yer verilecek ve belki de belirsizlik artikeli bir daha kullanılmayacaktır, çünkü söz konusu olan artık "o kitap"tır.

Belirlilik gösteren bir dilbilgisi yapısının Türkçede olmadığını söyledik ancak Macarcada belirlilik artikeli (ünsüzle başlayan isimden önce *a,* ünlüyle başlayan isimden önce *az*) kullanımı vardır ve çok yaygındır, hatta o derece yaygınlaşma eğilimindedir ki, dilbilgisel olarak kullanılmaması gereken yerlerde (ör. insan isimlerinin önünde) bile kullanılmaya başlamıştır.

Bir ismin belirliliğine ilişkin ölçütlerden yukarıda söz edilmişti. Ancak bir ismin belirli olması, onun ille de belirlilik artikeli ile de gösterileceği anlamına gelmez. Özellikle tek sözcüklük özel isimlerin önünde kullanılmaz. Kullanıldığı durumlarda anlam özel ismin kendisi değil, onunla ilgili başka özelliklerdir (yöre, coğrafi yapı, eser vb.). Kullanılması gereken yerlere gelince:

a. Dünyaya dair bilgilerimize dayanarak bilinir, tanınır kabul edilen nesne ve kavramların önünde: *a tehernek nagy része* 'yükün büyük bölümü', *a szénkitermelés* 'taşkömürü üretimi', *1989-i rendszerváltás* '1989'daki rejim değişimi'*, a csúszómászók* 'sürüngenler'*, a reformáció* 'Reform'*, a Török Köztársaság* 'Türkiye Cumhuriyeti', *a Magyar Nemzet* 'Magyar Nemzet [gazetesi]'*, a Nemzeti Színház* 'Ulusal Tiyatro' ...
b. Bağlamdan ötürü tanıdık olan nesne ve kavramların önünde: *Találkozzunk a kijáratnál.* 'Kapının önünde buluşalım.' *Az éjjel történt minden* 'Hepsi [dün] gece oldu'. *A legalsóbb szint* 'en alt kat'*, Onnantól senki sem látta a nyuszit.* 'Ondan sonra tavşanı kimse görmemiş.' *A bácsinak hosszú, fehér szakálla volt.* 'Amcanın uzun, beyaz sakalları vardı.'… (Kugler, 2000: 287)

Belirliliğin iyelik eki gibi, sahiplik eki gibi başka göstergeleri de vardır ve bu göstergeler belirlilik artikeli ile birlikte kullanılabilir, hatta çoğu durumda kullanılmalıdır: *az én cipőm* 'benim ayakkabım'*, az enyém* 'benimki'*, az ő autója* 'onun arabası'*, az övé* 'onunki'*, azok a madarak* 'şu/o kuşlar'...

3.2.7.1.2. İsimlerin Yapısı

Macarcada da isimlerin basit, türemiş ve birleşik olmak üzere yapı bakımından üç çeşidi bulunur. Basit isimler herhangi bir ek almayan kelimelerdir: *tyúk* 'tavuk'*, láb* 'ayak'*, kő* 'taş'...Türemiş isimler ise aldığı eklerle yeni bir sözlük anlamı kazanan ya da sözcük türü değişen sözcüklerdir. Macarcada isimler, fiilden türemiş (*fut-ás* 'koş-u'*, ív-as* 'iç-me'*, találkoz-ó* 'buluş-ma'*, jöv-edelem* 'gel-ir'*, győz-elem* 'yen-me/zafer'), isimden türemiş (*leány-ka* 'kız-cağız'*, fog-ász-at* diş-çi-lik'*, nád-as* 'saz-lık'*, erdő-ség* 'orman-lık'*, kert-ész* bahçe-van'*)*, sıfatlardan türemiş (*jó-ság* 'iyi-lik'*, beteg-ség* 'hasta-lık'*, okos-ság* 'akıllı-lık'*)* ya da zarftan türemiş (*közel-ség* 'yakın-lık', *távol-ság* 'uzak-lık'[11]) olabilir.

Şimdi bunlara biraz daha yakından bakalım. Fiilden isim yapan eklerden fiiller konusunu incelerken söz edileceği için tekrarlamamak adına bu bölümde yalnızca isimden isim yapma eklerinden ve sözcük türünü değiştiren eklerden söz edeceğim.

3.2.7.1.2. 1. İsimden İsim Yapan, Sözcük Türünü Değiştirmeyen Ekler

a. Küçültme – sevimlilik ekleri: *–cska/-cske*; *-ka/-ke; -ikó; -i; -csi: láb-acska* 'ayacık'*; tányér-ka* 'avuççuk' *; asztal-ka* 'masacık'*; ház-iko* 'evceğiz'*, csok-i* 'çilkolata'*, Ág-i '*Ágnes (kadın ismi)' *, Jan-csi* 'János (erkek ismi)'...

[11] Türkçede çoğunlukla bir sözcüğün isim mi, sıfat mı yoksa zarf mı olduğunu cümle içinde etkileşimde olduğu diğer sözcüklerle ilişkisi belirler. "güzel" sözcüğü "Ben bir güzele vuruldum." cümlesinde isim, "Güzel söylüyor." cümlesinde zarf, "güzel sözler" tamlamasında ise sıfat görevlidir. Ancak bu durum Macarca için her zaman geçerli değildir. Verilen örneklerde kullanılan sözcükleri asıl olarak zarf kabul edildiklerinden ayrıca kendileri için bir sınıflandırma yoluna gidilmiştir.

b. Meslek adı yapan ekler: *-ász/-ész -s; -ság/-ség: asztal-os* ‘dülger’ ,*kocsis* ‘arabacı’ , *szem-ész* ‘göz doktoru’, *fodr-ász* ‘kuaför’…
c. Topluluk isimleri yapan ekler: *-s; -ság/-ség-; zat/-zet: nád-as* ‘sazlık’*, fenyő-s* ‘çamlık’*, nép-ség* ‘halk’, *hegy-ség* ‘dağlık/sıradağ’*, személy-zet* ‘mürettebat’, *izom-zat* ‘kas topluluğu’...
d. Kadınlık/eşlik bildiren ek: *-né; -nő: Kovácsné* ‘Bayan Kovács/Bay Kovács’ın eşi’*, Szabóné*‘Bayan Szabó/Bay Szabó’nun eşi’, *doktorné* ‘doktorun karısı’,, *szakácsné* ‘aşçının eşi’*, tanárnő* ‘kadın öğretmen/öğretmen hanım’*, bírónő* ‘hakime’...
e. Kesirli sayı adı yapan ek: *-d*: *hármad* ‘[bir] bölü üç/üçte, *tized* ‘ondalık/onda’, *század* ‘yüzdelik/yüzde’…

3.2.7.1.2. 2. İsimden Sözcük Türünü Değiştirerek Sözcük Türeten Ekler

3.2.7.1.2. 2. 1. Sıfat Yapan Ekler:

-s:Bir özelliği taşıyan, bir özelliğe sahip: *hang-os* ‘(yüksek)sesli’, *por-os* ‘tozlu’ , *párá-s* ‘rutubet-li’*, férfi-as* ‘erkeksi’ *őrület-es* ‘çılgınca’…
-ú/-ű,-jú/jű:Kalıcı, genellikle doğal bir özelliğe sahip olma: *nagy orr-ú* ‘büyük burunlu’*, vörös arc-ú* ‘kızıl yüzlü’, *kis termet-ű* ‘küçük yaratılışlı/ufak tefek’, *beteg elmé-jű* ‘hasta fikirli’*, herpeszes szá-jú* ‘ağzı uçuklu’…
-i; -si:Bir durum, yer ya da zamanla bağlantılı olma, bir şeyin belirleyici özelliğiyle ilgili olma: *barát-i* ‘arkadaş[lıkla ilgili]’*, testvér-i* ‘kardeş[likle ilgili]’, *Törökországi* Türkiye[ile ilgili]’, *ide-i* ‘bu yılki’, *het-i* ‘haftalık’*, műszak-i* ‘teknik[le ilgili]’, *falu-si* köy[lülükle ilgili]’, *tanya-si* çiftlik[le ilgili]’...
-beli: Bir durumdan kaynaklı olma, bir yerden çıkma, bir şeyin belirleyici özelliğiyle ilgili olma:*írás-beli* ‘yazılı/yazıyla ilgili’*, szó-beli* ‘sözlü’, *Törökország-beli* ‘Türkiye’yle ilgili/Türkiye’den kaynaklı*, jelentés-beli* ‘anlamla

bağlantılı’, *elmélet-beli* ‘kurama ilişkin’, *kora-beli* ‘o dönemdeki’, *korom-beli* ‘benim zamanımdaki’…

-tlan/-tlen,- talan/-telen*:* (mahrumiyet) *só-tlan* tuzsuz’, *álm-atlan* ‘uykusuz’, *fenek-etlen* ‘dipsiz’, *vég-telen* ‘sonsuz’…

***-nyi*:** Kesin olmayan miktar bildirir: *marok-nyi* ‘[bir] avuç kadar’, *arasz-nyi* ‘[bir] karış kadar’, *en-nyi (ez+nyi)* ‘bu kadar’,, *an-nyi (az+nyi)* ‘o kadar’...

*-A**dik/-Odik:***Sıra sayıları yapar: *más-odik* ‘ikinci’, *hat-odik* ‘altıncı’, *tiz-edik* ‘onuncu’, *hán-yadik* ‘kaçıncı’...

3.2.7.1.2. 2. 2. Fiil Yapan Ekler:

-z: Türkçedeki “-la” ekinin kattığı, temel olarak söz konusu şeyi eklemek anlamının yanında söz konusu nesneyi kullanmak, o nesneyle iş yapmak ve bir şeyi ortaya çıkarmak, belli bir özelliğiyle adlandırmak gibi pek çok anlamı katar: *só-z-* ‘tuzla-‘, *viz-ez-ik* ‘su-landır-’, *bicikli-z-ik* ‘bisiklete bin-’, *kocsi-z-ik* ‘araba kullan-’, *szaz-oz-ik* ‘saz çal-’, *foci-z-ik* ‘futbol oyna-’, *magá-z-ik* ‘siz diye hitap et-’, *te-gez-ik* ‘sen diye hitap et’-, *becé-z-ik* ‘[sevimli] lakap tak-’, *lármá-z-ik* ‘gürültü kopar-’…

-l: bir önceki eke çok benzer anlam özellikleri katar: *gép-el* ‘makine kullan-’, *dob-ol* ‘davul çal-’, *szónok-ol* ‘sözcülük yap-’, *vacsorá-l* ‘akşam yemeği ye-’, *ebéd-el* ‘öğle yemeği ye-’, *pecsét-el* ‘damgala-’, *gúny-ol* ‘alay et-’…

-ít*: tan-ít* ‘öğret-’, *világ-ít* ‘aydınlat-’, *fehér-ít* ‘ağart-’…

-sít*:tanu-sít* ‘kanıtla-, tanıklık et- (*tanu*:tanık)’, *lét-esít* ‘var et-/ortaya çıkar-’, *test-esít* ‘ete kemiğe büründür-(*test:*beden)’…

-kodik/-kedik/ködik: Herhangi bir işle, meslekle uğraşma, bir nesne gibi davranma: *kertész-kedik* ‘bahçevanlık yap-’, *ökör-ködik* ‘[öküz gibi] maskaralık yap-’, *tanár-kodik* ‘öğretmenlik yap-’ *mester-kedik* ‘[ustalık gerektiren bir şeyle] uğraş-’…

3.2.7.1.3. İsim Soylu Sözcüklerin Çekimi

Macarcada isim soylu sözcükler için dört ana dilbilgisi kategorisi bulunur:

a. nesne sayısı *hal + ak* 'balık+lar'
b. iyelik *ház + am* 'ev + im'
c. hal *kút + ba* 'kuyu + y + a'
d. karşılaştırma *kicsi, kisebb* 'küçük, daha küçük'

Fiiller için ise üç temel dilbilgisi kategorisi bulunur:

a. zaman *hoz, hoz-ott* 'getirir/getiriyor, getirdi'
b. tasarlama ért – *ene* 'anla-sa/anla-r'
c. nesne belirliliği *csinál, csinál-ja* 'yapar/yapıyor belirsiz nesne, yapar/yapıyor - belirli nesne'

Her iki sözcük türünde için de geçerli olan dilbilgisi kategorileri:

a. sayı *szav + ai, mond-t-ák* 'söz-leri, söyle-di-ler'
b. kişi *ház + am, vár-t-am* 'ev-im, bekle-di-m'

3.2.7.1.3. 1. İsimlerde Sayı

Macarcada isimlerde çoğul anlamı katan genel ek *–k* morfemidir ve ünsüzle biten eklere getirildiğinde ünlü uyumuna bağlı olarak *a, e, o, ö* yardımcı ünlülerinden birini de alır: *madár-madarak* 'kuş-kuşlar', *kéz-kezek* 'el-eller', *sátor-sátrak*[12]'çadır-

[12] Örneklerde de görüldüğü gibi, her sözcükte gerçekleşmemekle birlikte ek alan sözcüklerin son hecelerinde bulunan uzun ünlülerin kısalma eğilimine girdiği, bazı sözcüklerde ise son gecede bulunan *e, o,ő* ünlüsünün düştüğü görülür. Kısalmanın görüldüğü diğer sesler için *víz-vizek* 'su-sular', *híd, hidak* 'köprü-köprüler' örnekleri, kısalmanın gerçekleşmediği durumlar için ise *csalán- csalánok*

çadılar’, , *évszak-évszakok* ‘mevsim-mevsimler’, *pörkölt-pörköltök* ‘kavurma-kavurmalar’. Eklendiği sözcüğün *a* veya *e* ünlüsüyle bitmesi halinde bu ünlülerin uzun değişkeleri olan *á* ve *é*’ye dönüştüklerini görürüz: *szóda-szódák* ‘soda-sodalar’, *cinege-cinegék’* ‘karabaş-karabaşlar’… İyelik eklerinde ise çoğul eki *–i/-Ei/-jEi*’dir. İyelik çekimleri konusunda bu konunun ayrıntılarına değinileceği için şimdi birkaç örnek vermekle yetineceğim: *bajom-bajaim* ‘sorunum-sorunlarım’, *cipője-cipői* ‘ayakkabısı-ayakkabıları’, *könyvetek-könyveitek* ‘kitapınız-kitaplarınız, *fügönyük-függönyeik* ‘[onların] perdesi-perdeleri’...

Bu iki yaygın ve genel çokluk ekinin yanında belli ortak özelliklere sahip, iyi bilinen toplulukları belirtmek için kullanılan, ünlü uyumlarından etkilenmeyen bir ek daha bulunur: *-ék*. Bu ekin Türkçedeki tam karşılığı {-lEr} veya {–gil}dir. Tıpkı Türkçede olduğu gibi bu ek de genel dilbilgisi kuralı olan “daha kapsayıcı olan önce, daha özel anlama sahip olan sonra gelir” (Eraslan, 1997: 155) ilkesine aykırı bir görünüm sergiler: *Ádámék* ‘Ádámlar/Ádámgil’, *szomszédok-szomszédék* ‘komşular-komşugil’ (Aradaki farka dikkat! Birincide birden çok komşu varken ikincide bir komşu ve ona bağlı olanlar söz konusudur.), *Liliék* ‘Lililer/Liligil’, *nővérmék* ‘ablamlar/ablamgil’, *barátaimék* ‘arkadaşlarımgil/arkadaşımgiller’, *sógoraink* ‘kayınlarımızgil/kayınımızgiller’…

Görüldüğü gibi iki dilde de aynı dilbilgisi özelliğinin aynı kural dışılıkla işlemesinden dolayı Macarlara bu yapının kavratılmasında herhangi bir dilbilgisi çevirisine ihtiyaç *duyulmayacaktır*. Deneyimlerim, çok sık kullanılmayan bu yapının öğretilmesinde hiçbir zaman güçlük yaşanmadığı yönündedir.

İsimlerin aldıkları çoğulluk ekleriyle fiillerin aldıkları birbirinden belli özelliklerle ayrılır. İsimlere eklenen çoğul eki söz konusu ismin doğrudan ve yalnızca sayısına işaret ederken fiillere eklenen (ya da eklenmeyen) ekler bir bütünlük içinde kişiyi ve sayıyı birlikte verebilir. Örneğin Türkçede “geldi” çekimli fiilinde 3. tekil kişi anlamı bulunur. Bu durumda iki defa ø morfemden söz edilebilir:

‘ısırgan-ısırganlar’, *satír-szatírok* ‘yergi-yergiler’ sözcükleri örnek olarak verilebilir. Düşmenin gerçekleştiği örnekler de hatırı sayılır miktarda bulunur: *fejedelem-fejedelmek* ‘beylik-beylikler’, *irodalom-irodalmár* ‘edebiyat-edip’, *vászon-vásznok* ‘keten-ketenler’…

biri sayı için, biri de kişi için. "geldin" çekimli fiilinde ise "-n" morfemi aynı zamanda hem kişiye (sen) hem de sayıya (bir kişi/ikinci tekil kişi) işaret etmektedir. "şapkalar, düşünceler, işler" örneklerinde ise sayı bir morfem yardımıyla açıkça belirtilmiştir. Macarcada da durum hemen hemen aynıdır. Sadece fiiller söz konusu olduğunda ø morfem sayısı belli fiiller için üçe, dörde çıkabilmektedir, çünkü şimdiki/geniş zaman için gösterilen bir morfem bulunmaz: *jön* 'gelir/geliyor'*, nő* 'büyür/büyüyor'*, marad* 'kalır/kalıyor' çekimli fiillerinde kip, zaman, kişi ve sayı alanları ø durumdadır.

3.2.7.1.3. 2. İyelik Çekimi

Hem Macarca, hem de Türkçede isim (bu çatı altında isimler, sayı isimleri, sıfatlar, zamirler ele alınacak), eklemeli çekim özelliği (agglutinativ) gösterir, yani isim kök ve gövdelerine her biri kendi başına genellikle tek bir dilbilgisel anlama sahip olan ekler getirilir.

Macarcada belirtili isim tamlamasının nasıl olduğu, tamlamalar ve kelime grupları bölümünde anlatıldığı için burada tekrar bu konuya yer verilmeyecektir. Ne var ki hatırlatmak açısından sadece bir ki örnek vermekle yetineceğim. Belirtili isim tamlamaları, iki isim ya da isim grubu içerisinden yardımcı öğenin baş öğeye sahip olduğunu gösteren kelime gruplarıdır (ör. Barış'ın kalemi). Macarcada da belirtili isim tamlamasının Türkçede olduğu gibi tamlayan (yardımcı) ve tamlanan (baş) öğeleri bulunur. Ancak tamlayanın ek (dativus/genetivus) alıp almaması kullanıcının tercihine kalmıştır, kullanma sıklığına bakacak olursak da kullanmamanın daha yaygın olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Tamlanan öğe ise iki dilde de kişi iyelik eklerini alır: *Péter sapkája* 'Péter'in şapkası'*, Péternek a kalapja* 'Péter'in şapkası'*, az iskola igazgatója* 'okulun müdürü'*, az iskolának az igazgatója* 'okulun müdürü', *iskolaigazgató* 'okul müdürü'[13].

[13]Türkçede belirtisiz isim tamlaması olarak kullandığımız kelime gruplarının ezici bir çoğunluğu örnekte de görüldüğü gibi Macarcada birleşik isim kabul edilir. Türkçede de belirtisiz isim tamlamalarındaki öğeler arasındaki ilişkinin sıkılığını, iki öğe arasına başka söz giremeyeceğini ve

İyelik çekim tablosu aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi ikili bir kullanım gösterir. Bunun karşılığı Türkçede tam olarak iyelik eki almış isim ve iyelik grubu olarak bulunmaktadır. Anlam ayırıcı özelliği iki dilde de aynıdır: a *telefonom* 'telefonum'/ *az én telefonom* 'benim telefonum'. Tamlama biçiminde kullanıldığında başkalarının sahip olduğu nesneyle örtülü bir karşılaştırma söz konusudur. Tamlayanın kullanılması, eşyanın sahibinin aynı veya benzer eşyaya sahip olan diğerlerinden ayrılmak istendiğini gösterir. Şimdi bu iki kullanımın nasıl olduğuna bir bakalım:

Sayı	**kişi**	**tamlayan**	**tamlanan** (ünlü ile biten/uzama)	**tamlanan** (ünsüz ile biten)	**tamlanan** (ünsüz ile biten – istisna)	**tamlanan** (kısalan ünlü: tél)	**tamlanan** (düşen ünlü: gyomor)
T/1.	*én* *'ben'*	*(az en)* 'benim'	*táská-m* 'çanta-m'	*gép-em* 'makine-miz'	*kalap-om* 'şapka-m'	*tel-em* 'yaz-ım'	*gyomr-om* 'mide-m'
T/2.	*te* *'sen/siz'*	*(a te)* 'senin'	*táská-d* 'çanta-n'	*gép-ed* 'makine-n'	*kalap-od* 'şapka-n'	*tel-ed* 'yaz-ın'	*gyomr-od* 'mide-n'
T/3.	*ő* *'o'*	*(az ő)* 'onun'	*táská-ja* 'çanta-sı'	*gép-e* 'makine-si'	*kalap-ja* 'şapka-sı'	*tel-e* 'yaz-ı'	*gyomr-a* 'mide-si'
Ç/1.	*mi* *'biz'*	*(a mi)* 'bizim'	*táská-nk* 'çanta-mız'	*gép-ünk* 'makine-miz'	*kalap-unk* 'şapka-mız'	*tel-ük* 'yaz-ımız'	*gyomr-unk* 'mide-miz'
Ç/2.	*ti* *'siz'*	*(a ti)* 'sizin'	*táská-tok* 'çanta-nız'	*gép-etek* 'makine-niz'	*kalap-otok* 'şapka-nız'	*tel-etek* 'yaz-ınız'	*gyomr-otok* 'mide-niz'
Ç/3.	*ők* *'onlar*	*(az ő)* 'onların	*táská-juk* 'çanta-ları'	*gép-ük* 'makine-si'	*kalap-juk* 'şapka-sı'	*tel-ük* 'yaz-ı'	*gyomr-uk* 'mide-si'
Formal T.	*ön, maga* *'siz'*	*(az ön/a maga)* 'sizin'	*táská-ja* 'çanta-nız'	*gép-e* 'makine-si'	*kalap-ja* 'şapka-nız'	*tel-e* 'yaz-ınız'	*gyomr-a* 'mide-niz'
Formal Ç.	*önök, maguk* *'siz(ler)*	*(az önök/a maguk)* 'sizlerin'	*táská-ja* 'çanta-nız'	*gép-e* 'makine-si'	*kalap-ja* 'şapka-nız'	*tel-e* 'yaz-ınız'	*gyomr-a* 'mide-niz'
İsim	*Zsuzsi/ Antal*	*(a Zsuzsi/Zsuzsinak a; az Antal/Antalnak a)* 'Zsuzsi'nin/Antal'ın	*táská-ja* 'çanta-sı'	*gép-e* 'makine-si'	*kalap-ja* 'şapka-sı'	*tel-e* 'yaz-ı'	*gyomr-a* 'mide-si'

III. Tablo: Macarcada tekil iyelik eklerinin görünüşü

birleşik isim oluşturma eğiliminin güçlülüğünü göz önüne aldığımızda iki dildeki birleşik sözcük yapma yöntemlerinin de birbirinden çok uzak olmadığı görülür. Türkçedeki belirtisiz isim tamlaması biçimindeki kelime gruplarının geri kalanı da genellikle sıfat tamlaması olarak karşımıza çıkar. Bu da belirtili isim tamlamalarının nitelik göstererek tür ifade etme özelliğinin bir yansımasıdır.

Macarcada iyelik çoğul eklerinin farklı olduğuna bölüm başında değinmiştik. Aşağıdaki tablo da çoğul iyelik çekimlerini ve iyelik eklerinin isim tabanlarında neden oldukları ses değişikliklerini göstermektedir:

Sayı	**kişi**	**tamlayan**	**tamlanan** (ünlü ile biten/uzama)	**tamlanan** (ünsüz ile biten)	**tamlanan** (ünsüz ile biten –istisna)	**tamlanan** (kısalan ünlü -tél)	**tamlanan** (düşen ünlü-gyomor)
T/1.	*én* *'ben'*	*(az en)* 'benim'	*táská-im* 'çantalarım'	*gép-eim* 'makine-erimiz'	*kalap-jaim* 'şapkalarım'	*tel-eim* 'yazlarım'	*gyomr-aim* 'midelerim'
T/2.	*te* *'sen/siz'*	*(a te)* 'senin'	*táská-id* 'çantaların'	*gép-eid* 'makineleriniz'	*kalap-jaid* 'şapkaların'	*tel-eid* 'yazların'	*gyomr-aid* 'midelerin'
T/3.	*ő* *'o'*	*(az ő)* 'onun'	*táská-i* 'çantaları'	*gép-ei* 'makineleri'	*kalap-jai* 'şapkaları'	*tel-ei* 'yazları'	*gyomr-ai* 'mideleri'
Ç/1.	*mi* *'biz'*	*(a mi)* 'bizim'	*táská-ink* 'çantalarımız'	*gép-eink* 'makinelerimiz'	*kalap-jaink* 'şapkalarımız'	*tel-eink* 'yazlarımız'	*gyomr-aink* 'midelerimiz'
Ç/2.	*ti* *'siz'*	*(a ti)* 'sizin'	*táská-itok* 'çantalarınız'	*gép-eitek* 'makineleriniz'	*kalap-jaitok* 'şapka-arınız'	*tel-eitek* 'yazlarınız'	*gyomr-aitok* 'mideleriniz'
Ç/3.	*ők* *'onlar*	*(az ő)* 'onların	*táská-ik* 'çantaları'	*gép-eik* 'makineleri'	*kalap-jaik* 'şapkaları'	*tel-eik* 'yazları'	*gyomr-aik* 'mideleri'
Formal T.	*ön, maga* *'siz'*	*(az ön/a maga)* 'sizin'	*táská-i* 'çantalarınız'	*gép-ei* 'makineleri'	*kalap-jai* 'şapkalarınız'	*tel-ei* 'yazlarınız'	*gyomr-ai* 'mideleriniz'
Formal Ç.	*önök, maguk* *'siz(ler)*	*(az önök/a maguk)* 'sizlerin'	*táská-i* 'çantalarınız'	*gép-ei* 'makineleri'	*kalap-jai* 'şapkalarınız'	*tel-ei* 'yazlarınız'	*gyomr-ai* 'mideleriniz'
İsim	*Zsuzsi/ Antal*	*(a Zsuzsi/Zsuzsinak a; az Antal/Antalnak a)* 'Zsuzsi'nin/Antal'ın	*táská-i* 'çantaları'	*gép-ei* 'makineleri'	*kalap-jai* 'şapkaları'	*tel-ei* 'yazları'	*gyomr-ai* 'mideleri'

IV. Tablo: Macarcada çoğul iyelik eklerinin görünüşü

3.2.7.1.3. 3. Hal Çekimleri

Hal, ismin kendi dışında kalan sözcüklerle ilişkilerini gösteren dilbilgisi kategorisidir (Ergin, 1993: 121). Demek ki hal eklerinin işlevi sözdizimsel işlevlerin belirlenmesidir. Macarca haller bakımından bütün Hint-Avrupa dillerinden daha zengin bir sisteme sahiptir. Macarcada hallerin sınırlarını belirlemekse o kadar kolay değildir. Ama genel kabul gören anlayış, eğer bir ek hem çoğul hem de tekil isimlere gelebiliyorsa hal eki olarak kabul edilir, şeklindedir (Balogh, 2000: 192). Edatların

da işlev yönüyle hal eklerinin görevlerine benzer görevler üstlendikleri dikkate alınıp onlar da bu sınıflandırmaya dâhil edilecek olursa sınır koymak neredeyse olanaksızlaşır. Hal ekleriyle hal ilişkisi işlevi arasına sınır koymak kolay değildir, zira hal ilişkisi anlatan birden çok ekle ya da edatlar kullanılarak bu ilişkiler ifade edilebilir. Örneğin *Híd**ra** megyek.* 'Köprüye [üstüne]gidiyorum.'. *Híd**hoz** megyek.* 'Köprüye [yanına] gidiyorum.'*Híd **mellé** megyek.* 'Köprünün yanına gidiyorum.' cümlelerinde birden çok yapı bir anlamı karşılarken, *Aspirint vettem be a fejfájás**ra.***'Baş ağrısına aspirin aldım.', *Letettem a könyvet az asztal**ra*** 'Kitabı masaya [üstüne] koydum.' *Ráadtam a kabátot a gyerek**re.*** 'Çocuğa [üstüne]palto giydirdim.' cümlelerinde ise aynı morfem farklı anlam özellikleriyle kullanılabilmektedir. Farklı dilbilgisi kaynakları farklı ölçütlere dayanarak farklı sayılar verebiliyorsa da Macarcada yukarıda sözü edilen şartları taşıdığı kabul edilen 18 hal olduğu kabul edilir (Balogh, 2000: 192).

Macarca isimler için hal eklerinin görünüşü şöyledir:

	Hal	*lány*	kız		**işlev**		
1.	Nominativus[14]:	*lány*	kız				sözdizimsel haller
2.	Accusativus:	*lányt*	kızı				
3.	Dativus/genitivus[15]:	*lánynak*	kıza/kızın				
4.	Instrumentalis:	*lánnyal*	kızla		araç		sözlüksel haller
5.	Causalis-finalis:	*lányért*	kız için/uğruna		amaç		
6.	Translativus-factivus:	*lánnyá*	kız haline, kıza		sonuç		
7.	Inessivus:	*lányban*	kızda [içinde]		yer		
8.	Superressivus:	*lányon*	kızda [üstünde]				
9.	Adessivus:	*lánynál*	kızda]yanında]				
10.	Sublativus:	*lányra*	kıza [üstüne]				
11.	Delativus:	*lányról*	kızdan [üzerinden]				
12.	Illativus:	*lányba*	kıza [içine]		yön		
13.	Elativus:	*lányból*	kızdan [içinden]				
14.	Allativus:	*lányhoz*	kıza [yanına]				
15.	Ablativus:	*lánytól*	kızdan [yanından]				
16.	Terminativus:	*lányig*	kıza kadar				
17.	Formativus:	*lányként*	kız olarak		durum		
18.	Essivus-formalis:	*lányul*	kız olarak				

V. Tablo: Macarca hal eklerinin görünüşü

[5] Hallerin adlandırması konusunda, bazı hallerin Türkçede isim olarak da kavram olarak da karşılığı bulunmadığı için Latince adlarını kullanmayı tercih ettim.

[15] İncelediğim kaynaklarda Macarcanın bağımsız bir ilgi (genitivus) ekine sahip olmadığı, belirtili isim tamlamalarının geniş olarak belirdiği durumlarda ve bazı yapılarda zorunlu istem olarak ortaya çıkan *–nak/-nek* ekinin sadece yönelme (dativus) eki olarak değerlendirildiğini gördüm. Hatta genitivus=iyelik olarak açıklandığını ve iyelik ekinin sadece sahip olunan nesnede tam anlamıyla çekimlenebilir ve bağımsız anlam içeriğinin olduğunun açıklandığını da birçok kaynakta gördüm. Ancak bütün kullanım alanları karşılaştırıldığında *–nak/-nek* ekinin işlevinin Türkçedeki ilgi eki {-(n)İn}'ki ile birebir aynı olduğu açıkça görülüyor. Bu nedenle Macarca dilbilgisi kaynakları bu eki genitivus (ilgi) eki olarak adlandırmasa bile ben araştırmam için uygun olduğunu düşünerek bu adı da eklemeyi tercih ettim.

Tabloda gösterilen 18 halin yanında belli durumlarda hal eki olarak kabul edilebilecek ara ekler de bulunmaktadır. Bunlara da kısaca bir göz atalım:

a. *–képp/-képpen* ‘şekilde, olarak’ biçim hali (formalis): İsimlere eklendiğinde *–ként* (olarak) ekiyle anlamdaştır.
Példaképp(en) említ. ‘Örnek olarak hatırlatıyor/söylüyor.’
b. *–kor* (-DIğIndE, zaman, sırasında) zaman hali (temporalis): sözdizimsel açıdan oldukça sınırlı kullanıma sahip olan bir ektir.
hatkor ‘[saat] altıda’, *Szilveszterkor* ‘yılbaşında’, *tanuláskor* ‘ders çalışırken’, *tévénézéskor* ‘televizyon seyrederken’...

Aşağıdakilerse artık iyiden iyiye sınırlı kullanım alanına sahip olan yapılardır. Kendilerinden önce başka bir çekim eki bulunamaz. Başka bir deyişle çekim eki almış sözcüklere eklenemezler:

a. *–nként* dağılım bildirme biçimbirimi:
Városonként változik. ‘Şehirden şehre farklılık gösteriyor.’
Esetenként találkozunk. ‘Zaman zaman/yeri geldikçe buluşuyoruz.’
Ünnepenként gyülünk össze. ‘Bayramlarda/bayramdan bayrama bir araya geliriz.’
Kilónként adják el a rízst. ‘Pirinci kilo kilo satıyorlar.’

b. *-stul/-stül* birliktelik biçimbirimi:
Ruhástul ugráltak a vízbe. ‘Suya elbiseleriyle atladılar.’
Gyerekestül jöttek hozzánk. ‘Bize çoluk çocuk(la birlikte) geldiler.’

c. *–képp/-képpen* ‘şekilde, olarak’ biçim zarfı biçimbirimi: Sıfatlara eklendiğinde işin nasıl yapıldığını gösterir.
Többféleképpen tiltakoztak a tüntetők. ‘Göstericiler birçok yolla protestoda bulundu.’

d. *–anta/-ente* tekrarlama biçimbirimi: Çok çok seyrek kullanılan, kullanım alanı net biçimde sınırlı bulunan bir ektir.

Reggelente iszik kávét. ‘Kahveyi sabahları içer.’

Nyaranta megyünk a szülőkhöz. ‘Ebeveynlerimizin yanına yazları gideriz.’

a. İsim türündeki sözcüklerin ek yapısı şöyledir:

İsim tabanı	**+Sayı imi[16]**	**+ iyelik imleri**	**+hal eki**	**Örnek**
kocsi	*ø*	-	*ø*	*kocsi* ‘araba’
kocsi	*+k*	-	*ø*	*kocsik* ‘arabalar’
kocsi	*ø*	-	*+ban*	*kocsiban* ‘arabada’
kocsi	*+k*	-	*+ban*	*kocsikban* ‘arabalarda’
kocsi	*ø*	*+m(+é,+i)*	*ø*	*kocsim* ‘arabam’
kocsi	*+jai*	*+m(+é,+i)*	*ø*	*kocsijaim* ‘arabalarım’
kocsi	*ø*	*+m(+é,+i)*	*+ban*	*kocsimban* ‘arabamda’
kocsi	*+jai*	*m(+é,+i)*	*+ban*	*kocsijaimban* ‘arabalarımda’
kocsi	*ø*	*+é(+i)*	*ø*	*kocsié* ‘arabanın(ki)’
kocsi	*+k*	*+é(+i)*	*ø*	*kocsiké* ‘arabaların(ki)’
kocsi	*ø*	*+é(+i)*	*+ban*	*kocsiéban* ‘arabanınkinde’
kocsi	*+k*	*+é(+i)*	*+ban*	*kocsikében* ‘arabalarınkinde’
szakács	*+ék*	-	*ø*	*szakácsék* ‘aşçıgil’
szakács	*+ék*	-	*+ot*	*szakácsékot* ‘aşçıgili’
szakács	*+ék*	*+é(+i)*	*ø*	*szakácséké* ‘aşçıgilin(ki)’
szakács	*+ék*	*+é(+i)*	*+t*	*szakácsékét* ‘aşçıgilinkini’
szakács	-	*+om (+ék)*	*ø*	*szakácsom* ‘aşçım’
szakács	-	*+om (+ék)*	*+ot*	*szakácsomat* ‘aşçımı’
szakács	*+ai*	*+m (+é, +é, i)*	*ø*	*szakácsaim* ‘aşçılarım’
szakács	*+ai*	*+m(+é, +é, i)*	*+(a)t*	*szakácsaimat* ‘aşçılarımı’

VI. Tablo: Macarcada isim türündeki sözcüklerin ek yapısı

[16] Macar dilbilimi alan yazınında ekler için *jel* ‘im’ ve *rag* ‘sonek’ olmak üzere iki farklı terim kullanılmakta. Bunlardan birincisi sözcüğe eklenip kendisinden sonra da ek alabilen çekim eklerini, ikincisi ise sözcüğün çekim çerçevesini kapatan ve daha fazla ek almasına izin vermeyen çekim eklerini kapsar. Bu durumda fiiller için zaman ve kip ekleri im iken kişi ekleri sonek; isimler için ise çoğul, iyelik, ilgi vb ekler im, hal ekleri ise sonek durumundadır. Yapım ekleri için ise *képzö* ‘[sözcük] yapıcı’ terimi kullanılır. Tablolarda gösterilen ‘im’ sözcüğü işte bu dilbilgisi teminolojisi geleneğini temsil etmektedir.

b. Sıfat türündeki sözcüklerin ek yapısı ise aşağıdaki gibidir:

En üstünlük imi	**+sıfat tabanı**	**+orta derece imi**	**+ sayı veya öne çıkarma imi**	**+hal eki**	**Örnek**
ø	*kék*	*ø*	-	-	*kék* 'mavi'
ø	*kék*	*ø*	-	*+nek*	*kékk* 'maviye'
ø	*kék*	*ø*	*+ek*	-	*kékben* 'mavide'
ø	*kék*	*ø*	*+ek*	*+nek*	*kékeknek* 'mavilere'
ø	*kék*	*+ebb*	*(+ik)*	-	*kékebb(ik)* 'daha mavi(olan)'
ø	*kék*	*+ebb*	*(+ik)*	*+nek*	*kékebb(ik)nek* 'daha mavi (olan)a'
ø	*kék*	*+ebb*	*+ek*	-	*kékebbek* 'daha maviler'
ø	*kék*	*+ebb*	*+ek*	*+nek*	*kékebbeknek* 'daha mavilere'
leg+	*kék*	*+ebb*	*(+ik)*	-	*legkékebb(ik)* 'en mavi(si)'
leg+	*kék*	*+ebb*	*(+ik)*	*+nek*	*legkékebb(ik)nek* 'en mavi(si)ne'
leg+	*kék*	*+ebb*	*+ek*	-	*legkékebbek* 'en maviler'
leg+	*kék*	*+ebb*	*+ek*	*+nek*	*kékébbeknek* 'daha mavilere'
ø	*kék*	*ø*	-	*+en*	*kéken* 'mavi bir şekilde'
ø	*kék*	*-ebb*	-	*+en*	*legkékékot* 'en mavi şekilde
leg+	*kék*	*-ebb*	-	*+en*	*kékéké* 'daha mavi bir şekilde'

VII. Tablo: Macarcada sıfat türündeki sözcüklerin ek yapısı (Balogh, 2000: 205)

3.2.7.2. Sıfat ve Zamir

Sözcük türü olarak sıfatlar ve zamirler konusunu burada fazlasıyla derinlikli olarak ele almayacağım, çünkü iki dildeki kurallar birbirine çok çok yakın veya aynı olduğu için, öğrenilmesi gereken sadece sözcüklerdir. İsim soylu kelimelerin genel özellikleri incelenirken zamirler ve sıfatlarla ilgili kayda değer karşılaştırmalar zaten yeri geldikçe yapılmış olduğu için burada yalnızca Macarcadaki zamir kategorilerini vermekle yetineceğim. Macarcada bulunan zamirler, basit (kişi zamirleri) ve birleşik yapıda (belirsizlik zamirleri) olabilir. Basit zamirlerin görünüşü Türkçedeki ile aynıdır: *én* 'biz', *te* 'biz', *ő* 'o', *mi* 'biz',*ti* 'siz', *ők* 'onlar',*ön/ maga* 'siz -formal', *önök / maguk* 'sizler -formal', *ki* 'kim', *melyik* 'hangisi', *ez* 'bu', *az* 'o' vb.

Zamirlerin basit ve ek almış biçimleri ise şöyle görünür:

Zamir çeşidi	**İsim tabanlı durumu**	**Sıfat durumu**		**Zarf Durumu**
Kişi	*én, te, ő…* 'ben, sen, o…'	-	-	-
Dönüşlülük	*magam, magad, maga* 'kendim, kendin, kendi'	-	-	-
İşteşlik	*egymás* 'birbiri'	-	-	-
Gösterme	*ez, az* 'bu, şu/o'	*ilyen, oylan* 'böyle, öyle'	*ennyi, annyi* 'bu kadar, o kadar	*itt, ott* 'burada, orada'
Atıf	*ami* sıfat fiiller, -An, DIğI…	*amilyen* sıfat fiiller	*amennyi* sıfat fiiller	*ahol* sıfat fiiller
Soru	*ki* 'kim'	*milyen* 'nasıl'	*mennyi* 'ne kadar'	*hol* 'nerede'
Belirsizlik	*valaki*	*valamilyen*	*valamennyi*	*valahol*

	‘biri’	‘bir çeşit’	‘bir miktar’	‘bir yerde’
Genel	*bárki* ‘kim olursa, herhangi biri’	*bármilyen* ‘herhangi bir çeşit’	*bármennyi* ‘herhangi bir miktar	*bárhol* ‘herhangi bir yerde’

VIII. Tablo: Macarcada zamirlerin basit ve ek almış görünüşleri (Kugler-Laczkó, 2000: 157)

Birleşik yapıdaki zamirlerin kökleri ve birleşmiş biçimlerinin görünüşü ise şöyledir:

Birleşik zamirin ön üyesi	**İsim tabanlı**	**Sıfat durumu**		**Zarf Durumu**
vala-	*valaki* ‘biri’	*valamely(ik)* ‘[içlerinden] bir(i)’	*valamennyi* ‘bir miktar’	*valahol* ‘bir yerde’
né-	-	*némelyik* ‘bazı’	*(néhány)* ‘birkaç’	*néhol* ‘arada sırada’
bár-	*bárki* ‘kim olursa’	*bármelyik* ‘herhangi bir(i)’	*bármennyi* ‘herhangi bir miktar’	*bárhol* ‘herhangi bir yerde’
akár	*akárki* ‘kim olursa’	*akármelyik* ‘herhangi bir(i)’	*akármennyi* ‘herhangi bir miktar’	*akárhol* ‘herhangi bir yerde’
mind(en)-	*senki* ‘hiç kimse’	*Semelyik* ‘hiçbir(i)’	*semennyi* ‘hiçbir miktar’	*sehol* ‘hiçbir yerde’

IX. Tablo: Macarcada birleşik zamirlerin görünüşü (Kugler-Laczkó, 2000: 157)

Zamirlerle ilgili olarak iki dilin ortak özelliklerinden bir diğeri de ikisinde de dilbilgisel cinsiyetin bulunmayışıdır. İngilizce, Rusça Almanca, Arapça ve çok sayıda diğer dilde üçüncü kişi için cinsiyeti belirleyici ayrı ayrı zamirler (İngilizcede *he*(eril), *she* (dişil), *it* (insan dışı varlık için)*;* Rusçada *он* (eril)*, она* (dişil)*, оно* (nötr)) bulunurken Türkçe ve Macarcada yalnızca bir zamir (ő ‘o’) bulunur.

3.2.7.2. 1. Resmî (Formal/Mesafeli) Zamir Yapıları ve Diğer Formal Kullanımlar

Türkçede ikinci tekil kişiler için formal kullanım ikinci çoğul kişi çekimiyle aynıyken Macarcada durum hem farklılık hem de büzük bir çeşitlilik gösterir. İkinci kişilerde mesafeli dil kullanımında tekiller için *ön, maga*; çoğullar için ise *önök, maguk*sözcükleri kullanılır ve çekimleri üçüncü kişilere göre yapılır. Bu ifadelerden birinciler ikincilere göre biraz daha kibar ve resmîdir. Bunların yanında ikinci kişi 'sen' yerine kullanılan bir *kend* sözcüğü de bulunmakta ancak kullanımı genellikle ağızlarla sınırlı kalmakta ya da abartılı bir saygı ifadesi içermektedir.

*Ön/maga budapesti? '*Siz Budapeşteli misiniz?'

Önök/maguk nem isznak? 'Siz(ler) içmiyor musunuz?'

Kend itt volt, amikor a lánya megkereste? 'Kızınız sizi aradığında burada mıydınız?'

Görüldüğü gibi bu zamirler anlam yükü bakımından ikinci, dilbilgisel biçim bakımından ise üçüncü kişiye işaret eder.

Bu zamirler dışında *tetszik* yardımcı fiiliyle kurulan ve üçüncü tekil ya da çoğul kişilerde çekimlenen fiiller de modal özellik taşır, saygı ifadesinin abartıya kaçmayan yoğun bir ifadesidir bu ve çoğunlukla nezaketli soru cümleleri kurmak için kullanılır. Yukarıdaki formal zamirler için seçilen örneklerde görülen anlam/dilbilgisel yapı ilişkisi burada aynıdır.

Mit tetszik kérni? 'Ne alırdınız/arzu edersiniz?'

Jól tetszett aludni? 'İyi uyudunuz mu?'

Maga azt tetszett mondani, hogy ráér. 'Meşgul olmadığınızı söylemiştiniz.'

Çekim kategorilerinin zamirler üzerindeki görünümü şu şekilde oluşur:

X. Tablo: Çekim Kategorilerinin Zamirler Üzerindeki Görünümü

1.	Nominativus (Yalın hal)	*én* 'ben'	*te* 'sen'	*ő* 'o'	*mi* 'biz'	*ti* 'siz'	*ők* 'onlar'
2.	Accusativus (Yükleme hali)	*engem* 'beni'	*téged*	*őt*	*miket bennünket*	*titeket benneteket*	*őket*
3.	Dativus/Genitivus (Yönelme/ilgi hali)	*nekem* 'bana' 'benim'	*neked*	*neki*	*nekünk*	*nektek*	*nekik*
4.	Inessivus (İçinde)	*bennem* 'içimde'	*benned*	*benne*	*bennünk*	*bennetek*	*bennük*
5.	Illativus (İçine)	*belém* 'içime'	*beléd*	*belé*	*belénk*	*belétek*	*beléjük*
6.	Elativus (İçinden)	*belől*em 'içimden'	*belőled*	*belőle*	*belőlünk*	*belőletek*	*belőlük*
7.	Adessivus (Yanında)	*nálam* 'yanımda'	*nálad*	*nála*	*nálunk*	*nálatok*	*náluk*
8.	Comitativus (Birliktelik)	*velem* 'benimle'	*veled*	*vele*	*velünk*	*veletek*	*velük*
9.	Causalis (Amaç)	*értem* 'benim için'	*érted*	*érte*	*értünk*	*értetek*	*értük*

Yeri gelmişken Macarlara Türkçe öğretimi sürecinde zaman zaman sancılı süreçlerin yaşanmasına neden olan bir ikiliğe de değinmekte yarar var. Bilindiği gibi Türkçede {-ki} aitlik ekinin zamirlerle birlikte kullanımı, özünde bir karşılaştırma içerir; karşılaştırılan tamlamaların bütünün tekrarından kaçınma amacı güder ve {-ki} ekinin kullanılmaması çoğu kez anlatım bozukluğuna yol açar: "Senin sınıfın birinci katta, benimki dördüncü./ *benim dördüncü.", "Bizimki daha alımlı./ *Bizim daha alımlı" (demek ki alımlılıkta karşılaştırılan başka bir nesne daha var. Gelgelelim eğer yukarıdaki örneklerdekine benzer bir karşılaştırma söz konusu değilse {-ki} eki kullanılmaz: " - Bu armut kimin?/*?Kiminki(soruyu doğru kabul ettiğimizde başkalarının da amudunun olması gerekir.) – Benim.", "Yerde 20 lira buldum, senin mi?/*?seninki mi? Sorunun doğru kabul edilebilmesi için birden çok kişinin 20 lirasının olması ve bulunan paranın ayırıcı başka bir özelliğinin olması gerekir.)"

İngilizce öğrenmeye çalışanlar, sahiplik yapılarını öğrenirken ne denli zorluk çektiklerini, İngilizcedeki ikili yapıyı uygulamakta nasıl güçlüklerle

karşılaştıklarını anımsayacaklardır. Zira İngilizcede istisnasız –tamlama yapısı içinde bulunmayan- her durumda Türkçedeki {-ki} aitlik yapısının karşılığı olan *mine, yours, his, hers, ours…* biçimlerini kullanılmalıdır. İşte tam da bu nedenle Macarcadaki durumu anlamak İngilizce öğrenmiş olanlar için çok kolay olacaktır, çünkü kullanılan yapı orada da bire bir aynıdır. Macarca için aitlik eki ünlü uyumlarına girmeyen *–é* ekidir: *-Kié ez a puska?-Az enyém.* 'Bu tüfek kimin(ki)? – Benim(ki). *A te hajad hosszabb, mint az övé.* 'Senin saçın onunkinden uzun.' *Ez a bérlet magunké.* 'Bu abonman kartı kendimizin(ki).'

Zamir ve isimlerin aitlik eki ile kullanımı aşağıdaki tablodaki gibidir:

	Aitlik eki almış kelime (tekil)	Aitlik eki almış kelime (çoğul)
én 'ben'	*(az) enyém* 'benim(ki)'	*(az) enyéim* 'benim(kiler)'
te/ ön, maga 'sen/siz'	*(a) tiéd/ (az)öné, (a) magáé* 'senin(ki)'	*(a) tiéid/ (az)önéi, (a) magáéi* 'senin(kiler)'
ő 'o'	*(az) övé* 'onun(ki)'	*(az) övéi* 'onun(kiler)'
mi 'biz'	*(a) miénk* 'bizim(ki)'	*(a) miéink* 'bizim(kiler)'
ti/ önök, maguk 'siz/siz(ler)	*(a) tiétek /(az) önöké, (a) maguké* 'sizin(ki)'	*(a) tieitek /(az) önökéi, (a) magukéi* 'sizin(kiler)'
ők 'onlar'	*(a) övéjük* 'onların(ki)'	*(a) övéik* 'onların(kiler)'
Zsuzsi/ Antal	*(a) Zsuzsié / (az) Antalé* 'Zsuzsi'in(ki) / Antal'ın(ki)'	*(a) Zsuzsiéi / (az) Antaléi* 'Zsuzsi'in(kiler) / Antal'ın(kiler)'

XI. Tablo: Macarcada zamir ve isimlerin aitlik eki ile kullanımı

Türkçede iyelik yapıları öğretilirken içinde karşılaştırma anlamı bulunan ve bulunmayan yapıların ayıcı biçimde birlikte verilmesi, örneklerin bu ayrımı kavratmaya yönelik yinelemeler içermesi aslında hiç de zor olmayan – hatta İngilizce

ve Macarcaya göre oldukça yalın olan – bu dilbilgisi özelliğinin öğretilmesini daha da kolaylaştıracaktır.

3.2.7.2. 2. İşaret Sıfatları ve Zamirleri

İşaret zamirleriyle işaret sıfatlarının kullanımı ağıdaki tablodaki gibidir.

Haller	Temel biçim	Vurgulu/pekiştirmeli	Eşlemeli
Tekil, yalın hal (nominativus)	*ez : az* 'bu : o'	*emez : amaz* bu : o'	*ugyanez : ugyanaz* 'bunun aynısı: onun aynısı'
Yükleme hali (accusativus)	*ezt : azt* 'bunu : onu'	*emezt : amazt* bunu : onu'	*ugyanezt : ugyanazt* 'bunu: onu ' (aynısını)
Yönelme/ilgi hali (dativus/genitivus)	*ennek : annak* 'buna : ona' 'bunun : onuna'	*emennek : amannak* 'buna : ona' / 'bunun :onun'	*ugyanennek : ugyanannak* 'buna/bunun : ona/onun ' (aynısına : aynısının)
Inessivus (içinde)	*ebben : aban* 'bunda: onda'	*emebben : amabban* 'bunda: onda'	*ugyanebben : ugyanabban* 'bunda: onda' (aynısında)
Illativus (içine)	*ebbe : abba* 'buna : ona'	*emebbe : amabba* 'buna : ona'	*ugyanebbe : ugyanabba* 'buna : ona' (aynısına)
Elativus (içinden)	*ebből : abból* 'bundan : ondan'	*emebből : amabból* 'bundan : ondan'	*ugyanebből : ugyanabból* 'bundan : ondan' (aynısından)
… előtt	*ez előtt : az előtt* 'bundan : ondan önce'	-	-
… végett	*evégett :avégett* 'bu : o amaçla'	-	-
… felé	*efelé : afelé* 'bu : o türden'	-	-

XII. Tablo: Macarcada işaret zamirleriyle işaret sıfatlarının hallerle kullanımı (Kugler-Laczkó, 2000:166)

Yukarıdaki tabloda son üç sırada görülenler edatlardır ve onlarca edat aynı yöntemle sıfat ya da zamir biçiminde kullanılabilir. Zamirden yapılan zarflar ise şunlardır:

Yer ve zaman bildiren zarflar: *itt – ott* ‘burada – orada’, *ide – oda* ‘buraya-oraya’, *inen – onan* ‘buradan-oradan’, *eddig – addig* ‘buraya/oraya kadar), *azután – azután* ‘bundan/ondan sonra’ ...

Durum zarfları: *így – úgy* ‘böyle-şöyle’, *ekképpen – akképpen* ‘bu/şu biçimde’

Derece ve miktar zarfları:*olyan* ‘öyle(sine)’, *ennyivel – annyival* ‘bu miktarda, o miktarda (karşılaştırma)’, *enniyre – annyira* ‘o kadar – bu kadar’

Sebep ve amaç zarfları:*ezért – azért* ‘bunun/onun için’, *erre – arra* ‘buna – ona (amaca)’

3.2.7.2. 3. Atıf Zamirleri

Şimdi de Macarcalara Türkçeyi öğretirken karşılaşacağımız çözümü en karmaşık olan sorunun kaynağına değineceğim. Atıf zamirleri bir başlarına kullanılamayan, kullanılsalar anlam yükü taşımayan; birleşik yapılı cümlelerde yan cümleciği/cümlecikleri temel cümleye bağlayan özel işlevli sözcüklerdir. Bu yönüyle bağlaç olarak iş görürler ancak bir sözcük türü olarak bağlaç olarak görülemez, çünkü bağlaçlar çekimlenemezken atıf zamirleri çekimlenebilir ve bağlaçlar cümle dışı öğeyken atıf zamirleri cümlenin öğesi durumundadır (Kugler-Laczkó, 2000: 168). Dilimizde atıf zamiri olan sözcük bulunmayıp onların işlevlerini fiilimsiler karşılar. Birleşik cümlenin iki temel parçasında da – temel ve yardımcı cümlecikte – birbirine göndermede bulunan dilbilgisel atıf yapıları bulunmalıdır, birleşik cümlenin yapısal yönünü tamamlayan, bu iki sözcüktür. Bundan sonra temel cümlede bulunana “gönderme zamiri”, yan cümlecikte bulunana ise “atıf zamiri” diyeceğim. Atıf zamirlerinin gönderme zamirleriyle hal ve sayı bakımından tam uyum göstermesi gerekir. Atıf zamirleri isme, sıfata ya da zarfa atıfta bulunuyor olabilir. Buna göre atıf zamirlerini şu listedeki gösterebiliriz:

3.2.7.2. 3. 1. İsme Atıfta Bulunanlar: *ami* ‘ki o (nesne)’, *aki* ‘ki o (insan)’, *amely* ‘ki o (seçilen nesne)’ (Türkçede çoğunlukla “-En” sıfat-fiili)

3.2.7.2. 3. 2. Sıfata Atıfta Bulunanlar: *amilyen* ‘ki o biçimde’, *amekkora* ‘ki o derecede’, *amely(ik)* ‘ki o (hangisi)’*; ahány* ‘ki kaç tane’, *amennyi* ‘ki ne kadar’*; ahányadik* ‘ki kaçıncı’. (Bu zamirler Türkçede genellikle {–En} veya {–DığI} sıfat-fiilleriyle karşılanır.)

3.2.7.2. 3. 3. Zarfa Atıfta Bulunanlar: *ahol* ‘ki orada’*, ahová* ‘ki oraya’, *ahonnnan* ‘ki oradan’, *amere* ‘ki o tarafa’, *ameddig* ‘ki oraya/o zamana kadar’, *amerről* ‘ki oradan’*, amettől* ‘ki o zamandan’*, amióta* ‘ki o zamandan beri, *ahogyan* ‘ki o şekilde*, amidőn* ‘ki o sırada, *amint* ‘ki o anda’*, amiként* ‘ki öyle/o durumda bulanarak’*, amiképpen* ‘ki öyle’*, amiért* ‘ki onun için[17]. (Bu atıf zamirlerinin karşılığı Türkçede zarf-fiillerdir.)

Bunların sözdizimsel yapıların Türkçedeki karşılığı olan dilbilgisel biçimlere ve öğretiminde izlenecek yöntemlere ilişkin olarak cümle yapılarının karşılaştırıldığı bölümde yeterince ayrıntılı yer verildiği için burada yalnızca birkaç örnek vermekle yetineceğim. Cümlelerde virgülden önceki birinci bölümler temel cümle ve temel cümlede koyu harflerle gösterilenler gönderme zamirlerini, virgülden sonraki yan cümlecikte bulunan koyu harfli sözcükler ise temel cümledeki koyu yazılana atıfta bulunan atıf zamirleridir:

Állítólag eszett ***az*** *a kutya,* ***amelyik*** *tegnap megharapta a szomszéd fiát.*

‘Dün komşunun oğlunu ısıran köpek kuduzmuş.’

Felújítas alatt van ***az*** *a há,z* ***amit*** *tavaly eladtak.*

‘Geçen yıl satılan ev şimdi tadilatta.’

Úgy *tanítják a gyerekeket,* ***ahogyan*** *háromszáz éve a németek.*

‘Çocukları üç yüz yıl önce Almanlar nasıl eğitiyorsa öyle eğitiyorlar.’

Addig *nem hagyjuk abba,* ***ameddig*** *van erőnk.*

[17] Burada verilen “ki”li karşılıklar Türkçede işlek olarak tarihin hiçbir döneminde kullanılmamış ancak Osmanlı Türkçesinin belli dönemlerinde bazı yazarlar tarafından kullanılmış olan Türkçe kaynaklı olmayan bir sözdizimsel yapıya işaret eder ve sadece temsili olarak kullanılmıştır. Daha önce de söz ettiğim gibi bu yapıların Türkçe karşılıkları fiilimsilerdir ve her birine tek tek fiilimsi yazmak hem genelleme bakımından doğru olmayacağı hem de pratiklikten uzak olacağı için tercih edilmemiştir.

‘Gücümüz olduğu sürece pes etmeyeceğiz.’

Azóta *beteg a néni,* ***mióta*** *nem látja a macskáját.*

‘Teyze, kedisini görmeyeli hasta.’

Ő volt ***az, aki*** *megkapta a Nobeldíjat.*

‘O, Nobel ödülünü alan kişi(ydi).’

3.2.7.2. 4. *“más, másik, többi* ve *egyéb”* Belirsizlik Sıfatları veya Zamirleri

Türkçe karşılıkları sırasıyla “başka/farklı, diğer/öbür/öteki, geri kalan ve diğer” olan bu dört sözcüğün Macarcadaki kullanımı Türkçe öğrenen Macarların Türkçedeki karşılıklarını doğru kullanmada onlara büyük sıkıntılar yaşatmakta. Bunun başlıca sebebi, Türkçedekinin aksine Macarcada aynı sözcüklerin hem sıfat hem de zamir olarak kullanılabilmesidir:

Más *cipőt akarok.* ‘Başka ayakkabı istiyorum.’ (sıfat)

Mást *nem akarok.* ‘Başka bir şey istemiyorum.’ (zamir)

Más *ette meg a szendvicsemet.* ‘Sandviçimi başkası yemiş.’(zamir)

A ***másik*** *sálat vettem meg.* ‘Öteki/diğer/öbür atkıyı satın aldım.’ (sıfat)

A ***másikat*** *választottam.* ‘Diğerini/ötekini/öbürünü seçtim.’ (zamir)

A ***többi*** *napokon csak úgy ültünk.* ‘Geri kalan/öteki gönlerde öylece oturduk.’ (sıfat)

Ti velem maradtok, a ***többiek*** *mehetnek haza.* ‘Siz benimle kalıyorsunuz, diğerleri eve gidebilir.’ (zamir)

Egyéb *válasz nem volt.* ‘Başka cevap yoktu.’ (sıfat)

Más ***egyebet*** *nem akarok.* ‘Başka bir şey istemiyorum.’ (zamir)

Türkçe konuşmaya çalışan Macarların yapacakları tipik yanlışlık elbette Türkçede sıfatlardan zamir yapan, üçüncü tekil kişi iyelik ekini {–I/-sI} kullanmamak olacaktır. Burada yapılması gereken, öncelikle sıfat ve zamir kavramlarının ne olduğunun ve hangi durumların sıfat, hangilerinin zamir olarak değerlendirildiğinin kavratılması ve bilişsel olarak zamir olan sözcüklerin söz konusu ekleri aldıklarının kabul ettirilmesidir.

Benzer sorunların yaşandığı diğer bir kelime çifti de *összes-egész*’tir. Dilimizdeki karşılığı “bütün/tüm” olan bu sözcüklerin Türkçe karşılığı bir sözcük olmasına karşın birlikte kullanıldığı ismin tekil ya da çoğul olması hangisine karşılık kullanıldığını belirlemektedir. Neden her zaman ismi tekil olan sıfat tamlamaları kurmaya çalıştıklarına şaşmamak gerekir. Yapılması gereken, bu ikiliğin altını biraz daha kalınca çizmek ve ayrışma noktasına vurgu yapmaktır.

Az összes dinnyét megették. ‘Bütün kavunları yemişler/yediler.’

Az egesz dinnyét megették. ‘Bütün kavunu yemişler/yediler.’

*Az egész család Budapesten gyült össze. ‘*Tüm aile Budapeşte’de bir araya geldi.’

Az összes család Budapesten gyült össze. ‘Tüm aileler Budapeşte’de bir araya geldi.’

*Az egész nemzet gyászol. ‘*Tüm millet yas tutuyor.’

*Az összes nemzet gyászol. ‘*Tüm milletler yas tutuyor.’

Madem ki bu noktaya geldik, Macarcada bulunan ve sıfat ya da zarf olarak kullanıldığında diğerlerinden ayırma, öne çıkarma, belirginleştirme ve vurgulama anlamı veren bir *–ik*morfeminden ve bu bilginin Türkçe öğretimine katabileceği olası yararlardan da söz etmek gerekir. Bu ek, sıfatların sonuna eklenerek söz konusu sıfatın (yerine göre, ismin kullanılmadığı durumda zamirin) birden çok nesnenin bulunduğu ortamda önce çıkarıldığı anlamını katar: *kisebb-kisebbik* ‘daha küçük-küçüğü/küçük olanı’, *nagyobb-nagyobbik* ‘daha büyük-büyüğü/büyük olanı’, *szebb-*

szebbik ‘daha güzel-güzeli/güzel olanı’*, csúnyább-csúnyábbik* ‘daha çirkin-çirkini/çirkin olanı’*, magasabb-magasabbik* ‘daha yüksek-yükseği/yüksek olanı’…

Nagyobbik lányom idén végezte az egyetemet.‘Büyük kızım üniversiteyi bu yıl bitirdi.’

Nagyobbik idén végezte az egyetemet. ‘Büyüğü üniversiteyi bu yıl bitirdi.’

Egyik tanárom nem jött az órára. ‘Bir öğretmenim/öğretmenlerimden biri derse gelmedi.’

Nem jött az egyik az órára. ‘[İçlerinden] biri derse gelmedi.’

Fehérebbik ingemet veszem fel. ‘[İçlerinden] daha beyaz olan gömleğimi giyeceğim.’

Fehérebbiket veszem fel. ‘[İçlerinden] daha beyaz olanı giyeceğim.’

Az egyik szoba nagy, a másik szoba kicsi. ‘Bir oda büyük, öteki/diğer oda küçük.’

Az egyik nagy, a másik kicsi. ‘Biri büyük, öteki/diğeri küçük.’

Türkçede bu ekin tam karşılığı {-I/-sI} iyelik eki ya da “olan/olanı” sözcükleridir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi süreci boyunca iyelik ekinin zamir yapma özelliği sayısız kez karşımıza çıkar. Bu özelliğin bir başlık altında toplanıp örneklerinin iyi seçilmesi ve Macarcadaki muadilleriyle karşılaştırılmasının genellemelerden yararlanarak bu kalıpların öğretilmesinde büyük bir yol alınacağı düşüncesindeyim.

Bölüm sonunda özetleyici olması açsından isim soylu sözcüklere gelen –hal ekleri dışındaki - eklerin topluca tablosunu şu şekilde çıkarabiliriz:

İsimlere Gelen Çekim Ekleri		
1. Çoğul eki	*ø* Homojen çokluk gösteren: *-k (ve yardımcı seslerle –k)* *-i, -ai/-ei, -jai/-jei* Heterojen çokluk gösteren: *-ék*	*könyv* ‘kitap’, *búza* ‘buğday’ *könyve-k, búzá-k vb.* *ajtó-i, könyv-ei, kalap-jai vb.* ‘kapıları, kitapları, şapkaları’ *Zsuzsi-ék* ‘Zsuzsiler’
2. Aitik eki	*é*	*fiú-é* ‘[erkek] çocuğun(ki)’
3. İyelik kişi eki	*-m (yardımcı seslere –m)* *-d (yardımcı seslere –d)* *-a/-e, -ja/-je, ø* *-nk, -unk/-ünk* *-tok/-tök/-tek (ve yardımcı ünlülü biçimler)* *-uk/-ük, -juk/-jük,-k*	*szótár-om, kalap-jai-m* ‘sözlüğüm, şapkalarım’ *szótár-od, kalap-jai-d* *szótár-a, kalap-jai-ø* *szótár-unk, kalap-jai-nk* *szótár-otok, kalap-jai-tok* *szótár-uk, kalap-jai-k*
Sıfatlara Gelen Çekim Ekleri		
4. Öne çıkarma eki	*-ik*	*alacsonyabb-ik, olcsóbb-ik* ‘daha kısa olan, (daha) ucuzu’
5. Derecelendirme eki	*ø* *-bb, -abb/ebb* *leg- (-bb, -abb/ebb)* *leges- (-bb, -abb/ebb)*	*kék* ‘gök, mavi’ *könnyű* ‘hafif’ *kékebb, könny-ebb* ‘daha mavi, daha hafif’ *leg-kékebb, leg-könny-ebb* ‘en mavi, en hafif’ *legesleg-kékebb legesleg-könny-ebb* ‘en mavi, en hafif’

XII. Tablo: Macarcada isim soylu sözcüklere gelen –hal ekleri dışındaki - ekler

3.2.7.3. Edatlar (Son Çekim Edatları)

Macarcada ve Türkçede edatların oluşum ve işleyiş ilkeleri birbirine çok yakındır. Ayrılan en belirgin nokta Macarcadaki edatların çoğunun bağlı oldukları isim üzerinde istemlerinin bulunmayışıdır. İstemi bulunmayan çekim edatlarına örnek olarak şunlar verilebilir: *alatt* ‘altında’*, fölött* ‘üstünde’, *miatt* ‘yüzünden/için’, *által* ‘tarafından’, *mellett* ‘yanında’*, között* ‘arasında’, *mögé* ‘altına’*, elé* ‘altına’, *közül* ‘arasından’*, fölül* ‘üzerinden’, *után* ‘arkasından/{-den} sonra’... İstemi bulunan

edatlarsa şunladır: *keresztül 'Üzerinden/içinden/yoluyla', át 'üstünden', túl '{*-den} öte/{-den} ötede'.

Macarcada çekim edatlarının zamir çekimi edatlara iyelik kişi eklerinin getirilmesi yoluyla yapılır ve istemli edatlar başta olmak üzere çok az sayıdaki edat dışında kalanlarda tümüyle kurallıdır: *alattam* 'altımda', *fölötted* '[senin] üstünde', *miatta* '[onun] yüzünden/için', *általunk* 'tarafımızdan', *mellettetek* 'yanınızda', *köztük* 'aramızda, *mögém* 'arkama', *eléd* '[senin] önüne', *közülünk* 'aramızdan', *fölületek* 'üzerinizden', *utánuk* 'arkalarından/onlardan sonra'... İstemi bulunan edatlarsa şunladır: *keresztül, át, túl.*

Edatların işlevleri çoğunlukla hal eklerinin işlevlerine benzer, hatta bazen birbirlerinin yerine de kullanılabilirler. Aşağıdaki tabloda Macarcadaki yer-yön bildiren edatların hallere göre görünüşü verilmiştir (Rácz-Takác, 1974: 221):

Hol? 'Nerede?	*Honnan?* 'Nereden?	*Hová* 'Nereye?
alatt 'altında'	*alól* 'altından'	*alá* 'altına'
fölött 'üstünde'	*fölül* 'üstünden	*fölé* 'üstüne'
előtt 'önünde'	*elől* 'önünden'	*elé* 'önüne'
mögött 'arkasında'	*mögül* 'arkasından'	*mögé* 'arakasına'
mellett 'yanında'	*mellől* 'yanından'	*mellé* 'yanına'
között 'arasında'	*közül* 'arasından'	*közé* 'arasına'
körül 'çevresinde'	-	-
után 'ardından/-den sonra'	-	-
hosszat 'boyunca'	-	-
át 'üstünden'	-	-
túl 'karşısında/ötesinde'	-	-
keresztül 'içinden/üzerinden'	-	-

XIII. Tablo: Macarcadaki yer-yön bildiren edatların hallere göre görünüşü

Türkçedeki çekim edatlarının görünüşü Macarcadaki kadar yalın olmadığı için öğretiminde biraz sorun yaşanmakta. Macar öğrencilerin en yaygın düştükleri yanılgı Türkçedeki edatların istemlerini sık sık kullanmamaktır. Öğretim sırasında çekim edatlarının hangi istemlere sahip olduklarını toplu bir sınıflandırma ile göstermek mümkündür. Üçüncü tekil kişi ve isimlerle kullanılan edatların bir bölümünde istem bulunmadığı için üçüncü kişilere özel bir önem verilmesi ve diğerleriyle karşılaştırmalı olarak verilmesi önemlidir.

İstemlerine göre sınıflandırdığımızda edatların özellikle zamirlerle oluşturdukları edat gruplarına yoğunlaşılması doğru olur, çünkü sınırlı sayıdaki edat dışında üçüncü kişi zamiri çekimi isimlerin çekimiyle örtüşmekte.

istemi yönel-me durumu (-E) olanlar	istemi ayrılma durumu (-Den) olanlar	istemi ilgi durumu (-Im/-In/-nIn) olanlar	istemi mastar (-mEk) olanlar	istem-siz edatlar	istemi araç durumu (-le/ile) olanlar[18]	belirtili isim tamlaması biçiminde olanlar[19]
göre	sonra	için	üzere	mI	birlikte	yüzünden
yakın	önce	kadar		diye	ilgili	tarafından
doğru	öte	ile/-le		dE	bağlantılı	yerine
kadar	dolayı	gibi		bile	ilişkili	yanında
rağmen	ötürü			dahi		önüne
karşın	evvel			ilâ		içinden
ait	geri			ise		hakkında
karşı	yana			ki		sağına
dâir	taraf			değil		soluna
değin	başka			sıra		üzerinden
dek	gayrı			sırada		…
nazaran	böyle			ara		

XIV. Tablo: Türkçedeki son çekim edatlarının istemleri (Ergin, 1993: 345-352)

[18] Kaynaklarda edat olarak sayılmamalarına karşın bu sözcükleri de kullanılışları itibarıyla edat gibi dizilip edat gibi işlev gördüklerinden bu listeye dâhil ettim. İsteminde "ile" edatı bulunan bu sözcüklerin ekleri,"ile" de bir edat olduğundan, zamirlerle kullanıldığında doğal olarak ilgi+vasıta {-InlA}/{-nInlA}/{-InlA} olacaktır: Kitapla ilgili – bizimle ilgili.

[19] Bunlar da bir önceki dipçedeki gerekçeyle tabloya alındı. Bu özellikle bu sözcüklerin tümünün Macarcadaki karşılıklarının edat olması nedeniyle önemlidir.

Tabloda sayılanlar içerisinde öğretilmesinde sıkıntı çekilecek olan yalnızca istemi ilgi durumu olan çekim edatları ve kullanılışları itibarıyla edatla benzerlikleri olan ancak dilbilgisi kitaplarımızda haklı olarak edat olarak sıralanmamış olan, belirtili isim tamlaması biçiminde olan yapılardır, çünkü diğerleri herhangi bir isimle veya –mümkünse- zamirle birlikte kullanıldığında isteminde değişiklik olmamaktadır:

bana göre - kitaba göre, onlardan önce – dersten önce, gelmemek üzere – öğrenmek üzere, geldi diye – hastasın diye, işle bağlantılı, sizinle ilgili vb.

3.2.8. FİİLLER

3.2.8.1. Fiillerin Yapısı

3.2.8.1.1. Fiillerin Kök Biçimleri

Macarca fiil tabanları tek biçimli ya da birden çok biçimli olabilir. Fiil köklerlerinin çok biçimli olması derken fiilin çeşitli eklerle ve çekim durumlarında aldığı biçimlerin birden çok olabileceği anlatılmak istenmektedir. Macarcadaki fiillerin % 85'i tek biçimliyken % 15'i birden çok biçimlidir (Keszler, 2000: 95). Buna göre Macarcadaki fiillerden birden çok biçimli olanların temel özelliklerini ve söz konusu değişiklilerin hangi durumlarda gerçekleşebildiğini aşağıdaki tablo üzerinde kısaca inceleyelim[20]:

[20] Bu bölümde yer alan tablolar için ağırlıklı olarak *Magyar Grammatika. (2000).Nemzeti Tankönzvkiadó, Ed. Keszler, Borbála.* adlı eserden yararlanılmıştır

Kök biçimleri	**Örnek**	**Türkçe anlamı**	**Çekimde kök görünüşleri**
Tek biçimli fiiller	*ír, tanul*	yaz-, öğren-	*ír-, tanul*
Çok biçimli fiiller			
st~s ve *szt~s* biçimliler	*fest, éleszt*	boya-, canlandır-	*fest-, fes-*
t~s biçimliler	*vitat, alkot*	tartış-, yarat-	*vitat- vitas-*
ünlü kaybedenler	*igényel, csörög*	iste-, çal-	*igényel-, igényl-*
v'liler — sadece *v'*li biçimler	*fő, lő, nő*	piş-, vur-, büyü-	*fő-, föv-*
v'liler — *sz'*li	*eszik, iszik, tesz fekszik, alszik haragszik, dicsekszik*	ye-, iç-, yap-	*tesz-, té-, te-, tev-*
		yat-, uyu-	*feksz-, feküd-, fekv-, fek-*
v'liler — *sz'*li ve *d'*liler		kız-, övün-	*haragsz-, haragud-, haragv-*
*sz'*li ve *d'*li biçimler	*furakodik, gyarapodik*	del-, türe-	*furakod-, furaksz-*
*sz'*li ve *z'*li biçimler	*igyekszik emlékszik, széndékszik*	çabala-	*igyeksz-, igyekez-, igyekv- emléksz-, emlékez-*
		hatırla-, amaçla-	
	megy	git-	*megy-, men-, me-, mé-*
*n'*li biçimler	*jön*	gel-	*jön-, jöv-, jö*
	van	var	*van-, vagy-, vol-, val-*

XV. Tablo: Macarca fiil köklerinin yalın ve ek almış görünüşleri (Keszler, 2000: 95)

Macarcadafiiller *–ni/-ani/-eni* mastar eki kullanılarak söylenir, ancak sözlükteki yerleri fiilin bildirme kipi, geniş zaman, 3. tekil kişi çekimli biçimi tarafından belirlenir.

Ör. Szeret – szeretni 'seviyor – sevmek', *ért – érteni* 'anlıyor – anlamak', *gyújt – gyújtani* 'tutuşturuyor/yakıyor – yakmak'…

3.2.8.1.1.1. *-ik*'li Fiiller

Fiil tabanları içerisinde–*ik*'li fiil kökleriyle dönüşlü ya da edilgen kökler özel bir öbek oluşturur. Çok biçimli kökler içerisinde o biçimlerden biri asıl biçim olarak kabul edilir ve "sözlük biçimi" olarak öne çıkar. Bu biçim, yukarıda belirttiğimiz gibi, söz konusu fiilin bildirme kipi, geniş zaman, 3. tekil kişi çekimidir. Örneğin sözlükte *fekszik* 'uzan-, yat-' olarak gösterilen fiil *feksz-, fekv-, feküd-* biçimleriyle de karşımıza çıkabilir.

-i*k* aynı zamanda yukarıda sayılan özelliklerden dolayı kiplik, kişi ve zaman anlamlarını da üstünde taşır. –*ik*'li kişi eklerinin birincil özelliği etken bir özneyle ilişkilendiren fiillerle kıyaslandığında –ortanca/medialis fiillere ait - istemsiz ya da amaçsız öznenin[21] kişisini ve sayısını belirtmesidir. –*ik*'li kişi ekleri yalnızca bildirme kipi, geniş/şimdiki zaman, üçüncü tekil kişide ortaya çıkar. (*tör* > *törik* 'kırılır'*,megbíz* > *megbízik* 'güveniyor')

Gelgelelim bu genel –*ik'*li çekim kuralı zamanla aşınmış ve birçok sözcük, –*ik*'li çekim yerine nesnesiz genel çekim kalıbına da girer olmuştur: *botlik≈botol* 'takılıyor', *ihatik ≈ihat* 'içebilir'. Macarcada bulunan –*ik*'li fiillerin %94'ünün yalnızca nesnesiz kullanılabilir oluşu onların yukarıda sözü edilen temel var oluş amaçlarını doğrular niteliktedir. Bu konu açılmışken Macarca fiillerin genel dağılımı konusunda kısa bir istatistik bilgisi ekleyelim: Fiillerin yaklaşık %42'si geçişsiz, geçişsiz fiillerin %53'ü –*ik*'li ve %47'si –*ik*'siz; fiillerin %58'ine denk gelen geçişli fiillerin ise %98'i –*ik*'sizken –*ik*'li fiillerin oranı yalnızca %2'dir (Kugler, 2000: 111).

[21] Ne var ki –*ik*li fiillerin bu asıl kullanımları zamanla aşınmış ve işleviyle ilgili tanımlama bulanıklaşmıştır. Zira *Ádám almát eszik.* 'Ádám elma yiyor.' *cümlesinde fiil ortanca fiil görünmesine karşın özne etken bir öznedir.*

3.2.8.1.2. Türetme Ekleri

3.2.8.1.2.1. Fiil Türeten Ekler

Macarcada fiil türetme ekleri üç başlık altında ele alınır. Birinci öbek ekler işlek bir köke sahip olmadığı halde aldığı başka eklerle anlamlı sözcükler yapabildiğimiz köklere getirilen, 'sözcük türü belirleme işlevli' fiil yapım eklerini kapsar. Pih-en 'dinlen-', puffog 'şapırda-', *tám-ad* 'saldır-', *per-dít* 'fırıldat-', *pezs-dít* 'coştur-' vb. örneklerde görülen kökler bugün artık bir sözlükte yer bulan anlamlı sözcükler değilken, aldıkları eklerle fiil oldukları belirlenmiş sözcüklerdir (Lengyel, 2000: 89).

İkinci ek öbeği, fiilden fiil türetme eklerini içine alır: *csinál-hat* 'yapabil-', *győz-het* 'yen-ebil-' (yeterlilik), *harap-óz-ik* '(kendini) 'ısırıp dur-', *emel-ked-ik* 'yüksel-'(ortanca, *mediális,* fiiller)[22], *vere-ked-ik,* 'dövüş-', *ölel-kez-ik* 'kucaklaş-' (işteşlik), *hajl-ít* 'eğ-'[23], *peng-et* 'çıldırdat-'(geçişlilik/oldurganlık), *csinál-tat* 'yap-tır-', *et-et-ik* 'yedir-' (ettirgenlik), *borotvál-koz-ik* 'tıraş ol-', *vona-kod-ik* 'çekin-' (dönüşlülük), *keres-tet-ik* 'aran-' (edilgenlik), *kivon-at-ik* 'çıkarıl-' (edilgenlik).

Fiilden fiil yapma ekleri büyük çoğunlukla fiilin görünüşü (aspekt) üzerinde değişiklikler yapan eklerdir. Sıklıkla yapılma ya da yineleme bildiren ekler: *harap-dál* 'ısır-, ısırıp dur-', *szúr-kál* 'batır-, batırıp dur-', *fog-dos* 'tut-, mıncıkla-, elle-';

[22] Macar dilbilimi literatüründe *mediális* (ortanca) olarak sözü edilen bu fiil türü etken fiille edilgen/dönüşlü fiil arasında bir türdür. Dilimizde bazen morfolojik olarak türetilmiş dönüşlü fiillere bazen de herhangi bir ek almamasına rağmen kendiliğinden yapılma veya bilinçsizce, farkında olmadan tekrarlanma gibi anlamları içeren fiiller olup Macarcada bu türün hatırı sayılır bir bölümü türemiş halde bulunur: *kér-ődz-ik* 'geviş getir-', *kinyilik* 'açıl-', *felépül* 'inşa ol-, iyileş-', *becsuk-ód-ik* 'kapan-' vb.

[23] Macarca fiillerin kökleri ile Türkçe fiillerin kökleri, fiillerin çatı özellikleri bakımından farklılıklar gösterebilmektedir. Türkçede kök hali dönüşlülük ya da kendiliğinden olma bildiren bir sözcüğün kökü Macarcada etken çatılı türemiş sözcük ya da Türkçede etken çatılı kökün Macarca karşılığı dönüşlü çatılı kök durumunda bir sözcük olabilir: *szül* 'doğ-ur-'- *szül-et-ik* 'doğ-', *hullik* 'dök-ül-' - *hull-aszt* 'dök-' vb.

anlık oluşu, tek seferde olmayı bildiren ekler: *ér-int* ‘ulaş-, değ-’ *megkapar-int* ‘tırmala-, söküp al’; küçültme ya ucun ucun, azar azar yapma bildiren ekler: *dalol-gat* ‘mırıldan-’, *tanul-gat* ‘azıcık azıcık ders çalış-, *csipe-get* ‘tırtıkla-/atıştır-’ bunlara örnektir.

Üçüncü öbek ekler ise isimden fiil yapan (deverbalis) eklerdir. Bu ekler fiil türetmenin yanında çok sayıda anlam özelliğini de beraberinde taşıyabilir. Macarcada genel, isimden yapma eki *–l* ve *–z’*dir. Hemen hemen Türkçedeki {-lE} isimden fiil yapma ekine karşılık gelir. Bu sınıf için örnek olan isimden fiil yapan eklerinin kullanılışı şöyledir: *bor-oz-ik* ‘şarap iç-’, *hegedű-l* ‘keman çal-’, *asztalos-kod-ik* ‘marangozluk yap-’, *fiú-sít* ‘çocuksulaştır-’; sıfattan fiil yapan ekler*: fehér-ít* ‘ağart-’, *zöld-ül* ‘yeşer-’, *sok-all* ‘çok bul-’, *ideges-ked-ik*‘sinirlen-’; zamirden fiil yapan ekler: *te-ge-z* ‘sen’ diye hitap et-’, *ön-öz* ‘’siz’ diye hitap et-’ zarftan fiil yapan ekler: *hátrá-l* ‘geri çekil-’, *elő-z* ‘önüne geç-’, *alá-z* ‘aşağı/alta al-’; cümle halindeki kelimelere gelen ekler*: éljen-ez* ‘Yaşasın! de-’, *hurrá-z* ‘Hayda! çek-’.

3.2.8.1.2. 2. Fiilden İsim Türeten Ekler

Fiillerden isim yapan ekler içinde ilk olarak fiilimsilerle karşılaşırız. Türkçede olduğu gibi Macarcada da isim-fiiller, sıfat-fiiller ve zarf fiiller bulunur. Ne var ki fiilimsi yapan eklerin sayısı Türkçedekilere göre oldukça sınırlı kalmakta. Bu nedenle Türkçedeki fiilimsilerin özellikle sözcüğün görünüşüne ve kılınışına kattığı anlam özelliklerinin öğretilmesi başlı başına bir çalışma alanı olarak değerlendirilmelidir. Bununla ilgili çalışmalara ve önerilere daha sonra ayrıntılı olarak eğileceğiz.

Fiillerden isim yapan eklerin sayısı oldukça fazadır. Bunlar içerisinde en işlek olanı *–ás/és* ekidir*: tanul-ás* ‘öğren-me’, *téved-és* ‘yanıl-gı’, *ír-ás* ‘yaz-ı’, *utaz-ás* ‘yolculuk’... Örneklerden de açıkça görüldüğü gibi ekin Türkçede temel karşılığı {-mE} isimden fiil yapma eki olmakla birlikte birçok farklı Türkçe eke karşılık olarak da kullanılabilmektedir. Bu ekin genel olarak temel görevi fiillerden soyut

isimler yapmaktır. Benzer işlevli diğer bir ek ise *–t* ekidir: *elveszte* ‘kaybedişi’, *megérkezte* ‘varışı’, *távozta* ‘uzaklaşması, gidişi’... Filden isim yapan eklerin büyük çoğunluğu ise eylemin sonucunu bildiren isimler yapar: *forrad**alom*** ‘devrim’**,** *irod**alom*** ‘yazın’**,** *keresked**elem*** ‘alım-satım, ticaret’**,** *tanul**ság*** ‘[çıkarılan] ders’**,** *vere**ség*** ‘yenilgi’, *marad**vány*** ‘kalıntı’**,** *rendez**vény*** ‘etkinlik, program’,*süte**mény*** ‘[fırında pişirilmiş] tatlı, kek’, *ado**mány*** ‘bağış’**,** *oszta**lék*** ‘[dağıtımdan düşen] pay’**,** *hullad**ék*** ‘çöp, yığıntı’**,** *készül**ék*** ‘araç, gereç’**…** *-ó/ő* sıfat fiile eki aynı zamanda meslek adı, eşya adı ve fiilin kendi adını yapmak için de kullanılabilir: *szerel**ő*** ‘tamirci’**,** *takarít**ó*** ‘temizlikçi’**,** *szerz**ő*** ‘müellif’**,** *edz**ő*** ‘eğitmen/çalıştırıcı’**,** *reszel**ő*** ‘rende’**,** *fúr**ó*** ‘matkap’**,** *találkoz**ó*** ‘buluşma’… Fiillerden sıfat yapan eklere örnekler: *ragad**ós*** ‘yapışkan’**,** *nyúl**ós*** ‘sokulgan’**,** *foly**ékony*** **‘**akışkan, akıcı’, *változ**ékony*** ‘değişken, kolay değişen’**,** *ing**atag*** ‘oynak, değişken’**,** *reng**eteg*** ‘çok fazla’**,** *fejl**etlen*** **‘**gelişmemiş’**,** *tud**atlan*** ‘bilgisiz, eğitimsiz’**,** *hi**hetetlen*** ‘inanılmaz’**,** *ért**hetetlen*** ‘anlaşılmaz’**,** *megold**hatatlan*** ‘çözülemez, çözümsüz’...

Macarcada az sayıda fiilin öznesi yoktur, bunun nedeni yüksek olasılıkla fiilin zaten nesne anlamını da içermesidir: *hajnalodik* ‘[şafak] sök-’, *villámlik* ‘[şimşek] çak-’, *havazik* ‘[kar] yağ-’, *esteledik* ‘[akşam] ol-’ vb.

Bazı fiillerde ise öznenin bulunup bulunmaması kullanıcının tercihine kalmıştır: *esik (az eső)* ‘(yağmur) yağıyor’, *dörög (az ég)* ‘(gök) gürlüyor’, *sötétedik (a város)* ‘ şehir[de hava] kararıyor’ vb.

3.2.8.1.2.3. Fiilde Olumsuzluk

Macarcada hem fiil hem de isim cümleleri için *nem* ‘hayır, değil, -mE’, *se(m)*’[o]da değil, [o]bile değil, [da] -mA’ sözcükleri kullanılır. Sözcük, olumsuzladığı öğenin önünde yer alır ve olumsuzladığı söz veya öğenin vurgusunu üstüne çeker.

'Nem szeretek tortát. 'Pasta sevmem'

A húgom 'nem indult el otthonról. 'Kız kardeşim evden çıkmadı.'

Ez az alma 'nem piros. 'Bu elma kırmızı değil.'

Te 'sem mernéd ezt kimondani. 'Bunu söylemeye sen de/bile cesaret edemezsin.'

İkinci cümledeki örnekte de görüldüğü gibi olumsuzluk sözünün vurgulu olması fiil önekinin ayrılarak fiilin sonuna atılmasına neden olduğu görülüyor. Karşılaştırma ve vurgulama gibi az sayıda özel neden dışında bu kural daima geçerlidir.

Nem kitalál, hanem megtalál. 'Uydurmak değil, bulmak.'/ 'Uydurmuyor, buluyor'

Nem a tanárnő, hanem az iskolaigazgató felelős a biztonságról. 'Güvenlikten hoca hanım değil, okul müdürü sorumludur.'

3.2.8.1.2.3.1. Çifte Olumsuzluk

Türkçede olduğu gibi Macarcada da olumsuz fiillerin öğesi durumundaki zarflar, nesneler, özneler vb. de olumsuzluk anlamı yüklü sözcükler olmak durumundadır. Yüklemin olumsuz, öğenin olumlu olduğu durumda yüklemdeki olumsuzluğun sözü edilen herkesi veya her durumu kapsamadığı anlaşılır.

Soha nem *beszél a gyermekkoráról.* 'Çocukluğundan hiç söz etmez.'

Senki sem *tudta, hogy veszett a kutya.* 'Köpeğin kuduz olduğunu kimse bilmiyordu.'

Semmelyik(-) *gyerek* ***nem(-)*** *tehetséges.* Hiçbir çocuk yetenekli değil.

Nem(-) minden(+) *gyerek tehetséges*. 'Her çocuk yetenekli değil.'

Nemkólát *vettünk, hanem narancslét*. '**Kola değil**, [ama] portakal suyu aldık.'

Son cümlede örneklendiği gibi karşılaştırma içeren cümlelerin öğretilmesinde bir süre zorluklarla karşılaşılması beklenebilir, çünkü anadilinin etkisiyle karşılaştırılan iki cümlenin arasına daima "ama" bağlacını koymaya çalışacaklardır. Bu sözcüğün gereksizlikle bir yana, anlatım bozukluğuna da yol açacağı, anlamın yazıda yalnızca virgül kullanılarak, sözlü anlatımda ise titremleme ile verilebileceği uygun örneklerden görece fazla seçilerek açıklanmalıdır.

Türkçedeki durum bir yerde Macarcadaki durumdan ayrılır. "ne…. ne…' bağlacının kullanıldığı durumlarda Türkçede genel kuralın dışına çıkılır ve –istisnası bolca olmakla birlikte- yüklem olumlu yargı bildirirken cümlenin bütünü olumsuzluk bildirir:

'Ne okulu boyattılar ne de müştemilatı.' ***Se*** *az iskolát* ***se*** *a tartozékait* ***nem*** *festtették ki.'*

'Ne üzgünüm ne de mutlu.' ***Se*** *szomurú* ***se*** *boldog* ***nem*** *vagyok.*

Türkçede olumsuzluk için fiillerde farklı isimlerde farklı sözlerin kullanılması öğretimde bir süre güçlükle karşılaşılmasına yol açmakta. Bunların üstesinden gelebilmek için fiil olumsuzluğu ile isim soylu sözlerin olumsuzlanması arasındaki farkın iyi kavratılması gerekir. "hayır" sözcüğünün yalnızca {mI} ile sorulan sorulara verilen karşılık olduğunun, isim soylu sözcüklerin olumsuzunun "değil" sözcüğü ile, fiil soylu sözcüklerin olumsuzunun ise fiil tabanına eklenen {-mE} ekiyle yapıldığının karşılaştırmalı olarak gösterilmesi başlarda işimizi kolaylaştıracaktır.

3.2.8.1.2.4. *İgekötő* 'Fiil Öneki'? (İngilizce *coverb*, Rusça *приставка*)

Dilimizde tam karşılığı bulunmayan, kelimesi kelimesine Macarcadan igekötő 'fiilbağlayan', İngilizceden *coverb* 'eşfiil' biçiminde çevrilebilecek olan bu

kavram, Macarca fiillerin en önemli ayırıcı özelliklerinden biri ve Macarcayı yabancı dil olarak öğrenmeye çalışanlar için tam anlamıyla bir karabasandır. Lengyel bakın *İgekötő*yü nasıl tanımlıyor:

> *"*İgekötő *başlı başına bir sözcük türüdür. Ne var ki fiille bütünlük oluşturduğu için fiilin bir parçası olarak görürüz onu.* İgekötő *ile fiil morfolojik tipte birleşik sözcük oluşturulur.* İgekötő *fiilin anlamını kısmen ya da tümden değiştirir ve istemlerini de değiştirebilir."* (Lengyel, 2000: 88)

Bunun örneklerine Rusçada da sıklıkla rastlarız. Kullanılış çeşitliliği ve kattığı mecaz anlamların zenginli bakından Macarcanın fiil öneklerine büyük benzerlik gösterir Rusçadaki fiil önekleri. En sık olarak eylemde tamamlanmışlık gösteren bu eklerin hareket fiillerinde anlamlarını kestirmek, yön belirttikleri için daha kolay olabilir. Ör. *делать* 'yapmak' – *сделать* 'yapıp bitirmek', *выйти – выходить* 'dışarı çıkmak', *перейти – переходить* 'karşıya geçmek'…

Yön gösteren fiil önekleri Macarcada da hareket söz konusu olduğunda çoğunlukla fiilin anlamını yön bakımından biraz değiştirir ya da betimler: *lemenni* 'aşağı inmek', *kimenni* 'yukarı çıkmak', *átmenni* 'karşıya geçmek', *elmeni* '[tamamen] gitmek' vb.

Igekötő birçok bakımdan bağımsız sözcük, ek ve edat arası bir geçici tür olarak görülebilir, çünkü yeri gelir morfolojik yapılı sözcükler yapar (***Meg*** *kell írnom.* 'Yazmalıyım[tamamlanmışlık]', yeri gelir zarf işlevli bir sözcük olur (*Nem megyek* ***vissza***'Geri gitmeyeceğim.'), yeri gelir anlam ayırıcı öğe işleviyle fiile eklenir (*Megmondom. Elmondom*. 'Anlatacağım[susmayı bırakarak veya aldığım yükümlülüğü yerine getirerek]. Anlatacağım [hepsini] veya yeri gelir bir cümle de olabilir: - *Elmondtad neki? –El.* ' - Ona anlattın mı/söyledin mi? – Evet [anlattım].' (Lengyel, 2000: 89).

En eski *Igekötő*ler genellikle tek hecelidir ve genellikle yön ve tamamlanmışlık bildirme işlevidir öncelikli kullanım alanları. Ancak yaşayan bir

süreç olarak dil, zamanla zarfların bir bölümünü (*ide* ‘buraya/bu tarafa’, *oda* ‘oraya/o tarafa’, *arrébb* ‘ biraz oraya/biraz daha öteye, *tovább* ‘daha fazla [sürdürme, ilerletme] *vb.* sözcükler tek başlarına zarf olarak da kullanılmakta.) ekleştirmiştir ve bu süreç bugün de sürüp gitmektedir (Balogh, 2000: 267). Taradığım kaynakların hepsinde farklı sayıda *Igekötő* verilmiş, üstelik aradaki fark bazen iki katını bile bulmuştur.

3.2.8.1.2.5. Fiilde Çatı

3.2.8.1.2.5. 1. Ettirgen ve Oldurgan Fiiller

Macarcada ettirgenlik ve oldurganlık anlamları fiil kök veya gövdelerine getirilen–*At, -tAt* (işlev olarak Türkçedeki {-t, -r, -dir} ekleriyle aynı) ekleriyle sağlanır. Bu eklerle türetilmiş fiilin istemleri sözcüğün türetilmeden önceki niteliğiyle bağlantılıdır. Geçişsiz fiilden türetilmiş fiiller zorunlu olarak yükleme istemini alırlarken, geçişli fiillerden türetilmiş olanlar yükleme ve birliktelik hallerini zorunlu istem olarak alırlar. Bu anlamda ettirgen fiillerin istem çerçevesi Türkçedekilerden farklıdır. Türkçede ettirgen fiilin zorunlu istemleri yükleme ve yönelme halleridir.

> Örnek: *A főnökesokat dolgoz**tat**[1]ott ma Zsuzsannát*[2]. Patronu bugünZsuzsanna’y**ı**[2] çok çalış**tır**[1]dı.
>
> *Anya Istán**nal**[1] takarít**tat**[2]ta a konyhát*[3]. ‘Annesi mutfağ**ı**[3] István’**a**[1] temizle**t**[2]ti.’

Geçişli filler: Geçişsiz fiillerin geçişli yapılması için kullanılan ekler *–ít* ve *–szt* ekleridir: *áll > állít (*dikil-> dik- *, fordul > fordít* (dön->döndür)*, nő > növeszt* (büyü->büyüt-)*, halad > halaszt* (ilerle->ötele-) *vb.*

3.2.8.1.2.5.2. Dönüşlü ve İşteş Fiiller

Dönüşlü fiiller nesnesi ve öznesi aynı olan fiillerdir. İşteş fiiller ise işin ancak birden çok özne tarafından yapılabildiği fiillerdir. Macarcada Türkçeden farklı olarak ikisi için de aynı eklerin kullanılıyor olmasıdır. Ne zaman hangi anlamda kullanıldığını bağlam belirlemektedir. Macarcada dönüşlülük ve işteşlik için ortak kullanılan ekler *–kod(ik) /-ked(ik) / –köd(ik), -koz(ik) / -kez(ik) / -köz(ik)* ve nadiren de *–ód(ik)/ -őd(ik)* ekleridir. Macar dilinde tam anlamıyla dönüşlü tanımına giren fiil oldukça sınırlı sayıda bulunmaktadır. Ör. *kenekedik* 'sürün-'*, fésülködik* 'taran-'*, borotválkozik* 'tıraş ol-'*, mosakodik* 'yıkan-'*, törölközik* 'kurulan-' vb. Bunun yanında geçişli-etken fiiller dönüşlülük zamirinin yükleme haliyle birlikte kullanılarak (*magát)* dönüşlülük anlamı kazanılabilir: *felruházkodik> felruházza magát* 'giyiniyor'*, szégyenkezik>szégyelli magát* 'utanç duyuyor, kendinden utanıyor' (Lengyel, 2000: 87).

İşteşlik anlamını veren eklerse sadece yukarıda sayılan fiilden fiil yapma ekleriyle sınırlı değildir. Bunun yanında isimden fiil yapma eki *–z* ve *–l* ile de işteş fiiller türeyebilir: *sakkozik* 'satranç oyna-'*, táncol* 'dans et-'*, kibékül* 'barış-'*, levelez* 'mektuplaş-'. Türkçedeki 'savaş-, barış-' fiillerinde olduğu gibi kök durumunda bulunan az sayıda fiilde dönüşlüdür: *illik* '[diğerine]münasip düş- yakış-'*, küzd* 'mücadele et-'(Lengyel, 2000: 87).

3.2.8.1.2.5.3. Edilgen Fiiller

Geçişli-etken fiillerden türetilen fiillerdir. Etken fiilin nesnesi edilgen fiilin dilbilgisel öznesi durumunda bulunur. Macarcada edilgen fiiller *–ik*'li fiiller sınıfına dâhildir. Fiil kök ya da gövdelerine getirilen *–at(ik)/-etik, -tat(ik)/-tet(ik)* ekleriyle yapılır. Ör. *Eladó lányt kerensek. > Eladó lány kerestetik.* 'Tezgâhtar kız arıyorlar. > Tezgâhtar kız aranıyor.' *Felolvasta a könyvet. > A könyv felolvastatik.* 'Kitabı [yüksek sesle] okudu. > Kitap [yüksek sesle] okundu.' İstenmesi halinde asıl özne aracılık zarfı biçiminde cümle içerisinde gösterilebilir: *A levél a postás által átadatik.* 'Mektup postacı tarafından verilir.'

Her ne kadar bir dilbilgisel yapı olarak edilgen çatı Macar dilinde bulunsa da kullanım alanı günümüzde çok sınırlıdır. Daha çok resmi yazışmalarda kalmış, günlük konuşmadan uzaklaşmış durumdadır. Bununla birlikte edilgenlik anlamı en az *Türkçede* bulunduğu kadar yaygın olarak Macarcada da bulunmaktadır. Ancak bu iki çatının ifadesinde daha çok, dolaylı dilbilgisi kalıpları yeğlenir. Ağırlıklı olarak kullanılan iki yol bulunmaktadır: Birincisi, işin üçüncü çoğul kişi çekiminde bildirilmesidir: *Ellopták a pénzemet.* 'Paramı çaldılar.' *Hatályba léptették az új törvényt.* 'Yeni yasayı yürürlüğe koydular.' İkinci yöntem ise eylemin yapılışını dolaylı olarak ifade etmektir. Bu yönteme göre fiil tabanının *–vA* zarf-fiil ekiyle isimleştirilmiş hali ile *lenni* yardımcı fiilinin zamanlara göre çekimlenerek birlikte kullanılır. *Befejeztem a levelet.> (Általam) be lett fejezve a levél.* 'Mektubu bitirdim.> Mektup (benim tarafımdan) bitirildi. *Estére megcsinálom a leckét. > Estére (általam) meg lesz csinálva a lecke.* 'Akşama mektubu bitireceğim. > Mektup akşama (benim tarafımdan) bitirilmiş olacak.' *A szabályok ki vannak írva a falra.* 'Kurallar duvar[d]a yazılı.' *A szabályok ki lettek írva a falra.* 'Kurallar duvara yazıldı.' *A szabályok ki lesznek írva a falra.* 'Kurallar duvara yazılacak.'

3.2.8.2. *Van* Fiili

Van fiili dilimize ‘var’ biçiminde çevrilebilir. Ancak kullanım alanları göstermektedir ki bu fiil aynı zamanda dilimizde art zamanlı olarak karşımıza çıkan, kullanımı kullanıcının tercihine bağlı olan ‘ol-, i- ve tur- > dur- > -dur > -dir’ fiilleriyle akraba anlamlı ve görevlidir. Amerikalı dilbilimci Noam Chomsky tarafından ortaya koyulan ve dillerin evrensel bir düzeninin olduğunu öne sürdüğü üretici-dönüşümcü evrensel dilbilgisi teorisine göre fiillerin istem çerçeveleri bulunmaktadır ve bu istem çerçeveleri bazı tümleçleri gerekli kılarken bazılarını dışlamamakta bazılarınınsa kullanılmasına izin vermemektedir. (Chomsky, 1965). Bu görüşe göre değerlendirildiğinde Türkçe’de ‘var’ sözcüğünün yüklem olduğu takdirde alacağı zorunlu istemler sadece partitif durumu {-DEn}, ilgi durumu {-(n)In} ve öznedir ancak öznenin cümlede kullanılıp kullanılmaması isteğe bağlıdır: Var. (Ne var? Ev, iş, dert…) Bunlar**dan** var mı? Sevgi**nin** kalemi var. Bununla birlikte bulunma hali, sınırlama zarfı, miktar zarfı, zaman zarfı gibi pek çok zarfı kendisine bağlayabilirken yükleme durumunu dışlar: Burada var. Az var. Sabaha kadar var. Her gün var. *Kedisini var.

Macarcadaki *van* fiilinin kullanımı ise özne hariç bütün istemlerin kendisiyle birlikte zorunlu kullanımını gerektirmektedir. Başka bir deyişle *van* fiili olmadan ona bağlı olan zarfların cümlede yüklemmiş gibi kullanılması mümkün değildir. Bunun Macarlara Türkçe öğretiminde sık karşılaşılan bir soruna yol açmasını anlamak güç değildir, çünkü Türkçe öğrenen Macar, içinde zarflar bulunan isim cümlelerini bitirebilmek için bir yükleme ihtiyacı olduğunu hissedecek ve *van* ‘var’ fiilini kullanacaktır. Bu karmaşanın nedeni evrensel dilbilgisinde isim cümlelerinin geleneksel dilbilgisinde “isim cümlesi” olarak adlandırdığımız cümle tipinin yükleminin varoluş/var olmama bildirdiği durumlar dışında başka yardımcı fiillerle sağlanması ve bu yardımcı fiilin (kopula) cümlede kullanılmasının gerekmemesidir. Oysa varoluş bildirildiğinde yüklem, bir yardımcı fiil değil, “var” sözcüğüdür. Macarcada ise ikisi aynı sözcük olduğu için aradaki ayırım Türkçe öğrenenler tarafından “fark edilememektedir”.

*A csapatban**öt külföldi játékos** van.* ‘Takımda beş yabancı oyuncu var.’ – özne

*Zsuzsi **otthon** van.* ‘Zsuzsi evde.’ – bulunma zarfı

*Jancsi gond**ban** van.* ‘Jancsi[’nin başı] dertte.’ –durum zarfı

*Párom**mal** vagyok.* ‘Eşimleyim.’ – birliktelik zarfı

*A születésnapom szeptember**ben** van.* ‘Doğum günüm Eylül’de.’ – bulunma zarfı

***Hárman** vannak.* ‘Üç kişiler.’ – durum/sayı zarfı

*Van még egy tanyérnyi a leves**ből.***‘Çorbadan daha bir tabak kadar var.’ – partitivus zarfı

*A ház fá**ból** van.* ‘Ev tahtadan/ahşap’ – kaynak zarfı

*Mindez **miatta** van.* ‘Bütün bunlar onun yüzünden.’ –sebep zarfı

*A tanár **tanítani** van.* ‘Öğretmen, öğretmek için var.’ –amaç zarfı

*A lány**nak** tarka csizmája van.* ‘Kızın ala çizmesi var.’ – ilgi durumu

*Ez nálunk is **így** van.* ‘Bu, bizde de böyle.’ – durum zarfı

*Hetente **kétszer** van nyelvórám.* ‘Dil dersim haftada iki kez [var].’ – sayı zarfı

*Van **mit ennünk**.* ‘Yiyeceğimiz bir şeyler var.’ – İsim-fiil grubu+iyelik

*Nincs **hová mennie**.* ‘Gidecek yeri yok.’ – İsim-fiil grubu+iyelik

Yukarıdaki cümlelerin hiçbiri *van* fiili cümlede olmasa anlamlı olamaz ve tamamlanamazdı. Bu kullanımlar içinden sadece üçünün Türkçedeki kullanımla örtüştüğü göz önünde bulundurularak öncelikle bezerliklerden yararlanılması, sonrasında ise farklılıklar üzerinde çok örnek çalışma yaptırılarak ayrımın öğrenimde pekiştirilmesi uygulama açısından büyük kolaylık sağlayacaktır.

Yukarıdaki açıklamalara ek olarak bir konunun daha altını çizmekte yarar görüyorum. Türkçede bulunma, mevcut olma anlamındaki “var” sözcüğünün

olumsuzu bulunmama, mevcut olmama bildiren "yok" sözcüğüdür. Macarcada da bu anlamda kullanılan *van* sözcüğünün kaşıtı *nincs'*tir. Ne var ki *van* sözcüğünün her zaman bu anlamda kullanılmadığını yukarıda gördük. Hangi anlamda kullanılmış olursa olsun, bu fiilin olumsuzu *nincs*'tir. Bunun biricik istisnası olumsuzluğun yüklem üzerinde değil, başka bir öğenin üzerinde olmasıdır. Öğrencilerimizin olumlu isim cümlelerinin çoğunu "var", olumsuz isim cümlelerinin çoğunu da "yok" sözcükleriyle bitirmeye çalışmalarının arkasında Macarcadaki bu özellikler yatar.

Van kalap a fejemen. A fejemen nincs kalap. 'Başımda şapka var/yok.'

Már két óra van. Még nincs két óra. 'Artık saat iki oldu/olmadı(henüz değil)'

A már beteg jobban van. Nincs jobban a beteg. 'Hasta artık daha iyi. Hasta daha iyi değil'

Szorulóban van az ország. Nincs szorulóban az ország. 'Ülke zor durumda / değil.'

Holnap van a szülinapom. Nem holnap van a szülinapom. 'Doğum günüm yarın. Doğum günüm yarın değil [başka bir gün]' (Olumsuzlanan *van* değil, *holnap* 'yarın'dır.)

Burada Macarca konuşurlara Türkçe öğretirken altı çizilmesi gereken konu, "var" yükleminin ve olumsuzu olan "yok" yükleminin yalnızca varoluş ya da var olmama bildirdiğinde cümlenin zorunlu yüklemi olacağıdır.

3.2.8.3. Fiilde Zaman

Macarcada sentaktik yapıda iki (geniş/şimdiki zaman ve geçmiş zaman[24]) ve morfolojik özellik gösteren bir zaman çekimi (gelecek zaman) bulunur.

[24] Her ne kadar bugün kullanılan üç zaman biçiminden söz etsek de art zamanlı bakıldığında geçmiş zaman için kullanılmış olan ve bugün kullanımdan düşmüş bulunan beş çekim biçimi daha bulunmaktadır. Bu tez, güncel Macarca dilbilgisini temel aldığı için ve karşılaştırmamız için gerekli

Gelecek zaman başlı başına bir çekim kategorisi oluşturmaz. Gelecek zamanın anlamı ya fiilin kılınış özelliğinden anlaşılır ve bazen gelecek zamana göndermede bulunan *majd* ‘sonra’*, később* ‘daha sonra/daha geç’gibi zarfların da yardımına başvurulur ya da *fog* yardımcı fiilinin kişi ekleriyle çekilmesiyle oluşturulan morfolojik özellikli bir yapıyla sağlanır. İkisi arasındaki ayrım sadece yardımcı fiilli seçenekte eylemin zamanının ileri bir zamanda olduğunu diğerine göre biraz daha vurgulanmış olmasıdır (Rácz-Takács, 1974: 110). Ne var ki bu kullanım fiilin kılınış özelliklerinden yararlanılarak ifade edilen geniş zamanınki kadar yaygın değildir. 1974 yılında yapılan bir istatistiğe göre 1000 basılı edebi eser içerisinde gelecek zaman anlamlı cümlelerin %90,5’i geniş zaman ile, %9,5’i ise *fog* +fiil tabanı + *ni* mastar eki kalıbıyla kurulmuştur Anlam bakımından morfolojik yapının sentaktik yapıya göre daha kesin, önceden karar verilmiş bir gelecek zaman etkinliğini işaret ettiğinde ısrar edenler varsa da bu konuda uzlaşılabilmiş değildir (Kugler, 2000: 105).

3.2.8.4. Fiilde Kip ve Modalite

Modalite yalnızca fiille ilgili bir kavram olmamakla birlikte fiilin aldığı eklerle de kendisini gösterebilir. Türkçede yardımcı fiiller, kalıplaşmış kurallı birleşik fiiller ve bazı kip eklerinin fiile yüklediği zaman alamı dışındaki anlamlar buna örnek olarak gösterilebilir.

> Ör. “Düş**eyaz**dım. Bil**eme**di. Çay güzel ol**muş**. Bir gün ülkenin birinde bir çoban kral ol**ur**. vb.

Macarcada bu anlamların karşılanması fiillere eklenen *–hat* {-ebil-} eki dışında yoğunluklu olarak ‘*esetleg* ‘olur ya’*, nyilván* ‘besbelli’*, csak* ‘yalnızca/hele’,

---

görülmediğinden söz konusu çekimlere de değinilmeyecektir. Sadece bilgilendirme olması açısından *ír* ‘yaz-’ fiiliyle birer önek vermekle yetineceğim: *írt volt* ‘yazmıştı’, *írt vala* ‘[daha önce] yazmış’, *íra* ‘yazmış’, *ír volt* ‘yazıyordu’, *ír vala* ‘yazıyormuş’. Bu örneklerde için kullandığım duyulan geçmiş zaman çevirisi tam olarak başkasından duyma olarak anlaşılmayabilir. Bu daha çok - Türkçede zaman zaman geniş zaman çekimi kullanılarak yapılan öyküleyici anlatım tarzını anıştıran - edebi bir kullanımdır (Kugler2000: 104-105).

egyáltlán ‘hiç/kesinlikle’...’ gibi anlam pekiştirici ya da kılınış dönüştürücü sözcüklerle sağlanır. Türkçedeki {-ebil-} yeterlilik fiili işte yeterliliğin yanında bir işin yapılmasında sakınca olup olmadığını ya da izin verilip verilmediğini de gösterirken Macarcadaki–*het* eki sadece ikincisini karşılar. Birinci anlam için *tud* ‘bil-’ fiilinin yardımcı fiil olarak {-ebil-} kullanılması gerekir.

> Ör. *Tanulhatsz* ‘Ders çalışabilirsin’, *Nem lehet.* ‘Olamaz.’, *Megkérhetem valamire?* ‘Sizden bir şey rica edebilir miyim?’ *Nem tudok koncentrálni.* ‘Odaklanamıyorum.’ *Meg tudták csinálni.* ‘Yapabildiler/başarabildiler.’ vb.

Macarcada fiilin üç farklı kipi bulunur: Bildirme kipi (geçmiş zaman ve şimdiki zaman) dilek/şart kipi ve emir kipi.

Aşağıdaki ilk tablo fiillerde kiplerin zaman kavramının bulunup bulunmadığını gösteriyor.

Zaman	**Bildirme kipi**	**Dilek/şart kipi**	**Emir Kipi**
Şimdiki/geniş zaman	+	+	+
Geçmiş zaman	+	+	-
Gelecek zaman	+	-	-

XVI. Tablo: Fiillerde kiplerin zaman kavramının bulunup bulunmaması durumu

(Kugler, 2000:108)

3.2.8.5. Fiillerin İstemleri (Valenz)

Geleneksel dilbilgisi kitaplarımızda cümlenin öğeleri olarak betimlenen bağlı öğeler, evrensel dilbilgisine göre fiilin görünüş ve kılınış özelliklerinin

dayattığı ya da duruma göre faydacı gerekçelerle kabul ettiği ya da "katlandığı" bağlı birimlerdir ve fiil öbeği olarak adlandırılan daha geniş bir çerçeve içinde derin yapıda birbirine bağlı olan öğelerin yüzey yapıdaki görünüşleridir (Chomsky, 1965). Örneğin "uyu-" fiili için bulunma durumlu {-DE}, birliktelik durumu {(y)lE} , ayrılma durumu {-DEn}, kabul edilebilirken yükleme {-I} ve yönelme {-E} durumları için öğe tasarlanamamaktadır. Başka bir deyişle bu durumlarla çekimlenmiş birimlerin cümlede bulunmayışı onların tercihi değil, fiilin onları dışlamasının bir sonucudur; yöneten durumunda bulunan, fiildir. Bu genel açıklama Türkçenin Macarlara yabancı dil olarak öğretilmesinde bizim için çok önemli bir konuyla karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Birazdan aşağıda da görüleceği gibi iki dilde fiillerin istem çerçeveleri büyük farklılıklar gösterebildiğinden fiilleri istem çerçeveleriyle birlikte tanımak doğru öğrenme için kaçınılmaz bir gereksinim haline geliyor. Ama daha önce Türkçe fillerin istemleriyle ilgili bazı yararlı bilgileri gözden geçirelim.

Türkiye Türkçesinde isimlerin hal eklerinin sayıları (dört ile dokuz arasında değişiyor) ve neler olduğu konusunda çok çeşitli görüşler bulunmakla birlikte aşağıdaki yedi hal üzerinde büyük oranda bir uzlaşma olduğu görülmektedir:

1. Yalın durum Eksiz
2. Yükleme (nesne) durumu ø, +İ
3. Yönelme (yaklaşma) durumu +E
4. Bulunma (kalma)durumu +De
5. Çıkma (uzaklaşma) durumu +DEn
6. Belirten durumu +(n)İn
7. Araç-Birliktelik durumu +lE (Kahraman, 1996: 7)

Bunun yanında Tahsin Banguoğlu, "dışçekim halleri" adı altında şu dört duruma da yer verir:

"1. kimle hali ev-le Ev-le değişirim.
2. kimce hali ev-ce Ev-ce bekledik.
3. kimli hal ev-li Ev-li bağ (ayrıca sıfat)

4. kimsiz hali ev-siz Evsiz kalmışlar.” (Banguoğlu, 1974: 329)

Türkçedeki fiillerin istemleri incelenirken, fiillerin hangi çatı özelliklerine sahip olduklarının bilinmesi büyük önem taşır. Dr. Tahir Kahraman’ın doktora tezi olarak hazırlayıp daha sonra kitaplaştırdığı *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları* başlıklı kapsamlı çalışmasında fiillerin aldıkları tamlayıcılar (istemler) şu şekilde belirlenmiştir:

a. Geçişli tabanlardan ettirgenlik ekiyle türemiş, “a” ile başlayan 24 fiilin hepsi birinci derecede (zorunlu) +i yükleme ekli tamlayıcının yanında +e’li durum tamlayıcısı istemektedir. Bunun yanında bazılarının +le ve +den eklerini kabul edebildiği görülmektedir :

açıklat- +e,(+le), aldırt- +e, (+den, +le), azarlat- +e, (+le), (X)…

b. Geçişsiz tabanlardan türemiş, “a” ile başlayan 49 oldurgan fiil içinde “atlandır- ve ayazlat-” dışında kalan bütün fiiller, birinci derecede ihtiyaç duydukları öğe olan nesnenin yanında +le’li tamlayıcı isterken, birkaç tanesi de +e’li ve +den’li tamlayıcı da isteyebilmektedir:

ayılt- (+le), arındır- (+le), aksettir- +e, (+le), azalt- (+le)…

c. Geçişli tabanlardan türemiş, “a” ile başlayan toplam 50 edilgen fiilden “amaçlan-“ dışında kalan 49’unun ortak istemi +le’dir. Bunun yanında birkaçı +e’li veya +den’li tamlayıcıları da kabul edebilmektedir:

alın- (+le, +den), aldatıl- (+le), araştırıl- (+den, +le)…

d. Sayısı çok az olan, “a” ile başlayan, geçişsiz tabanlardan türemiş edilgen fiiller +den veya +le’li tamlayıcıları kabul etmektedir:

anlaşıl- (+le, +den), atlanıl- (+den, +le), ağlan- (+den)..

e. “a” ile başlayan dönüşlü ve işteş çatılı fiillerin ortak özellikleri “geçişsizlik”, yani nesne almamaları ve ortak tamlayıcılarının +le eki almış tamlayıcılar olmasıdır:

ağılan- (+den, +le), aklaş- (+le), ayıl- (+den, +le), andırış- (+le) ayrılış- (+den, +le)…

Dilimizde bulunan geçişli fiillerden bazılarının yalnızca eksiz (ø) yükleme halinde bulunduklarını ve çok ender durumlar dışında +i eki almış nesneyle

barışmadığını; bazı fiillerinse bunun aksine olarak ender durumlar istisna olmak üzere yalnızca +i eki nesneleri aldığını ve eksiz nesneyi (ø)dışladığını görüyoruz. Bu durumda bu fiillerin istisna sayılan istemlerinin dilin tarihi sürecinde bir zorlama sonucunda bu tamlayıcıları alabilir hale geldiği düşünülebilir. Bu türden fiillere *yarı geçişli fiiller* olarak adlandırmak mümkündür (Kahraman 1996: 362). Bu durumda hem ekli hem de eksiz nesne alabilen fiillerse *tam geçişli fiiller* olacaktır. Yalnız ø nesne alan fiillere kok-, yak-, de-, sık-, danış, zırvala- gözet-, püskür-; yalnız belirli nesne (+i) alan fiillere ise kıs-, büz-, ov-, böl-, it-, tat-, üz-, yığ-, yık- arıt-, yont-, uyar-, yırt, çarpıt-, değerlendir-, geçiştir-, anımsa-, devletleştir-, azarla-, hazmet-, öngör-, alıkoy- affet- vb. sayılabilir (Kahraman, 1996: 363-379).[25]

Karaman, geçişli fiillerle ilgili yaptığı kapsamlı sınıflandırma sonucunda bu fiillerin aldıkları istemlerle ilgili olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşıyor:

"*1. +i'li tamlayıcı ihtiyaç duyan fiil kökleri ve yapım ekleriyle genişleyerek donmuş olan kökler, kurdukları cümle ya da öbeklerde çok sayıda durum ekli tamlayıcı alıyor ve belirli nesne yanında en çok araç bildiren +le'li tamlayıcılar istiyor.*

2. Belirli nesneye ihtiyaç duyanlar kümesindeki fiilden türemiş fiiller, daha az tamlayıcıyla yetiniyor, nesne yanında en çok araçlı tamlayıcıya ihtiyaç duyuyor.

3. Bu kümedeki addan ve sıfattan türemiş fiillerin çoğunluğu da nesneyle birlikte araçlı tamlayıcı istiyor ve genellikle bununlar yetiniyor. Azınlıkta olan bazıları, nesnenin yanına +e'li tamlayıcı istiyor. Bunların bir kısmı, +le'li tamlayıcının yanında "kalımlı" bir tamlayıcıyı da kabul ediyor. "Çıkımlı" tamlayıcılar, bu tür tamlayıcıların en az aldıkları tamlayıcılardır".

4. Belirli nesneye ihtiyaç duyan fiillerin en kalabalık bölümünü adlardan +le ekiyle türemiş fiiller oluşturuyor. Bu fiiller aynı zamanda büyük çoğunlukla belirli nesneye ihtiyaç duyuyor.

[25] Her ne kadar Tahir Kahraman bu fiillerin ve daha nicelerinin yalnızca belirli nesneye birinci derece tamlayıcı olarak ihtiyaç duyduğunu ileri sürse de ağızlarda yaptığım taramalar ve kişisel derlemeler bu iddiayı tam olarak desteklememektedir.

5. Bir adla et-, eyle- yardımcı fiillerinin kurdukları birleşik fiiller de genellikle belirli nesne istiyor. Belirsiz nesne isteyen yok.

6. Geçişli kökler, çoğunlukla "tam geçişli fiil" özelliği taşıyarak hem ø hem de +i'li nesneleri istemekte, alabilmektedir. Yalnız ø ekli nesne isteyen 5, yalnız i'li nesne isteyen 46 ve hem ø hem de i'li nesne isteyen 114 kök vardır. Yapım ekleriyle genişleyerek donmuş fiillerin çoğu da "tam geçişli" fiillerdir." (Kahraman, 1996: 380-381).

Geçişsiz fiillerin aldıkları tamlayıcılara gelince aldıkları eklerle ilgili genel yargılara varmak görece zorlaşmakta, ancak fiillerin bazı özelliklerine ulaşılabilmektedir.

Tamlayıcısını öbek halinde alan fiiller: +den/ø dilen- , +de/ø sez-, +i/e yor-, +e/ø koy-, +le/ø ölç-, +i/+e hamlet-, +i/+e sapla- +i/+den sıyır-…

Macarcadaki duruma bakacak olursak fiillerin sıfırdan beşe kadar istemlerinin olabileceğini görüyoruz.

a. 0 istemli fiiller: öznesi bulunmayan fiillerdir. Sayıları çok sınırlıdır: *villámlik* 'şimşek çakmak', *hajnalodik* 'şafak sökmek', *esteledik* 'akşam olmak', *alkonyodik* 'alaca karanlık basmak', *havazik* 'kar yağmak'…
b. 1 istemli fiiller: Sadece öznesi bulunabilen fiillerdir: *kinyílik*'açıl-', *mosakodik* 'yıkan-', *fésülködik* 'taran-', *sétál* 'yürüyüş yap-'…
c. 2 istemli fiiller: öznenin yanında nesne ya da tümleç alabilen fiillerdir. Edilgen fiiller (*kidobáltatik valami valaki által* 'bir şey biri tarafından atılıyor'), duyguları ifade eden fiillerin bir bölümü (*valaki vágyakozik valamire* 'biri bir şey arzuluyor', *valaki haragszik valamire* 'biri birine kızıyor'), işteş fiiller (*odafut valaki valakihez* 'biri birinin yanına koşuyor', *eljön valaki valahonnan* 'biri bir yerden geliyor'), geçişli fiillerin bir bölümü (*olvas valaki valamit* 'biri bir şey okuyor') bu sınıfa girer.
d. 3 istemli fiiller: Özne, tümleç ve nesne isteyen fiillerdir. Yönelme ekiyle oluşturulmuş geçişli fiiller bu sınıftandır: *valaki ad valakinek valamit* 'biri

birine bir şey veriyor’, *valaki lát valamit valaminek* ‘bir kişi bir şey bir şey olarak görüyor’…

e. 4 istemli fiiller: Dört istemli fiiller, üç istemlilerin ettirgen biçimleri ve ticari işlem bildiren bazı fiiller (*elad* ‘sat-’, *elcserél* ‘değiştir-’, *megrendel* ‘sipariş et-’, *megvesz* ‘satın al-’) bu kategoridedir. *Valaki adat valamit valakinek valaki által* ‘biri birine bir şeyi sattırıyor’, *valaki elad valamit valakinek valmennyiért* ‘bir kişi bir kişiye bir şeyi belli miktara satıyor’... (Kiefer, 1992: 300-522).

3.2.8.5.1. İstemlerin Öğretimi

Fiillerin öğretimi sırasında her fiilin birinci ve ikinci dereceden ihtiyaç duyduğu tamlayıcılarla alabileceği diğer tamlayıcılar bir bütünlük içinde verilmeli, örnekler buna uygun olarak seçilmeli, kelime listelerine yazılırken istem çerçevesi bütün olarak verilmelidir. Bununla birlikte durum ekli fiilimsileri istem olarak alan fiilleri gösterirken tamlayıcı ekinden önceki eklerin de birlikte verilmesi büyük önem taşımaktadır:

İsim+**DEn kork-** ; fiil-**mEk+tEn kork-**

İsim+**DEn endişe et-** ; fiil-**mEk+tEn endişe et-**

İsim+**E sevin-** ; fiil-**mE+sI+n+E sevin-** fiil-**DIğ+I+n+E sevin-**

İsim+**DE ısrar et-** ; fiil-**mEk+tE ısrar et-**

Anadili Macarca olmayan birine öğretilmesi çok zor olan aşağıdaki yapılar iki dilde de aynı dilbilgisel kalıplarla/istemlerle kullanıldığı için Macarlara kolaylıkla öğretilebilir:

*Vki**nek**[1] csinálni**a**[2] kell*[3] *vmi**t**[4].* ‘Bir kişi**nin**[1] bir şey**[i]**[4] yapma**sı**[2] gerek[iyor][3]’

***Nekem**[1] zseb**em**[2]**ben**[3] sok kicsi alm**ám**[4] van*[5]. ‘Benim[1], cebim[2]de[3] küçük elmam[4] var[5].’

***Nekem** ez nem tetszik.* ‘Bu ben**im** hoşuma gitmiyor.

Nekem nem jutott eszembe. ‘Benim aklıma gelmedi.’

*Ki**nek**[1] nincs*[2] *fajáték**a**[3]?* ‘Kim**in**[1] ağaçtan oyuncağ**ı**[3] yok[2]?’

Alud[1]*hatnék*[2]*om*[3] *van*[4]*/támadt*[5]. ‘Uyu[1]yası[2]m[3] var[4]/geldi[5]. [Uyuyabilsemim var/çöktü.]’

*Hány**adik**[1] sor**ban**[2] lépsz fel?* ‘[Sahneye] kaç**ıncı**[1]sıra**da**[2] çıkacaksın?’[26]

Ne var ki Türkçedeki fiillerin istemleriyle Macarcadaki fiillerin istemleri çoğunlukla örtüşse de çok sayıda fiilin istemi ayrıdır. Bunlar içerisinde özellikle ettirgen fiillerin istemlerinin öğretilmesine ayrı bir özen gösterilmesi gerekir, zira istemler aynı olmadığından bu konu öğrenimde sıklıkla sorunlarla karşılaşılan konuların başında geliyor.

Türkçede ettirgen fiillerin birincil istemleri özne (biri), nesne (bir şeyi), yönelme hali (birine) iken Macarcada özne (*valaki*), nesne (*valamit*), vasıta hali (*valakivel*) şeklinde sıralanır.

‘Sevgi tuzu Barış’a getirtti.’ Cümlesinin Macarcası ‘Sevgi tuzu Barış’la getirtti.’ biçimindedir. Bu nedenle ettirgen fiillerin istemlerinin başlangıçta koyu harflerle yazılarak belirginleştirilmesi ve kullanımlarının bu üç istemle bir bütünlük gösterdiğinin kavratılması önemlidir. Yapacakları istem seçimi hatalarının anadillerindeki yapı farklılığından kaynaklandığını bilerek gerekli alıştırmaları hazırlamak etkinliğimizi arttıracaktır.

[26]Bu bölümde sıralanan cümlelerin Ural-Altay dil ailesinden olmayan bir dili, örneğin İngilizceyi, anadili olarak konuşanlara öğretmek başlı başına ayrı bölümler açmayı ve özel alıştırmalar geliştirmeyi gerektirirken Macarların bunları öğrenebilmeleri için temel isim ve fiil çekimlerini tanımaları yeterli olacaktır. Bu nedenle bunların üzerinde uzun uzadıya durulmasına ihtiyaç olmayacak ve onlar için daha karmaşık sayılabilecek yapıların öğrenilmesi için öğrenim süresi daha verimli tasarlanabilecektir.

Bunun yanında sık kullanılan şu fiiller de istemlerinin Macarcada farklı olmasından dolayı öğrenilmesinde güçlük çekilen ve üzerinde daha fazla durulması gereken fiillerden başlıcalarıdır: *néz vmit* 'bir şeyi bak-', *utál vkit* 'birini nefret et-', *emlékszik vmire* 'bir şeye hatırla-', *üt vkit* 'birini vur-/döv-', *dönt vmit* 'bir şeyi karar ver-', *köszön vmit* 'bir şeyi teşekkür et-', *köszön vkit* 'birini selam ver-', *gratulál vkinek vmihez* 'birine bir şey [yanın]a kutla-', *drukkol vkinek* 'birine destekle-/taraftar ol-', *kérdez vkit/vkitől* 'birini/birinden sor-', *kezd vmit* 'bir şeyi başla-', *vár vmire/vkire* 'birine/bir şeye bekle-', *elhiszik vmit* 'bir şeyi inan-', *kivételez vkivel* 'biriyle kayır-/ayrıcalık tanı-', *ragaszkodik vmihez* 'bir şeye[yanına] ısrar et-', *meggyőz vkit vmiről* 'birini bir şeyden ikna et-'*ellát vkit/vmit vmivel* 'birini/bir şeyi bir şeyle sağla-[donat-/temin et-], *álmodik vkivel* 'biriyle rüya [rüyasında birini] gör, *tanít valakit vmire* 'birini bir şeye [birine bir şey] öğret-, *határoz vmiben* 'bir şeyde karar ver-/kıl-'…

Bununla birlikte hemen hemen bütün bu fiillerin Türkçedeki istemleriyle kullanılan biçimleri de bulunmakta, çoğunlukla bu kullanımlar küçük anlam farklarını bünyelerinde taşımaktadır. O biçimlerin tanınması halinde öğretirken onlardan da yararlanmak da mümkün olur.

Aşağıdaki Türkçe fiil biçimlerinin öğretilmesi ise istem örgülerinin – özellikle ilgi durumundan kaynaklı- karmaşıklığı ve kalıplaşmış olmaları nedeniyle özel gayret gerektirir:

'birinin fotoğrafını çek-' *lefényképez vkit* [birini fotoğrafla-], 'birinin bir şeye canı sıkıl-' *szomorú lesz vmitől* [bir şeyden üzgün ol-], 'birinin bir şeyi canı iste-' *kedve van/nincs csinálni/vmire'* [birinin bir şeye/bir şey yapmaya keyfi var/yok] 'birinin bir şey için gönlünü al-' *vigasztal valakit* [birini avut-] 'bir şey birinin içine doğ-' *érez/előérez* [hisset-/önceden hisset-] 'bir şeyle ilgili/bağlantılı (olarak) birine bir yerde açıklamada/yorumda/tespitte/ yardımda/serzenişte/şikâyette/tebrikte/çalışmada bulun-' *nyilatkozik vmiről*…

Yeri gelmişken Macar öğrencilerimizin sıklıkla yanlışa düşmelerine neden olacak bir ayrılığın da altını çizmek istiyorum. Türkçede "gelmek/getirmek" ve

"gitmek/götürmek" sözcük çiftlerinin kullanılış özellikleri ile Macarcadaki karşılıkları olan *jön/hoz* ve *megy/visz* sözcük çiftlerinin kullanılış özellikleri arasında önemli bir fark bulunuyor. Türkçede bu sözcükler kullanılırken eylemin çıkış noktası söyleyen iken Macarcada tam tersine ulaşılacak nokta kullanıcı için çıkış noktasını teşkil eder. Bu nedenle sözcük çiftlerinden ikincilerin (*megy/visz*) kullanımı birincilere göre çok daha yaygındır. Öğrencilerimize bunun açıklamasını yapmak çok önemlidir, zira aksi halde aşağıdaki cümleleri anadillerinden çevirerek Türkçeye aktardıklarında çoğunlukla yanlış, bazen de istenenden farklı anlam ortaya çıkabilecektir:

- *Mikor jössz ide?- Mindjárt megyek.* '-Buraya ne zaman geleceksin? – Birazdan gidiyorum.'

-*Vigyek neked valamit?* 'Sana bir şey götüreyim mi?'

-*Mi vigyünk kenyeret, ti ne vegyetek.* 'Biz ekmek götürüyoruz [size], siz almayın.'

-*Ma nem megyek hozzád.* 'Bugün sana gitmeyeceğim.'[27]

3.2.8.6. Fiil Çekimi

Macar dilinde fiillerin çekiminde iki temel paradigmadan söz edilebilir: a) Belirli nesneli fiil çekimleri ve b) belirsiz nesneli fiil çekimleri. Fiilin çekim alanına giren dilbilgisel nesnenin "belirli" ya da "belirsiz" oluşu fiilin çekim kalıplarını belirler[28]. Bu iki temel çekim, geçmiş zaman, geniş/şimdiki zaman, emir kipi,

[27] Bu çeviri cümlesinde konuşanın da dinleyenin de konuşmanın geçtiği sırada, gidilecek yerde olmadıkları ve daha sonra dinleyen kişinin bulunduğu/bulunacağı yerde buluşulacağı ifade ediliyor. Oysa Macarca cümle "Sana gelmeyeceğim." anlamıyla kurulmuştur.

[28] Her ne kadar nesnenin belirliliği ve belirsizliği konusunda çerçevesi çizilebilecek beli başlı kurallardan söz edilebilse de bu açıklamaların tutarlılığı ve güvenilirliği, bünyesinde dilbilgisel cinsiyet bulunan Rusça, Arapça, Almanca gibi bazı dillerdeki cinsiyet kurallarının geçerliliği kadardır. Örneğin "hiçbirini" ve "herkesi" dilimizde yalnızca belirtili nesne olabilirken Macarcada yalnızca belirsiz nesne olarak kabul edilebilir. Aynı şekilde, üçüncü tekil kişi zamirleri nesne olduklarında

dilek/istek kipi ve birleşik yapıdaki gelecek zaman olmak üzere beş farklı paradigmada kullanılır. Bunların çekim tablolarını ve eklerin görünüşlerini birazdan sunacağım. Ancak öncelikle Macarca bir fiilin çekim sırasında nasıl görünebileceğini inceleyelim. Macarcada fiil çekimleri geniş/şimdiki zaman dışında çok büyük bir benzerlik gösterir. Temel ilke olarak fiil tabanlarına –varsa- zaman veya kiplik imi, ondan sonra da –yine varsa- kişi ekleri getirilerek fiil çekimi tamamlanır. Karşılaştırmalı olarak baktığımızda Türkçenin, birleşik zamanlı çekimleri de içine kattığımızda, çok büyük bir fiil çekim yelpazesine sahip olmasına karşın Macarcada sadece beş (hatta dört buçuk) temel çekim ve birleşik yapıları da içine katarsak (dilek/şart kipinin geçmiş zamanı) sadece altı çekim kalıbının olduğunu görebiliriz. Bunun Macarca öğrenmek isteyenler için büyük bir kolaylık, Türkçe öğrenmeye çalışanlar içinse içinden çıkılmaz bir karmaşa olduğunu iddia etmek biraz aceleci bir çıkarım olabilir. Çünkü her ne kadar Macarcada kip ve zaman çekimleri Türkçeye göre sınırlı olsa da Türkçede kip ve zaman ekleri yardımıyla ifade edilebilen modal değerli sayısız anlamın Macarcada bulunmadığı düşünülemez. Yaşamın doğal ihtiyaçları olan bu ifadelerin aktarımı ise çok zengin bir çeşitlilikle sağlanırken bunların öğretilmesi ya da öğrenilmesi başlı başına bir karmaşa demektir. Diğer yandan sayıları Türkçede ortaöğretim dilbilgisi kaynaklarının bazılarına göre 29, bazılarına göre 30 olan ancak Gürer Gülsevin'in de ortaya koyduğu gibi (1999) geleneksel dilbilgisi öğretimimizde ve yabancılara Türkçe öğretirken dikkate almadığımız onlarca yapıyı ve ek fiilin işlek ve yörelere veya grup dillerine özgü kullanımlarını da içine kattığımızda yüze yaklaşan bir çekim çeşitliliğinin öğretilmesi ne kadar zor gibi görünse de yabancı dil öğrenenlerin çektiği en büyük güçlüklerden olan fiil çekimlerindeki çoğunlukla mantıklı bir açıklama getirilemeyen yapısal sıra dışılıklara Türkçede çok az rastlanması öğretim için büyük bir avantaj oluşturur. İngilizce gibi, Rusça gibi Macarcada da fiil çekim tablolarının kurallarının yanında çok sayıda istisnanın da koşullarıyla birlikte öğrenilmesi bir zorunlulukken Türkçede daha çok bu çeşitliliğin anlam özelliklerine ve kullanım sahalarına odaklanılması gerekir. Tabii ki Türkçede ele aldığımız -ya da almadığımız- birleşik yapılı zaman ve

---

belirli nesne olarak kabul edilmeliyken, mantıksal olarak belki daha da belirli olduklarını ileri sürebileceğimiz birinci ve ikinci kişi zamirleri sadece belirsiz nesne çekiminde kullanılır.

kiplik kalıplarının tam anlamıyla bir sınıflandırmaya ve açıklığa kavuşturulmaya ihtiyacı olduğu da açıktır (Gülsevin, 1999). Bu bölümün sonunda fiil çekimleri içerisinden en yaygın kullanılanlarla ilgili bir izlence önerisiyle birlikte öğretim yöntemlerine ilişkin açıklamalara genişçe yer verilmiştir.

3.2.8.6.1. Sıfır Morfem (Ø) Paradigması:

Sıfır morfem, bir dilbilgisel sistem içinde bulunmasına rağmen ses karşılığı bulunmayıp yalnızca bu sistem içerisinde kendisinin karşıtlarından ayrılmasını sağlayan işlevsel sistem öğesine verilen addır (Laczkó, 2000: 48). Sayı bakımından değerlendirdiğimizde kapı + ø karşısında kapı+lar (birincide ses karşılığı bulunmayan morfem, sistem içerisinde tekilliği temsil ediyor.); ismin durumları söz konusu olduğunda ise kapı + ø karşısında kapı+y+a, kapı+y+ı, kapı+da, kapı+dan, kapı+nın (birincide bu kez ekli hallere karşı eksiz (yalın) hal, cümledeki işleviyle özne hali temsil etmekte.) biçimleriyle karşılaşırız. Demek ki sıfır morfemden söz edebilmek için dilbilgisi düzeni içinde onun karşıtının gösterilebilmesi gerekir.

Fiiller söz konusu olduğunda Macarcada iki kategoride sıfır morfem ile karşılaşırız. Bunlardan birincisi zaman, diğeri ise kip anlamıdır. Daima ekle temsil edilen geçmiş zamana karşılık (*-t, -tt*) şimdiki zaman/geniş zaman için ses karşılığı bulunan bir morfem bulunmaz:

(*szeret + ø : szeret - ett*) ‘sev-er/sev-iyor : sev-di’.

Bunun yanında gelecek zamanı gösteren bir bağımsız morfolojik öğe de Macar dilinde bulunmamakta.

İkinci kategori ise kip kategorisidir. Haber kipleri için herhangi bir ek bulunmazken herhangi bir ‘bildirme’ işlevi olmayan tasarlama kiplerinde ek kullanılır. Bu kipler, emir ve dilek/şart kipleri olmak üzere iki tanedir:

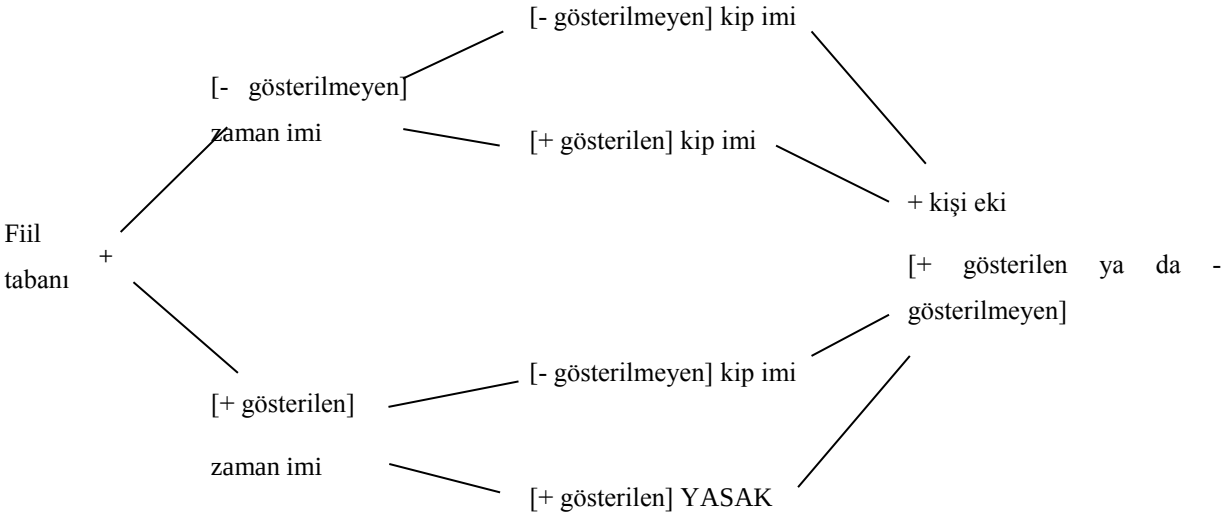
hív + ø : hív – j – (on) ‘çağır + ø : çağır-ın(ız)’, *hív-na* ‘[keşke/eğer] çağır-sa’.

Bu temel kategorilerin yanında elbette kişi sayısı ve nesne belirliliği olmak üzere sıfır morfemle temsil edilen iki kategori daha bulunur. Türkçede olduğu gibi Macarcada da üçüncü tekil kişiyi gösteren bir sesbilimsel morfem bulunmuyor: *jár-t* 'yürü-dü', *ért* 'anla-r/anlı-yor'. Türkçede farklı olarak Macarcada fiiller aldıkları nesnenin belirli olup olmamasına göre farklı çekime uğrarlar. Nesnenin belirli olduğu durumda bunu gösteren çekim kalıplarıyla kullanıldığına göre nesnenin belirsiz olduğu durumları sıfır morfem olarak kabul etmek durumundayız:

> *lát-ok : lát-om* 'görüyorum (belirtisiz nesne çekimi) : görüyorum (belirtili nesne çekimi)', *szeret : szeret-i* 'seviyor (belirtisiz nesne çekimi) : seviyor (belirtili nesne çekimi)'.

Bütün bunlardan yola çıkarak *lát* fiilinin bildirme kipi, şimdiki zaman, belirtisiz nesne ve üçüncü tekil kişi için dört kez sıfır morfem öğesi taşıdığını söyleyebiliriz: *lát + ø +ø +ø +ø*

Şimdi gelelim Macarcadaki fiil çekimlerinin özelliklerine. Macar dilinde fiil çekiminin koşulları ve olanakları şu şekilde bir grafikle özetlenebilir:

Birinci tipe örnek: *szeret-ø-ø-ünk* ≈ sev-iyor-ø-uz*[29], *szeret-ø-ø-ø* ≈ sev-iyor-ø-ø

szeret-ø-né-nk ≈ sev-ø-se-k, *szeret-ø-ne* ≈ sev-se-ø

İkinci tipe örnek: *szeret-t-ø-ünk* ≈ sev-di-ø-k, *szeret-ett-ø* ≈ sev-di-ø

Macarca fiillerin çekimlerinde hangi eklerin bulunup, hangi çekimlerin eksiz olduğunu aşağıdaki tabloda görebiliriz.

	Zaman imi	**Kiplik imi**	**Kişi eki**	**Örnek**
Fiil tabanı +	ø	ø	ø	*vár, kér* 'bekliyor, ister'
Fiil tabanı +	ø	ø	+	*várok, kérek* 'bekliyorum, isterim'
Fiil tabanı +	ø	+	+	*várnék, kérnék* 'beklesem, istesem'
Fiil tabanı +	ø	+	ø	*várna, kérj* 'beklese, iste'
Fiil tabanı +	+	ø	+	*vártam, (kérénk)* 'bekledim, istiyorduk'
Fiil tabanı +	+	ø	ø	*kért, (várá)* 'istedi, bekliyordu'

XVII. Tablo: Macarcada fiil çekiminde eklerin görünüşü (Kugler 2000: 111)

3.2.8.6.2. Fiil Çekimlerinde Kişi Ekleri ne Sayısı

Genel olarak kişi eklerinin işlevi fiilin gösterdiği işin kimin tarafından yapıldığını ve yapan kişilerin sayısını belirtmektir. Bazı durumlarda birbirleriyle örtüşmekle birlikte Macarcada üç tip kişi eki kalıbı bulunur:

a. Genel (nesnesi belirsiz olan çekimlerde kullanılan) kişi ekleri, b. Belirtili nesne çekimine ait kişi ekleri ve c. *–ik*'li fiillerin çekimine ait kişi ekleri.

[29] *Elbette bu örneklerde gösterilen ø morfemler Türkçe için bire bir geçerli olmayıp yalnızca Macarcadaki durumu göstermek için temsili olarak kullanılmıştır. Burada gösterilen örneklere Türkçeden verilebilecek karşılık şöyle olabilir: sev-ecek(zaman)-ti(kiplik/modalite)-ø(kişi).

a. **Genel (belirtisiz nesneli) fiil çekiminde kişi ekleri**

Sayı	**Bildirme kipi**				**Emir kipi**		**Dilek-şart kipi**	
	Şimdiki/geniş zaman		**Geçmiş zaman**		**Geniş zaman**			
T/1.	*-ok,-ek,-ök*	*-lak/-lek,-alak/-elek*	*-am,-em*	*-alak, -elek*	*-ak,-ek*	*-alak, -elek*	*-k*	*-lak,-lek*
T/2.	*-sz*[4]*, -asz/-esz, -ol/-el/-öl*		*-ál/-él*		*-ál/-él. Ø*		*-l*	
T/3.	*ø*		*ø*		*-on/-en/-ön*		*ø*	
Ç/1.	*-unk/-ünk*		*- unk/-ünk*		*- unk/-ünk*		*-nk*	
Ç/2.	*-tok/-tek/-tök*[5] *-otok/-etek/-ötök*		*-atok/-etek*		*-atok/-etek*		*-tok/-tek*	
Ç/3.	*-nak/-nek -anak/-enek*		*-ak/-ek*[6]		*-anak/-enek*		*-nak/-nek*	

XVIII. Tablo: Macarcada genel (belirtisiz nesneli) fiil çekiminde kişi ekleri

b. **Belirli nesneli fiil çekiminde kişi ekleri**

Sayı	**Bildirme kipi**		**Emir kipi**	**Dilek-şart kipi**
	Şimdiki/geniş zaman	**Geçmiş zaman**	**Geniş zaman**	
T/1.	*-am,-em*	*-am,-em*		*-m*
T/2.	*-od,-ed,-öd*	*-ad,-ed*	*-d,/-dd -ad,-ed*	*-d*
T/3.	*-ja, -i*	*ø*	*-on/-en/-ön*	*ø*
Ç/1.	*-juk/-jük*	*- uk/-ük*		*-nk*
Ç/2.	*-jatok/-jetek*	*-atok/-etek*		*-tok/-tek*
Ç/3.	*-ják, -ik*	*-ák/-ék*		*-k*

XIX. Tablo: Macarcada belirli nesneli fiil çekiminde kişi ekleri

c. ***-ik*'li fiillerin kişi ekleri**

Sayı	**Şimdiki/geniş zaman**		
	Bildirme kipi	**Emir kipi**	**Dilek/şart kipi**
T/1.	*-om,-em, -öm*	*-am,-em*	*-m*
T/2.	*-ol,-el,-öl*	*-ál,-él*	*-l*
T/3.	*-ik*	*-ék*	*-k*

XX. Tablo: *-ik'*li fiillerin kişi ekleri için toplu çekimi

Bu noktada Türkçeden ayrışan bir yön dikkat çekiyor. Macarcanın üçüncü çoğul kişi çekimi, öznenin niteliğinden tümüyle bağımsız, niceliği yönünden ise tam bir uyum içindedir. Sıfat tamlamalarında sıfatın ismin sayı ve hal çekimlerine uyma zorunluluğu olduğu gibi, fiil çekimlerinde de isim cümlelerinde de çoğul öznelerin çekimleri istisnasız bir biçimde çoğul kişi ekleriyle olmalıdır.

Megjöttek az újságok. 'Gazeteler geldi*ler.'

Lehullanak levelek. 'Yapraklar dökülmekte*ler.'

Nem jók az ételek. 'Yemekler iyi değil*ler.'

Hosszúak az utak. 'Yollar uzun*lar."

* ile gösterilen yerlerde çoğul kişi eki kullanımı Türkçe için – eğer şiirsel bir söyleyişle özneler kişileştirilmiyorsa – genel olarak doğru olarak kabul edilmez.

Türkçe öğrenmeye çalışan Macar öğrenicilerin karşılaştıkları en büyük engellerden biri, onların bu dilbilgisi çevirisinden kurtulamamalarıdır. Bunun giderilmesine yönelik alıştırmalara öğretim malzemesi hazırlanırken özellikle eğilinmesi faydalı olacaktır. Bununla ilgili önerilere ileride yer verilecektir.

3.2.8.6.3. Macarcada Fiil Çekimi Paradigmaları

Macarcadaki temel fiil çekim paradigmaları, zaman (geçmiş zaman, şimdiki/geniş zaman ve gelecek zaman), kiplik (bildirme, dilek/şart ve emir), kişi ve fiilin nesneyle ilişkisi (belirli nesne ve belirsiz nesne) ile örülür. Geçmiş zaman eki –*t/-tt*'tir, geniş/şimdiki zaman için morfem kullanılmaz bu yüzden ø'tur. Gelecek

zamanda ise yardımcı fiille oluşturulan morfolojik bir yapı kullanılır. Bu yapı mastar eki almış fiil + *fog* yardımcı fiillerine kişi eklerinin getirilmesiyle oluşturulur. Fiilin kiplik durumunda ise üç olasılık görülür: Bildirme, dilek/şart ve emir kipi. Bildirme kipi ø paradigmalıdır. Dilek/şart kipinin eki şimdiki/geniş zamanda *–na/-ne,-ná /-né, -ana/-ene, -aná/-ené;* geçmiş zamanda *volna* yardımcı fiili; emir kipinin eki ise *–j,–jj,-gy* ve *s'*dir (ses benzeşmeleri sonucunda *–ggy,-sz* başka alamorflar da ortaya çıkar[30]). Fiil çekim paradigmaları içerisinde en karmaşık ve Macarcaya özgü olanı ise kuşkusuz fiilin nesne ile olan ilişkisini kapsayan belirlilik-belirsizlik karşıtlığıdır. Kişi ekleriyle ilgili olan bu konu, bizi üç farklı çekim kalıbıyla baş başa bırakır: Genel çekim (belirsiz nesneli ya da nesnesiz çekim), belirli nesne çekimi ve Macarca fiiller içinde özel bir sınıf oluşturan, bildirme kipi, geniş/şimdiki zaman, üçüncü tekil kişi çekiminde sonunda *–ik* eki bulunan, bu nedenle de "*–ik'*li fiil" olarak adlandırılan fiillere ait olan çekimdir. Bu çekimler içerisinde temel belirleyici durumunda bulunan paradigma bu sonuncusu olduğu için diğer kip ve zamanların çekimini de bu pencereden bakarak inceleyeceğiz.

3.2.8.6.3.1. Genel Çekim (Belirsiz Nesneli Fiil Çekimi)

Eylemin belirli nesnesinin bulunmadığı çekim biçimidir. Belirsizlik kavramının genel hatlarıyla betimlemesi için isim başlıklı bölüme bakılabilir. Nesnenin belirliliği ya da belirsizliği nesnenin görünüşünden değil, fiilin çekiminden anlaşılır, çünkü nesne her durumda yükleme ekini (*–t*) alır.

Aşağıdaki tabloda *lát-* 'gör'*, kér-* 'iste-'*, tör-* 'kır-'*, hoz-* 'getir-'*, néz-* 'bak-'*, főz-* 'pişir-' fiillerinin genel (belirsiz nesneli) fiil çekimi görülüyor:

[30] Fiil ve isim çekimlerinde karşılaşılan ses olayları başlı başına bir tez konusu olacağından bununla derinlemesine ilgilenmeyeceğim, yalnızca öğretimde ve karşılaştırmada gerekli olduğunu düşündüğüm yerlerde bunları yüzeysel olarak ele alacağım.

Sayı	**Şimdiki/geniş zaman**			**Geçmiş zaman**			**Gelecek zaman**
T/1.	*lát-ok* *lát-lak*	*kér-ek* *kér-lek*	*tör-ök* *tör-lek*	*lát-t-am* *lát-t-alak*	*kér-t-em* *kér-t-elek*	*tör-t-em* *tör-t-elek*	*látni fok-ok* *látni fog-lak*
T/2.	*lát-sz* *hoz-ol*	*kér-sz* *néz-el*	*tör-sz* *főz-öl*[31]	*lát-t-ál*	*kér-t-él*	*tör-t-él*	*látni fog-sz*
T/3.	*lát-ø*	*kér-ø*	*tör-ø*	*lát-ott-ø*	*kér-t-ø*	*tör-t-ø*	*látni fog-ø*
Ç/1.	*lát-unk*	*kér-ünk*	*tör-ünk*	*lát-t-unk*	*kér-t-ünk*	*tör-t-ünk*	*latni fog-unk*
Ç/2.	*lát-tok*	*kér-tek*	*tör-tök*	*lát-t-atok*	*kér-t-etek*	*tör-tetek*	*látni fog-tok*
Ç/3.	*lát-nak*	*kér-nek*	*tör-nek*	*lát-t-ak*	*kér-t-ek*	*tör-t-ek*	*látni fog-nak*

XXI. Tablo: *lát-* 'gör'*, kér-* 'iste-'*, tör-* 'kır-', *hoz-* 'getir-'*, néz-* 'bak-'*, főz-* 'pişir-' fiillerinin zamanlara göre genel (belirsiz nesneli) fiil çekimi

Aşağıdaki tabloda *lát-* 'gör'*, kér-* 'iste-'*, tör-* 'kır-', *hoz-* 'getir-'*, néz-* 'bak-'*, főz-* 'pişir-' fiillerinin dilek-şart kipindeki genel (belirsiz nesneli) fiil çekimi görülüyor:

Sayı	**Şimdiki/geniş zaman** **Dilek/şart kipi**		**Geçmiş zaman** **Dilek/şart kipi**	
T/1.	*lát-né-k* *lát-ná-lak*	*kér-né-k* *kér-né-lek*	*lát-t-am volna* *lát-t-alak volna*	*kér-t-em volna* *kér-t-elek volna*
T/2.	*lát-ná-l*	*kér-né-l*	*lát-t-ál volna*	*kér-t-él volna*
T/3.	*lát-na-ø*	*kér-ne-ø*	*lát-ott-ø volna*	*kér-t-ø volna*
Ç/1.	*lát-ná-nk*	*kér-né-nk*	*lát—tunk volna*	*kér-t-ünk volna*
Ç/2.	*lát-ná-tok*	*kér-né-tek*	*lát-t-atok volna*	*kér-t-etek volna*
Ç/3.	*lát-ná-nak*	*kér-né-nek*	*lát-t-ak volna*	*kér-t-ek volna*

XXII. Tablo: *lát-* 'gör'*, kér-* 'iste-'*, tör-* 'kır-', *hoz-* 'getir-'*, néz-* 'bak-'*, főz-* 'pişir-' fiillerinin dilek-şart kipindeki genel (belirsiz nesneli) fiil çekimi

Aşağıdaki tabloda *vár-* 'bekle-'*, kér-* 'iste-'fiillerininemir kipindeki genel (belirsiz nesneli) çekimi görülüyor:

[31] İstisnaları olmakla birlikte genel kural olarak sonu *sz,z,s,zs* sızıcı ünsüzleriyle biten sözcüklerin şimdiki/geniş zaman ekleri, *-ik*'li fiillerin çekimiyle örtüşür. Ancak çalışmamızın genel amacıyla doğrudan ilgisi olmadığı için ses bilgisiyle ilgili kurallara sadece gerekli olduğunu düşündüğüm az sayıda durumda, yüzeysel olarak yer verdim.

Sayı	**Emir kipi**	
T/1.	*vár-j-ak* *vár-j-alak*	*kér-j-ek* *kér-j-elek*
T/2.	*vár-j-ø / vár-j-ál*	*kér-j-ø / kér-j-él*
T/3.	*vár-j-on*	*kér-j-en*
Ç/1.	*vár-j-unk*	*kér-j-ünk*
Ç/2.	*vár-j-atok*	*kér-j-etek*
Ç/3.	*vár-j-anak*	*kér-j-enek*

XXIII. Tablo: *vár-* 'bekle-', *kér-* 'iste-' fiillerinin emir kipindeki genel (belirsiz nesneli) çekimi

3.2.8.6.3.2. Belirli Nesneli Fiil Çekimi

Eylemin belirli nesnesinin bulunduğu çekim biçimidir. Nesnenin belirliliği ya da belirsizliği nesnenin görünüşünden değil, fiilin çekiminden anlaşılır, çünkü nesne her durumda yükleme ekini (*–t*) alır.

Aşağıdaki tabloda *lát-* 'gör', *kér-* 'iste-', *tör-* 'kır-', *hoz-* 'getir-', *néz-* 'bak-', *főz-* 'pişir-' fiillerinin belirli nesneli fiil çekimi görülüyor:

Sayı	**Şimdiki/geniş zaman**			**Geçmiş zaman**			**Gelecek zaman**
T/1.	*lát-om*	*kér-em*	*tör-ök*	*lát-t-am*	*kér-t-em*	*tör-t-em*	*látni fog-om*
T/2.	*lát-od* *hoz-od*	*kér-ed* *néz-ed*	*tör-öd* *főz-öd*	*lát-t-ad*	*kér-t-ed*	*tör-t-ed*	*látni fog-od*
T/3.	*lát-ja*	*kér-i*	*tör-i*	*lát-t-a*	*kér-t-e*	*tör-t-e*	*látni fog-ja*
Ç/1.	*lát-juk*	*kér-jük*	*tör-jük*	*lát-t-uk*	*kér-t-ük*	*tör-t-ük*	*latni fog-juk*
Ç/2.	*lát-játok*	*kér-itek*	*tör-itek*	*lát-t-átok*	*kér-t-étek*	*tör-t-étek*	*látni fog-játok*
Ç/3.	*lát-ják*	*kér-ik*	*tör-ik*	*lát-t-ák*	*kér-t-ék*	*tör-t-ék*	*látni fog-já-k*

XXIV. Tablo: *lát-* 'gör', *kér-* 'iste-', *tör-* 'kır-', *hoz-* 'getir-', *néz-* 'bak-', *főz-* 'pişir-' fiillerinin belirli nesneli fiil çekimi

Aşağıdaki tabloda *lát-* ‘gör’*, kér-* ‘iste-’*, tör-* ‘kır-’, *hoz-* ‘getir-’*, néz-* ‘bak-’, *főz-* ‘pişir-’ fiillerinin dilek-şart kipindeki belirli nesneli fiil çekimi görülüyor:

Sayı	**Şimdiki/geniş zaman Dilek/şart kipi**		**Geçmiş zaman Dilek/şart kipi**	
T/1.	*lát-ná-m*	*kér-né-m*	*lát-t-am volna*	*kér-t-em volna*
T/2.	*lát-ná-d*	*kér-né-d*	*lát-t-ad volna*	*kér-t-ed volna*
T/3.	*lát-ná-ø*	*kér-né-ø*	*lát-t-a volna*	*kér-t-e volna*
Ç/1.	*lát-ná-nk/vár-nók*	*kér-né-nk/kér-nők*	*lát-t-uk volna*	*kér-t-ük volna*
Ç/2.	*lát-ná-tok*	*kér-né-tek*	*lát-t-átok volna*	*kér-t-étek volna*
Ç/3.	*lát-ná-k*	*kér-né-k*	*lát-t-ák volna*	*kér-t-ék volna*

XXV. Tablo:lát- ‘gör’, kér- ‘iste-’, tör- ‘kır-’, hoz- ‘getir-’, néz- ‘bak-’, főz- ‘pişir-’ fiillerinin dilek-şart kipindeki belirli nesneli fiil çekimi

Aşağıdaki tabloda *vár-* ‘bekle-’*, kér-* ‘iste-’,emir kipindeki belirli nesneli fiil çekimi görülüyor:

Sayı	**Emir kipi**	
T/1.	*vár-j-am*	*kér-j-em*
T/2.	*vár-j-ad / vár-ø-d*	*kér-j-ed / kér-ø-d*
T/3.	*vár-j-a*	*kér-j-e*
Ç/1.	*vár-j-uk*	*kér-j-ük*
Ç/2.	*vár-j-átok*	*kér-j-étek*
Ç/3.	*vár-j-ák*	*kér-j-ék*

XXVI. Tablo: *vár-* ‘bekle-’*, kér-* ‘iste-’,emir kipindeki belirli nesneli fiil çekimi

Macarca fiillerin belirli nesne ve belirsiz nesne çekimine göre görünüşü:

Sayı ve kişi	Zamir	Fiil tabanı *kap*- 'kap-'	Nes-ne-siz	Fiilin aldığı nesnenin sayısı ve kişisi						Yükleme halindeki toplam çekim eki
				T/1.	Ç /1.	T/2	Ç /2.	T/3.	Ç /3.	
				Belirli				Belirsiz		
T/1.	*én* 'ben'	*kap*-lak *kap*-ok	- +	- -	- -	+ -	+ -	- +	- +	2 3
T/2.	*te* 'sen'	*kap*-sz	+	+	+	-	-	+	+	5
T/3.	*ő* 'o	*kap-ø*	+	+	+	+	+	+	+	7
Ç/1.	*mi* 'biz'	*kap*-unk	+	-	-	+	+	+	+	5
Ç/2.	*ti* 'siz'	*kap*-tok	+	+	+	-	-	+	+	5
Ç/3.	*ők* 'onlar'	*kap*-nak	+	+	+	+	+	+	+	7

XXVII. Tablo: Macarca fiillerin belirli nesne ve belirsiz nesne çekimine göre görünüşü

Görüldüğü gibi *–lak/-lek* morfemi yapısal olarak genel (belirtisiz nesneli) fiil çekimine uyar (Kugler, 2000: 110).

Tablonun yorumlanması: Bu tabloda sol tarafta gösterilen zamirler eylemi yapan özneleri, orta üst satırda bulunan sayılar ise söz konusu fiillere belirli ya da belirsiz nesnelik edebilen/edemeyen zamirleri gösterir. Buna göre örneğin birinci tekil kişi *én* 'ben' özne olduğunda *–lAk* morfemiyle gösterilen çekimi sadece 2. tekil ve çoğul kişilerin nesne olduğu durumda kullanılabilirken *–Ok* morfemi ile gösterilen çekim biçimi, ikinci tekil ve ikinci çoğul kişiler dışındaki bütün zamirlerin nesne olarak kullanıldığı durumlarda geçerli olan çekimdir: *Elkaplak/ Elkaptalak. 'S*eni/sizi yakalarım/yakaladım vb.' **Őt elkaplak. *Engem elkaplak*. Üçüncü tekil ve çoğul kişilerin özne olduğu durumda ise zamirler fiilin hem belirli nesne hem de belirsiz nesne olarak çekim alanına girebilmektedir: *Elkapunk titeket.* 'Sizi yakalayacağız. (belirsiz nesne) *Elkaptuk őket. '*Onları yakaladık'.

Bu tablodan da görülüyor ki Macarcada zamirler bir fiilin nesne olarak çekim alanına girdiklerinde sadece üçüncü tekil ve çoğul kişiler dilbilgisel olarak belirli nesne kabul edilebilir.

3.2.8.6.3.3. *-ik*'li Fiillerin Çekimi

Bildirme kipinde şimdiki/geniş zaman üçüncü tekil kişi çekimi *–ik* ile biten sözcükler Macarcada özel bir fiil sınıfı oluşturur ve çekimleri de farklıdır. Nesnesinin belirli olup olmamasına bakılmaksızın birinci kişilerde çekim belirli çekiminki gibidir. Burada çekim farklılığı yalnızca tekil kişilerle sınırlıdır.

	Bildirme kipi, şimdiki/geniş zaman		
	alszik 'uyu-'	*esik* 'düş-'	*rejtő* zik 'gizlen-'
T/1.	*alsz-om*	*es-em*	*rejtőz-öm*
T/2.	*alsz-ol*	*es-el*	*rejtőz-öl*
T/3.	*alsz-ik*	*es-ik*	*rejtőz-ik*

Say ı	**Dilek-şart kipi, şimdiki/geniş zaman**		
	alszik 'uyu-'	*esik* 'düş-'	*rejtő* zik 'gizlen-'
T/1.	*alud-ná-m*	*es-né-m*	*rejtőz-né-k*
T/2.	*alud-ná-l*	*es-né-l*	*rejtőz-né-l*
T/3.	*alud-né-k*	*es-né-k*	*rejtőz-né-k*

	Emir kipi		
	alszik 'uyu-'	*esik*	*rejtő* zik
T/1.	*alud-j-am*	*es-s-em*	*rejtőz-z-em*
T/2.	*alud-j-(ál)*	*es-s(él)*	*rejtőz-z-(él)*
T/3.	*alud-j-ék*	*es-s-ék*	*rejtőz-z-ék*

XXVIII. Tablo : ***-ik*'li** fiiller için bildirme ve tasarlama kiplerinin toplu çekimi

3.2.8.6.3.4. Birleşik (Sentetik/Morfolojik) Yapılı Fiil Çekimleri:

Bu kategoriye giren iki çekim bulunur. Bunlardan birincisi bildirme kipi gelecek zaman çekimi, diğeri de Türkçedeki "dilek/şart kipinin hikâyesi" olarak adlandırdığımız çekime karşılık gelen çekimdir. Bu çekim kalıbı, birincisinde bir bildirme kipi gösteren fiilden ve ikincisine dilek/şart kipindeki bir fiilden sonra gelen yardımcı fiile kişi eklerinin eklenmesi yoluyla oluşur:

a. Bildirme kipi, gelecek zaman

[fiil tabanı+*-ni*] + [*fog* + kişi eki$_{\text{(nesneli veya nesnesiz çekim)}}$]

Alud-ni fog-nak. 'Uyuyacaklar.'

Nem fogunk olvasni. 'Okumayacağız.'

b. Dilek/şart kipi, geçmiş zaman

[fiil tabanı+*-t/-tt* zaman imi + *-ø* kiplik imi + kişi eki$_{\text{(nesneli veya nesnesiz çekim)}}$] + *volna*

Tanul-t-ø-am volna. '[Ders] çalışabilirdim./Çalışsaydım.'

Nem vettem volna azt az inget, ha tudtam volna, hogyenyire rossz.

'Gömleğin bu kadar kötü olduğunu bilseydim onu almazdım.'

3.2.8.6.3.5. Özel Çekimler ve Eksik Paradigmalı Fiil Çekimleri[32]

Bu başlık altında ele alınan fiil çekimleri, diğer düzenli fiil çekimlerine göre farklılıklar, daha doğrusu öğe eksiklikleri içeren çekimlerdir. Bu sınıfa dâhil

[32] Bu aşamada sadece kavramın özetleyici ve temsili olabilmesi için yalnızca dört tip eksik paradigmalı çekime yer veriyorum. Dışarıda kalanların sayısı çok olmakla birlikte onların kullanımı ya görece daha sınırlı kalmaktadır ya da sık kullanılanlar olursa onlardan başka konuların parçası olduklarında ayrıca söz edilecektir.

çekimlerde karşımıza genellikle yardımcı fiiller çıkmakta. Bunların bazılarına benzeyen yapıların Türkçede de bulunduğunu birazdan göreceğiz. Şimdi bu fiil çekimlerine bir göz atalım.

3.2.8.5.3.6.1. *Van/volt/lett/lesz* 'var/vardı/oldu/olacak' Koşacı ve Kopula Paradigmaları

Türkçede fiil olarak çekimlenmeye ancak ek fiil çekimiyle yüklem olan "var, yok" kelimeleriyle "ol-" yardımcı fiilinin yüklem olarak kullanıldığı durumlara karşılık gelir. Üç zamanda da çekimi bulunur. Bu çekimler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi gerçekleşir.

Kip	**Bildirme kipi**			**Dilek-şart kipi**		**Gelecek zamaan**	**Emir kipi**
Zaman	**şimdiki/geniş zaman**		**geçmiş zaman**	**ş./g. zaman**	**geçmiş zaman**		
T/1.	*vagy-ok*		*vol-t-am* *le-tt-em*	*vol-né-k* *le-nné-k*	*le-tt-em volna*	*lesz-ek*	*le-gy-ek*
T/2.	*vagy-ø*		*vol-t-ál* *le-tt-él*	*vol-nál* *le-nné-l*	*le-tt-él volna*	*lesz-el*	*le-gy-él* *lé-gy-ø*
T/3.	*van-ø*	*kopula:ø*	*vol-t* *le-tt*	*vol-na* *le-nne*	*le-tt volna*	*lesz*	*legy-en*
Ç/1.	*vagy-unk*		*vol-t-unk* *le-tt-ünk*	*vol-ná-nk* *le-nné-nk*	*le-tt-ünk volna*	*leszünk*	*le-gy-ünk*
Ç/2.	*vagy-tok*		*vol-t-atok* *le-tt-tetek*	*vol-ná-tok* *le-nné-tek*	*le-tt-etek volna*	*lesztek*	*le-gy-etek*
Ç/3.	*van-nak*	*kopula:ø*	*vol-t-ak* *le-tt-ek*	*vol-ná-nak* *le-nné-nek*	*le-tt-ük volna*	*lesznek*	*le-gy-enek*

XXIX. Tablo: *Van/volt/lett/lesz* 'var/vardı/oldu/olacak' koşacı ve kopula paradigmaları

van/volt/lett/lesz 'var' fiilinin olumsuz çekimi diğer fiillerin çekiminden farksızdır. Olumsuzluk anlamı fiil önüne getirilen *nem* olumsuzluk edatıyla sağlanır:

> *Nem vagyok orvos.* 'Doktor değilim.' *Az előadás után nem volt fogadás.* 'Gösteriden sonra resepsiyon yoktu.' *Matematikám nem lett ötös.* 'Matematiğim beş olmadı.' *Idén nem lesz nyaralásunk.* 'Bu yıl yaz tatilimiz olmayacak.'

Daha önce fiillerde de değindiğimiz gibi olumsuzluk anlamı sadece fiilde değil başka bir öğenin üzerinde de bulunabilir. Bu durumda yapılması gereken, *nem* olumsuzluk edatını vurgulu öğenin önünde kullanmaktır:

> *Nem te voltál az, aki elveszítette a telefonját.* 'Telefonunu kaybeden sen değildin.' *Isztambulban nem hó, hanem vihar lesz.* 'İstanbul'da kar değil, fırtına olacak.' *Nem minden nap van, csak ma volt.* 'Bu her gün yok, sadece bugün var.'

Van 'var' geniş zaman kullanımının bulunmama anlamını içeren olumsuz kullanımı için Türkçede olduğu gibi Macarcada da ayrı bir kelime bulunur: *nincs/nincsen, sincs/sincsen, nincsenek, sincsenek* 'yok, dE/bile yok, yok(lar), {-lEr} dE/bile yok(lar)'. Bu kullanım yalnızca üçüncü tekil ve çoğul anlamlı özneler için kullanılır:

> *Itthon nincsen kávé.* 'Evde kahve yok.' *Nincs nálad egy kis aprópénz?* 'Yanında biraz bozuk para yok mu?' *A ketrecben nincsenek tigrisek.* 'Kafeste kaplanlar yok*lar.' *Kajára sincs pénzem.* 'Yemek için de/bile param yok.' *A szomszédok sincsenek a kertben.* 'Bahçede komşular da/bile yok(lar).' *Van* fiilinin eksik paradigmalı eksik paradigmalı sayılmasının nedeni, yokluk bildirdiği durumların yalnızca üçüncü tekil kişi geniş/şimdiki zaman, bildirme kipinde bulunup diğer kişiler için çekiminin bulunmamasıdır.

3.2.8.6.3.5.2. *Kell/kellett* 'gerekiyor/gerekti; lazım/lazımdı'[33] Çekimi

Bu çekim Türkçe için hiç de yabancı olmayan bir kullanım biçimine dayanır. Fiil çekimlerinde geleneksel fiil-kiplik-zaman-kişi çekimine uymadığı için özel çekim kabul edilir. Bu yapıda dilbilgisel özne ile mantıksal özne aynı değildir. Çekim yöntemi şöyledir:

[33] Bunun yanında dolaylı yollardan anlatma imkânı olsa da "yapmak zorunda olmak/kalmak, mecburiyet" anlamları da bu kalıpla ifade edilir.

Gerçek özne$_{+ilgieki}$ + fiil tabanı$_{+mastar\ eki+iyelik\ eki}$ *kell* yardımcı fiilili

A gyerekek$_{nek}$ tizenegykor már alud$_{niuk}$ kell. ‘Çocuklar$_{ın}$ saat on birde artık uyuma$_{ları}$ gerekir.’

Nem kell megijedne$_{d}$, én vagyok. ‘Korkma$_{n}$a gerek yok/korkma$_{n}$ gerekmez, benim.’

Tegnap este éjfélig kellett dolgoz$_{nunk}$. ‘Dün gece yarısına kadar çalış$_{mamız}$ gerekti/gerekiyordu.’

Igekötő[34]’lü bir fiilin yüklem olduğu olumlu cümlelerde *kell* yardımcı fiili asıl fiille *igekötő* arasına girer. Bu durum, fiil önekinin vurgulu olması gerektiği anlamına gelir.

Holnapra be kell fejezne$_{m}$ a házifeladatot. ‘Ödevi yarına bitirme$_{m}$ gerekiyor.’

Fel kellett volna hívni$_{a}$ a nagymamáját. ‘Büyükannesini arama$_{sı}$ gerekirdi’

Cümlenin olumsuz olması durumunda ise fiil öneki ayrılmaz, çünkü vurgu hiyerarşisinde olumsuzluk daha üstündür (Rounds ve Sólyom, 2002: 35).

Nem kellett kinyitn$_{om}$ az ablakot. ‘Pencereyi açmam gerekmedi/gerekmiyordu.’

Kell/kellett/kellett volna gereklilik yapısının çekim tablosu[35] şöyledir:

---

[34] Bkz. *Igekötő.*

[35] Burada listelenen çekimlerin yanında gerekliliğin alternatif bir çekimi daha bulunur. Bu çekim genellikle fiil önekli fiillerin çekiminde görülse de onlarla sınırlı değildir. Bu ikinci çekim kalıbında önce varsa ilgi eki almış zamir ve yine varsa *igekötő*, sonra *kell* yardımcı fiilinin uygun kip ve zamana göre çekimlenmiş hali, en son olarak da emir kipine göre çekimlenmiş asıl fiil kullanılır: *Meg kell, (hogy) mondjam, hogy…* ‘Şunu söylemeliyim ki…’ *Ki kellett fizessem a számlát* ‘Hesabı ödemek zorunda kaldım.’ *Nem kell, hogy egész este itt maradjatok*. ‘Bütün gece burada kalmanıza gerek yok.” Vb.

Bunun yanında bazı durumlarda ana fiilin sonuna gelen iyelik ekinden vazgeçildiği de olur. Bu durumda gerçek özne belirsizleşir, anlam genelleşir: *Ezt be kell fejezni.* ‘Bunu bitirmek lazım/bitirmeli.’’ *El kell fogadni.* ‘Kabul etmeli/etmek lazım.’ Görüldüğü gibi bu son kullanım şekli de Türkçede karşılığını tam olarak aynı şekilde bulmakta.

Kişi	**Zamir + ilgi eki**	**Ş/G zaman**	**Ş/G zaman, D/Şart**	**Geçmiş zaman, D/Şart**	**Geçmiş zaman, D/Şart**	**Fiil+mastar eki +iyelik eki**
T/1.	*nekem* 'benim'	*kell*	*kellene*	*kellett*	*kellett volna*	*aludnom* 'uyumam'
T/2.	*neked* 'senin'					*aludnod* 'uyuman'
T/3.	*neki* 'onun'					*aludnia* 'uyuması'
Ç/1.	*neünk* 'bizim'					*aludnunk* 'uyumamız'
Ç/2.	*nektek* 'sizin'					*aludnotok* 'uyumanız'
Ç/3.	*nekik* 'onların'					*aludnunk* 'uyumaları'

XXX. Tablo: *Kell/kellett/kellett volna* gereklilik yapısının çekimleri

Türkçede gerekliliği ifade eden birden çok yapı bulunuyor. Bunların öğretimi sırasında Macarcadaki yapıyla hemen hemen aynı olanla başlamak öğrenicinin işini kuşkusuz kolaylaştıracaktır. Ne var ki tecrübelerim gösteriyor ki, gereklilik üzerindeki kiplik ve zaman kavramlarının çeşitliliğini kavratmak kendisini öğretmekten daha fazla çaba gerektiriyor, çünkü Macarcada *kell/kellett* yapısının sadece iki zamanı (basit şimdiki/geniş zaman ve basit geçmiş zaman) ve bir kipi (dilek/şart kipi, *kellene, kellett volna* 'gerekir/gerekse, gerekirdi/gerekseydi) var. Bu durumda "gerekir, gerekiyor, gerekecek, gerekti, gerekiyordu, gerekmezdi, gerekmezmiş…" gibi sayısı hiç de azımsanamayacak miktardaki çekim için sadece buradaki çekim sırasında geçerli olmayan, genel geçer bir çerçeve çizilerek öğretim yönteminin buna uygun olarak belirlenmesi gerekiyor. Bir Macar için "gerekir, gerekiyor, gerekecek" *kell; "*gerekti, gerekmiş, gerekiyordu, gerekiyormuş" *kellett;* 'gerekseydi, gerekseymiş, gerekirdi, gerekirmiş, gerekecekti, gerekecekmiş" *kellett volna* ile karşılanır. Oysa Türkçede sıralanan çekimlerin hepsinin farklı kullanım alanları ve anlamları var ve bunların kavratılmasında her bir kipin ve zamanın kullanımla kazandığı anlam çerçevelerinin iyi belirlenerek metin ve alıştırma seçimlerinin ayışma noktalarını belirgin biçimde gösterecek biçimde seçilmesi büyük önem taşıyor. Bununla ilgili öğretim önerileri için bölüm sonuna bakınız.

3.2.8.5.3.5.3. *szokott*{-(A)r}, {-(A)rdI}/{-(I)r}, {-(I)rdI}**Yardımcı Fiilinin Çekimi**

Bu yardımcı fiillin çekimi de, geçmiş zamanlı, bildirme kipli ve dilek/şart kipli çekimi bulunmasına karşın geniş/şimdiki zamanlı çeşidi olmadığı için eksik paradigmalı çekim olarak kabul edilir. *Szokott* genel çekimli geçmiş zamanlı fiiline kişi eklerinin getirilip asıl fiil tabanına mastar ekinin getirilmesiyle kullanılır.

Gyerekek sokat szoktak esni. 'Çocuklar çok düşerdi. / Çocuklar çok düşer. / Çocuk dediğin düşer.'

Nem szoktál sportolni? 'Spor yapmıyor muydun? / Spor yapmaz mısın/yapmıyor musun?'

Anlam bakımından geçmişte yapma alışkanlığı olup da bırakılan bir eylem (*szoktam cigizni* 'sigara içerdim') ya da günümüzde bir alışkanlık olarak tekrarlanan eylem (*szoktam cigizni* 'sigara içerim/içiyorum') anlatılır. Hangisinin geçmişe, hangisinin şimdiki zamana işaret ettiği, bağlamdan anlaşılır. Eskiden geçmişte alışkanlık halinde bulunup da sonradan bırakılan eyleyişler için kullanılan bir dilbilgisi kalıbı bulunmasına karşın (*szoktam vala cigizni* 'sigara içerdim') bugün artık kullanımdan düşmüştür.

szokott {-(A)r}, {-(A)rdI}/{-(I)r}, {-(I)rdI} **yardımcı fiilinin genel (nesnesiz) çekim tablosu şöyle oluşur:**

Kişi	**Zamir**	**Şimdiki/Geçmiş zaman**	**Şimdiki/Geçmiş zaman, Dilek/Şart**	
T/1.	*én* 'ben'	*szoktam aludni* 'uyur(d)um'	*szoktam volna aludni*	'uyusaydım' 'uyurdum'
T/2.	*te* 'sen'	*szoktál aludni* 'uyurdun' 'uyursun'	*szoktál volna aludni*	'uyusaydın' 'uyurdun'
T/3.	*ő* 'on'	*szokott aludni* 'uyur(du)'	*szokott volna aludni*	'uyusaydı' 'uyurdu'
Ç/1.	*mi* 'biz'	*szoktunk aludni* 'uyurduk'	*szoktunk volna aludni*	'uyusaydık'

		‘uyuruz’		‘uyurduk’
Ç/2.	*ti* ‘siz’	*szoktatok aludni* ‘‘uyurdunuz’ ‘uyursunuz’	*szoktatok volna aludni*	‘uyusaydınız’ ‘uyurdunuz’
Ç/3.	*ők* ‘onlar’	*szoktak aludni* ‘uyurlar(dı)’	*szoktak volna aludni*	‘uyusaydılar’ ‘uyurdular’

XXXI. Tablo: *szokott* yardımcı fiilinin nesnesiz (genel) çekimi

szokott ‘-(A)r, -(A)rdI’ / ‘-(I)r, -(I)rdI’ ***yardımcı fiilinin nesneli çekim tablosu ise şöyle oluşur:***

Kişi	**Zamir**	**Şimdiki/Geçmiş zaman**	**Şimdiki/Geçmiş zaman, Dilek/Şart**	
T/1.	*én* ‘ben’	*szoktam kérni* ‘isterim’ ‘isterdim’	*szoktam volna kérni*	‘isteseydim’ ‘isterdim’
T/2.	*te* ‘sen’	*szoktad kérni* ‘isterdin’ ‘istersin’	*szoktad volna kérni*	‘isteseydin’ ‘isterdin’
T/3.	*ő* ‘on’	*szokta kérni* ‘ister’ ‘isterdi’	*szokta volna kérni*	‘isteseydi’ ‘isterdi’
Ç/1.	*mi* ‘biz’	*szoktuk kérni* ‘isterdik’ ‘isteriz’	*szoktuk volna kérni*	‘isteseydik’ ‘isterdik’
Ç/2.	*ti* ‘siz’	*szoktátok kérni* ‘isterdik’ ‘istersiniz’	*szoktátok volna kérni*	‘isteseydiniz’ ‘isterdiniz’
Ç/3.	*ők* ‘onlar’	*szokták kérni* ‘isterler’ ‘isterler’	*szokták volna kérni*	‘isteseydiler’ ‘isterdiler’

XXXI. Tablo: *szokott* yardımcı fiilinin belirli nesneli çekimi

3.2.8.6.3.5.4. *tetszik/tetszett* Yardımcı Fiilinin Çekimi

Bu yardımcı fiille kurulan cümleler Macarcanın özgün ve ender kullanılan dilbilgisi özelliklerinden birini temsil eder. Macar dilinde saygı ifade eden çok sayıda söz yanında dilbilgisi kalıpları da bulunur. Bunlar içinde en seçkini, ileri düzeyde bir nezaket anlamı taşıyanı ise *tetszik* yardımcı fiilliyle oluşturulan cümlelerdir. *Ön* ‘siz’, *maga* ‘siz’ *önök* ‘sizler’, *maguk* ‘sizler’, *kedves kisasszony* ‘sevgili küçük hanım’,

hölgy ‘hanımefendi’, *tanár úr* ‘öğretmen bey’ *vb.* saygı ifade eden sözlere *–nak* dativus/genitivus (ilgi/yönelme) ekinin getirilmesi ve fiil tabanının mastar ekli kullanımı, kalıbı oluşturur. Ancak yukarıda sözü edilen sözcüklerin cümle içinde kullanılması halinde yönelme/ilgi ekinin kullanılması dilbilgisel açıdan doğru olmaz. Yönelme eki sadece *tetszik* ‘hoşuna gitmek’ fiilinin zorunlu istemi olduğu zaman kullanışlıdır. Belirli nesneli çekimi bulunmadığından ve geniş/şimdiki zaman ve geçmiş zaman olarak iki zamanı bulunup ancak sadece üçüncü tekil ve çoğul biçimleri olduğundan eksik paradigmalı çekim olarak değerlendirilir (Kugler, 2000: 120).

Mit tetszik kérni az úr? ‘Beyefendi ne arzu eder [acaba]?’

Maga mit tetszett kérdezni/parancsolni? ‘Siz ne sormuştunuz/buyurmuştunuz?’

Önök azt tetszenek javasolni, hogy megállítsam a vetítőt? ‘Sizler projektörü kapatmamı mı öneriyorsunuz?’

Az asszony gratulálni tetszik önöknek. ‘Hanımefendi sizleri tebrik etmekteler.’

3.2.8.6.4. Türkçedeki Fiil Çekimlerinin Öğretimi

Türkçede fiillerin çekimi çekime giren öğelerin sayıca çokluğu ve anlam yönünden gösterdikleri çeşitliliğin büyüklüğü nedeniyle Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde öğretenler için de öğrenenler için de en çetin konuların başında gelmekte. Örneğin anadili İngilizce olan bir öğrenici için Türkçedeki basit ve birleşik fiil çekimlerinin büyük çoğunluğuna anadilinde karşılık bulmak mümkünken öğrenici için zor olan, yapıların birbirine benzerlik göstermesinden kaynaklı kafa karışıklığını çözebilmek, özellikle birleşik çekimlerdeki ek sıralamasını doğru yapabilmektir. Söz konusu öğrenicinin anadili Macarcaysa eğer, öğrenme güçlüğü iki katına çıkmakta, çünkü sadece Türkçedeki basit çekimlere bile karşılık bulmak

büyük güçlük çeken öğrenci birleşik çekimlerin ne anlama gelebileceğini hep yaratıcı bilişsel yöntemlerle öğrenmek ve ayrımlarını kendi dilinde betimleyici tariflerle aklında tutmak durumunda kalır. Fiil çekimleri daima yüzeyde ya da derinde bir zaman anlamı ve bu anlamların yanında fiilin görünüşünü etkileyen –çoğu kez aynı anda birden çok da olabilen - kiplik anlamları içerir. Öğrencinin her bir çekimdeki zaman ve kiplik anlamlarını tanımaması halinde sözcükler olmadan cümle kurmaya çalışması gibi bir durum ortaya çıkabilir, çünkü her kiplik anlamı kendi dilinde ya bir sözcüğe, ya bir öbeğe ya da başka bir dilbilgisi yapısına karşılık gelmektedir. Bu karşılıkların bir an önce buldurulması mekanik çekim kalıplarının ezberlenmesinden daha önemlidir. Bu kalıpların ezberlenmesi olmazsa olmaz bir koşul olduğu için bunların öğretilmesinde öğrenici düzeyleri, yeterlilikleri ve diğer etmenler göz önüne alınarak yöntemler geliştirilmelidir. Bu konuda her öğrenici için doğru ve aynı düzeyde etkili olduğu iddia edilebilecek bir yöntem bulunmuyor, kişisel farklılıkların tanınması halinde öğrenicilere kişiye özel izlenceler de önerilebilir. Bu boyut, çalışmamın konusunun dışında kaldığı için tekrar fiil çekimlerine dönmek istiyorum.

Fiil çekimlerinin öğretilmesi konusunda taradığım çok sayıda çalışma, öğretim sıralamasının etkili öğrenmenin gerçekleşebilmesi için önemli olduğu önermesi üstünde uzlaşmış görünüyor. Üstünde uzlaşılmayan ise bu sıralamanın hangi ölçütlere göre, nasıl oluşturulacağıdır. Öncelikle konu üstüne yapılan çalışmaları enine boyuna inceleyip alan yazınındaki genel eğilimleri ve çözüm önerilerini derleyen Hasan Fehmi Erol'un (2008) çalışmasında edindiği bulguları incelemek ve değerlendirmek istiyorum.

Yüksel lisans bitirme tezi olarak bildirme ve tasarlama kiplerinin öğretimini ele alan Erol, kiplerin tarihi gelişim süreçleri ve kullanım özellikleriyle ilgili oldukça kapsamlı bilgiler verdikten sonra bunların öğretilmesinde küçük-büyük ayrışmalarla geleneksel sıralamayı salık veriyor.

Erol, bilinen geçmiş zamanın ses değişikliklerinin öğrencinin algısını güçleştireceğini belirterek ilk öğretilecek zamanlar arasına koyulmaması gerektiğini savunuyor (Erol 2008: 131). Sonra da *öğrenilebilirlik, kolaylık ve kullanım alanları* dikkate alınarak sıralamanın şimdiki zaman, gelecek zaman şeklinde "teoride" kolay olan zamanlarla başlatılması gerektiğini belirtiyor. Bu sıralamanın tek istisnası olarak

da Türkçe ile tek ortak çekimi belirli geçmiş zaman olan Kırgızcayı anadili olarak konuşanlara ilk olarak belirli geçmiş zamanın öğretilmesinin doğru olacağını belirtiyor. Bunun yanında Avrupa Dil Gelişim Dosyası ölçütlerini dikkate alan bir ihtiyaç analizinin önemine de vurgu yaparak hazırlanacak müfredatların birbirine yaklaştırılmasının önemine dikkat çekiyor.

Ne var ki araştırmasında anket çalışmalarına da yer veren Erol, basit çekimler içerisinde yabancı öğrenciler tarafından %57 ile en fazla kullanılanın şimdiki zaman olduğunu belirtirken (138) –sanırım – değerlendirmeye aldığı kitapların –biri dışında – tümünün ilk zaman olarak şimdiki zaman kipini öğrettiğini ve öğrencilerin tercihlerinde bunun kayda değer bir yönlendiriciliği olduğunu göz önünde bulundurmamış.

Özellikle şart kiplerinin kullanımlarını açıkladığı bölümler ise Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusunda kullandığı kaynakların onu iyi yönlendirmediğini ya da bu konunun öğretimde karşılaşılan güçlükleri yeterince tanımadığını düşündürüyor. Zira öğretimde seçtiği yol, –çalışmasının başka bölümlerinde yabancılara Türkçe öğretirken Türklere öğretirken kullanılan yöntemlerin kullanılmasının doğru olmadığını kendisinin de söylemesine karşın - Türkler için hazırlanmış olan betimleyici dilbilgisi kitaplarındaki şart kullanımlarının tekrarlanmasından öte geçmiyor. Hâlbuki yabancılara herhangi bir dilbilgisi konusunu öğretirken öğrencinin anadilinde ve daha sonra öğrendiği dillerde bulunan anlam özelliklerinin bir şekilde karşılanması öğrenici için elzem bir gereksinimdir. Öğrenici bu bilgileri yerine oturtup bağımsız olarak o özellikleri kullanabilecek kadar güvenini geliştirdikten sonra Türkçeye özgü, başka dillerde tam karşılığı bulunmayan yapıların öğretilmesine geçilmelidir.

İstek ve emir kiplerinde kişi eklerinin ne olması gerektiğiyle ilgili konu Türk dili araştırmalarına emek verenlerin epeydir kafa yorduğu ve üzerinde tam bir uzlaşmaya varamadığı bir konudur. Erol da bu ikisini ayrı ayrı ve daha Türkçe öğrenmenin ilk aşamalarında öğretmeyi teklif ederek bu alandaki karmaşayı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusuna da taşımış (80-85). Bu konuya ilgili kiplerin öğretimi konusunda yeniden değineceğim.

Erol'un yaptığı değerlendirmeler sonucu olarak ortaya koyduğu bildirme ve tasarlama kiplerinde öğretim sıralaması önerisi ise şu şekilde biçimleniyor:

- Şimdiki Zaman
- Görülen Geçmiş Zaman
- Emir Kipi
- Gelecek Zaman
- İstek Kipi
- Öğrenilen Geçmiş Zaman
- Geniş Zaman
- Gereklilik Kipi
- Şart Kipi (Erol 2008: 144).

Bu kapsamlı çalışmanın sonunda ortaya koyduğu izlence önerisi konusunda birkaç değerlendirme yapılmasında yarar var.

1. Zaman ve kiplik kavramının içeriği yukarıdaki listedekilerle sınırlı değildir. Birleşik fiil çekimlerinin öğretiminin basit çekimlerin bitirilmesinden sonra gerçekleştirilmesi gerektiğini varsaymak olanaksızdır. Bu eksiklik, kanımca, araştırmacının ele aldığı konunun sınırlılığından kaynaklanıyor olmalı. Basit ve birleşik fiil çekimlerinin hangi sırayla verileceğine dair benim önerilerim bu bölümün sonunda bulunabilir.
2. Fiil çekimlerinin öğretim sıralaması sadece fiil çekimleri göz önüne alınarak belirlenemez, çünkü fiillerle birlikte birçok yeni dilbilgisi özelliğinin de kazandırılması gerekir ve o konular bazı fiil çekimlerini kolaylaştırırken bazılarında güçlüklere yol açabilmektedir. Örneğin iyelik eklerinin iyelik tipi kişi eklerinin öğretilmesinde, zamirlerle ilgili bilgilerin de zamir kökenli kişi eklerinin öğretilmesinde kolaylık sağlayacağı varsayılabilir.
3. Emir ve istek kiplerinin A1-A2 ve B1-B2 düzeylerinde bütünlüklü olarak tek bir çatı altında sunulması ve adının "emir ve iste kipi" olarak verilmesi, konuyla ilgili

artık güncel olmayan kullanımlarınsa yüksek düzeylerde verilmesi daha uygun olacaktır.

4. Gereklilik kipi Türkçede belki de en az kullanılan gereklilik yapılarından biridir. Bu nedenle ihtiyaç önceliği bakımından dilek/şart çekimlerinin öğretilmesi daha isabetli olacaktır. Bir kişinin ihtiyaçlarını ifade etmesi en öncelikli ihtiyaçlarından biri olduğu için benim önerdiğim izlencede ilk öğretilecek konulardan biri biçim yönünden Macarcada ve Türkçede tıpatıp aynı olması nedeniyle "{-(n)I^4n} …..{-mE^2sI^2}lazım/gerek" yapısı ilk konulardan biri olarak seçilmiştir.

5. Bilinen ve öğrenilen geçmiş zaman adlandırmaları hem ikisi arasındaki karşıtlığı vermekten hem de kavramsal içeriği yansıtmaktan uzak olduğu için "belirli" ve "belirsiz" geçmiş zaman olarak adlandırılması ve öyle tanıtılması daha etkili olacaktır.

Her şeyden önce bu araştırmanın sahibi bu izlenceye alanda yapılmış çalışmaların sentezlenmesinden ve anketlerine cevap veren öğrencilerin cevaplarından yola çıkarak ulaştığını göz önünde bulundurmakta yarar var. Her biri yorucu çalışmalara ve birikime dayanan öncül çalışmaların birçoğu ise kendilerinden önce yapılmış çalışmalarda sunulan önerilerin geçerli olduğunu varsayabiliyorr. Ancak henüz farklı sahalardan gelen verilerin yetersiz oluşu ya da eldeki verilerin karşılaştırmalı analizlerinin yeterince yapılamamış olması öğrenicilerin –özellikle anadillerinden ve öğrendikleri diğer dillerden kaynaklanan - farklı öğrenme özelliklerine bağlı öğretim izlencelerinin henüz oluşturulamamasından ötürü kaynaklarımızın birbirlerini yineleme eğiliminde olduğu göze çarpıyor. Diğer taraftan Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin akademik altyapısı daha tam olarak oturtulamamış durumda ve henüz Türkiye üniversitelerinde lisans düzeyinde bir bölüm olarak da bulunmuyor. Dolayısıyla bütün akademik kariyerini bu alan üzerinde yapabilmiş, doçent ve profesör düzeyinde akademisyenimiz de bulunmadığından çalışmalar henüz emekleme aşamasındadır. Yine de bu konuda yapılan her çalışmanın ürünlerimizi daha da olgunlaştıracağına ve çıktılarımızın daima değişikliklere muhtaç olacağına kuşku yok. Eşgüdümlü çalışmanın kaynakların etkin kullanılmasını sağlayarak büyük bir savurganlığın önüne

geçeceğini ve bugüne kadar niceliği arttırmaya matuf çabaların niteliği daha da arttırmaya yönelerek Türkçe öğretiminde standartların yükseleceğini belirterek fiil çekimleriyle ilgili sözlerime devam ediyorum.

3.2.8.6.4.1. Fiil Çekimlerinin Öğretimi İçin İlgili İzlence Önerisi

Yukarıda da değindiğim gibi öğrenicilerin geçmiş dil öğrenim deneyimleri, anadillerinin etkisi, kullanım önceliği ve sıklığı, basitten karmaşığa gidiş ilkesi gibi etmenler fiil çekimlerinde hangi sırayı izlememizin daha doğru olacağına ilişkin bizi yönlendirmektedir. Bu bölümde yalnızca fiil çekimlerinin A1-A2 ve B1-B2 düzeyleri gözetilerek izlenebilecek öğretim sıralamasını vereceğim. Ancak bu sıralamanın tam anlaşılabilmesi ve etkin olarak uygulanabilmesi için çalışmanın sonunda vereceğim bütünleşik dilbilgisi öğretim izlencesinin de gözden geçirilmesinde yarar var. Bu sıralamanın anadili Macarca olan öğrencilere Türkçe öğretirken kullanılmak üzere hazırlandığı da gözden kaçırılmamalıdır.

A. Belirli Geçmiş Zaman {-D^2I^4}
B. Emir-İstek Kipi (2. tekil kişi ve 2. çoğul kişi için)
C. Şimdiki Zaman {–I^4yor}

   Geçmişte kalan belirli sürerlik/alışkanlık/tekrar (Şimdiki zamanın hikâyesi) {–I^4yordu}
D. Emir–İstek Kipi (Bütün kişiler için)
E. Gelecek Zaman {–(y)$E^2cE^2K^2$}
F. Belirsiz Geçmiş Zaman{– mI^4ş}

   Önceki geçmiş zaman (Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi) {– mI^4ştI^4}

G. Dilek kipi {–sE^2} “keşke”

H. Dilek kipi belirli geçmiş zaman{–sE2yD2I4} “keşke”

İ. Geniş Zaman {–r},{–I^4 r},{–A^{2}r}; {–mA^2}, {–mA^{2}z}

Bilinen sonlanmış alışkanlık (Geniş zamanın hikâyesi) {–rdI^4/–I^{4}r dI$^{4/}$ -A^{2}r dI^4};{–mA^{2}zdI^2}

Duyulan sonlanmış alışkanlık veya olasılık (Geniş zamanın rivayeti){–rmI^{4}ş/–I^{4}r mI^{4}ş/ -A^{2}rmI^{4}ş};{–mA^{2}zmI^{2}ş}

Geçmişte gerçekleşmemede kesinlik (Gelecek zamanın hikâyesi) {–(y)E^{2}cE^{2}ktI^2}

Geçmişte gerçekleşmemede duyulan kesinlik (Gelecek zamanın rivayeti) {–(y)E^{2}cE^{2}kmI^{2}ş}

Geçmişte belirsiz/duyulan sürerlik/alışkanlık/tekrar (Şimdiki zamanın rivayeti) {–(I^4)yormuş}

J. Ek fiilin geniş zaman kullanımları {-D^{2}I^{4}r}
Şimdiki zaman {-mE^{2}ktE^2}

K. Dilek kipi belirsiz geçmiş zaman{–sE^{2}ymI^{4}ş} “keşke”

L. Şart Çekimleri

1. Tip şart cümleleri (olası sonuç için)
2. Tip şart cümleleri (gerçekleşmesi beklenmeyen durumlar için)
3. Tip şart cümlesi (geçmişte kalmış durumlar için)

M. Gereklilik Kipi {-mE^{2}lI^4}

Gerçekleşmemiş belirli zorunluluk (Gereklilik kipinin hikâyesi) {-mE^{2}lI^{4}ydI^4}

Gerçekleşmemiş belirsiz zorunluluk (Gereklilik kipinin rivayeti) {-mE^{2}lI^{4}ymI^{4}ş}

Bu izlence önerisinin biraz açıklanmaya ihtiyacı var.

1. Öncelikle neden ilk sıraya belirli geçmiş zamanı koyduğumla başlayayım. Bunun için en az dört pratik gerekçe var:

   a. Öteki zamanlarla karşılaştırdığımızda öğrencinin özellikle sınıf ve diğer ders ortamlarında anlatacağı, dolayısıyla dili kullanabileceği daha çok alanın bulunması. Zira başından geçen her şey hatta öğrenicinin o ana kadarki bütün hayatı geçmişle ilgilidir ve kişi –büyük olasılıkla- en çok kendisi hakkında konuşabilir ve kendi yaşadığı, tanık olduğu şeyleri ifade etmek için –sadece öğrenme aşamasında değil- dilin her düzeyinde bilinen geçmiş zamanı kullanacaktır. Bu bakımda kullanımının şimdiki zaman başta olmak üzere bütün diğer zamanlardan daha yoğun olması güçlü bir olasılıktır.
   b. Bilinen geçmiş zaman kipinde kullanılan kişi eklerinin, daha önce öğretilmesi gereken ve Türkçe öğretimi için en önemli biçim birimi olan iyelik eklerine dayanması, dolayısıyla eklerin artık tanınıyor olması.
   c. Öteki zaman eklerinin aksine kiplik ve zaman kayması olanağının en sınırlı olduğu çekim olması ve dolayısıyla içeriğinin kolay öğrenilebilir olması.
   d. Soru cümlelerinin kurulmasının kolaylığı. Şart dışında kalan diğer çekimlerde kişi eklerinin soru edatından sonra gelmesi ve bitişirken kaynaştırma sesine ihtiyaç duyulması diğer kipler için zorluktur.

2. Birleşik zaman çekimlerinin adlarının –betimleyici dilbilgisi kitaplarımızın terminolojisinden bağımsız olmak pahasına – öğrenicinin kolayca yorumlayabileceği bir anlam içeriğine sahip olmasının geniş çerçevenin yerine oturabilmesi için yararlı olacağını düşünüyorum. Çünkü öğretim süreçlerinde öğrencilerin dilbilgisi yapıların adlarını anlamlandıramamaktan ve içerikle özdeşleştirememekten kaynaklanan sıkıntılarını sık sık dile getirdiklerine tanık oldum. Örneğin "anlamıştım" birleşik çekimli fiilinin "duyulan geçmiş zamanın hikâyesi" olarak adlandırılması halinde kimin, kimden, neyi duyduğunu ve hikayenin ne olduğunu öğreniciye açıklamak hiç de kolay olmayacaktır.

3. Birleşik zamanların sıralanmasında kullanım sıklığı ve ihtiyaç önceliğini dikkate aldım. Hitit öğretim serilerinin 2007 öncesindeki baskılarında birleşik zamanların sanki dilin çok az kullanılan öğeleriymiş gibi orta düzey kitaplarına

kadar hiç ele alınmadığını, daha sonraki baskılarda ise bu yanlışın terk edildiğini görüyoruz. Kaldı ki zaten basit çekim birimlerinin kullanım biçimleri ve anlam yükleri bir kez öğrenildikten sonra birleşik zamanların öğrenilmesi çoğunlukla önceki bilgilerin birleştirilip yeniden kurgulanmasından öte bir şey değildir. Öğretim süreçlerimizin bütününde sürekli olarak yeni bilgileri eskilerinin üzerine inşa etme zorunluluğu var, aksi halde ileriki adımlarda, özellikle şart cümlelerini ve diğer birleşik cümle yapılarını kavratmakta büyük güçlüklerle karşı karşıya kalırız.

4. Şart cümlelerini şart kipi çekimi olarak sınırlandıramayız, çünkü sadece şart kipi ekinin kullanıldığı basit çekim, şart cümleleri içerisinde oldukça sınırlı bir kullanım alanına sahip olup birleşik fiil çekimleri biçiminde karşımıza çıkan diğer yapıların bir bütünlük içerisinde, karşıladıkları anlam özellikleri iyice açıklanarak verilmesi önemlidir. Zaten neredeyse her dilde şart anlamı veren yapıların öğrenilmesi en büyük güçlüklerden biridir. Şart yapı birimini içinde barındıran cümlelerin bir haritasının çıkarılması ve sınıflandırmaya gidilmesi, hepsinin bir anda öğretilmesi yerine temel üç anlam biçimi bulunduğunun tek elden öğretildikten sonra yeri geldikçe bu kategoriler içine giren çeşitli yapılarla öğrencinin karşılaşmasının sağlanması öğrenme sürecinin bir karmaşaya dönüşmesinin önüne geçebilir.

5. Bazı birleşik çekimlere hiç yer verilmediği görülüyor (bilinen geçmiş zamanın hikâyesi, duyulan geçmiş zamanın rivayeti). Bunlar bilerek dışarıda bırakıldı, çünkü kullanım sıklığı bakımından bu düzeydeki öğrenciler için öncelikli öğrenme ihtiyacı duyulabilecek konular da değil. Zaten kiplerin öğretiminde bütün çekimlerin ve her çekimdeki zaman özelliklerinin, görünüşle ilgili ayrışmaların, seyrek görülen zaman kaymalarının hepsinin tek bir müfredata sığdırılmaya çalışılması öğrenciyi yılgınlığa sürükleyebilmekte, Türkçenin öğrenilmesi en zor alanlarından olan zaman ve kiplik biçimlerinin edinilmesinin olanaksız olduğunun düşünülmesine yol açmaktadır.

6. Zaman kaymaları ve istisnalardan bu aşamada söz etmek işimizi kolaylaştırmaz. Onun için istisnalar içeren örnek metin ve cümlelerden başlarda sakınmakta yarar vardır.

3.2.8.6.4.2. Fiil Çekimlerinin Öğretiminde Göz Önünde Bulundurulacaklar

Çalışmamın bu bölümünde genel olarak yabacılara, özelde ise anadili Macarca olanlara Türkçe öğretirken fiil çekimlerinin öğretilmesi sırasında göz önünde bulundurulması gereken ilkeleri, öğretim sırasının nasıl oluştuğunu ele alacağım. Fiil çekimlerinin nasıl yapıldığı bu çalışmanın konusu değil. Burada yalnızca hangi çekimin ne tür incelikleri olduğuna, öğrencilere özellikle anadillerinin Macarca olmasından ileri gelen nasıl tuzaklar hazırlayabileceğine, dolayısıyla nelerden kaçınılması gerektiğine değineceğim. Bunu yaparken her bir çekimin cümle bütününe etkisi, kiplik ve zaman anlamlarının kapsamı ve kullanım yerleri, biçem değerleri vb. üstünde duracağım. Fiil çekimleriyle ilgili açıklamalar bu bölümün sonunda,bu konuların diğer dilbilgisi konularıyla nasıl örüleceğini gösteren bir izlence de çalışmanın en sonunda bulunacak. Şimdi fiil çekimlerine bakalım:

3.2.8.6.4.3. Fiil Çekimleri

3.2.8.6.4.3.1. Belirli Geçmiş Zaman {-D^{2}I^4}

İyelik yapıları daha önce öğretildiğinden, çekiminde iyelik kökenli kişi eklerin kullanılmasından ve kullanım alanın netliğinden dolayı belirli geçmiş zamanın ilk öğretilecek fiil çekimi olarak tercih edilmesini öneriyorum. Öğretimine başlarken kişi ekleri tablosunun iyelik kişi ekleri tablosuyla yan yana çizilerek karşılaştırma yaptırılması aslında ufak tefek ayrışmalarla aynı ekleri kullandıkları bilincini öğrenicide uyandırabilir.

Belirli geçmiş zamanın öğretiminde fiillerle birlikte zaman zarflarının da verilmesi ve çekimleri öğrenicinin bu zarflarla eşleştirmesi öğrenimin kalıcı olmasına yardımcı olur. Geçmişle ilgili belli başlı zarflar şunlardır: **dün, dün/geçen sabah/akşam/gece, geçen gün/hafta/ay/yıl/ders, demin, bir hafta/iki saat/dört gün/biraz önce…**

Fiil çekimlerinin öğretimi sırasında bütün kullanım alanlarının ve her anlam özelliğinin bir seferde verilmesi için uğraşılmamalı, en temel özelliklerinin altının çizilerek kullandırılması ve daha sonra yeniden konuya dönerek daha önce öğretilmemiş yönlerinin öğretilerek eski ve yeni bilgilerin birleştirilmesi sağlanmalıdır. Belirli geçmiş zamanın tekrar tekrar üzerinde durulması gereken ana özellikleri şunlardır:

a. Belirli geçmiş zaman, eylemin söylenenden önceki bir zaman dilimine ait olduğunu gösterir.
   "İşim bitti."
   "Sizden bunu istemedim."

b. Eylemlerin çok ezici bir çoğunlukla belli bir bitiş zamanı vardır, işte sürerlik bildirmez, bir kez gerçekleşme bildirir. Aşağıdaki cümleler bu betimlemeye

ters düşüyor gibi görünse de söz konusu eylemlerin başı ya da sonu bellidir ve tek bir eylemden söz edilir:

"Her hafta sonu maça gittik." cümlesinde her bir gidiş ayrı ayrı düşünülmüştür. Bu yargının doğruluğunu "her hafta sonu" zarfını cümleden çıkararak sınayabiliriz.

"Onu çok sevdim." cümlesinde ise cümlesinde ise sevme sürerlik içeren bir kılınışa sahip olmasına karşın belirli geçmiş zaman çekimi eylemin bir yönüyle sonlandığına (sevilenin kaybı, sevmez olma vb.) işaret ediyor.

c. Kılınış yönüyle sürerlik ifade eden bazı fiillerin (bil-, hisset-, sev-, yaşa-) geçmiş zamanda kullanımı özellikle anadili Macarca olan biri için sıkıntılar doğurabilir. Örneğin Türkçede kılınış yönünden sürekli fiil olan "bilme-" olumsuz fiilinin belirli geçmiş zamanda kullanılabileceği bir bağlam bulmak çok zordur. Macarcada sadece bir geçmiş zaman olduğu için *Nem tudtam.* cümlesi birebir çeviri yoluyla "Bilmedim." olarak söylenir. Oysa Türkçede bu fiilin geçmiş zamanlı ifadesi –bir yarışma sorusuna bile bile doğru verilmeyen cevaptan söz edilmiyorsa eğer- sürekli geçmiş zaman olmalıdır: "Bilmiyordum."

d. Kişinin başından geçen olayları anlattığı durumlarda anlatım sırasında da geçerliliğini/varlığını koruyan durumlar için de –karşıtı yanlış olmamakla birlikte - çoğunlukla anlatım zamanı olay zamanına uydurulur ve geçmiş zaman kullanımı tercih edilir:

"Dün Szeged'e gittim. Orada büyük bir kütüphane vardı. Her yer çok görkemliydi…"

e. Yukarıdaki notla bağlantılı olarak şunu da eklemek gerekir ki belirli geçmiş zamanda olumsuz çekimlenmiş fiil, öznenin söz konusu eylemi isteyerek yapmadığı anlamını içerir. Bundan sakınmanın yolu yeterlilik birleşik fiilinin olumsuz biçiminin çekime dâhil edilmesidir. Bu biçimbirimin öğretim izlencesinde bu başlığın altına yerleştirilmesinin nedeni budur.

3.2.8.6.4.3.2. Emir-İstek Kipi (2. tekil kişi ve 2. çoğul kişi için)

Kişinin başkalarından isteklerini ifade etmek için en yaygın kullandığı kip kuşkusuz emir kipidir. İkinci tekil kişide ø morfem olması da başlangıçta öğreniciler için bir kolaylık oluşturur. İngilizce öğreniş olanlar için, kullanım orada da Türkçede olduğu gibi mastar eki almamış yalın fiil kullanıldığı için, kullanma becerisi edinmek daha da kolaydır. Oysa Macarcada her kişi için *{-j}* eki bulunur ve bu ek bazen gerileyici bazen ilerleyici ses değişikliklerine yol açtığından öğrenilmesi oldukça sıkıntılıdır. Emir-istek çekimleri için notları aşağıda yeniden ele aldığımız bölümde bulabilirsiniz.

3.2.8.6.4.3.3. Şimdiki Zaman {-I^{4}yor}

Şimdiki zaman, görece genç olmasına karşın günümüz Türkçesinin en yaygın fiil çekimlerinden biri durumuna gelmiştir. Bunda art zamanlı olarak geniş zamandan ayrılarak onun birçok işlevini de yüklenmesinin ve zaman kaymalarına elverişli olmasının etkisi büyüktür. Şimdiki zamanın çekiminde zamir kökenli kişi ekleri kullanılır. Öğretimde bu özellikten –tıpkı belirli geçmiş zamanda olduğu – yararlanılabilir ve kişi zamirleriyle kişi ekleri yan yana getirilerek karşılaştırılması sağlanabilir. Çekimler yaptırılırken zamirlerin yüksek sesle söylenerek çekim şemasının parçası haline getirildiğinde belleğe yerleştirilmesi daha kalıcı biçimde gerçekleşecektir.

Şimdiki zaman öğretiminde de geçmiş zamanda olduğu gibi fiiller zarflarla birlikte verilmeli, en yaygın olanlar eşleştirilmelidir. Temel kullanım sahasına ilişkin zaman zarfları "şimdi, şu anda"dır. Bununla birlikte, **"hemen, yakında, sık sık, hep, hiç"** zarfları da şimdiki zamanlı fiillere sıklıkla eşlik etmektedir.

Yukarıda belirttiğim gibi, şimdiki zamanın kullanım sahası oldukça geniştir. Öğretimde etkinliğin sağlanması amacıyla başlangıçta bütün anlam özelliklerinin

verilmeye çalışılmaması, belli özelliklerde ısrar edilmesi önerilir. Şimdiki zamanın fiil üzerindeki anlam etkilerinden bu aşama için uygun olanları şunlardır:

a. Eylemin yapılma zamanıyla söylenme zamanı birdir.
   "Çay içiyorum."
   "Onunla konuşmuyorum."
b. a. maddesinin doğası gereği bu biçimde kullanılabilen eylemler süreklilik ifade eder.
c. Daha sonra yapılması düşünülen ve planlanmış durumlar için kullanılır:
   "Akşama size geliyorum."
   "Annem geliyor."
   "Uçak Sabiha Gökçen'e mi iniyor?"
   Akşam tiyatroya gidiyoruz…"
d. Kişinin sürekli yaptığı, alışkanlık haline gelmiş davranışları, alışkanlığa dönmüş durumları ifade etmek için kullanılır:
   "Havalar sıcak geçiyor."
   "Sabahları koşuyoruz."
   "Artık sigara içmiyorum…"

3.2.8.6.4.3.4. Geçmişte Kalan Belirli Sürerlik/Alışkanlık/Tekrar (Şimdiki Zamanın Hikâyesi) {–I[4]yordu}

İki temel fiil çekiminin öğrenilmesinden sonra bu ikisinin anlam özelliklerinin birleştirilmesi, öğrenen için büyük güçlük oluşturmaz. Gelgelelim öğrenen Macar olduğunda işimiz o kadar kolay değil, çünkü Macarcada benzer bir morfolojik yapı bulunmuyor. İki eylemden hangisinin sürerlik, hangisinin bitmişlik (öteki de sürerlik olabilir) gösterdiğini ancak zarflar yardımıyla anlayabiliriz. Birleşik fiil çekimi kavramı tamamen yabancı olduğu için Macarlara ilk birkaç

birleşik çekim için normalden fazla zaman vermekte ve yaygın durumlara tam uygun düşmeyen örneklerden bir süre uzak durmakta yarar var.

Öğrenciler, bu konunun öğretimi sırasında "o sırada, o anda" zarfları kullanılarak iki cümleli anlatımlara yönlendirilmeli, eşleştirmelere çokça yer verilmeli: "Ben demin geldim. – O sırada sen banyo yapıyordun." "Matematiği sevmiyordum. – Çünkü öğretmenim kötü öğretiyordu."

Bu düzeyde kullanılabilecek en basit biçimbirim ise {-(y)ken} zarf-fiilidir. Fiillere getirmeyi bu aşamada öğretemeyiz, çünkü {-(y)ken} biçimbirimi en yoğun biçimde geniş zaman biçimbirimiyle birlikte kullanılır. Geçmişe dair sürerlik veya alışkanlıkla ilgili öğretilmesi gereken temel özellikleri ise şöyle sıralayabiliriz:

a. Yüzey yapıda bazen görünmese bile daima iki eylemin ya da durumun varlığı durumuna işaret eder:
   "Bilmiyordum." ~ "Artık biliyorum; o yüzden yapmadım." vb.
   "Sen telefondayken ben mutfakta yemek pişiriyordum."

b. İki durumdan en az biri süreklidir ya da tekrar içerir:
   "Küçükken çok yaramazlık yapıyordum."
   cümlesinde üç durum var: 1. Küçüktüm (süreklilik), 2. Yaramazlık yapıyordum (yineleme veya alışkanlık), 3. Artık büyüdüm/artık yapmıyorum.

c. Birleşik fiil çekimlerinde –az sayıda istisna dışında[36] - birinci ek kiplik, yani eylemin görünüşü ya da kılınışı, ikinci ek ise eylemin zamanıyla ilgili olarak işlev gördüğü dikkat çekiyor. Ancak ikisinin bütünü bu iki anlamın toplamından çoğunlukla daha fazladır. Örneğin "Çalışıyordu." çekimli fiilinde {-İyor} sürekliliği, {-du} geçmişte olmayı, {-İyordu} ise eylemin sürekliliğinin geçmişe ait bir durum olduğunun yanında başka bir durumun daha söz konusu olduğunu gösteriyor.

[36]Eğer{– mI[4]ş} veya {-D[2]I[4]}ilk ek durumundaysa, o da zaman anlamı zaman anlamını ilk hece ya tamamen üstlenir ya da ikinci ekle üleşir: gelmişti, gelmiştir, geldiyse vb.

3.2.8.6.4.3.5. Emir–İstek Kipi (Bütün Kişiler İçin) {-E^2yI^2m},{ø},{sI^4n},{-E^2lI^2m},{-I^4n/ -I^4nI^4z},{-sI^4n(ler)}

Bölümün başında Erol'un (2008) çalışmasından yola çıkarak söz dilbilimcilerimizin dahi üstünde henüz uzlaşamadıkları istek ve emir kiplerinin çekimini Türkler için yazılan kaynaklarda oolduğu gibi sunma yanlışının alan yazınında yaygın olduğundan söz etmiştim. Oysa bu iki kip aslında günümüzde – istek kipinin birinci tekil kişi (yapam), üçüncü tekil kişi(yapa) ve üçüncü çoğul kişi (yapalar) çekimlerinin zaman içinde kullanımdan büyük oranda düşmesiyle – tek bir kip olarak kullanılır hale gelmiştir. Türkçe öğrenenler içinden art zamanlı araştırmaya merak duyanlar olursa bununla ilgili yeterli sayıda ve nitelikte kaynağımız bulunmaktadır. Türkçe öğrenmeye çalışan yabancıları bu tartışmaya dâhil etmenin hiç kimseye bir yararı olmayacağı açıktır. Türkçe öğretim kaynaklarımız içerisinde Hitit serisinin (TÖMER 2002) bu çizgiye uygun bir çekim önerisi sunduğu görülüyor:

Teklik		**Çokluk**	
Ben	{-E^2yI^2m}	Biz	{-E^2lI^2m}
Sen	{ø}	Siz	{-I^4n/ -I^4nI^4z}
O	{sI^4n}	Onlar	{-sI^4n(ler)}

Bu kullanım biçimi hem morfolojik yapı yönünden, hem de anlam içeriği yönünden Macarca ve Türkçede tıpatıp aynıdır. Bu nedenle alan yazınında bolca dile getirilen istek kipinin ve emir kipinin anlam ve işlevlerini yinelemeyeceğim. Sadece, emir-istek kipiyle birlikte " asla, kesinlikle, mutlaka, sakın" sözcüklerinin de fiillerle birlikte sunulmasında yarar bulunduğunu hatırlatmalıyım. Bununla birlikte aşağıdaki iki noktada açıklanan durumlar Macarca konuşurunun Türkçe öğrenirken/konuşurken sık sık düşeceği yanlışlardandır:

a. Türkçede birinci çoğul kişi çekimiyle ifade edilen, birlikte bir iş yapma teklifi hemen hemen daima emir-istek çekimiyle yapılırken (Gidelim mi? Anlatalım

mı?) Macarcada şimdiki/geniş zaman kullanılarak da aynı anlam verilebilir. Oysa bu kullanım (Gidiyor muyuz? Anlatıyor muyuz?) teklif değil, daha çok önceden konuşulmuş işin teyit edilmesine yönelik bir sorudur.

b. Özellikle İngilizceyi iyi konuşan öğrenciler, öğrendikleri bu –genellikle- ilk yabancı dilin etkisinde kalarak 2. tekil kişi ve 1. çoğul kişi çekimleri dışında emir-istek kipini kullanmak konusunda tedirgin olurlar, çünkü sayılanlar dışındakiler için İngilizcede her duruma uyan basit bir yapı bulunmuyor. Oysa kendi dillerinden yola çıksalar akıllarına emir-istek çekiminden başka bir şey kolay kolay gelemez.

3.2.8.6.4.3.6. Gelecek Zaman {–(y)E^{2}cE^{2}K^2}

En az kullanılan fiil çekimlerinden biri olmasına karşın gelecek zaman çekimi Türkçenin içerik yönünden en sade çekimidir denebilir. Öğretimi sırasında "**yarın, birazdan, sonra, biraz/iki gün/saat/ay/yıl sonra {-D^{2}E^{2}n} sonra, gelecek ay/hafta/maç, haftaya/yarına/ seneye/ gelecek derse**" zarflarıyla birlikte sunulması önerilebilir. Gelecek zamanın anlam içeriğiyle ilgili olarak söylenebilecek tek şey, gelecek ifade eden bütün çekimler içerisinde en kesin, en planlı eylemlerin gelecek zamanla çekimlenmiş fiiller olduğudur. Bu bilgi daha sonra, şartlı cümleler başta olmak üzere birleşik çekimlerin öğretiminde çok değerli olacak, çünkü özellikle içinde geniş zaman biçimbirimi bulunan birleşik çekimlerle sık sık karıştırılacak.

3.2.8.6.4.3.7. Dilek Kipi {–sE^2} "keşke"

Daha sonra şartlı cümlelerin öğrenilmesine yardımcı olacağı düşüncesiyle bu sırada öğretmeyi önerdiğim dilek kipi, şart kipiyle aynı biçimbirime sahip olmasına karşın bir isteği, iç çekmeyi, hayıflanmayı ifade etmek için kullanılan {–sE^2} biçimbirimli çekim başlı başına bir cümle oluştururken şart kipi çekimi kendi

başına bir tamamlanmış bir yargı bildirmez, daha büyük bir yapının üyesi durumunda bulunur. Öğretilmesi için özel bir yöntem geliştirmeye gerek yoktur, çekim biçimleri öğretilirken "keşke, ah, hiç, hep vb." sözlerle birlikte kullandırılması yararlı olur.

"Ah bir zengin olsam!"

"Bir kerecik de beni dinlesen!"

"Keşke sen de katılsan!"

3.2.8.6.4.3.8. Dilek Kipi Belirli Geçmiş Zaman{–sE^{2}yD2I^{4}} "keşke"

7. sırada yapılan açıklamalar burada da yinelenebilir. Farklı olan, hayıflanılan durumun kaçırılmış bir fırsat, yapılmış bir hata ya da ulaşılamamış bir ereğin pişmanlığıyla ilgili olmasıdır.

"Keşke o son soruyu işaretlemeseydim!"

"Keşke şimdi sıcak bir yerde tatilde olsaydım da çalışmasaydım!"

3.2.8.6.4.3.9. Belirsiz Geçmiş Zaman{– mI^{4}ş}

Türkçenin en özgün çekimi belirsiz geçmiş zaman çekimidir. Özgünlüğü çoğu anlam özelliğinin başka dillerde ya hiç bulunmayışından ya da betimleyici tariflerle karşılanabiliyor olmasından ileri gelir. Ne var ki bu özelliği fiil çekimleri içinde onu ayrıcalıklı bir yere oturtmuş olsa da, yabancıların ou öğrenmekte çektikleri tarifsiz güçlük; öğretiminde biraz daha ihtiyatlı olup içeriğini iyi aktarmamızı, sınırlarını ve öğretim aşamalarını dikkatli belirlememizi gerekli kılıyor. Belirsiz geçmiş zamanın adının böyle verilmesi kavrama açısından daha yararlıdır, çünkü belirsiz geçmiş zamanda aslolan, her zaman duyulma ya da başkasından

öğrenme değil, eylemin gerçekleştiği zamanın belirsizliğidir. Bu nedenle geleneksel dilbilgisi kitaplarımızdaki "duyulan geçmiş zaman" ve "öğrenilen geçmiş zaman" adları içeriği sınırlandırıyor, kapsamı tam veremiyor.

Belirsiz geçmiş zamanda kullanılan zarflar, belirli geçmiş zamanda kullanılanlarla genellikle aynıdır. Daha önce öğretilmeyenler eklenerek çekimlenmiş fiillerle eşleştirilmesinde yarar görülen o zarflardan bazıları şunlardır: **dün, dün/geçen sabah/akşam/gece, eskiden, bir zamanlar, geçen gün/hafta/ay/yıl/ders, demin, bir hafta/iki saat/dört gün/biraz önce…**

Belirsiz geçmiş zamanı öğretirken aşağıdaki anlam özelliklerine uygun malzeme hazırlamak ama hepsini aynı anda vermek yerine en temel işlevlere yoğunlaşmak etkinliğimizi arttıracaktır. Temelde belirsiz geçmiş zamanın iki işlevi bulunur:

a. Söz konusu eylem ya da durum başkasından duyulmuş/öğrenilmiştir. Konuşan, eylemin tanığı değildir. Kesinliği veya doğruluğu konunda, konuşanın kendinden emin olması mümkün değildir:

   "Japonya'da deprem olmuş (televizyondan)."
   "Köyde kar varmış (telefonda söylediler) ."

   Masalların ve fıkraların duyulan geçmiş zamanda çekimlenmiş fiiller kullanılarak anlatılmasının nedeni de budur: Anlatıcı hiçbirinin tanığı olmamıştır, o sadece aktarıcıdır. Bu yönüyle ele aldığımızda ise Türkçenin tek morfemlik ({– mI[4]ş}), dolayısıyla en sade dolaylı anlatım aracıyla karşı karşıya kalırız:
   "Kız annesini aramış, bulamamış, o yüzden teyzesinden yardım istemiş…"

b. İnsanların her durum hakkında bir düşünce ya da algısı vardır. Bundan dolayı da olmuş, olan, olacak her durumla ilgili bilinçaltında ya da bilinçli olarak bir beklenti bulunur. Bu beklentinin belirsiz geçmiş zamanda ifade edilmesi için olumlu ya da olumsuz olmasının, başka bir deyişle niteliğinin hiçbir önemi yoktur. Duyulan geçmiş zamanla ifade edilen şey, böyle bir beklentinin

varlığı ve bu beklentinin sonucunda oluşan şaşırma, sevinme, umursamama, haber verme, düş kırıklığı ya da herhangi başka bir duygu ya da bildirimdir. Bununla iç içe olmak üzere, duyulan geçmiş zamanın sonradan farkına varma, ayırdına varma anlamı da bulunur. Bu durumda da bir beklentiyle ilgili duygunun ifade edildiği açık olmasına rağmen isteyen bunu yeni bir madde olarak da açabilir. Bu açılardan baktığımızda aşağıdaki cümlelerin kolayca anlaşılabileceği görülür:

"Çay güzel olmuş, elinize sağlık."
"Bak, bu olmamış."
"Çorabın kaçmış."
"Lotoyu yine tutturamamışım."
"Burası soğumuş, kaloriferi açsanıza!"
"Buralar çok değişmiş, çok! Ama sen hiç değişmemişsin."

3.2.8.6.4.3.10. Önceki Geçmiş Zaman (Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi) {– mI^{4}ştI^4}

Bu fiil çekimi de öğrenilmesinde güçlük çekilenlerden biridir. Ancak kullanım alanın sınırlılığı, bazı özel durumlar dışında bilinen geçmiş zamanın bu birleşik çekimin yerini tutabiliyor olması öğrenici için de öğretici için de rahatlatıcıdır. Öğretiminde sıklıkla yararlanacağımız zarflar arasında **"daha önce, ondan önce, öncesinde, ilk olarak"** sayılabilir.
Birleşik fiil çekimine giren ekler içerisinde {-D^{2}I^4}ile birlikte ilk ek durumunda zaman anlamı taşıyan tek ek {– mI^{4}ş}'tir. Ancak bu zaman anlamı 6. sırada sayılan belirsiz geçmiş zamanın asıl işlevi olan geçmişte, belirsiz bir zamanda, tanığı olunmayan bir eylemi bildirme işlevinden büyük oranda uzaktır ve çoğu durumda

belirli geçmiş zamanın biçimbirimi olan {-D^{2}I^{4}}'nin anlam özelliğiyle özdeşleşmiştir:

"İş bitmişti." (birinci ek önce olmayı, ikincisi sonra olmayı anlatır; belirsizlik yok.)
"İş bitmiştir." (birinci ek bitmeyi, ikincisi ya pekiştirmeyi anlatır ya da olasılığı; belirsizlik yok.)
"İş bitmişse." (birinci ek bitmeyi, ikincisi ona bağlanacak şartı anlatır; belirsizlik yok.

Cümle "Bittiyse" biçiminde de kurulabilirdi ve anlam ayrımı çok küçük olurdu. Bu durumda bu cümlede {– mI^{4}ş}ekinin 6. maddenin b. bendinde verilen açıklamadaki sonradan fark etme anlamının sezildiğini ileri sürebiliriz. Ancak bu kadar ince bir ayrım Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için öğrenilmesi olmazsa olmaz bir konu değildir.)

Önceki geçmiş zaman ifadesi bu çekimi adlandırmak için en uygun seçim gibi görülüyor, çünkü bu çekimin, kullanıldığı cümleye katabileceği yalnızca bir anlam var ve bu anlamın ne duyulmuşlukla bir ilgisi var ne de hikâye etmekle. Bu anlam, açık acık söylenmese bile en az iki olayın konuştuğumuz ana göre artık geçmişte kaldığını ve {– mI^{4}ştI^{4}} biçimbirimi kullanılarak çekimlenen fiilin söz konusu eylemlerin daha eski olanı olduğudur. Aşağıdaki örneklerden bazılarında ikinci olay belirtilmese de ilkinden sonra bir şeylerin daha olduğu anlaşılıyor.

"Bardağı buraya koymuştum. Bulamıyorum." (İkinci olay, gitmek, araya zamanın girmesi, aramış olmam ya da, daha soyut olarak, bulamamanın başlangıcı olabilir.)
"Nerede kalmıştık?" (Bıraktıktan sonra bir şeyler yapılmış.)
"Önce sanat okuluna yazılmak istemişti." (Demek ki isteme ile yazılamama arasında bir şeyler olmuş.)

3.2.8.6.4.3.11. Geniş Zaman {–r},{–I^4 r},{–E^2r}; {–mE^2}, {–mE^2z}

Türkçenin en eski dönemlerinden beri kullanılagelen geçiş zaman çekimi bugün zaman anlamını ancak örtülü olarak veren, daha çok çekimlendiği fiilin görünüşüne ve kılınışına etki eden bir çeşit kip eki gibi işlev görmektedir. Ancak öğrencilerimize öğretirken öncelikle asıl işlevler olan, tekrarlama, her zaman olabilme anlamlarıyla birlikte düşünülebilecek, **"her zaman/gün/yıl/ay, bazı günler/zamanlar, hemen, yakında, sık sık, hep, hiç/hiçbir zaman, ara sıra, bazen, arada bir, genellikle, genelde, sabahları/akşamları/bayramlarda/ yazları/kış günleri vb. "** zarfları fiil çekimleriyle birlikte vermeyi ihmal etmemeli.

Türkçede fiil ve ekfiil çekimleri, sayıları inanılmaz derecede çok olmasına rağmen mucizevî denebilecek bir düzenliliğe sahiptir. Fiil tabanlarına kip/zaman ekleriyle kişi ekleri kurallı sesbilimsel dönüşümleri bir kenara bırakırsak daima aynı yolla eklenir ve bir öğrenicinin yeni bir fiil çekimi yapabilmesi için söz konusu kipin ekini görmesi yeter. Ancak bu konuda tek istisnamız geniş zaman çekimidir. Birincisi olumlu fiillere eklenen morfemin yedi alamorfunun bulunması nedeniyle, ikincisi de olumsuz çekiminde {–r},{–I^4 r},{–E^2r} morfeminin kullanılmayıp yerini {ø} ve {-z}morfemlerine bırakmasıyla diğer çekimlerden ayrılır. Birincisiyle ilgili olarak Zeynep Korkmaz {-(I^4)r} eki ile {–E^2r}, ekinin hangi tür fiillere getirileceği sorununun, ekin tarihi gelişme sürecini inceleyen birtakım araştırmalara dayanarak, genellikle, Türkçenin başlangıcından gelen bir özellik olarak geniş zaman için ünlüyle biten fiillerde {–r}, basit fiillerde {–E^2r}, türemiş fiillerde ise {-(I^4)r} ekinin eklendiği sonucunun ortaya koyulduğunu belirtmektedir (Erol 2008: 52-53). Korkmaz'ın verdiği ölçütlerin dışında kalan ve istisna olarak basit olduğu halde {–E^2r} yerine {-(I^4)r} ekiyle geniş zaman çekimi yapılan fiillerin sayısını "Adım Adım Türkçe Dil Bilgisi 1" kitabı on üç tane olduğunu belirtmiştir: Gel-ir, al-ır, bil-ir, var-ır, gör-ür, kal-ır, bul-ur, ver-ir, ölür, vur-ur, ol-ur, san-ır, dur-ur. İstisnaların kural haline getirilerek bu şekilde verilmesi sayesinde, konu daha hızlı kavranacaktır (Erol 2008: 52-53).

Şimdi gelelim geniş zamanın çekimlenen fiile ve bütün olarak cümleye nasıl anlamlar eklediğine ve hangi durumlarda kullanıldığına:

a. Geçmişte başlayan ve konuşma anına kadar belli bir düzenlilikte yinelemiş davranışın/eylemin ileride de yineleneceğini anlatır.

"İşten sonra genellikle arkadaşlarla buluşurum."
"Okuldan eve yürürüz."

b. Kişinin kişiliğinin gereği ya da eşyanın doğası olarak görülen durumların ifadesinde kullanılır. Olumsuz fiillerde bu anlam daha da güçlüdür:

"Kızlar daha alıngan olur."
"Buralarda kışlar çetin geçer."

c. Gelecek zaman anlamında kesin olmayan güçlü olasılık belirtmek için kullanılır.

"Yediye evde olurum."
"Bizim takım bu maçı alır."

d. Bir biçem unsuru olarak;
d.1. Geçmiş yaşamöyküsü, öykü, öyküleme vb. edebiyat ürünlerinde bilinen geçmiş zaman yerine kullanılır. Geçmişin mutlaka ifade edilmesi gereken durumlarda {– mI^{4}ştI^{4}r } birleşik çekimi kullanılır. Bu durumda biçem işlevini {-D^{2}I^{4}r }biçimbirimi devralırken geçmiş anlamı {– mI^{4}ş}biçimbirimi üstlenir.

"Yazar 1928'de doğar, çocukluğu yokluk içinde geçer… 18 yaşına geldiğinde artık olgun bir insan olmuştur…"

d.2. verilen bilginin resmi, tarafsız ya da mesafeli olmasının istendiği durumlarda (kurumsal bildiriler, basın açıklamaları, akademik yayınlar vb.) kullanılır. Geçmişin mutlaka ifade edilmesi gerektiği durumlarda ya da ifadenin daha tumturaklı olmasının istendiği durumlarda burada da{–

mI^{4}ştI^{4}r } birleşik çekimi kullanılır. Bu durumda biçem işlevini {-D^{2}I^{4}r }biçimbirimi devralırken geçmiş anlamı {– mI^{4}ş}biçimbirimi üstlenir. Böylesi metinlerin vazgeçilmezi ise yeri geldiğinde kesinlik, yeri geldiğinde kuşku, yeri geldiğinde olasılık bildirme işlevine sahip olabilen {-D^{2}I^{4}r } ekidir. Geniş zamanın ek fiil için kullanılan biçimbirimi olan bu ekin basit çekimli fiillere eklenerek oluşturduğu biçim için alan yazınımız pekiştirme işlevli olduğunu çokça dile getirmesine rağmen ve mesela Ergin (1993: 313) tarafından kuvvetlendirme ve ihtimal anlamlı olarak nitelenmesine karşın aslında ekin fiil çekimindeki geniş zamanla bir iki ayrım dışında işlev bakımından özdeş olduğu görülüyor.

"Kurumunuz bugüne kadar konuya hassasiyetle eğilmiştir, eğilmektedir ve bundan sonra da eğilecektir..."
"Su sıfır derecede donar, yüz derecede kaynar."

d.3. Atasözlerinin dili de çoğu zaman geniş zamanlıdır. Bunu da bir önceki maddeye bağlamak mümkün: Tarafsız, doğru, güvenilir bilgi olarak sunulur bu öğütler.

"Son gülen iyi güler."
"El elden üstündür."
"İt ürür, kervan yürür."

e. Edilgen fiillerin ve yeterlilik fiillerinin olumsuz çekimlenmesi yasaklama ya da onaylamama bildirir.

"Sigara içilmez"
"Büyüklerle öyle konuşulmaz."
"Burada gösteri yapılamaz."
"Olmaz!"

f. Geniş zamanın belki de en önemli işlevlerinden biri de yardımcı cümleciği şart anlamlı olan cümlelerde yan cümlecikteki şarta bağlanan eylemin gerçekleşme olasılığını ifade etmektedir. Bu yön, İngilizce, Rusça ve Macarca konuşurlarını aynı derecede konuya ortak ediyor, çünkü üçünde de şartın ana cümle ayağı için şartla birlikte kullanılan özel yapılar bulunmasına rağmen Türkçede bulunmaz. Macarca konuşuru her zaman cümlenin her iki yüklemini de şart kipinde çekimleme eğiliminde olur. Bu tamamen anadilinden getirilen bir özelliktir. Bu konuyu şart cümlelerini incelerken daha ayrıntılı değerlendireceğimiz için şimdilik iki örnekle yetiniyorum:

"Çalışırsan, başarırsın."
"İstesem yaparım."

Burada sıralananlardan özellikle a. ve biraz da b. maddelerinin çoğu kez şimdiki zaman kullanılarak da ifade edilebileceği söylenebilir. Öğretmenler bu konuyla ilgili kuşkusuz sık sık sorularla karşılaşıyorlardır. İkisi arasına, yukarıda da açıkladığım tarihi gerekçelerle olmalı, kesin çizgi çekmek ve onları yabancılara Türkçe öğretirken kendi alanlarına çekilmeye zorlamak çok olası değil. Ancak yine de bir ayrımı göstermekte yarar var. Bu ayrım anadili Türkçe olanlar için bile her zaman o kadar açık seçik görülmese de örnekler alt alta dizilip incelendiğinde, 1. geniş zamanla çekimlenmiş fiillerin geçmiş ve gelecekle bağlarının eşit derecede güçlü olduğunu ve eylemin gelecekteki tekrarının güçlü bir beklenti olduğunu, şimdiki zamanda ise geleceğe yapılan göndermenin çok daha cılız kaldığını, 2. geniş zamanda çekimlenmiş fiillerin özneleri için söz konusu eylemlerin, davranışların, durumların doğal olduğunu, şimdiki zaman kullanıldığında ise daha çok gündelik ve pratik olduğunu, şimdiye kadar olanlara tanıklıktan/gözlemlerden ibaret olduğunu hissediyoruz. İyice düşünüldüğünde aşağıdaki cümlelerde bu ayrıntı belirgin biçimde sezilebilir. Bunu aynı biçimde hissetmediğini söyleyenler elbette çıkabilecektir. Bunu yabancılar öğretirken ise yönlendirme yapabilecek olan eğitmenlerdir.

"Sabahları erken kalkıyorum. ~ Sabahları erken kalkarım."

“Kuşlar bu mevsimde kuzeye göçer. Kuşlar bu mevsimde kuzeye göçüyor.”
“Annem kahvaltıda reçel zeytin yer. Annem kahvaltıda reçel zeytin yiyor.”
“Erkek çocuklar daha şımarık olur. Erkek çocuklar daha şımarık oluyor.”

3.2.8.6.4.3.12. Bilinen Sonlanmış Alışkanlık ve Olasılık (Geniş Zamanın Hikâyesi) {–rdI^4/–I^{4}r dI$^{4/}$ -E^{2}r dI^4};{–mE^{2}zdI^2}

Geniş zaman çekiminin anlam özellikleri yeterince iyi kavratıldıktan sonra ilk öğesi geniş zaman imi olan birleşik fiil çekimlerinin kavratılması da güç değildir. Buradaki adlandırmanın birinci bölümü bilinen geçmiş zaman ekinin işlevine ikinci bölümü ise geniş zaman ekinin işlevlerine işaret ediyor. Bu çekim öğretilirken fiillerle birlikte verilmesi uygun olan zarflar geniş zamanda verilenlerin bazısı ve geçmiş zamanda kullanılanların aynısıdır: **“eskiden, her zaman/gün/yıl/ay, bazı günler/zamanlar, hemen, yakında, sık sık, hep, hiç/hiçbir zaman, ara sıra, bazen, arada bir, genellikle, genelde, sabahları/akşamları/bayramlarda/ yazları/kış günleri vb. ”**

Kullanım özelliklerine gelince:

a. Geçmişte alışanlık biçiminde bulunan bir eylemin, tutumun ya da durumun artık terk edildiğini anlatır. Terk etmenin açıkça söylenmesine gereksinim duyulmaz:

   “Eskiden çok gezerdik.”
   “Büyüklerinin sözünden çıkmazlardı.”

b. Üçüncü tip şart cümleleri, temel cümlenin fiilinin çekiminde kullanıldığında koşulun gerçekleşmesi durumunda çok büyük olasılıkla o eylemde ifadesini bulan durumun gerçekleşeceğini ancak planlanmadığını gösterir. Bu konuyla ilgili ayrıntılar için şart cümleleri konusunda bakınız.

   “Yağmur yağmasa(ydı), pikniğe giderdik/pikniğe gitmek ne güzel olurdu.”

“Dünya kendi ekseni etrafında dönmese(ydi), gece ve gündüz olmazdı.”

3.2.8.6.4.3.13. Duyulan Sonlanmış Alışkanlık Ve Olasılık (Geniş Zamanın Rivayeti){–rmI⁴ş/–I⁴r mI⁴ş/ -E²rmI⁴ş};{–mE²zmI²ş}

a. 13. sırada verilen fiil çekimiyle bu çekim arasında büyük benzerlik bulunur. İki çekim arasında en belirgin fark, geniş zamanın öğretimi açıklanırken (11. d/d.2.) maddesinde belirtilen geniş zamanın biçemle ilgili işlevsel özellikleriyle kullanıldığı ve o kullanımın başka bir alıcıya/dinleyiciye aktarıldığı durumda geniş zaman ekinin ardına bu öyküleyici/aktarıcı biçimbirim{mI⁴ş} eklenidiği belirtilmişti:
“Eskiden buralardan kervanlar geçermiş, bir kalabalık, bir cümbüş olurmuş ki sormayın.”
“Hoca her gün çıkınını alır, kimseye söylemeden erkenden evden çıkarmış.”

b. Bunun dışında, 12. sıradaki fiil çekiminde verilen örneklerde, a. cümlelerin başka bir kaynaktan aktarılıyor olması, b. yeni öğrenilmiş olması, c. tanığı olunmaması durumları için kullanım mümkün olabilir. Bu nedenle o madde ile büyük benzerlik gösterdiğinden öğretiminde bir güçlük yaşanması beklenmemeli. Kaldı ki zaten bu yönüyle kullanım sahası da oldukça sınırlıdır.
“Yağmur yağmasa(ymış), pikniğe giderdik/pikniğe gitmek ne güzel olurmuş.”
“Dünya kendi ekseni etrafında dönmese(ymiş), gece ve gündüz olmazmış.”

3.2.8.6.4.3.14. Geçmişte Gerçekleşmemede Kesinlik (Gelecek Zamanın Hikâyesi) {–(y)E²cE²ktI²}

a. Gelecek zamanın tasarlama anlamında kullanıldığı, belirli geçmiş zamanın ise tasarlanan eylemin geçmişte kaldığını ve tasarlandığı şekliyle gerçekleşmediğini ifade ettiği birleşik fiil çekimidir. Bu nedenle birlikte kullanılacak zarflar tasarlamanın bitiş zamanın geçmişte kalması durumunda geçmiş zamana, gelecekte bulunması durumunda gelecek zamana uygun zarflar olmalıdır. Bu fiil çekiminde kullanılan gelecek zaman, planlanmış, önceden konuşulmuş ve neredeyse kesin olan bir eylemi ifade eder.

   "Geçen hafta düğüne nişanlısıyla gelecekti ama o hastalanınca yalnız geldi."
   "Yarın gezi düzenleyecektik ama fırtına yaklaşıyormuş."

b. Üçüncü tip şart cümlelerinde temel cümlenin fiilinde kullanıldığında şartın gerçekleşmesi durumunda kesinlikle o eylemde ifadesini bulan durumun gerçekleşeceğini ya da o eylemin planlandığını gösterir. Bu konuyla ilgili ayrıntılar için şart cümleleri konusunda bakınız. Karşılaştırma yapabilmek için bilinen sonlanmış alışkanlık ve olasılık çekiminin örneklerini olduğu gibi buraya da yazıyorum ve yalnızca ana cümlenin fiilin çekimini değiştiriyorum:

   "Yağmur yağmasa(ydı), pikniğe gidecektik/pikniğe gitmek ne güzel olacaktı."
   "Dünya kendi ekseni etrafında dönmese(ydi), gece ve gündüz olmayacaktı."

3.2.8.6.4.3.15. Geçmişte Gerçekleşmemede Duyulan Kesinlik (Gelecek Zamanın Rivayeti) {–(y)E²cE²kmI²ş}

a. İlk kaynağında gelecek zamanda ya da geçmişte gerçekleşmemiş bilinen durum çekiminde bulunan cümlelerin aktarımı/dolaylı anlatımı amacıyla kullanılır:

"Aslında işe gitmeyecektim." > "Aslında işe gitmeyecekmiş."
"Yarın işe gitmeyeceğim." > "Yarın işe gitmeyecekmiş."

b. Gelecek zamanın planlanmış, önceden konuşulmuş ve neredeyse kesin olan bir eylemi tasarlama anlamında tasvir ettiği, belirsiz geçmiş zamanın ise konuşulan konun artık geçmişe ait olduğunu, bu bilgiye yeni ulaşıldığını, bilginin başka kaynaktan edinildiğini gösterdiği çekimdir. Bu çekimin bütünü a) ya tasarlanan eylemin geçmişte kaldığını ve tasarlandığı şekliyle gerçekleşmediğini ya da b) eylemin söylenme zamanından sonrası için planlandığını ama gerçekleşmemesine neden olan bir gelişme olduğunu ifade eder. Bu nedene birlikte kullanılacak zarflar için 12. çekim biçimi için önerilenlerin aynısı önerilebilir.

"Geçen hafta düğüne nişanlısıyla gidecekmiş ama o hastalanınca yalnız gitmiş."
"Yarın gezi düzenleyeceklermiş ama fırtına yaklaşınca vazgeçmişler."

c. Üçüncü tip şart cümlelerinde temel cümlenin fiilinde kullanıldığında şartın gerçekleşmesi durumunda kesinlikle o eylemde ifadesini bulan durumun gerçekleşeceğini ya da o eylemin planlandığını başkasından aktararak gösterir. Bu konuyla ilgili ayrıntılar şart cümleleri konusunda ele alınmıştır. Karşılaştırma yapabilmek için önceki iki madde için verdiğim örnekleri olduğu gibi buraya da yazıyorum ve yalnızca duyma, yeni öğrenme anlamları yüklenen {mI^{2}ş} biçimbirimini ekleyerek cümlenin fiillerinin çekimini değiştiriyorum:

"Yağmur yağmasa(ymış), pikniğe gideceklermiş/pikniğe gitmek ne güzel olacakmış."
"Dünya kendi ekseni etrafında dönmese(ymiş), gece ve gündüz olmayacakmış."

3.2.8.6.4.3.16. Geçmişte Belirsiz/Duyulan Sürerlik/Alışkanlık/Tekrar (Şimdiki Zamanın Rivayeti) {–I^{4}yormuş}

a. İlk kaynağında şimdiki zamanda ya da geçmişte sürerlik/alışkanlık çekiminde bulunan cümlelerin aktarımı/dolaylı anlatımı amacıyla kullanılır:

"Ders çalışıyorum, dedi." ~ "Ders çalışıyormuş."
"O sırada eve dönüyorduk, dedi." ~ "O sırada eve dönüyorlarmış."

b. Masal ve söylence gibi anlatılarda geçmişte yaşanmış sürekliliği ya da tekrarı olan eylemlerin aktarılmasında kullanılır:
"Kralın o günlerde canı ava çıkmak istemiyormuş."
"Küçük kız bir süredir o çeşmenin yanına gidiyormuş."

Görüldüğü gibi öğrenilmesi ya da öğretilmesi çok kolay olan bu fiil çekimi kalıbını geçmişte belirli sürerlik çekiminden hemen sonra öğretmek de mümkündür. Ancak "diye" edatı ile kurulan dolaylı anlatım cümlelerinde kaynak cümlenin hiç değiştirilmemesi nedeniyle kolaylığı ve belirsiz geçmiş zamanın o aşamada söz konusu edilmesinin çekimin yalnızca bu anlama sahip olduğu gibi bir algıya yol açması muhtemel olması nedeniyle bu sıraya koyulmasını öneriyorum.

3.2.8.6.4.3.17. Dilek Kipi - Belirsiz Geçmiş Zaman{–sE^{2}ymI^{4}ş} "keşke"

8. sırada yapılan açıklamalar burada da yinelenebilir. Farklı olan, hayıflanılan durumun kaçırılmış bir fırsat, yapılmış bir hata ya da ulaşılamamış bir ereğin pişmanlığıyla ilgili durumun başkası tarafından aktarılıyor olması ya da bu konuyla ilgili düşüncenin, üzüntünün ifade edilmesidir. Bu kullanıma göre durumun yanlışlığı

sonradan ortaya çıkmıştır. Oysa yukarıdakinde bu durum bilinemez, yapılan hata ya da kaçırılan fırsat sırasında konuşmacı durumun yanlış olduğunu düşünmüş de olabilir düşünmemiş de.

"Keşke o son soruyu işaretlemeseymişim!"

"Keşke bir gün sonra çıksaymışız yola. Yarın hava pırıl pırıl olacakmış!"

3.2.8.6.4.3.18. Şart Çekimleri

Erol'un (2008: 78) da derlediği gibi bazı kaynaklarda dilek-şart adıyla anılan şart kipi, anlam özelliği açısından şartı ifade ettiği gibi, istek-dilek anlamını da belirtir. Şart ifade ettiğinde genellikle ana cümlenin zarfı olarak; ana cümleyi tamamlar. İstek ifade ettiğinde ise başlı başına bir cümle özelliğindedir. Fiil çekimlerinin öğretilmesine yer verdiğim bu bölümde dilek kipinden çok sınırlı olarak söz etmiştim, çünkü kullanım alanı o kadar dar ki, çok daha sonra da öğretilebilir. Ne var ki ben, a) şart kipiyle dilek kipinin biçimbirimlerinin aynı olması ve b) Türkçedeki bu durumun Macarcadaki durumla birebir örtüşmesi nedeniyle Türkçe öğrenenlerin gözünün alışması, şart kullanımlarına hazırlaması maksadıyla öne yerleştirdim.

Koşul içerikli cümlelerin kullanımı dünya dillerini öğrenenlerin kolay üstesinden gelebildikleri bir görev değildir. Bunun en önemli nedenlerinden biri koşulların ve o koşulların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak sonuçların somut olmaktan çok varsayımlara dayanması ve bu varsayımların hem alabildiğine öznel hem de bir o kadar çok katmanlı oluşu nedeniyle sınırlarının belirlenmesinin güç olmasıdır. Bu çok katmanlılığı bazı diller bağlamla çözerken (Macarca gibi) bazıları fiillerin görünüşlerinde değişikliklere giderek (Rusçanın tamamlanmış ve tamamlanmamış fiilleri gibi), bazıları da (İngilizce ve Türkçe gibi) dilin sentaktik ve morfolojik kaynaklarına başvurur. Türkçedeki şartlı fiil çekimlerinin bu sayılanlar arasında en karmaşık ve öğrenilmesi zor olanı olduğunu söylemek abartılı bir değerlendirme olmaz. Cümle türleri ana başlığı altındaki şart cümleleri alt başlığı

altında açıkladığım Macarcadaki örneklerle karşılaştırıldığında, Türkçedeki şart kullanımlarının görece oldukça karmaşık, öğretilmesi ve öğrenilmesi güç yapılar olduğu açıkça ortaya çıkıyor. Türkçe öğrenen kişilerin şart çekimli fiil içeren cümlelerin anlam yönlerinin özellikle biçimbirimlerin anlam özellikleri üzerinden geliştiğine ve bu anlam özelliklerinin kiplerde ayrı ayrı bulunduğuna dikkatlerini çekmek öğretimdeki verimliliğin anahtarları olarak görünüyor. Şimdi burada yapmak istediğim şey, istisnalarla fazla dallandırıp budaklandırmadan, duru bir şart kipi kullanımları tablosu çıkarabilmek. Yetersiz ve aşırı yüklenmiş öğretim malzemeleriyle boğuşmakla geçen yaklaşık dokuz yılda edindiğim deneyimlere göre aşağıdaki özellikler göz önünde bulundurularak yapılan öğretimde başarı oldukça yüksek.

Yaptığım kapsamlı tarama ve elemeler sonucunda Türkçede üç tip şart çekimli cümle biçimi olduğunu gördüm. Oldukça karmaşık gibi görünen bu kategorilerin aslında epeyce belirgin biçimde birbirinden ayrılan özelliklerin olduğunu açıkça görebiliriz ve öğretimde bu belirgin çizgilerin altını biraz daha kalın çizecek öğretim malzemesine yönelip kargaşanın önünü alabiliriz diye düşünüyorum. Şimdi bu üç şartlı cümle tipine bir bakalım:

3.2.8.6.4.3.18.1. 1. Tip Şart Cümleleri (Olası Sonuç İçin)

Koşul gerçek ya da gerçekleşmesi beklenen bir durumsa yardımcı cümle 1. geniş zamanın şartı {-rsE^2/-E^{2}rsE^2/-I^4 rsE^2/-mE^{2}zsE^2} (Gerçekleşmesi/gerçekleşmemesi olasılık ya da beklenti olan durumlar için kullanılır.), 2. gelecek zamanın şartı {- E^{2}cE^{2}k sE^2} (Daha sonra gerçekleşeceğine/gerçekleşmeyeceğine dair bir bilgiye önceden sahip olunduğunu gösteren durumlarda kullanılır.), 3. bilinen geçmiş zamanın şartı {-DI^{4}ysE^2} (şartın bir işin tamlanıp tamamlanmadığının sorgulandığı durumda kullanılır.), 4. belirsiz, geçmiş zamanın şartı "-{mI^{4}şsE^2} (Sonradan öğrenilen bir durumun gerçekleşip

gerçekleşmediğinin sorgulandığı durumlarda kullanılır.), 5. şimdiki zamanın şartı {-I^{4}yorsa} (Bir durumun/eylemin devamlılığının sorgulandığı hallerde veya bir durumun tekrarlandığının/ tekrarlanmadığının, alışkanlık olduğunun/olmadığının sorgulandığı kullanılır.), 5. gereklilik kipinin şartı {-mE^{2}lI^{4}ysE^2} çekimlerinden birine sahiptir (Eylemin yapılması gerekip gerekmediğinin sorgulandığı durumda kullanılır.); 6. İsim cümlelerinin yan cümlecik olduğu durumda yalnızca yükleme {-sE^2} eki getirilir (Durumun doğruluğunun sorgulandığı durumlarda kullanılır). Her birinde asıl olan ilk sırada kullanılan ekin kendi içindeki anlamdır, şart o anlamın bütünlüğüne bağlıdır. Gerçek veya gerçekleşmesi beklenti dâhilinde olan durumları gösteren bu yan cümlecikleri tamamlayan temel cümleler birleşik zamanlı çekimlenmez. Çekimlendikleri zaman, yan cümlecikteki şart ifadesinden ötürü yeni bir anlam kazanmaz, yaygın olarak başka zamanlarda da kullanıldıkları anlamları korurlar. En çok kullanılanlar geniş zaman (olasılık ve beklenti), gelecek zaman (planlanmışlık ya da sonuçta kesinlik beklentisi) şimdiki zaman, gereklilik kipi, emir kipi veya modal anlam değerli geçmiş zaman kullanımlarıdır. İsim cümleleri için geniş zaman çekimi ve ya duyulan geçmiş zamanın geniş zamanla pekiştirilmiş hali {-mI^{4}ştI^{4}r} kullanılır ve kesinlik anlamı taşır.

1. Kar çok yağarsa, …(okullar tatil olabilir/evde kalacağız/işimiz zor..)
   İşler umduğumuz gibi gitmezse, … (batarız/yöntem değiştirmeliyiz/ben yokum..)
2. Zil on dakika sonra çalacaksa, … (başlamayalım/bu iş bitmez/işimiz iş…)
   Gelemeyecekseniz, … (önceden haber verin/programı iptal edelim/sorun değil…)
3. Yemek pişmişse, …(altını söndür/masaya geçelim/beklemenin anlamı yok/olmuştur)…
   Çocuk uyumamışsa,… (mamasını vereceğim/vereyim/versem iyi olur…)
4. Geç yatıyorsanız, … (bundan vazgeçin/tehlikedesiniz/rahatsız uyursunuz.)
   Bana inanmıyorsan,… (doktora sor/işin yolunda gitmez/ben de sana güvenmiyorum.)…

5. İş bugün bitmeliyse,… (iki kişi daha lazım/burada kalacağım/bitiririz.)…
   Okumamalıysan, …(neden okuyorsun/okuma/konuşacak bir şey yok.)
6. İşin varsa, … (beklemeyelim/kal/sonra görüşürüz.)
   Yol kapalıysa, …(güzergâh değiştirelim/yola çıkmayacağız/durum vahim.)
   Merak yoksa, …(bilim de yok/elimizden ne gelir/bırakalım bu işi.)…

3.2.8.6.4.3.18.2. 2. Tip Şart Cümleleri (Gerçekleşmesi Beklenmeyen Durumlar İçin)

Şart eki almış, yüklemi fiil olan yan cümleciklerde eğer sözü edilen fiilin gerçekleşmesi gerçeklik ve beklenti sınırlarını zorlayacak kadar uzak olasılıksa, fiil yalnızca {-sE^2} ekini alır. İsim cümlelerinin bu anlamı kazanabilmesi için mutlaka "ol-" yardımcı fiiline {-sE^2} ekinin getirilmesi gerekir, çünkü aksi halde yan cümleciğin anlamı a. maddesindeki anlam olacaktır. Yan cümleciği sadece {-sE^2} eki alan şart cümlelerinin temel cümleleri geniş zaman ya da geniş zamanın hikâyesi olur. Nadiren gerçekleşmesi uzak ihtimal de olsa eğer şart gerçekleşirse yapılacak işin şimdiden bilindiğini anlatmak için gelecek zamanda çekimlendiği de olabilir.

"Çok param olsa, dünya turuna çıkar(d)ım."
"Yerin kulağı olsa, neler söyler(di)."
"Bütün istediklerimiz yapılsa, bir daha şikâyete gitmeyiz."
"İki gönül bir olsa, samanlık seyran olur."
"Dünya tepsi gibi düz olsa, gündüz ve gece nasıl açıklanır(dı)?"
"Köpeğin duası kabul olsa, gökten kemik yağar(dı)."

3.2.8.6.4.3.18.3. 3. Tip Şart Cümleleri (Geçmişte Kalmış /Gerçekleşemeyen Durumlar İçin)

Yardımcı cümle, gerçekleşmemiş ya da –eldeki veriler ışığında - gerçekleşmeyecek bir durumun varlığını/yoluğunu sorguladığında, fiilin çekimi şart kipinin hikâyesi {-sE^{2}ydI^4} ya da şart kipinin rivayeti {-sE^{2}ymI^{4}ş} ile yapılır. Bu durumda temel cümlenin fiili genellikle geniş zamanın hikâyesi {-(I^4)rdI^4/- E^{2}rdI^4/-mE^{2}zdI^4} (Yan cümlecikteki koşulun gerçekleşmesi halinde muhtemelen olacak olan durum için kullanılır.), geniş zamanın rivayeti {-(I^4)rmI^{4}ş/-E^{2}rm I^{4}ş/-mE^{2}zmI^{4}ş} (Yan cümlecikteki koşulun gerçekleşmesi halinde gerçekleşmesi kesin olan ya da planlanan durumlar için veya yargıda belirtilenlerin başkasından duyulduğu ya da sonradan fark edildiği durumla için kullanılır.), gelecek zamanın hikâyesi (Yan cümlecikteki koşulun gerçekleşmesi halinde gerçekleşmesi kesin olan ya da planlanan durumlar için kullanılır.) ya da gelecek zamanın rivayeti (Yan cümlecikteki koşulun gerçekleşmesi halinde gerçekleşmesi kesin olan ya da planlanan durumlar için; bununla aynı zamanda da yargıda belirtilenlerin başkasından duyulduğu ya da sonradan fark edildiği durumlar için kullanılır.) ile çekimlenir.

"Baharda çok yağsaydı, sular gözlenirdi."
"Paraya sıkışmasaydık, altınlarımızı satmazdık/satmayacaktık"
"O sözleri söylemeseydin, iyiydi/iyi olurdu."
"Kızını isteseler de vermeyecekmiş zaten."
"Birer birer gelselermiş, hepsini yere serermiş."
"Akşam yatmadan şalteri indirseymişiz, yangın olmayacakmış/olmazmış"

Bu genel kullanımların yanında temel fiillerle yardımcı fiillerin birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan ve modal yoğunluğu daha fa fazla olan aşağıdaki örneklerle de karşılaşılır:

"Çalışmaya başlamak zorunda kalmasaydım, şimdiye üniversiteyi bitirmiş olacaktım."

"Cezaya kalsaydık, şimdi biz de diğerleri gibi ödev yazıyor olurduk."
"Son günleri biraz daha sıkı çalışarak geçirebilseydim, ay sonuna borçlarımı ödeyebilecek durumda olabilirdim."

Bu cümleler 3. tip şart cümlesinin koşul anlamı taşıyan yardımcı cümlesinin aynı kalması ve asıl öğelere bir kiplik öğesinin daha eklenmesiyle oluşturulmuş olup ilk iki kip eki modal işlevli, sonuncusu ise zaman bildirme işlevlidir.

Şimdiye kadar verilen üç temel şart kullanım biçimiyle ilgili olarak bunların yabancılara –özel olarak da Macarlara – öğretimi konusunda yaşanabilecek sıkıntılara ve bunların çözüm yollarına gelince… Yalnızca Macarlar için değil, Türkçe öğrenmeye çalışan bütün yabancılar için şart kipli kullanımların öğrenilmesi,

a. Türkçedeki kiplerin çokluğuna koşut olarak çok büyük bir çeşitlilik göstermesi ve bunca anlamsal bilgi ve dilbilgisi yapısı arasında kaybolma ihtimalinin güçlü oluşu ve

b. anadili Türkçe olanların bile özellikle 1. tiptekileri 2. tiptekilerle ve 2. tiptekileri de 3. tiptekilerle yer yer karıştırarak kullanmasından ötürü "güvenilir kaynak" sıkıntısının bulunması nedeniyle güçlüklerin en sık yaşandığı dilbilgisi konularının başında gelmektedir.. Türkler için bu kargaşalığın nedeni büyük olasılıkla 2. tip altında ele alınan cümle tiplerinin temel cümlelerinin 1. tiptekilerle, yan cümleciklerinin ise 3. tiptekilerle birçok durumda aynı olmasından ileri gelmektedir.

Dilbilgisi yapıları birebir aynı olmamakla birlikte üç durum için de ayrı ayrı cümle biçimlerinin bulunması Macarlar için işi kolaylaştırıyor gibi görülse de uygulamada bunun böyle olmadığını hatta İngilizcedeki yapıların daha açıklayıcı olmasından dolayı asıl karşılaştırma ölçütü olarak çoğu kez İngilizcedeki yapıları kullanmak durumunda kaldığımı da belirtmeliyim.

Yukarıda sayılanlara ek olarak, öğrencilerimizin –neredeyse şart kipi ekini olur olmaz kullanıyorlarmış gibi görünen- bazı yanlışlarından bizim Türkçe öğretimimiz için önemli ipuçları verebilecek bir özelliğe daha değinmekte büyük yarar var. Macarcada çoğu kez yardımcı cümleciği kullanılmayan şart kipli cümle yapılarıyla karşılaşılır. Yukarıda sayılanlardan 2. tipe karşılık gelen bu kullanımlar

Türkçede çok büyük oranda sadece geniş zaman kipi çekimiyle, daha seyrek olarak da geniş zamanın hikâyesiyle karşılanır. Bu noktada geniş zamanın kullanım alanlarının bu özellik de dikkate alınarak öğretilmesi önem kazanıyor. Bu konuyla ilgili olarak "geniş zaman" öğretimi ile ilgili bölümde daha ayrıntılı bilgi verilmişti.

Bu konunun etkin biçimde öğretilebilmesinin anahtarı basit ve birleşik fiil çekimlerinin anlam yönünden iyi açıklanarak eksiksiz öğretilebilmesidir. Bunun iyi başarılabilmesi, fiilimsilerin doğru kullanılmasında da son derece büyük bir yardım sunacaktır. Sonraki aşamada yapılması gereken, istisnaları olabildiğince bir yana bırakarak yukarıda çerçevesini çizdiğim kullanım alanlarını önce birbirinden ayrı olarak, bunun başarıldığından emin olunduktan sonra da bağlam içerisinde farkların ayrımının yapılacağı etkinlikler uygulanarak öğretilmesi olabilir. Yeri gelmişken belirteyim, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde en yaygın olarak kullanılan HİTİT dil öğretim serilerinin hiçbir baskısında maalesef bu yönlü duru bir sınıflandırmaya rastlayamadım.

Şart kipinin öğretimiyle ilgili konumuzun sınırları içinde son olarak söylenmesi gereken, şart kipli bazı kalıplaşmış yapıların da bir bütünlük oluşturacak biçimde (yani bir sözcük ve söz grubu yapma yöntemi olduğu vurgulanarak) verilmesinin önemli önemli olduğudur. Bunlara belli başlı örnekler şunlardır: ne olursa olsun, kimse artık, ne sorarsan sor, ne kadar *X* olursa o kadar *Y*, neredeyse, her nasılsa, her neyse, (her) neredeyse, (her) kimleyse, (her) nedense, (her) ne kadarsa, ne zaman olursa olsun, neye mal olursa olsun, ne bulursan, nasıl becerdiyse, kimse kim…

3.2.8.6.4.3.19. Gereklilik Kipi {-mE^{2}lI^{4}}

Türkçenin basit fiil çekimi kalıpları içerisinde en az kullanılanlardan biri olduğu için bu izlencede kendine en son sırada yer bulan kip bu oldu. Türkçede gereksinim ve zorunluluk ifade eden çok sayıda yapı bulunmakta; bunlar içerisinde gereklilik kipi kullanımı daha çok resmi ifadelerde yer kendine yer bulmakta. Her ne

kadar bunu gerektiren herhangi bir dilbilgisel zorlama ya da anlam kısıtlaması bulunmasa da çekimlenmiş fiil olarak kullanılan "gerek/gerek-" ve "lâzım" yapıları gereksinim ve zorunluluk belirtmede öncelikli olarak tercih edilir durumdadır. Bu yapılar daha önce öğrencilere verilmiş olacağı için anlam bakımından eklenecek yeni bir şey bulunmamakta. Ne var ki Türkçe öğrenen kişiler için aynı anlamı karşılayan farklı dilbilgisel yapılar kolaylıktan çok güçlüğe yol açmakta, hangisini kullanmaları gerektiği konusunda onları güvensizliğe düşürebilmektedir. Bu ayrımı yapmak çoğunlukla mümkün görünmese de gereklilik kipiyle ilgili olarak özellikle altı çizilmesi gerekenler şunlardır:

a. Genellikle kuralların kişi ve kurumlar açısından bağlayıcı ya da tavsiye niteliğinde bulunan kısıtlama ve zorlamalarını ifade etmek için kullanılır. Bu durumda çoğunlukla {-D^2Ir^4}ekiyle pekiştirme anlamı da sağlanır:

"Askerlik yoklaması için her yıl askerlik şubesine gidilmelidir."
"Bu belgeyi alan kişi, vatandaşlık görevini yerine getirmelidir."
"Devlet üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir."
"Sorumluklarımızın bilincinde olmalıyız."

b. Bazen gereklilik kipiyle çekimlenen fiilin belli bir öznesi bulunmaz:
"Çok çalışmalı."
"Özverili olmalı."
"Çevreyi temiz tutmalı."

3.2.8.6.4.3.20. Gerçekleşmemiş Belirli Zorunluluk (Gereklilik Kipinin Hikâyesi) {-$mE^2lI^4ydI^4$}

a. Bir yükümlülüğün yerine getirilmediğini belirtmek için kullanılır:

"Derse zamanında gelmeliydin."

"Bu işin ne sonuçlar doğuracağını önceden hesaba katmalıydınız."

"Öyle yapmamalıydım."

b. Bazen, geçmişte bir olay anlatılırken, görece daha önceki bir dönemde bilinen bir zorunluluk bulunduğunu belirtmek amacıyla kullanılır:

"Evrakları daireye en geç 12'de teslim etmeliydim, ondan erken çıktım evden."

"Bu kez aynı hataya düşmemeliydi, onun için her önlemi almıştı…"

3.2.8.6.4.3.21. Gerçekleşmemiş Belirsiz Zorunluluk (Gereklilik Kipinin Rivayeti) {-mE^{2}lI^{4}ymI^{4}ş}

Yukarıdaki maddenin (21.) a. bendinde yapılan açıklama belirsiz geçmiş zaman için de yinelenebilir. Ancak bu durumda zorunluluğun, yerine getirilmesi gerektiği halde getirilmediği anlaşılan/ortaya çıkan/söylenen/öğrenilen bir durum olması söz konusudur:

"Derse zamanında gelmeliymişsin."

"Bu işin ne sonuçlar doğuracağını önceden hesaba katmalıymışsınız."

"Öyle yapmamalıymışım."

3.2.9.FİİLİMSİ

Fiilimsiler, fiil kök ya da gövdesinden türeyen, ancak kişi ekleri alarak çekime girmediği için yargı bildirmeyen ve bitmemişlik ifade eden fiil şekilleridir (Vural ve Böler, 2012: 245). Fiilimsi ekleri neredeyse her türlü fiile eklenebildiği için oldukça işlek eklerdir[37]. Hem Türkçede hem de Macarcada isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olmak üzere üç çeşidi bulunur. Ne var ki Macarcada her biri için bir-iki ek bulunurken Türkçedeki eklerin çokluğu öğretimde kapsamlı bir strateji geliştirmeyi gerekli kılar. Macarcada bulunan morfolojik yapı sayısının azlığını fiil çekim kalıplarının azlığıyla açıklamak olasıdır, çünkü dilimizde kullanılan sıfat-fiillerin ortaya çıkışları farklı farklı zaman çekimlerinin sıfat türetir olmasıyla geliştikleri görülmektedir. Macarcada fiilimsilerle ilgili diğer bir sınırlılık da edilgen fiil tabanlarından fiilimsi türetilememesidir. Etken tabandan fiilimsi ekiyle türetilmiş olan sözcükler hem etken hem de edilgen anlam yükü taşıyor olabilir. Macarcadaki fiilimsiler şu şekildedir:

3.2.9.1.İsim-fiil

Macarcada isim-fiil (mastar) yapma eki *–ni / –(A)ni*'dir[38].

*Szeret**ni*** *'*sevmek'*, *tanít**ani*** 'öğretmek', *utaz**ni*** 'yolculuk yapmak'**,** *ért**eni*** 'anlamak'**…**

[37]*Van* 'var' ve *nincs* 'yok' fiillerinin yapısı, genel özellikleri ve çekimi hakkında fiiller konusunu ele aldığımız sırada genişçe bilgi vermiştim. Bu fiillerin asıl hallerinden fiilimsi türetmek mümkün olmasa da *lenni* 'olmak' yardımcı fiili yardımıyla fiilimsiler türetilebilir. Bu durum Türkçede de bire bir aynıdır: *Nincs kenyér. Kenyér nem lévén… Kenyér volta… Kenyérnek lenni…Leendő kenyér…* 'Ekmek yok. Ekmek olmadığından… Ekmek olması [olgusu]… Ekmek olmak… Olacak/yapılacak ekmek…'

[38]*-ás/-és* eki dilimizdeki "-mEk, -mE, -Iş" mastar eklerine benzer bir kullanıma sahip, işlek bir fiilden isim yapma eki olmasına karşın Macar dilbilimi alan yazınında isim-fiil olarak değerlendirilmemekte. *A busz megérkez**és**ét követő első tizenöt perc alatt…* "Otobüsün gel**iş**ini izleyen ilk on dakika içinde…" *Két darab vásárl**ás** esetén…* "İki tane alın**ma**sı halinde…"

İsim-fiillerin çekimi Türkçedekiyle aynıdır. Fark, Türkçede isim-fiil ekinin birden fazla oluşudur. Üç isim-fiil biçiminin arasındaki farkların kavratılması gerçekten güç bir görevdir, çünkü aralarındaki sınır sıradan kullanıcı için çok bulanık ve belirsizdir. Ancak kullanım alanları göz önüne alındığında Macarcadaki isim-fiilin çekimlenmemiş halinin Türkçedeki "-mEk" ekine, çekimlenmiş halinin ise "-mE" ekine karşılık geldiğini söyleyebiliriz. Öncelikle isim-fiillerin iyelik kişi ekleriyle çekimine bir bakalım, örneğimiz de *találni* 'bulmak' fiili olsun:

1. T.K. *talal-n-om* 'bulmam'	1. Ç.K. *talal-n-unk* 'bulmamız'
2. T.K. *talal-n-od* 'bulman'	2. Ç.K.*talal-n-otok* 'bulmanız'
3. T.K. *talal-ni-a* 'bulması'	3. Ç.K.*talal-ni-uk* 'bulmaları'

Bu kullanım biçimini Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi penceresinden değerlendirecek olursak bu bilginin iki durumda bizim için çok yararlı olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi "-mEk" ile biten özne ve yüklemler Macarcada da aynı biçimde kullanıldığı için öğretilmesi çok kolay olacaktır: *Félni, elveszíteni.* 'Korkmak kaybetmek[tir].' *Fontos ezt megjegyezni.* 'Bunu öğrenmek/kafaya sokmak önemli.'

İsim-fiillerin işimizi kolaylaştıracağı en önemli alan ise kuşkusuz gereklilik kalıplarının öğretimi olacaktır, zira izlenen yol tıpatıp aynıdır: Mantıksal özne$_{+\text{ilgi eki}}$ + fiil tabanı$_{+\text{me mastar eki+ iyelik eki}}$ + lazım/gerekiyor/gerekti/gerekiyordu vb. Fiilin (gerek-) kip ve zaman bakımından gösterdiği çeşitliliğin yaratacağı öğretme güçlüğü ve gerekliliğin/zorunluluğun çok renkli ifade biçimleri üzerinde burada yeniden durmak gereksiz, çünkü fiil çekimlerinin öğretimi konusunu işlerken bu anlam özellikleri ve kullanım yerleri üzerinde genişçe durmuştum.. Şimdi gereklilik kullanımlarını karşılaştırmalı olarak inceleyelim:

*Mindenki**nek**[1] péntekig le **kell**[2] ad**nia**[3] a beadandót.* 'Herkes**in**[3] cumaya kadar ödevi teslim et**mesi**[3]**gerekiyor**[2].'

***Nekem**[1]**nem kell**[2] dolgoz**nom**[3]**a** munkahelyemről.* '[benim][1] İşyerimden çalış**mam**[3]**gerekmiyor**[2].'

Ezt a feladatot ***nem nekem[1]****, hanem* ***neked[2]kellene[3]*** *megcsinál****nod[4]***. ‘Bu işi **benim değil**[1], **senin**[2] yap**man**[4]**gerekir(di)[3].**’

Örnek cümlelerden de açıkça görüldüğü gibi bu dilbilgisi kalıbının öğretilmesi belki başka bir dil ailesine mensup birine öğretmek büyük bir karmaşa olabilecekken, bir Macar’a öğretmek için bilinmesi gereken sadece isim ve fiil çekimleridir. Tecrübelerim onların yerine koyulmasının da bir Macar için sanki kendi dilinde yapıyormuş gibi kolay olduğunu gösteriyor.

3.2.9.2.Sıfat-fiil

Macarcada sıfat fiilin üç zamanı bulunur. Geçmiş zaman gösteren sıfat fiil eki, geçmiş zaman kipinin ekiyle aynıdır (*-t, -tt)*: *szeret**ett*** ‘sevilen’**,** *ismert*tanınmış’**,** *végz**ett*** ‘bitirilmiş/bitirmiş’**,** *vásárol**t*** **‘**satın alınmış/satın almış’**…** Şimdiki zaman/geniş zaman ifade eden sıfat fiil eki *–ó/- ő*’dür: *tanuló* ‘öğrenen’**,** *kérő* ‘isteyen’**,** *keres**ő*** ‘arayan’**,** *szórakoz**ó*** ‘eğlenen’**…** Sıfat fiilin gelecek zaman eki ise *–EndŐ* ekidir: *soro**landó*** ‘sıraya dizilecek’, *rendez**endő*** ‘düzenlenecek’, *te**endő*** ‘yapılacak’**,** *tanu**landó*** ‘öğrenilecek’**,** *fizet**endő*** ‘ödenecek’**…** Bu tarz kullanımın Türkçe karşılığı çoğunlukla edilgen çatılı sıfat-fiildir, çünkü Macarcada edilgen çatılı fiillerden fiilimsi yapılamaz [39].

[39] Aslında Macar dilbilimi alan yazınında Türk alan yazınından farklı olarak fiilimsiler üç değil, dört başlık altında ele alınmakta: *Főnévi igenév* ‘isim-fiil’, *melléknévi igenév* ‘sıfat-fiil’, *határozói igenév* ‘zarf-fiil’ ve *igei igenév* ‘fiil-fiil’. İşte Macarlara Türkçe öğretirken bizim en çok işimize yarayacak olan fiilimsi çeşidi bu. Her ne kadar kullanım alanı diğerlerininki kadar yaygın olmasa da bu çeşit fiilimsiler Türkçedeki sıfat-fiillerin kuruluş ilkeleriyle tümüyle örtüşmektedir: fiil tabanı+geçmiş zaman fiilimsi eki(t/tt)+iyelik eki. Ör. *Lili olvasta könyv*‘Lili’nin okuduğu kitap’*, a tanár adta házifeladat*‘öğretmenin verdiği ev ödevi’*, gyerekek játszotta játék*‘çocukların oynadığı oyun’...Ne var ki bu tür fiilimsilerin zaman yönünden sadece geçmiş zamanı bulunurken kişi çekiminde de –ilkesel olarak tam çekim yapılabilmesine ve art zamanlı olarak bunun örneklerine rastlanmasına kaşın- üçüncü çoğul kişisi –morfem olarak- hiç bulunmamakta, üçüncü tekil kişi dışında kalan kişiler için ise kullanım çok çok sınırlı kalmaktadır. Tam çekiminin şu şekilde olması gerekirdi: *az én hoztam kaja* ‘benim getirdiğim yemek’, *a te hoztad kaja* ‘seni getirdiğin yemek’*, az ő hozta kaja* ‘onun getirdiği yemek’*, a mi hoztuk kaja* ‘bizim getirdiğimiz yemek’*, a ti hoztátok kaja* ‘sizin getirdiğiniz yemek’*, az ő hoztuk kaja* ‘onların getirdiği yemek’. Tamlayanın çekimlenmiş dönüşlülük zamiri olduğu durumlarda ise tamlanan daima 3. tekil kişi iyelik eki alır: *magam főzte halászlé* ‘kendi pişirdiğim

Zaman anlamı taşıyan bu üç sıfat-fiil içinde (aslında bütün fiilimsiler içinde de) yüklem olarak kullanılabilen sadece gelecek zaman bildiren *–andó/-endő* eki almış olan fiillerdir. Bunun nedeni ise bu ekle oluşturulan sıfat-fiillerin modal anlamının da bulunmasıdır. Bu tarz fiilimsilerin yüklem olduğu cümleler gereklilik anlamını da birlikte taşır (Lengyel 2000: 233). *Megszeretett köny* 'Sevil**en** kitap' **A könyv megszeretett.* '*Kitap sevilen.' *virágzó tavasz* 'çiçekler açan ilkbahar'* *Tavasz virágzó.* '*İlkbahar çiçekler açan.' *őszre befejezendő munkálatok,* 'güze bitirilecek/bitirilmesi gereken işler' *Amunkálatok őszre befejezendők.* 'İşlerin güze bitirilmesi gerekiyor.', *Mi a teendő?* 'Yapılacak/yapılması gereken nedir?' *Holnapra kézbesítendő árucikkek* 'Yarına teslim edilecek/edilmesi gereken mallar', *A megrendelt árucikkek holnapra kézbesítendők.* 'Sipariş edilen malların yarına teslim edilmesi gerekiyor.'

3.2.9.3.Zarf-fiil

Dilimizdeki zengin zarf fiil eklerine karşılık Macarcada sadece iki ek {*-vE}, {-vÉn*} bulunur ve bunların kullanım alanları da birbirinden pek ayrılamamakla birlikte ikincilerin kullanımı birincilere göre çok sınırlı (incelenmiş eserlerde

---

balık çorbası', *magad főzte halászlé* 'kendi pişirdiğin balık çorbası', *maga főzte halászlé* 'kendi pişirdiğiniz balık çorbası', *magunk főzte halászlé* 'kendi pişirdiğimiz balık çorbası', *magatok főzte halászlé* 'kendi pişirdiğiniz balık çorbası', *maguk főzte halászlé* 'kendi pişirdiğiniz/pişirdikleri balık çorbası'.

Van fiilinin kullanım özelliklerinden bu çalışmanın çeşitli aşamalarında söz edildi. Bu fiilin yardımcı fiil olarak kullanıldığı bazı durumlarda *van+t+*iyelik eki biçiminde yukarıdaki kalıbı takip ettiğine tanık oluruz. Bu durumda kullanıldığında Türkçedeki karşılığı "oluşu/olması" olacaktır ve bu, Türkçedeki yapıyla çok büyük bir benzerlik gösterir: *Tanár volta nem akadályozza, hogy itt is dolgozzon.* 'Öğretmen olması, burada da çalışmasını engellemez. *Okos voltában nem lehet kételkedni.* 'Zeki oluşundan/olduğundan şüphe edilemez.'

Bu çekimlerde dikkat çeken bir diğer özellik, tıpkı Türkçede olduğu gibi, bu yolla ortaya çıkan kelime grubunda sözü edilen nesnenin belirli oluşu, bundan dolayı da çekimlenen fiilin Macarca dilbilgisi kurallarına göre belirli fiil çekimine uygun çekimleniyor olmasıdır. Türkçenin öğretilmesinde bize sağlayacağı faydaya gelince: Türkçedeki tamlayanı sıfat-fiil grubu olan sıfat tamlamalarında sıfat-fiilin taşıdığı morfolojik öğelerin aynısı yalnızca bu tip fiilimsilerde karşımıza çıkıyor. Hazırlanacak Türkçe öğretim malzemesinin bu benzerliğe dokunacak bir yönlendirmeyle hazırlanması halinde öğrenicilerin yapıyı zihinlerinde kurmaları çok daha kolay olacak ve diğer yapıların sahip oldukları özellikleri Türkçeye uyarlama arayışına düşmeden kendi dillerindeki yapıyı taklit edecekler ve aynısını uygulayarak öğrenmek onlar için daha kolay olacaktır.

kullanılan toplam zarf-fiillerin yaklaşık %5'i)kalmaktadır (Lengyel 2000: 237). Cümle içindeki kullanılışları yerine göre zaman zarfı, sebep zarfı, durum zarfı ve ender olara da amaç zarfı olarak karşımıza gelebilir. Dilimizdeki {-ArAk, -İncE, -İp, -DİğİndEn} eklerinin kullanımına karşılık gelir: *mond**vá**/mond**ván*** 'diyerek, deyince', *tud**va**/tud**ván*** 'bilip, bilerek'**,** *néz**ve**/néz**vén*** 'bakarak, baktığından'*töröl**ve**/töröl**vén*** 'silerek, silince' **…**

Sözcük çatılarının incelendiği bölümde ele aldığım bir edilgenlik biçimine burada bir kez daha değinmekte yarar görüyorum. Dilimizde "yazılı, örtülü, gömülü, kapalı, katılı, sarılı…" biçiminde ya da "fiil tabanı+edilgenlik eki+miş halde/durumda" biçiminde ifade edilen edilgenlik yapısının karşılığı Macarcada *igekötő* 'fiil öneki'+ *van*(ve diğer zaman çekimleri)+ fiil tabanı +*vA* zarf fiil eki biçiminde ya da *igekötő*+fiil tabanı+*vA* biçiminde ifade edilir. Olumsuzluk ifade ettiği durumda ise fiilin bütünü olumsuzlandığı için *igekötő* fiil tabanından ayrılamaz.

Ki van írva a falon. 'Duvarda yazılı.'

Ki vagyok borulva. 'Nevrim döndü. [Ters döndürülmüş durumdayım.]'

A ház el van adva. 'Ev satıldı.' (İfade geçmiş zamana değil, şimdiki bitmiş duruma yönelik.)

A probléma holnapra meg lesz oldva. 'Sorun yarına çözülecek.'

A vitás téma le lett rendezve. 'Tartışmalı konu halledildi/halledilmiştir.'

Megbeszélve. 'Anlaştık./Anlaşılmıştır.'

A festmény még nincs kiállítva. 'Tablo henüz sergilenmedi.'* *A festmény még ki nincs állítva.*

Nem vagyunk lekésve a vonatról. 'Trene geç kalmadık.' * *Le nem vagyunk késve a vonatról.*

Yukarıdaki cümlelerde kullanılan *van* ve *nincs* sözcüklerinin varlık/yokluk ifade etmediği açıktır. Cümle yapısı içinde yardımcı fiil olarak kullanılmaktalar ve anlam yönünden içleri boş. Bu biçimde kullanıldıklarında hiçbir zaman vurguyu üzerlerine almayışları ve fiil ön ekiyle fiilin arasına girebilmeleri (çünkü bu ancak

yardımcı fiillerin ve olumsuzluk parçacığının yapabileceği bir iştir) onların anlam içeriklerinin olmayışına ve yardımcı fiil oluşlarına delil kabul edilir (Lengyel 2000: 240).

Bu biçimde kullanılan fiillerin hepsinin ortak özelliği kılınış bakımından tamamlanmışlık bildiriyor olmalarıdır. Bu nedenle *igekötő*'sü olmayan fiillerle kullanılması hemen hemen olanaksızdır. Fiillerle birlikte kullanılan *–vA* zarf-fiilinin bu kullanımıyla iki özelliğinin olduğu ortaya çıkıyor: Birincisi durum bildirmesi (-mIş durumda olmak), ikincisi de muhakkak eylemin tamamlanmış olması durumunda kullanılabilmesidir. Geçmiş zamanda da, şimdiki/geniş zamanda da, gelecek zamanda da kullanılsa, bu ekin kullanıldığı fiilin bitmiş olması gerekmektedir. Bu yönüyle Türkçedeki "-DIktEn sonra" zarf fiilinin anlam özelliklerini andırır. Taradığım kaynakların büyük bölümü bu yapıyı *meg van írva* 'yazılı' tipi durum bildiren zarf-fiil grubu olarak ele almaktadır.

Bu yapının çözümlemesi etken, dinamik, geçişli fiillerin ya da dinamik anlamlı oluş fiillerinin edilgen, durağan anlamlı fiiller yapılmasıyla sağlanabilir: *A kút fel van ásva.* 'Kuyu kazıldı/kazılı.> Kuyuyu kazdılar.> Kuyu kazıldı.' *Meg vagyok döbbenve.* 'Şaşakaldım. > Beni şaşırttılar. > Şaşırtıldım.' *A gyerekek ki lettek téve veszélynek.* 'Çocuklar tehlikeye maruz kaldılar. >Çocukları tehlikeye maruz bıraktılar. >Çocuklar tehlikeye maruz bırakıldılar.'…

3.2.9.4. Fiilimsilerin Öğretimi

Fiilimsilerin öğretilmesi başlı başına bir sorun, büyük bir görev teşkil etmektedir. Bunun için kapsamlı bir öğretim planın hazırlanması, birleşik yapıların yanında bu yapıların birleşmemiş durumlarının da öğretim malzemesinin içine katılması gerekir, çünkü öğrenicinin izleyeceği yol çok yüksek olasılıkla öncelikle kendi anadilinin dilbilgisi kurallarının çizdiği çerçeve üzerinden karşılaştırma yaparak kendine uygun öğrenme yolunu arama şeklinde gelişecektir. Şimdi de

Türkçedeki fiilimsilerin öğretilmesinde bir Macar öğrenicinin karşılaşabileceği güçlükleri ve başka dil ailelerine dâhil dilleri konuşan öğrenicilere göre hangi alanlarda daha kolay öğrenebileceğini kapsamlı olarak ele alalım. Bunu yaparken fiilimsi sınıflarını ayrı ayrı ele almakta yarar görüyorum. Bu nedenle isim-fiillerle başlayalım.

3.2.9.4.1 İsim-fiillerin Öğretimi

İsim fiillerin yüklem ya da özne olduğu durumlar ve gereklilik kullanımları iki dilde de aynıdır. Özne olarak kullanıldığında genellikle bir değer biçme ya da değerlendirme yargısı sezilir:

‘Güneşe **uzanmak** iyi geldi.’ *Jólesett kifeküd**ni** a napra.*

‘Başla**mak**, bitirmenin yarısıdır.’ *Elkezde**ni** majdnem befejezni.*

‘Amacımız muasır medeniyetler seviyesine çık**mak**tır.’

*A célunk elér**ni** a legfejlettebb orzságok szintjét.*

‘Çok ders çalış**mak** lazım.’ *Sokat kell tanul**ni.***

*El kell monda**nom** neked valamit.* ‘Sana bir şey söyle**mem** gerekiyor.’

Bu iki yapının öğrenilmesi Macarlar için çok çok kolaydır, çünkü yeni bir dilbilgisi yapısı öğrenmelerine gerek kalmaz. Daha önceden öğrendikleri bilgileri kullanmaları yeterli olacaktır. Onlar için asıl büyük bir sıkıntı kaynağı olan konuların başında mastarların diğer kullanımları gelmektedir. Türkçede yukarıdaki iki yapı dışında (-mAk iste-; –mAk gerek- fiilleri ve mastarın özne ya da yüklem olması) bütün mastarlardan sonra ana fiilin çekim çerçevesi (istemleri) eklenmek durumundadır. Aşağıdaki örnek cümlelerin Macarca çevirilerinde mastar son ek durumundadır ve kendisinden sonra fiile bağlı herhangi bir istem kabul etmez:

‘Kütüphaneye ders çalış**maya** indim.’ *Lementem tanulni a könyvtárba.**Çalışmak indim.

‘Çocuklar futbol oyna**maya** geldiler.’ *Focizni jöttek a gyerekek.**Oynamak geldiler.

‘Kavga et**meyi** sevmem.’ *Nem szeretek verekedni.**Kavga etmek sevmem.

‘Kahve iç**mekten** nefret ediyorum.’ *Utálok kávét inni.* *İçmek nefret ederim.

Örneklerde de görüldüğü üzere eğer Türkçe öğrenen Macar kendi başına karar verirse mastar eklerinden sonra fiil istemlerini kullanmayacaktır. Öğretimde öncelikle benzer yapıların verilmesi önemlidir. Öğrenici bu yapıları daha kolay benimser ve dilbilgisindeki özdeşlik, harcanması gereken emeği ve süreyi azaltır. İkinci aşamada ise öğrenici için daha karmaşık olan aykırı yapılar verilmelidir. Bu yapılar verilirken de nelerin ayrıştığının tam belirlenmesinde yarar vardır. Benim yukarıda gösterdiğim gibi mastar+istem ekleri birlikte koyu harflerle gösterildiğinde öğrenci bu iki dilbilgisi öğesini bir bütün olarak öğrenecek ve “-mEkI/mEğI, -mEkE/-mEğE, -mEdEn” gibi fiillerin istem çerçevesine uygun düşmeyen ek birleştirme olasılığı sınırlanacaktır. Özellikle sonuncusunun Macarlar arasında sıklıkla kullanıldığını ve o yapının tümüyle farklı bir anlama gelen bir zarf-fiil eki olduğunu ayırmakta güçlük çektiklerini de özellikle belirtmeliyim.

Bunun yanında sıkça karıştırılan {-mE} ve {–Iş}eklerinin arasındaki ayrımın yapılması da önemlidir. Bu eklerin nasıl kullanılacağı konusunda bazen anadili konuşurların bile yanlışlıklara düştüklerine tanık olabiliyoruz. {-mE} ile {–Iş}eklerinin arasındaki en belirgin fark birincisinin sadece olay olgusuna vurgu yaparken ikincisinin ağırlıklı olarak eylemin tarzına, nasıl yapıldığına ve onun karakteristik özelliğine yönelik olmasıdır (Erdal, 1998).

“Toplantıda bunu anlatman beğenildi.”

“Toplantıda bunu anlatışın beğenildi.”

İsim-fiillerin öğretilmesinde yararlanacağımız diğer bir bilgi de Türkçede dolaylı anlatım biçimleri için ve amaç bildiren isim-fiiller için Macarcada her zaman emir kipli cümle yapısında biçimlendirilmiş yan cümleciklerin kullanılıyor oluşudur. Aslında derin yapıya baktığımızda Türkçedeki durum da aynıdır. Şu cümleler aynı anlamı karşılamaktadır:

*Azt akarta, hogy **fejezzem be** a házifeladatot. '*Ödevi bitirmemi istedi.'~ 'Bana, ödevi bitir, dedi.' ~ 'Ödevi bitir, diye söyledi.'

*Igyekszem, hogy **befejezzem** a házifeladatot.* 'Ödevi bitirmek için çalışıyorum.' ~ 'Ödevi bitireyim diye çalışıyorum.'~ 'Ödevi bitirmeye çalışıyorum.'

*Gondoltam, hogy **menjek**.* 'Gideyim diye düşündüm.' ~ 'Gitmeyi düşündüm.'

Azért ment le, hogy kenyeret vegyen. 'Aşağı ekmek almak için/almaya gitti.'

Verilen örneklerde kullanılan bütün Macarca cümlelerin yardımcı cümleleri emir kipinde çekimlenmiştir. Bu tür cümlelerde "-mA" mastar ekinin neyi karşıladığını bilmek, hem anlamlandırmayı ve kullanımı kolaylaştıracak hem de bir sonraki maddede ele alınacak olan "-DIK" sıfat fiiliyle karıştırma riskini azaltacak ya da iyi olasılıkla ortadan kaldıracaktır.

3.2.9.4.2 Sıfat-fiillerin Öğretimi

Türkçenin sıfat-fiil yapılarını Japon, Kore ve Macar dil tipolojileriyle dönüşümcü dilbilgisinin yer değiştirme ilkeleri ışığında karşılaştıran Karabulut ve Ulutaş, yer yer Macarca ilgili tespitlerinde aşırı genelleme yoluyla yanlışlıklar yapsalar da, şu önemli bilgileri paylaşıyor:

> *... Taşınım sonucunda* cümleden, ad öbeğine dönüşen *sıfat-fiilli bu yapı üst cümlenin bir unsuru olarak yüzey yapıda kullanıma girer. Derin yapıda iken, alt (temel) cümlenin öznesi, nesnesi veya yer tamlayıcısından biri olan* ad öbeği, *alt cümlenin sınırları içinde kalmaya devam etmektedir. Burada* özne görevinde *bulunan* adam *kelimesi, derin yapıda yer alan* gel- *yüklemiyle yönetim paylaşımı içerisindedir. Yani aynı* yönetim alanı *içerisinde yer alırlar. Ancak derin yapıdan yüzey yapıya taşınırken, alt cümle, ad öbeği biçimini aldığı için, taşınan başad,* adam, *üst cümlenin bir öğesine dönüşür. Aslında taşınan öğe hem yan cümlede hem de üst cümlede ortak olan unsurdan seçilir. Böyle olduğu*

için geleneksel dil bilgisi incelemelerinde başad, *üst fiilin/yüklemin bir öğesi olduğu şeklinde değerlendirilir. Oysa üst fiilin yönetimi altına giren unsur, başadın bizzat kendisi değil, başadla birlikte sıfat-fiilli yapının tamamıdır. Bu da derin yapıda, basit kurallı bir cümlenin, başka bir fiilin yönetimi altına tümden girmesi anlamına gelir.*

Türk tipi sıfat-fiilli yapıların en önemli özelliklerinden bir de yan cümlenin yükleminin isimleştirilmesidir. Taşınım, dönüşüm ve niteleme gibi diğer özellikler dünya dilleri için de büyük ölçüde geçerlidir. Böyle olmakla birlikte sıfat-fiilli yapı tipolojileri dilden dile çok önemli farklılıkları da barındırır. Türk tipi sıfat-fiilli yapıların yüklemi isimleştirmesinin yanında diğer dillerden ayrılan en önemli özelliklerinden biri de başadın yan cümleye veya yan cümlenin yüklemine göre bulunduğu yerdir. Şimdilik Türk tipi sıfat-fiilli yapılarda başadın sıfat-fiilin sağına yerleştiğini ve bu anlamda (yani niteleyen ve nitelenen öbek yapı bakımından) sola dallanan dil (left-branching language) olduğunu söyleyelim. (Karabulut-Ulutaş 2011: 1315-6)

Başadın yeri ve alt cümleciğin yükleminin yapısı dilden dile değişmektedir. Bu değişim dilleri de bir sınıflamaya tabi tutmaya yardımcı olmaktadır. Bu noktadan bakıldığında, sıfat-fiilli yapıların, aslında kurallı bir cümleden doğdukları ve üst cümle ile birlikte birleşik cümleyi oluşturdukları tespit edilmiş olmaktadır.

Nitekim örneğin Türkçe ile İngilizceyi ayıran en önemli unsur, başadın sıfat-fiile göre almış olduğu pozisyon ve sıfat-fiilli cümleciğin yükleminin çekimli veya çekimsiz oluşudur. Bilindiği gibi Türkçe, fiili isimleştirirken, İngilizce, Farsça, Arapça gibi diller sıfat-fiilli yapıyı çekimli fiil ile oluşturmaktadır. Türkçe ile Korece, Japonca ve Macarcayı birbirine yaklaştıran da sıfat-fiilin isimleştirilerek kullanılması ve başadın bu dört dilde de sıfat-fiile dönüşen yan cümlenin yükleminin sağına yerleşmesidir.

Dizge içerisindeki dizilişte, adöncül dillerde (Türkçe, Japonca, Korece, Moğolca, Fince; Quechua (İspanya), Mandarin (Çin) ve Navaho (Kızılderili) dilinde), önce sıfat-fiilli cümlecik gelmekte hemen sonra başad gelmekte iken, adardıl dillerde (İngilizce, Rusça, Arapça, Tagalog, Fransızca, Swahili v.b. dillerde),önce başad sonra sıfat-fiil cümleciği gelmektedir.İki dil grubunda, başad sıfat-fiilli yapının dışına çıkmakta ve üst cümlenin bir öğesi olarak üst yüklemin yönetimi altına girmektedir. Bu nedenle başadın almış olduğu hal ekleri ve diğer çekim ekleri üst yüklemin yönetimi neticesinde gerçekleşir. Adöncül dillerde sıfat-fiil isimleşerek dönüşmektedir. Adardıl dillerde ise sıfat- fiili ifade eden yüklem çekimli olarak varlığını devam ettirir. Tersten söylersek, sıfat-fiili isimleştiren diller adöncül dillerdir, buna karşılık sıfat-fiili çekimli kullanan diller ise adardıl dillerdir.(Karabulut-Ulutaş 2011: 1316-1317)

Karabulut ve Ulutaş'ın tespitleri Macarcayı Türkçeyle aynı düzeyde adöncül dil olarak betimlemesi biraz aşırı genellemedir. Doğru olan Macarcanın da adöncül dil özelliğine sahip olduğunu söylemek olacaktır, çünkü adardıl dillerin sıfat-fiil yapılarına uygun olan kullanım, günümüz Macarcası için çok daha yaygın olan kullanımdır. Temel sıfat-fiil kullanımı bu olduğu için de İngilizce gibi adöncül dillerin konuşurlarına Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi sırasında çok büyük yararları dokunacak olan, dönüşümcü dilbilgisi ilkelerine dayalı tespitlerinin çok değerli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü sıfat fiillerin aslında nasıl cümle yapılarından dönüştüğünün her sıfat fiil için ayı ayrı verilmesi gerekir, çünkü aksi halde Türkçedeki eklerle neyin anlatılmaya çalışıldığının kavratılması mümkün değildir.

Çalışmanın sonunda sunacağım A1, A2, B1 ve B2 düzeylerine yönelik öğretim izlencesinin sonunda fiilimsilerin ve özel olarak sıfat fiillerin öğretimi konusunda birtakım belirlemelere yer verilmiştir. Tekrara kaçmadan bazı konuları burada da açıklamak istiyorum:

a. Sıfat fiillerin öğretiminde öncelikler kullanma sıklığı yüksek olanlara ve iki dil arasındaki benzer biçimlere göre belirlenirse ve dönüşümler en sık kullanılanlar üzerinde gösterilirse öğrenme daha başarılı olacaktır.

b. Her ne kadar izlencede sona doğru yoğun bir biçimde fiilimsilerin kümelendiği görülse de önceki aşamalarda da fiilimsi öğretimine yer verilmesi ve son aşamada kategorilerin oluşturulmasının sağlanması iyi olacaktır.

c. Birbiriyle karıştırılma olasılığı yüksek yapıların birlikte verilmesinden kaçınılması ve arasında benzerlik bulunanlardan sonraki öğretilirken öncekiyle arasındaki dilbilgisel ve anlamasal ayrışmaların sezdirilmesi olası öğrenme güçlüklerini önleyebilecektir. Bununla ilgili olarak Macar öğrenciler için en büyük öğrenme güçlüğünü teşkil eden aşağıdaki yapıların doğru karşılaştırılması önemlidir, çünkü bunlarla ilgili yeterli bilgi sunan kaynaklarımız bulunmuyor ve özellikle öğretim kitaplarımız bunların karıştırılmasını önleyecek araçlarla donatılmış durumda değildir. Sayısız kere şu soruyla karşılaşmışımdır: {-DIğInI{ ve {–mEsInI{ arasındaki farkı bir türlü anlamıyorum, bunun bir kolay yolu yok mu?" Buna cevabı Marcel Erdal'ın "On the Verbal Noun in –(y)Iş" başlıklı çalışmasında buluyoruz:

- DIK+iyelik+hal /-EcEK+iyelik+hal ile –mE +iyelik+hal/–Iş +iyelik+hal arasındaki fark, birinci grubun olayın failine, nesnesine, zamanına ve başka öğelerine de referans gösterirken ikincinin yalnızca olayın olgusal/varoluşsal boyutuna değiniyor oluşudur. İki grubun birbiriyle değiştirilebilirliği ise bütünüyle bağlama bağlıdır:

"Benim gidişime /gitmeme/ gittiğime/ gideceğime değil, ona haber vermeyişime/ vermememe/ vermediğime/ vermeyeceğime? üzülüyor."

-DIK+/-EcEK+ ve –mE arasındaki kullanımda doğruluğu sınayacak anahtarlardan birisi "nasıl" sorusu olabilir:

"Nasıl gideceğini?" , "*Nasıl gitmesini?"

Aralarındaki ikinci ayırıcı özellik ise ikincisinin (factive topic= olgusal özne durumu) olması ve bu durumlarda –DIK+ ile yer değiştirememesidir.

"Gelmesi beni sevindirdi." , "*Geldiği beni sevindirdi."

Olgusal özne olmadığı durumda yer değiştirebilir ama anlamı farklı olur:

"Gelmemesini/*Gelmeyişini umuyordum."

“Gelmediğini/Gelmeyeceğini umuyordum.” (Erdal 1998).

3.2.9.4.3 Zarf-fiillerin Öğretimi

Zarf-fiillerin öğretimi konusunda yukarıda fiilimsiler için genel olarak sıralananların dışında özel olarak söz edilmesi gereken bir durum olduğu kanısında değilim: Öğretim sırasına dikkat edilmesi ve aynı anlamı karşılayan yapıların geç dönemlere kadar birlikte verilmemesi ve birlikte verilme zamanı geldiğinde de aralarındaki ayılan özelliklerin kavratılmasını sağlayacak gerekli açıklamaların yeterince temsilî örneklerle birlikte verilmesi önemlidir. Türkçedeki zarf fiillerin öğretilmesini güçleştiren en önemli neden, Macarcada genellikle fiilin önekleriyle (*igekötő*) sağlanan görünüş ve kılınışla ilgili anlam inceliklerinin Türkçede fiil çekimleriyle birlikte sayı ve anlam bakımından çok zengin olan zarf-fiiller kullanılarak karşılanmasıdır. Yerinde ve doğru sıklıkla verilmesi halinde ise bunların öğrenilmesi özel bir zorluk oluşturmaz.

3.3. SÖZ DİZİMSEL (SENTAKSLA İLGİLİ) ÖZELLİKLER

3.3. 1. Kelime Grupları

Kelimeler arasındaki dilbilgisi ilişkisi sözdizimsel (sentaktik) ya da yapısal (morfolojik) olabilir. Aralarında dilbilgisi ve anlam ilişkisi bulunan ve bu yönüyle bir bütün olarak ele alınan sözlerin oluşturduğu öbekler kelime grupları olarak adlandırılır (Ergin, 1993: 353). Dilbilgisel olarak kelime grupları, a) sözcüklerin sözdizimsel olarak birbirine bağlanmasıyla (sentaktik), ve b) anlamlı bir söz ve morfem işlevli, görevli bir sözcüğün dilbilgisel olarak birbirine bağlanmasıyla (yapısal/morfolojik) oluşur. Macarcadaki kelime grupları şu şekilde görünür:

Kelime grupları (ve birleşik sözcükler)

Bağlı

(dilbilgisel) **kelime grupları**

Ör. *De érdekes* ‘Ne ilginç!’,

Morfolojik yapıdaki kelime grupları

Ör. *napok óta* ‘günlerden beri,

Sentaktik yapıdaki kelime grupları

Ör. *Két kutya* ‘iki köpek*, kemény,*

Bağımsız

(dilbilgisel olmayan) **kelime grupları**

tulajdonképpen jó ‘aslında iyi’,

igenis elmegy ‘gene de idare eder’,

Isten veled! ‘Tanrı seninle [olsun]!’

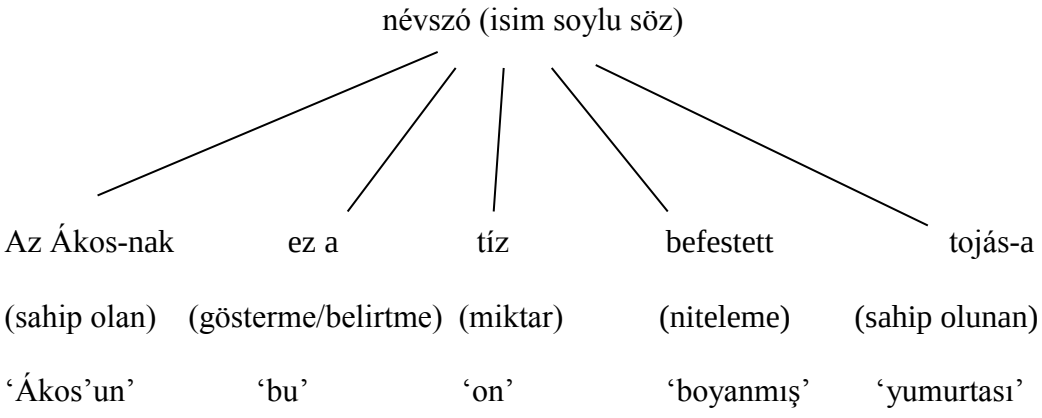
csinos voltál ‘güzel idin’	*azért ehető* ‘sert ama yenebilir’
Nem akarok ‘istemiyorum’,	*házi feladat* ‘ev ödevi’
mondd meg ‘söyle’	*Noé bárkája* ‘Nuh’un gemisi’

XXXII. Tablo: Macarcada ki kelime gruplarının sınıflandırılışı (Lengyel, 2000: 28)

Dilimizde edatlar ve yardımcı fiiller morfolojik yapıdaki kelime gruplarına örnektir:

> “günlerden beri, çalışkansın diye, el kadar, yardım etmek, söz vermek, yalnız idi, doğru ise, hal böyle iken…”

Kelime gruplarının büyüklüğü ve yapısal birimlerin sıralanışı dilbilgisel olarak sınırlanmıştır. Macarcada belirtili isim ve sıfat tamlamalarında isme bağlanan öğelerin sıralanışı şöyle görünür:

XXXIII. Tablo: Macarcada ki kelime gruplarının söz dizimi
(Kiefer,1992: 222)

Kelime gruplarını oluşturan öğelerin dizimine bakıldığında sıralamanın Türkçeyle aynı olduğu görülüyor. Bunun biricik istisnası daha önce isimler konusu incelenirken de bahsedildiği gibi Macarcada belirsizlik artikelinin sıfat tamlamalarını yönetecek biçimde sıfatlardan önce kullanılmasıdır. Öğretimde bu ayrışmanın altı etkili örneklerle dikkatlice çizilmeli ve uygulamayı pekiştirici örneklere yer verilmelidir.

3.3.1.1. Tamlamalar

3.3. 1.1.1. İsim ve Sıfat Tamlamaları

3.3. 1.1.1.1. Belirtisiz İsim Tamlaması

Macarcada Türkçedeki belirtisiz isim tamlaması gibi bir dilbilgisi yapısı bulunmamaktadır. Bu yapıların büyük çoğunluğu Macarcada birleşik isimdir. Hatta Türkçedeki sıfat tamlamalarının ve diğer kelime gruplarımızın hatırı sayılır bir bölümü de Macarcada birleşik isimdir.

Sportpálya 'spor alanı/sahası'*, tudományegyetem* 'bilim evreni [üniversite]'*, óváros* 'eski şehir [merkezi]'*, irodalomtanár* 'edebiyat öğretmeni'*, feketerigó*'karatavuk'*, földalatti* 'yer altı[ndaki]'*, favágás* 'ağaç kesimi'*, tűzhányó* 'ateş kusan [yanardağ]'*, határőr* 'sınır muhafızı'*, hátizsák* 'sırt çantası'*, háziorvos* 'ev [aile] hekimi'*, gördeszka* 'kaykay'*, háziasszony* 'ev hanımı'*, népírtás* 'soykırım' *nyelvtan* 'dilbilgisi'...

Belirtisiz ve belirtili isim tamlamalarının iyi öğretilmesi Türkçe öğretiminde ileriki aşamalarda doğru adımlar atılabilmesinin birinci kuralıdır, çünkü burada sayamayacağımız kadar çok yapı bu dilbilgisi kuralına göre işlemektedir. Her şeyden önce –son yıllarda değişik nedenlerle kuraldan sapma işaretleri türese de[40] - bir

[40] Borsa İstanbul, kent kart, TV şov vb. çok sayıda Türkçenin söz dizimi kurallarına uymayan yapı son dönemde özellikle yazılı ve görüntülü yayın organlarının da etkisiyle hızla yayılmış durumda. Öğelerindeki sözcüklerin çoğunlukla Türkçe olmayışı ve kavramsal olarak da dilimize yeni girmeleri, dilbilgisel olarak da kaynaklarının Türkçe olmadığını gösteriyor. İşin daha vahim yönü ise devlet kurumları tarafından bile (örneğin Galata Port, Borsa İstanbul) bu yapı o denli yaygın kullanılıyor ki bir sonraki kuşak hangisinin Türkçenin dilbilgisine uygun olduğunu sorgulayamayacak kadar içselleştirecekmiş gibi görünüyor.

istisna dışında[41] iki ismin birbiriyle ilişkili olarak kullanılabilmesi, dilbilgisel olarak tamlayan-tamlanan ilişkisi içinde bulunması ve temel öğenin iyelik eki almasıyla mümkün olmaktadır. Sözcükler arasında aitlik sahiplik ilişkisi bulanıktır, çoğu kez hiç yoktur, çoğunlukla tamlayan sıfatımsı[42] bir işlevle kullanılır:

> "meşe ağacı, elma kurusu, iş yeri, aile ocağı, akıl oyunları, göz ucu, defter kapağı, keser sapı, gözetleme kulesi, ölü taklidi, sözcük dağarcığı, fiil çekimi, iş gezileri, bilim dergisi, pul parası, etme bulma dünyası, 'ben bu işi iyi biliyorum' duruşu/havası, 'el elden üstündür' ilkesi, İçişleri Bakanlığı, Devlet Malzeme Ofisi …"

Belirtisiz isim tamlamalarının yapısal görüntüsü ve anlam yelpazesinin genişliği yalnızca Macarların öğrenmekte ya da bilişsel olarak kabul etmekte zorlandıkları bir olgu değildir. Diğer dillerin konuşuru olan öğreniciler de bu kuralı sıklıkla unutmakta ve iyelik ekini kullanmadan tamlama oluşturmaya çalışmaktadır. Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmeye başladığım ilk yıl yabancılar için bunun ne denli zor ve karmaşık olduğunu görmüş ve sonraki yıllarda dilbilgisi öğretimini bütünüyle iyelik yapıları üzerinden öğretme yöntemine geçmiştim. Bugün de ilk öğrettiğim dilbilgisi konusu belirtili isim tamlamasıdır. Belirtili isim tamlamasıyla başlamamın nedeni ise onun öğeleri arasındaki bağın belirtisiz isim tamlamasına göre çok daha somut ve anlamlandırılmasının kolay oluşudur. Bu konuyu tezimin son bölümünde dilbilgisi öğretim planını açıklarken yeniden ele alacağım için şimdi yeniden belirtisiz isim tamlamalarının öğretilmesine dönmek istiyorum.

Belirtisiz isim tamlamalarının öğretimi sırasında üç çok önemli özelliğin altı çizilerek öğrenim tam gerçekleşinceye kadar bu özellikler yinelenmelidir:

---

[41] Milliyet adları isim oldukları gibi insanlar için kullanıldığında sıfat olarak da işlev görebilir. Belirtisiz isim tamlaması ve sıfat tamlaması olarak kurulduklarında bu öbeklerin anlamlarında – birincilerde genelleme, ikincilerde belirlilik gibi - küçük ayrılıklar sezilir. Ne var ki tamlamadaki milliyet ismi bir insan için kullanılmıyorsa sıfat olarak ismin önünde bulunamaz. Ör. Macar yazar/ Macar yazarı / *Macar mutfak/ *Macar gelenek. Türk işçi / Türk işçisi / *Türk ürün / *Türk yurt.

[42] Türkçenin neredeyse bir asırlık tartışma konusu olan "-/+sAl, -/+(A)l" sıfat yapma eklerinin Türkçe olup olmadığı meselesine girmeyeceğim ve zaten böylesine yerleşmiş sözlerin başkalarıyla değiştirilmesi hem ekonomik hem de pratik değil ama bu yolla yapılmış sıfatlar yerine isimlerin oldukları gibi bırakılarak belirtisiz isim tamlamasının tamlayanı olması halinde sıfat anlamını pekâlâ taşırlar. Yeni kavramların yerleşmesi zaman alır belki ama şu tamlamalarda birincilerin sıfat olduğu açık ve en azından çeviri gibi durmuyor, sadece kulağa yabancı(laşmış)lar: bilimsel makale/bilim makalesi, sektörel eğilimler/sektör eğilimleri/sektörlerdeki eğilimler, toplumsal sorunlar/toplum sorunları, biçimsel özellik/biçim özelliği vb.

1. İsimø + isim+3. tekil kişi iyelik eki(+pronominal n+hal eki[43]) yapısı iki ismin birlikte kullanıldığı bütün durumlar için kurallıdır: çarşı esnaf+ı+n+dan
2. Tamlayan ve tamlanan arasına başka bir sözlüksel birim giremez: *devlet eski bakanı
3. Tamlananda bulunan iyelik eki, bir belirtili isim tamlamasının iyelik ekiyle, meslek yapma eki *+CI,* yoksunluk eki *+sIz* ve karşıtı olan *+lİ* ekiyle birlikte kullanılacak olursa, sonra sayılan ekler tamlamanın asıl yapısal birimi olan iyelik ekiyle yer değiştirir[44]: sırta çantası > * sırt çantasım, sırt çantam, sırt çantanız; *sırt çantasısız, sırt çantasız; *sırt çantasılı, * sırt çantasıcı, sırt çantacı, sırt çantalı vb.

Kelime grupları ve birleşik sözcüklerin Macarcadaki görünüşleri ve dilbilgisi kitaplarımızdaki tanıtımları Macarların Türkçe öğrenmekte, özellikle de yazılı Türkçeyi öğrenmekte, birtakım sıkıntılar yaşamasına neden olmaktadır. Bunun başlıca nedeni Türkçede belirtisiz isim tamlaması, belirtili isim tamlaması, edat grubu vb. ve hatta bazı cümle biçimindeki kullanımların birleşik sözcük olarak değerlendirilmesi ve birleşik sözcüğü oluşturan birimlerin bitişik yazılmasıdır. Türkçe öğrenenlere birleşik sözcükleri - ve özellikle onların yazımını – öğretirken bu bilginin göz önünde bulundurulmasında ve Türkçede birbiriyle ilişkide bulunan sözcüklerin bitişik yazılmasının Macarcayla karşılaştırıldığında neredeyse istisna uygulama gibi kaldığının altı çizilerek bitişik yazma kurallarını belli başlı yönleriyle tanıtılmasında –özellikle ileri düzey öğrenciler için – oldukça büyük yararlar vardır.

Macarcadaki birleşik sözcüklerle Türkçedekileri karşılaştırabileceğimiz aşağıdaki örnekleri sayısız farklı örnekle çoğaltmak mümkün: *irodalomtanár* ‘edebiyat öğretmeni’, *hangposta* ‘sesli posta’, *ínycsiklandó* ‘ağızların suyunu akıtan’,

[43] Türkçe öğrenen yabancıların sıklıkla düştükleri aşırı genelleme yanlışlarından biri de iyelik eklerinden sonra gelen zamir n’sini ek fiilin ve vasıta ekinin ek halinde bitişik yazıldığı durumlarda da kullanmaktır. Türkçenin dilbilgisiyle ilgilenmeyecek olan öğrenici için çok fazla teknik olan gerekçeleri bir yana bırakarak bu iki durumun genel kurala dâhil edilemeyeceğini baştan açıklamakta ve sıkça yinelemekte yarar vardır. Öğrencilerin sıklıkla yaptıkları genelleme yanlışlarından birkaçı: *Lise öğrencisindim. *yemek masasınsa * Şirket temsilcisinim. * el arabasınla *Latin harflerinle. vb.

[44] İlginç bir şekilde dilbilgisi kitaplarımız bu konuyu ya bütünüyle atlamış ya da Leyla Karahan’da olduğu gibi yalnızca bir ekin özelliğini vermekle (-lI eki) yetinmiştir (Karahan, 2013: 45)

nagymama ‘büyükanne’, *árubehozatal* ‘mal ithalatı’, *tiszteletadás* ‘saygı sunma’, *rendőrfőkapitány* ‘emniyet genel müdürü’, *kulcskeresés* ‘anahtar arama’, *fejenállás* ‘amuda kalkma’, *hasznavehetetlen* ‘işe yaramaz’, *műegyetem* ‘teknik üniversite’, *vonatkirandulás* ‘tren gezisi’, *könyvolvasás* ‘kitap okuma’, *tanfolyam* ‘kurs [ders akışı]’, *tv-kamera* ‘televizyon kamerası’, *kölyökkutya* ‘yavru köpek ‘, *tönkremegy* ‘mahvol-‘, *hógolyózik* ‘kartopu oyna-’, *helytáll* ‘uygun düş-‘, *háborúellenes* ‘savaş karşıtı’, *jogellenes* ‘yasa karşıtı’, *tudatallatti* ‘bilinçaltıyla ilgili’, *holnaputáni* ‘yarından sonraki’ *délelőtt* ‘öğleden önce’, *mindegy* ‘fark etmez [hepsi bir]’, *akárhogyan* ‘her nasıl olursa’, *négykézláb* ‘apalayarak [dört el ayak]’, *gombamód* ‘mantar gibi’, *mindenféle* ‘her türü/çeşit çeşit’, *villámcsapásszerűen* ‘yıldırım çarpması gibi’, *robbananószer* ‘patlayıcı madde’, *versenyképes* ‘rekabet gücü olan’, *alkalomadtán* ‘yeri geldikçe/arada sırada’, *napsütötte* ‘güneş yanığı’, *divatjamúlt* ‘modası geçmiş’, *elmebeteg* ‘akıl hastası’, *fogcsikorgatva* ‘dişlerini gıcırdatarak’, *tévénéző* ‘televizyon izleyicisi’, *energiaszolgáltató* ‘enerji dağıtım şirketi’, *tengeralattjáró* ‘denizaltı[nda giden]’, *városlakó* ‘şehirde yaşayan’, *nyugíijogosult* ‘emekliliğe hak kazanmış’, *koraszülött* ‘erken doğmuş/prematüre’, *rosszullét* ‘kötü durumda bulunma’, *fülbevaló* ‘kulak için olan [küpe]’, *hangosfilm* ‘sesli film’, *haromszög* ‘üç açı [üçgen]’, *harmincezerkétzsázhetvennyolc* ‘otuz bin iki yüz yetmiş sekiz’, *földrengés* ‘yer sarsıntısı’, *holdfogyatkozás* ‘ay tutulması’, *alkotóerő* ‘yaratma gücü [yaratıcılık]’, *díszítőelem* ‘süsleyici öğe’, *hűtőgép* ‘buzdolabı’, *mestermunka* ‘usta işi’, *csillaghullás* ‘yıldız kayması’, *kormányelnök* ‘hükümet başkanı’, *kulcsfontosságú* ‘anahtar öneme sahip’, *nászút* ‘halvet yolu [balayı]’, *gyászdal* ‘yas türküsü’, *külön-külön* ‘ayrı ayrı’, *telis-tele* ‘dopdolu’, *akarva-akaratlan* ‘ister istemez’, *néha-néha* ‘zaman zaman’, *apraja-nagyja* ‘ufağı irisi [irili ufaklı, hepsi]’, *éjjel-nappal* ‘gece gündüz’, *nő-férfi* ‘kadın-erkek’, *nemegyszer* ‘bir kere de değil/çok kez’, *mármint* ‘demeli/yani’, *nemrég* ‘eski değil [geçenlerde]’, *nemtörödöm* ‘umursamıyorum [umursamaz]’, *máris* ‘derhal [artık bile]’...

Örnekler incelendiğinde öğrencilerimizin neden neredeyse arasında ilişki kurulabilecek her sözcük çiftini bitişik yazmaya çalıştıklarını anlamak güç olmasa gerek. Birkaç örnek dışında hepsinin Türkçede ayrı yazıldığını görüyoruz. Bununla birlikte bazı benzerliklerin bizim işimizi kolaylaştıracağı yerler de dikkat çekiyor.

Örneğin ikilemelerin yazım kuralı farklı olmakla birlikte Macarcada da bulunduğunu görüyoruz. Yalnız burada bu benzerliğe fazla anlam yüklemek yanıltıcı da olabilir, zira ikileme kullanımı Türkçedeki zenginlikle karşılaştırma kabul etmeyecek derecede kısıtlı kalmaktadır. Ancak var olan örnekler öğrenmeyi kolaylaştıracaktır. Bunun yanında daha sonra zarflar konusunun alanında doğrudan giren bir konunun altının çizilmesinde yarar var. Macarcada sıfatların kullanıldıkları yere göre zarf da olabildikleri durum sayısı çok çok sınırlıdır. Anadili Macarca olan biri her zaman sözcüğün zarf biçimini arayacağından ona ikilemelerin zenginliğinden yararlanma fırsatı vermek çok isabetli olacaktır, çünkü Türkçede –her ne kadar ikileme ile yapılan zarflarda sürerlik ve yineleme anlamları sezilse de – ikilemeyle zarfa dönüştürülemeyecek sıfat yok denecek kadar azdır: güzel güzel, ağır ağır, uslu uslu, tembel tembel, saf saf, içli içli, yorgun yorgun/argın, hasta hasta, uykulu uykulu…

Yalnız burada öğrencileri ikilemeye katılan sözcüklerin arasına başka söz ya da herhangi bir noktalama işaretinin getirilemeyeceği konusunda gerekli uyarılar yapılmalıdır, çünkü içkin olarak Macarlar araya kısa çizgi koyma eğiliminde olacaklardır.

3.3. 1.1.1.2.Belirtili İsim Tamlaması

Belirtili isim tamlamasının dilbilgisel görünüşü iki dilde de aynı olmasına karşın (isim+ilgi hali eki + isim+iyelik eki) Macarcada belli koşullar dışında ilgi halinin kullanımı zorunlu değildir ve çoğunlukla da kullanılmaz. Macarcanın belirtili isim tamlamalarında söz dizimi ve yapı oldukça kurallıdır. Tamlayan ek almazken tamlanan hem sayı hem de kişi bakımından tamlayana uymak durumundadır (*Peter kalap+ja* ‘Peter’in şapka+sı’) (Kiefer, 1992: 11).

Az író levele ‘yazarın mektubu’, *Törökország fővárosa* ‘Türkiye’nin başkenti’, *nők lapja* ‘kadınların gazetesi’, *a mondat alanya* ‘cümlenin öznesi’...

Aşağıdaki durumlarda ise ilgi ekinin (Macarcada dativus-genetivus) kullanılması zorunludur:

a. Tamlanan artikel almışsa: *a lánynak aszoknyája* ‘kızın eteği’, *ragadozónak a prédája* ‘yırtıcı hayvanın avı’…

b. Tamlayan bir başka kelime grubu oluşturmuşsa: *A festőnek több, mint száz műve* ‘ressamın yüzden fazla eseri, *a múzeumnak még ki nem állított kincsei* ‘müzenin daha sergilenmemiş hazineleri’…

c. Tamlayan ya da tamlanan sıfat tamlamasıysa: *a tanárnak a szorgalmas diákjai* ‘öğretmenin öğrencileri’, *szigorú tanárnak adiákjai* ‘sert öğretmenin öğrencileri’…

d. Tamlamanın öğe dizilişi değiştiğinde*: illata a füveknek* ‘kokusu otların’, *szerelmes versei József Attilának* ‘aşk şiirleri Attila József’in’…

e. Tamlayan bir zamirse: *kinek a tortája?* ‘kimin pastası’ *annak az arca* ‘onun yüzü’…

f. Zincirleme isim tamlamalarında son tamlayan ilgi eki alır: *a ház falainak a színe* ‘evin duvarlarının rengi’, *a kert kerítésének a hossza* ‘bahçenin çitlerinin uzunluğu’… (Balogh, 2000: 456-457)

Görüldüğü gibi çok sayıda durumda ilgi ekinin kullanımı zorunludur. Bu bakımdan Türkçedeki belirtili isim tamlaması ve iyelik gruplarının Macarlara öğretiminde genellikle sorun yaşanmaz. Ancak yine de öğretim malzememizi hazırlarken belirtili isim tamlaması yapısının bir bütünlük oluşturduğu ve bu bütünlüğün ilgi eki olmadan tamamlanamayacağı belirtilmelidir. Bunun eksiksiz öğretilmesi daha sonra birleşik cümle yapılarının doğru kullanılmasının da anahtarı olacaktır.

Bu tezin yazılmasında hedef kitle olarak belirlenen öğreniciler Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen genç ve yetişkinler olduğu için öğretim süreçlerinin öğrenciler için bilişsel yönden açık, anlaşılır ve açıklamalı olmasına dikkat etmek, buna uygun öğretim malzemesi sunmak ve öğretirken bu olguyu sürekli göz önünde bulundurmak önemlidir. Fiil çekim ilkeleriyle birlikte öğrencilerde bilişsel olarak yer etmesini isteyeceğimiz en önemli konu, isim tamlamalarının dilbilgisel kurgusudur. Zira kalıplaşmış fiil ve edat istemlerinden fiilimsilerle kurulan birleşik fiillere kadar Türkçenin her adımında bu yapıyla karşılaşacaklardır. İşte tam da bu yüzden bu

kurgunun bileşenleri daha ilk dersten başlayarak ve örnekleri, bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru genişletilerek sıklıkla yinelenmelidir.

3.3. 1.1.1.3.Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlamasında iki dil arasında büyük farklar olmamakla birlikte iki konunun altını çizmekte yarar var:

1. Macarcada işaret sıfatıyla isim, hem sayı hem de hal bakımından özdeş olmalıdır: *ez a ház* 'bu ev'*, ezek a házak* 'bu evler'*, evvel a házzal* 'bu evle'*, emiatt a ház miatt* 'bu ev yüzünden'*, ettől a háztól* 'bu evden'…
2. "bir" belgisiz sıfatı (belirsizlik artikeli) Macarcada bütün sıfat tamlamasını yönetecek şekilde sıfatın önünde yer alırken Türkçede anlam ayırıcı bir amaç yoksa sıfatla ismin arasına girer: *egy óriási madár* 'koskocaman bir kuş'*, egy vörös róka* 'kızıl bir tilki[45]'*, egy magányos festő* 'yalnız bir resam'...

3.3. 1.1.1.4. Macarcadaki Diğer Kelime Grubu Biçimleri

3.3. 1.1.1.4.1. Yardımcı Öğesi Sona Atılan Sıfat Tamlaması/Sıfat-fiil Grubu

Macarcada dilbilimi alan yazınında temel öğesi isim olan iki tür kelime grubundan söz edilir. Bunlardan birincisi asıl öğe + yardımcı öğe veya yardımcı öğe

[45]Yazımdan dolayı bu çevirinin böyle yapılması zorunludur, çünkü eğer bir tilki türü olarak kızıl tilkiden söz ediliyor olsaydı birleşik isim olarak bitişik yazılması, Türkçeye de "bir kızıltilki" olarak çevrilmesi gerekirdi. Öğrencilere bu ayrımın kavratılması önemlidir. Zira "bir deli kız/deli bir kız", "bir garip soruşturma/garip bir soruşturma" vb tamlamalarda anadili kullanıcıları için bile bazen sezilmesi kolay olmayan anlam ayrılıkları bulunur.

+ temel öğe yapılarında olabilecek betimleyici ya da belirtici kelime gruplarıdır (Bazıları Türkçedeki sıfat tamlaması, isim tamlamaları, vb.'ye karşılık gelir): *Három madár* 'üç kuş', *néhány gyümölcs* 'birkaç meyve', *István táskája* 'İstván'ın çantası', *gyümölcs, néhány* 'meyve, birkaç', *a táska, Istvan'é* 'çanta, İstván'ınki', *Zsófi, a lányom* 'Zsófi, kızım/kızım Zsófi'

Macarcadaki temel unsuru isim olan tamlamaların ikincisi ise dilimizde bulunmayan, "tümleci ismin arkasına gelen" kelime grubudur. Betimlemenin de çağrıştırdığı üzere bu tip yapılar, cümle kalıbından dönüştürülerek elde edilmiş yapılardır ve istenirse genel cümle söz dizimine uygun hale de getirilebilir: *a ház hó alatt* 'ev, kar altında' *hó alatti/ hó alatt lévő ház* 'kar altındaki/ kar altında bulunan ev', *levél Bálintnak* 'mektup, Bálint'e' *Bálintnak írt levél* 'Bálint'e yazılmış mektup' *találkozás titokban* 'buluşma, gizlice' *titokban zajlott találkozás* 'gizlice gerçekleşen buluşma', *készülődés koncertre* 'hazırlık, konsere' *koncertre való készülődés* 'konser için olan hazırlık' *hagyma leveshez* 'soğan, çorbaya'*, leveshez való hagyma* 'çorbaya [koyulmak için] olan soğan'…

Bu kelime grupları, cümle içinde kullanılınca, ilişkide oldukları diğer sözcükleri istemlerini alırlar. Ör. *Csúcs Londonban* 'Londra'da[ki] zirve' *Sokan tartanak a csúcs**tól** Londonban.*'Londra'da[ki] zirveden çekinen çok kişi var.' *Kilencven ország vett részt a csúcs**ban** Londonban* 'Londra'da[ki] zirveye doksan ülke katıldı.' (Balogh, 2000: 135)

Örneklerde görülen yapının Türkçe konuşan biri için oldukça yabancı ve aykırı görünmesi anlaşılabilir. Yalnız bizim için önemli olan, Macarcada çok yaygın biçimde kullanılan bu yapının Türkçeye dilbilgisi çevirisi yöntemiyle uygulanamayacağını anlatabilmek, bu yapıların Türkçe kullanılışlarını - mümkünse - karşılaştırmalı olarak vererek gösterebilmektir.

3.3. 1.1.1.4.2. İsim-fiil Grubunu Andıran Belirtili İsim Tamlaması Biçimi

Bu bölümde ele alacağım bir diğer kelime grubu biçimi kuruluş yönüyle tanıdık olmasına karşın Türkçede pek kullanılmadığı için Türkçe öğrenen Macarların kendi dillerinden çeviri yoluyla sık sık aktarma yapacakları bir yapıdır. Türkçede isim-fiil grubu olarak ya da belirtisiz isim tamlaması olarak kullandığımız ve nesne+fiil biçiminde kurulan cümlelerden oluşturulan kelime grupları Macarcada belirtili isim tamlaması kalıbında kullanılabilir ancak nesne ve fiilden türemiş ismin birleşmesiyle oluşturulan birleşik fiil kullanımı daha yaygındır: *Kenyeret készít.* 'Ekmek yapıyor.' *A kenyér készítése*[46] 'ekmek[in] yapımı/yapılışı' *kenyérkészítés* 'ekmek yapımı(birleşik isim)'; *Gombát szed.* 'Mantar topluyor.' *a gomba szedése* 'mantar[ın] toplanışı' *gombaszedés* 'mantar toplama (birleşik isim)'…

Türetilmiş isimlerin istemleriyle birlikte oluşturdukları kelime grupları aşağıdaki gibidir:

a. Geçişli fiilden türetilen isimler ve onların istemlerinin oluşturduğu kelime grupları: *Levelet ír* 'Mektup yazıyor.'. *a levél írása* 'mektub[un] yazımı', *Felébresztette a gyereket.* 'Çocuğu uyandırdı.' *a gyerek felébresztése* '[çocuk uyandırma] / çocuğun uyandırılması'

b. Kendine bağlı, özellikle zorunlu, istemleri olan fiillerden türemiş kelimelerin oluşturduğu kelime grupları: *ragaszkodik valami**hez*** bir şey**de** ısrar ediyor',*ragaszkodás valami**hez*** 'bir şey**de** ısrar', *tart veszekedés**től*** kavga**dan** çekiniyor', *tartás veszekedéstől* 'kavgadan çekinme' *foglalkozik család**dal*** 'aile**yle** uğraşıyor' *foglalkozás családdal* 'aileyle uğraşma'…

c. İstemi zorunlu olarak nesne ya da onunla görevdeş/anlamdaş bir zarf olan fiillerden türeyen isimlerin oluşturduğu kelime grupları: *Átugrott az asztalon,*

[46]Fiilimsi bölümünde *–Ás* ekinin Türkçedeki isim-fiil özelliğine uygun düşen kullanımından ve bu ekin Macar dilbilimi alan yazınında sadece fiilden isim yapma (denominalis) eki olarak değerlendirildiğinden söz edilmişti.

‘masanın üstünden aştı’, *átugrás asztalon* ‘masanın üstünden aşma’, *Gondolkodom az utazáson* ‘yolculuğu/yolculuk üstüne düşünüyorum.’ *gondolkozás az utazáson* ‘yolculuğu/ yolculuk üstüne düşünme’…

d. Bağımsız olarak yaşamayan (aktif olmayan) ve genellikle öğeleri bağlı istem durumunda bulunan, geçişli fiil köklerinden türemiş isimlerin oluşturduğu kelime grupları: *irgalmaz valakinek valakinek/valakivel szemben* ‘birine merhamet etmek, birine karşı merhametli olmak’*, irgalom ellenségnek* ‘düşmana merhamet’ *Irtózik a versénytársaktól* ‘Rakiplerden ödü kopuyor.’ *irtózás versenytársaktól* ‘rakiplerden ödü kopma’…

e. Zorunlu, bağlı öğesi bulunan sıfatlardan türetilmiş isimlerin oluşturduğu kelime grupları: *jártas valamiben* ‘bir şeyde usta/deneyimli’*, jártasság kovácsolásban* ‘demircilikte ustalık’ *biztos magában/valamiben* ‘bir şeyden/kendinden emin’ *biztosság magában/valamiben* ‘bir şeyden/kendinden emin olma’ …

f. Bağlı öğesi bulunan zarflardan türetilmiş isimlerin oluşturduğu kelime grupları: *közel valamihez* ‘bir şeye yakın’*, közelség hozzám* ‘bana yakınlık’*, távol valamitől* ‘bir şeyden uzak’*, távolság a belvárostól* ‘kent merkezinden uzaklık’

Bu sayılanların yanında zorunlu öğesi bulunan türetilmemiş isimler de yukarıdakine benzer kelime grupları oluşturur: *búcsú valakitöl* ‘bir kişiye veda’, *harc valakivel*’ biriyle savaş’, *beszéd vamiről* ‘bir konu hakkında konuşma’…Bu tarz kelime gruplarının varlığını aslında var olan ama anlam içeriği “boş” olduğu için çoğunlukla kullanılmayan fiillere borçluyuz. Örneğin yukarıdaki isimlerin yanında *vesz, vív, tart* fiillerinin de varlığını hesaba katmak gerekir. (Balogh 2000: 138)

Aslında burada bizim için önemli olan ve Türkçenin yabancı dil olarak Macarlara öğretilmesinde araç olarak yararlanabileceğimiz bilgi, bu kelime gruplarının oluşturulma ilkelerinin neler olduğudur. Sonraki adımda Türkçe kelime gruplarının bunlarla kesiştiği ve net olarak ayrıştığı noktaların belirlenerek öğretimlerinde pedagojik temelleri güçlü, etkin bir yöntemin geliştirilmesi olacaktır. Görüldüğü gibi Türkçede bulunan unvan grubu, yükleme grubu, isim-fiil grubu, bulunma grubu vb. birçok kelime grubunun Macarcadaki kullanımında bir ortak

özelik dikkat çekiyor: asıl öğeler önce, asıl öğedeki isme bağlı zorunlu yardımcı öğeler ise isimden sonra geliyor. Türkçede ise edat grupları ve yardımcı fiile oluşan birleşik fiiller kural dışında kalmak üzere bütün kelime gruplarının başını çeken asıl öğe sonda bulunur. Bu karşılaştırmanın Türkçe öğrenen Macarlara örneklerle kavratılması çok zor olmayacaktır. Zaten edatların Macarcada da Türkçedeki gibi asıl öğeden sonra kullanıldıklarına daha önce değinmiştik. Belirtili isim tamlamalarıyla sıfat tamlamalarının da söz dizimsel olarak iki dilde aynı biçimde kurulduğu dikkate alındığında bu farkın altının çizilmesi bütün üçündeki aykırılığı göstermesi bakımından dikkat çekici olacaktır.

3.3. 1.1.1.4.3. Yardımcı öğesi sona atılan açıklayıcı sıfat tamlaması

Macarcada *értelmező jelző* olarak adlandırılan, dilimize açıklayıcı sıfat olarak çevirebileceğimiz kavram, Türkçe öğrenmeye çalışan Macarların için büyük sorunlara yol açabileceğinden, Türkçedeki durumun nasıl olduğunu gösteren örneklere sıkça yer verilmesinde ve bu konuya öğretim malzemesi içinde özel bir yer ayrılmasında büyük yarar vardır. Macarcadaki kullanım iki türlüdür. Birinci kullanıma göre isim önce, onun özelliği olan nitelik ise sonra kullanılır, bu genellikle unvanlarla ilgili bir durumdur ve çoğunlukla noktalama işareti kullanılmaz. Meslek adları, takma adlar ya da unvanların isimden önce kullanılmayıp ismin arkasına bırakılmasının nedeni, isimden önce kullanılan sözlerin dilbilgisel olarak da sıfatlaştırılmasının gerekmesidir:

Orbán Viktór a miniszterelnök parlamentben fogadta Abdullah Gül török államfőt.

‘Başbakan Viktór Orbán, Türk cumhurbaşkanıAbdullah Gül’ü mecliste kabul etti.’

Zrínyi Miklós gróf, magyar hadvezér és Szulejmán sultán, török uralkodó szobrai Szigetváron találhatók.

‘Macar komutanı Kont Miklós Zrínyi ve Türk padişahı Sultan Süleyman’ın heykelleri Zigetvar’dadır.’

Bu örneklerde kullanılan unvanların Türkçe söz dizimine göre isimden önce kullanıldıkları görülüyor. İkinci kullanım biçimi ise önce bir ismin ya da o ismin açıklaması durumundaki sıfatın önce kullanılıp virgülden sonra ikinci öğenin söylenmesi biçimindedir. Yardımcı öğe durumunda bulunan sözcük(ler), ismin sayı, edatlar ve haller bakımından aldığı ekleri almak durumundadır:

*Az ágya**t**, a tegnapi**t** megvettük.* ‘Yatağı, dünkünü, satın aldık./ Dünkü yatağı satın aldık.’

*A barátod **miat**, Szabolcs **miat** kerültünk ide*. ‘Arkadaşın Szabolcs yüzünden (arkadaşın yüzünden, Szabolcs yüzünden) düştük buralara.’

*Ági**nak**, a nagyobbik lányom**nak** holnap van a születésnapja.* ‘Büyük kızım Ági’**nin** doğum günü yarın.

*A nagyobbik lányom**nak**, Ági**nak** holnap van a születésnapja.* ‘Büyük kızım Ági’**nin** doğum günü yarın.

Bu cümle Türkçede de ‘Ági’**nin,** büyük kızımın, (ya da büyük kızımın, Ági’nin,) doğum günü yarın.’ şeklinde de kullanılabilmekteyse de bu kullanım şekli, büyük ihtimalle batı dillerinden yapılan çeviriler yoluyla dilimize girmiş olmasından olsa gerek, günlük kullanımda nadiren karşımıza çıkar ve örnekleriyle daha çok edebi eserlerde karşılaşırız. Bu nedenle bu iki kullanımın Türkçenin söz dizimi kurallarına uygun olarak sık sık öğretici kaynaklarda yer bulması yararlı olacaktır.

Edat grupları ve birleşik fiillerle ilgili olarak daha önce “İsim” başlığı altında yeterince yer verildiği için burada onların kullanımını yinelemeye gerek görmüyorum.

3.3.2. CÜMLE

En belirgin özellikleri bir ya da birden çok sözden oluşabilmesi ve kapalı bir tonlaması bulunması olan "cümle", bir dildeki dil öğelerinden oluşan, dilin dilbilgisi kurallarının tam olarak incelenebildiği en büyük dil birimidir. Bunun yanında aynı zamanda bir iletişim birimi olarak en küçük birim olarak da karşımıza gelebilir (Keszler, 2000: 375).

Dillerin tarihsel değişimleri, cümle yapılarındaki değişimlerde kendini göstermektedir. Bazı dillerin belli bir dönemde birden çok söz dizimi tipolojisini aynı anda bünyesinde barındırması da bununla açıklanabilir. Örneğin Hollandacada temel cümle dizimi ÖYT özellikleri gösterirken yan cümleciklerde ÖTY tipi özelliği göstermektedir (Kiefer, 1992 :11). Temel söz dizimi tipolojileri bakımından değerlendirildiğinde, Macarca bize duru bir resim sunamamaktadır. Odaksız-vurgusuz (titremlemesi nötr olan) Macarca cümleler, ÖYT (mantıksal özne, yüklem/fiil, tümleçler) biçiminde bir temel söz dizimi tipolojisi özelliği gösterirken, odaklı-vurgulu cümleler ise ÖTY (özne, tümleç, yüklem) tipolojisine işaret etmektedir. Türkçe bu bakımdan söz diziminde cümleyi oluşturan birimlerin hiyerarşik (dilbilgisi ya da anlam bakımından önemi düşük olandan yüksek olana doğru) dizilişini yansıtan ÖTY sıralamasını diğer seçeneklere üstün tutan bir özellik gösterir. Karşılaştırmalı olarak değerlendirdiğimizde ise bu özelliğin Macarcadakiyle örtüşen yönü dikkat çekicidir. Türkçede odakta bulunan sözlerin temel fiile yakın yerleştirilmesi genel kuralken Macarcada bu diziliş sözcüklerden odağa çekilen/vurgulu öğe söz konusu olduğunda doğal hale gelmekte. Bu da temel ilkenin iki dil için örtüştüğü çıkarımı yapmamıza olanak tanımaktadır. Türkçenin Macarlara yabancı dil olarak öğretimi sırasında bu bilgi işimizi kolaylaştırabilecek bir bilgidir.

Bu bölümde Macarcadaki cümle çeşitlerini ve Türkçedeki karşılıklarını Türkçenin öğretimi temelinde ele alacağız.

Cümlede Anlam

Macarcada anlam bakımından, bildirme (olumlu ve olumsuz) cümlesi, istek cümlesi, emir cümlesi, soru cümlesi ve ünlem cümlesi olmak üzere temelde beş çeşit cümle bulunur. Sınıflandırmaları farklı ölçütlere göre değişiklik göstermekle birlikte her dilde görülebilen bu anlam özelliklerini konunun sınırlarını aşmamak amacıyla ayrıntılarıyla incelemeyeceğim. Ne var ki bunlar içerisinde soru cümleleri farklılığı nedeniyle Türkçenin öğretimi açısından önemli olduğu için o konuya değinmeden geçemem.

Macarcada iki tür soru sorma yöntemi bulunur:

a. Soru sözleri kullanarak: *ki* 'kim'*, hová* 'nereye'*, miért* 'niçin'*, kivel* 'kiminle'*, hogyan* 'nasıl'*, hányan* 'kaç kişi'*, mikor* 'ne zaman' ...

b. Titremlemeyle. Türkçedeki cevabı evet/hayır olan onay sorularını sorabilmek için Macarcada herhangi bir sözlüksel öğe kullanılmaz[47]. Sorunun oluşabilmesi için titremlemenin değiştirilerek vurgunun özel bir biçimde sondan bir önceki hece üzerine ya da yüklem olan sözcüğün sondan bir önceki hecesine yüklenmesi gerekir. (É. Kiss, Kiefer ve Siptár, 2003: 376-380)

*Ez **bé**ka?* 'Bu, kurbağa mı?'

*El**hi**szed*?

*Nem gon**do**lod?* '[öyle olduğunu] Düşünmüyor musun?'

*Szerinted estére is **főz**zek valamit?* 'Sence akşama da bir şey pişireyim mi?'

[47]Her ne kadar tarihsel olarak kullanılan ve sorulmak istenen asıl öğenin sonuna eklenen bir *–e* parçacığı bulunsa da günlük kullanımda bunu yalnızca birleşik cümle yapılarında sorunun soru biçimliğinden çıkarılarak birleşik cümlenin parçası yapıldığı durumlar dışında pek karşılaşılmaz: *Nem tudja még, hogy este jön-e.* 'Akşam gelip gelmeyeceğini daha bilmiyor. *Kérdezi, hogy szeretném-e.* 'İsteyip istemediğimi soruyor.'

Türkçe öğretirken {mI} soru edatının[48] –konuşma dilindeki seyrek istisnalar dışında - hep kullanıldığının vurgulanmasının yanında birden çok seçeneğin sorgulandığı durumlarda her bir seçenek için ayrı ayrı {mI} kullanılması gerektiğinin de altı çizilmeli, örnekler bolca verilmelidir. "yoksa" bağlacının da sadece bu durumda kullanılabileceği de özellikle belirtilmelidir, zira Türkçe öğrenen Macarların kullanımında en büyük sıkıntı çektikleri bağlaç budur.

Pirosat szeretsz jobban, vagy kéket? Kırmızıyı mı daha çok seversin, (yoksa) maviyi mi?

İdén Olaszországba menjünk nyralni vagy Spanyolországba vagy Törökországba? 'Bu yıl tatile İtalya'ya mı, İspanya'ya mı, (yoksa) Türkiye'ye mi gidelim?

Otthon maradunk, vagy kirándulni megyünk? 'Evde mi kalacağız, (yoksa) gezmeye mi gideceğiz?'

{mI} edatı kullanılarak kurulan soru cümleleri içerisinde özel bir yer tutan, kendisinden önce sunulan yargının doğru olup olmadığını ya da onaylanıp onaylanmadığını sorgulayan "değil mi?" biçimindeki sorunun anadili Macarca olan kişilere öğretilmesinde birtakım güçlüklerle karşılaşılabilir. Bunun başlıca nedeni, bu sorunun Macarcada duruma göre ayrı ayrı yapılarla karşılanmasıdır. Türkçede ise olumlu olsun, olumsuz olsun; isim cümlesi olsun, fiil cümlesi olsun her durumda aynı soru kullanılır. Bunun her yeni dilbilgisinin öğretilmesinden sonra yinelenmesinde yarar vardır. Şimdi Macarcadaki bazı kullanımları tanıyalım:

A hentesnél vetted a húst, nem? 'Eti kasaptan aldın, değil [mi]?'

Andris a legnagyobb gyerek a családban, nem? 'Ailedeki en büyük çocuk András, değil [mi]?'

Nem fizettek semmit, ugye? 'Hiçbir ödeme yapmadılar, öyle [mi]/[değil mi]?'

Ezt nem te találtad ki, vagy igen? 'Bunu sen uydurmadın, yoksa evet [mi]/[değil mi]?'

[48]Muharrem Ergin'e göre {mI}, edat (Ergin 1993: 331), Leyla Karahan'a (Karahan 2013: 107) ve Günay Karaağaç'a (Karaağaç 2009: 208) göre yalnızca ektir.

İgen? ‘Evet [mi]/[öyle mi]?’

Nem akarod, igaz? ‘İstemiyorsun, doğru [mu]/[değil mi[?’

Erre nem is gondoltál, mi? ‘Bunu hiç düşünmemiştin bile, ne [mi]/8[ha/değil mi[?’

Hatkor a mozi előtt találkozzunk, jó? ‘Altıda sinemanın önünde buluşalım, iyi [mi]/[tamam mı/ olur mu]?’

3.3.2.2. Cümle Yapısı

3.3.2.2.1. Basit Cümle

Yalnızca bir yargı içeren cümledir. Macarcada da Türkçede de basit temel cümle iki temel sınıfa ayrılır: Yüklemi bir fiil olan fiil cümlesi ve yüklemi isim soylu bir sözcük ve (açık ya da gizli) bir yardımcı fiilden oluşan isim cümlesi. Fiil cümlesinin yüklemi ve sözlüksel sözcük türü aynıyken isim cümlesinde bir isim soylu sözcük (isim, sıfat, fiilimsi) ile birlikte görevi isim soylu sözcüğü dilbilgisel fiil kategorisiyle tamamlamak olan kopula (yardımcı fiil) bulunur. Bu nedenle içinde kopula bulunan yüklemler aynı anda isim ve fiil özelliklerini birlikte üstünde taşır (Keszler 2000: 375).

Törökül tanulok. ‘Türkçe öğreniyorum.’

Nem szeretem a teát. ‘Çayı sevmem.’

Magyar vagyok. ‘Macar’ım.’

Ő nem rokonunk. ‘O, akrabamız değil.’

3.3.2.2.2. Birleşik Cümle

İçinde temel bir cümle ve ona öğe durumunda bağlanmış bir ya da daha çok sayıda yan cümleciğin oluşturduğu cümle biçimleridir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen neredeyse bütün öğrenicilerin öğrenmede en büyük sıkıntı çektiği konularının başında işte bu birleşik cümle yapıları gelmektedir. Birleşik cümleleri öğrenirken yabancı – özellikle Macar - öğrencilerin,

a. Söz dizimi ilkelerinin doğru kullanılması,
b. Bildirme ve tasarlama kiplerinde çok zengin ek seçenekleri arasından doğru olanların belirlenmesi,
c. Görünüş yönünden büyük anlam çeşitliliği gösteren geniş zaman ve şart kipinin birleşik zamanlı kullanımlarında doğru tercihin yapılması

konularında çok büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldıkları görülüyor.

Macarcada birleşik cümle yapısı –çok büyük bir zenginliğe sahip olsa da- Türkçedekine göre oldukça sadedir ve yapıyı oluşturan birimler arasındaki ilişki dilbilgisel olarak da anlamsal olarak da çok daha durudur. Birazdan Macarcadaki birleşik cümle yapılarına ana hatlarıyla değineceğim ancak öncelikle Türkçenin cümle yapılarının öğretilmesinde yukarıda öğrencilerin öğrenme güçlüğü çektikleri alanlara ağırlık verilerek sırasıyla,

a. Türkçenin en yaygın söz dizimi ilkelerinden olan cümlede bulunma gerekliliğine ve önem sırasına göre –vurgulama amacı olmayan cümlelerde - önemi az olandan önemi daha büyük olana doğru giden, Özne + (Sebep/Amaç) + (Zaman) + (Yer) + (Nesne) + Yüklem diziliminin ilk derslerden başlayarak öğrencinin bilincine yerleştirilmesi,

b. bildirme ve tasarlama kipleri öğretilirken her birinin anlam çerçevesinin ve kullanım alanlarının karşılaştırmalı olarak yoğun bir öğretim programı dâhilinde kazandırılması,

c. birleşik zamanlı şart biçimlerinin öğretiminde birinci kip ekinin çoğunlukla[49] modal, ikincisinin zaman anlamlı olduğunun karşılaştırmalı olarak kapsamlı bir bütünlük içinde verilmesi önerilir.

Macarca birleşik cümle yapmanın üç temel yolu bulunur:

a. Temel cümle ile yardımcı cümlenin *hogy* 'ki' bağlacıyla veya başka bir bağlaçla bağlanmasıyla,
b. Temel cümle ile yardımcı cümlenin atıf zamirleriyle bağlanmasıyla.
c. *ha* 'eğer' kelimesiyle kurulan yan cümlenin temel cümleye bağlanmasıyla.

Birinci durumda çoğunlukla temel cümle önce, yardımcı cümle sonra gelir, bazı durumlarda bağlaç kullanılmayabilir de. Bu tür cümlelerin yan cümleciklerinin Türkçede yoğun biçimde zarf-fiil ekleriyle karşılandığını örnekler gösteriyor:

*Mondta neki, **hogy** készüljön az előadásra.* 'Ona dedi ki, gösteriye hazırlansın. [Gösteriye hazırlanmasını söyledi.]'

*Látom, (**hogy**) vettél új pulcsit.* 'Görüyorum ki, yeni kazak almışsın.'

*Azt mondta, (**hogy**) tegnap elutazik.* 'Dedi ki, yarın yolculuğa çıkacak. [Yarın yolculuğa çıkacağını söyledi.]'

*Biztos, **hogy** esni fog az eső.* 'Yağmurun yağacağı kesin.'

*Boldoggá tezsel azzal, **hogy** itt vagy.* 'Mutlu ediyorsun onunla, ki buradasın. [Burada olmakla beni mutlu ediyorsun.]'

***Úgy** látszik, (**hogy**) ma sem jön a fizetés.* 'Öyle görünüyor ki, maaş bugün de yatmayacak.'

*Az ötlet lehet, **hogy** jó volt.* 'Belki de iyi bir fikirdi.'

*Ezek a jegyek annak az eredménye lehet, **hogy** nem tanultál eleget.* 'Bu notlar, [senin] yeterince çalışmamanın sonucu olabilir.'

[49] Özellikle {– mIş} biçimbirimi bu anlamda diğer kip eklerinden farklı özellik gösteriyor.

Hogy *korán kelhessen, beállította az órát.* ‘Erken kalkabilmek için saati kurdu.’

Mivel *törökök vagyunk, legalább napi öt pohár feketeteát iszunk.* ‘Türk olduğumuzdan günde en az beş bardak siyah çay içiyoruz/içeriz.’

Itt nem lehet sértéshusos ételt rendelni, ***hiszen*** *ez egy kóser étterem.* ‘Burada domuz etli yemek sipariş edilemez, çünkü bu bir Yahudi lokantası.’

Anélkül*, hogy intett volna a közönségnek, csak leült a helyére.* ‘Orada bulunanlara selam ver**eceğine**, sadece yerine oturdu.’

Çoğu Türkçede “ki” bağlacıyla kurulabilecek olan bu ve buna benzer-benzemez çok çeşitli cümleler için öğrencilerde bu bağlacı kullanma isteğini hoş karşılamak, ancak kullanımının dilimizde oldukça sınırlı olduğundan yola çıkarak, olabildiğince kullanılmamasını telkin etmek gerekiyor. “ki” bağlacı ile kurulan cümleler,

a. söz dizimi bakımından Türkçedeki genel eğilime aykırı olarak temel öğeyi başa alır: “Dedim ki, bu iş böyle yürümeyecek.”, “Anladı ki, başka yolu yok…” “Bilmelisiniz ki, bu bizim son şansımız olabilir.” “Sen, ki bu uğurda neleri göze almışsın!” Bu yönüyle Macarcanın sözdizimine daha yakın olduğu için öğrencilerde aşırıya kaçan bir kullanma eğilimiyle karşılaşılır, bunu durdurmak önemlidir, zira,
b. ÖTY diziminde kurulan aynı anlam içerikli cümlelere göre çoğunlukla çok güçlü bir vurgulama anlamı taşır. Bu yönüyle öyküleyici anlatıma ve söylev biçemine daha uygundur: “Biliniz ki bu, milletimiz için bir dönüm noktasıdır!” Krş. “Bunun milletimiz için bir dönüm noktası olduğunu biliniz.”,
c. gizli karşılaştırma ya da abartı içeren durumlarda tercih edilir: “O kadar güzel olmuştu ki, davetliler gözlerini ondan alamadı.” “Öyle sert çıkıştı ki, işçiler sus pus oldu.” “O kim ki benden hesap soruyor!”. Bu başlık önemli, çünkü bu cümleler, başka türlü söylenirse içerdikleri anlamın büyük ölçüde yitirilmesi sonucu doğacağından ancak ve ancak böyle kullanılmalıdır.

d. temel cümlesi de yan cümlesi de çekimi tamamlanmış fiil ya da isimden oluşan cümlelerdir.

Daha önce yerde yeri geldikçe sözünü ettiğim gibi Türkçedeki birleşik cümlelerin öğretilmesinde öncelikli olarak yararlanılması gereken yapı "diye" edatıyla kurulan cümle yapısıdır, çünkü bunu yapı dolaylı anlatımdan emir cümlelerine, sebep zarflarından amaç zarflarına kadar çok büyük bir alanda tek biçimli olarak kullanılabilme özelliğine sahiptir. Öğrenicinin özellikle kendini ifade ederek kazanacağı güven açısından bu çok önemlidir. Zira günlük Türkçenin bütün dolaylı anlatım ve birleşik cümle yapılarını kavrayabilmesi ve doğru kullanabilmesi Türkçedeki bütün basit ve birleşik zamanlarıyla, modal değerlilikleriyle kipleri, iyelik yapılarını, fiilimsilerin hangi kipleri karşılayabileceğinin koşullarını ve sınırlılıklarını öğrenmesi gerekir. Bu anlamda "diye" edatı, kullanıcı için her zaman sığınılacak güvenli bir liman olacaktır.

Macarcadaki ikinci birleşik cümle biçiminde ise temel cümlede ve yardımcı cümlede birbirini anlam ve dilbilgisi bakımından tamamlayan atıf zamirleri bulunur. Temel cümlede bulunan atıf zamiri yüklem durumunda bulunan asıl fiilin o cümle için gerektirdiği istem durumunda bulunur.

Ki *korán kel, az aranyat lel.* 'Kim erken kalkar, o altın bulur. [Erken kalkan altın bulur.]'

Nem szeretem(***azt)****, ha előre nem szól a vendég.* '(Onu) sevmem, eğer misafir önceden haber vermezse. [Misafirin önceden haber vermemesini sevmem]'

Addig *nyújtózkodj, ameddig a takaród ér!* 'Oraya kadar gerin, nereye kadar yorganın ulaşır. [Ayağını yorganına göre uzat.]'

Fetőfi ***olyan*** *ember volt, aki kiállt a nemzet szabadságáért.* 'Petőfi öyle [bir] insandı, ki o ulusun bağımsızlığı için kendini ortaya koydu. [Petőfi ulusun bağımsızlığı için kendini ortaya koyan biriyiydi.]'

Azért *akar orvos lenni, mert szeretne életeket menteni.* ‘Onun için doktor olmak istiyor, çünkü hayatlar kurtarmak istiyor. [Hayat kurtarabilmek için doktor olmak istiyor.]

Ez törvény jó lesz ***azoknak****, akik nagyon megadósodtak.* ‘Bu yasa onlar için iyi olacak, ki onlar çok borçlandılar. [Bu yasa çok borçlanmış olanlar için iyi olacak.]’

Nem szólt semmit ***arról****, amiről vádolták a bíróságon.* ‘Onun hakkında hiçbir şey söylemedi, ki onun hakkında onu mahkemede suçlamışlardı. [Onu mahkemede suçladıkları konu hakkında bir şey söylemedi.]’

Minél több, annál jobb. ‘Neden daha çok, ondan daha iyi. [Ne kadar çok olursa o kadar iyi.]’

Annyit *kért, amennyit lehetett.* ‘O kadar istedi, ki o kadar mümkündü.[Mümkün olduğu kadar çok istedi.]’

Amit *kérdeztél, megtanultam.* ‘Ki onu sormuştun, öğrendim. [Sorduğun şeyi öğrendim.]’

Akkor *borulnak virágba a hegyek, amikor már vége a hideg időszaknak.* ‘Dağlar o zaman çiçeklerle kaplanır, ki o zaman artık soğukların sonu. [Dağlar, çiçeklere soğukların sonu geldiğinde bürünür]’

Addig *harcolunk, amíg el nem esünk.* ‘Düşene [ölene] kadar savaşacağız.’

Pont ***attól*** *kért kölcsönt, akitől nem lett volna szabad.* ‘Tam ondan borç istedi, ki ondan olmamalıydı. [Tam da istememesi gerekenden borç istedi.]’

Noktalamada iki seçenekte de bağlaç veya atıf zamirinin yardımcı cümlenin parçası olduğuna ve hemen öncesinde virgül kullanıldığına dikkat edelim. Bu, öğrencilerimizin Türkçe öğrenirken sıklıkla düşecekleri bir noktalama yanlışıdır.

Bu noktada karşılaştırma içeren birleşik cümlelere ayrı bir paragraf açmakta yarar var, çünkü Macarcada çok basit olan bu cümleler Türkçede biraz daha karmaşık göründüğünden öğretimi sırasında üzerinde biraz fazla durulması gerekir.

Macarcada karşılaştırma, karşılaştırmada üstün tutulanın karşılaştırma eki *–bb* alıp karşılaştırılanın diğer unsurun önünde virgül de bulunmak üzere *mint* '-den' edatının kullanılması yoluyla; eğer karşılaştırılan öğeler cümle değil de sözcük ise karşılaştırılanın diğer unsurun önünde virgül de bulunmak üzere *mint* '-den' sözcüğünün kullanılması ya da *mint* '-den' sözcüğü kullanılmadan*–tól/-től* '-den' ekinin kullanılması yoluyla yapılır. Temel cümlede bulunan *inkább* 'en iyisi/iyisi mi/tercihen' sözcüğü de karşılaştırma yapıldığını gösterir. Bazen de karşılaştırma dilbilgisel öğelerle yapılmaz, karşılaştırma yapıldığı bağlamdan anlaşılır.

A nyúl gyorsabb, mint a teknősbéka. 'Tavşan kaplumbağadan hızlıdır.'

Vidéken jobb a levegő, mint a városban. 'Taşrada hava kenttekinden daha iyi.'

Jobb otthonról dolgozni, mint mindennap utazni a munkahelyre. 'Evden çalışmak her gün iş yerine yolculuk yapmaktan daha iyi.'

Inkább tovább tanulnék, mint rögtön dolgozni kezdjek. 'Hemen çalışmaya başlamak yerine eğitimime devam etmeyi yeğlerim.'

Több szőlőt szüreteltünk, mint év elején számítottunk. 'Sene başında umduğumuzdan çok üzüm hasadı gerçekleştirdik.'

Ahányszor megyek a fürdőbe, amennyiszer felírja az orvos. 'Hamama doktor kaç kez yazarsa o kadar gidiyorum.'

Annyira jól érzem magam Törökországban, mintha otthon lennék. 'Türkiye'de kendimi kendi yurdumdaymışçasına iyi hissediyorum.'

Görüldüğü gibi ilk üç örnek hemen hemen Türkçedeki yapıyla aynıyken son dördünün tümüyle farklı yapılarda olduğu görülüyor. Bu yapıların belirlenerek benzer çok sayıda örnekle desteklenip bir bütün halinde verilmesi aradaki farktan kaynaklanan öğrenme güçlüğünün aşılmasında yararlı olacaktır.

Macarcadaki üçüncü temel birleşik cümle biçimi koşullu birleşik cümlelerdir. Bu konu Türkçe öğrenen yabancıların –özellikle de Macarların- oldukça başını ağrıtan ve öğrenmekte zorluk çektikleri konuların başında geliyor. Bunun

nedenlerine ve öğretim için çözüm önerilerine geçmeden önce Macarcadaki şartlı birleşik cümle yapılarını ana hatlarıyla bir gözden geçirelim.

Macarcada Türkçedekinden farklı olarak yan cümle *ha* 'eğer' sözcüğüyle birlikte fiile eklenen şart eki *–na/ná* ekiyle veya geçmiş zaman + *volna* yardımcı fiili ile oluşurken, birkaç durum dışında temel cümle de şart kipi öğelerini taşır. Cümledeki sözdizimi YC, TC veya TC, YC biçiminde olabilir, bunun anlam üstünde kayda değer bir etkisi bulunmaz. Şart kullanımları Keszler tarafından şu başlıklar altında toplanmıştır (Keszler, 2000: 254-255):

a. Konuşan, şart ve onunla birlikte temel cümledeki yargının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğiyle ilgili olarak kendi kanısını belirtmezse yan cümlecik de temel cümle de bildirme kipinde olur, şart eki yer almaz.
   Ha eljösz, akkor kezdhetjük az értekezletet. 'Gelirsen [geldiğinde], toplantıyı başlatabiliriz.'
   Ha nem lesz pénzünk, nem tudjuk befizetni a számlákat sem. 'Paramız olmazsa [gelmezse], faturaları bile ödeyemeyiz."
b. Konuşan, şarttan ve sonucundan emin değilse yardımcı cümlenin yüklemi çoğunlukla geniş zaman ve şart kipindedir.
   Ha ki dutnék venni egy hetes szabadságot, Máltára mennék. 'Bir haftalık izin alabilsem, Malta'ya gider(d)im.'
   Ha nem itt élnék, valószínűleg egy faluban élnék. 'Burada yaşamasam, muhtemelen bir köyde yaşar(d)ım.
c. Konuşan, konuşması sırasında şartın gerçek olmadığını bilir ama gerçekleşmesini olası görürse yan cümlecik geniş zamanlı ya da gelecek zamanlıdır. Şart eki kullanılmaz
   Ha megnősülsz, neked adom az öreg kocsimat. 'Evlenirsen yaşlı arabamı sana veririm/vereceğim.'
   Amennyiben megjön a fizetésem, elutazom Kijevbe. 'Maaşım yatarsa, Kiev'e gideceğim.'
d. Konuşanın koşulun da sonucun da gerçekleşmeyeceğinden, mantıklı olmadığından emin olduğu durumda düzenli olarak iki taraf da geçmiş zamanda ve *volna* yardımcı fiili kullanılarak oluşturulur.

Ha tovább élt volna, még több kísérletett végezhetett volna. ‘Yaşasa(ydı), daha çok deney yapabilirdi.’

Ha nem esett volna az eső, elmentünk volna kirándulni. ‘Yağmur yağmasa(ydı), gezmeye çıkabilirdik.’

e. Konuşanın koşulu bir olgu olarak benimseyip temel cümledeki yargıyı pekiştirmek istediği durumda yan cümlecik şart eksiz ve bildirme kipindedir, temel cümle ise kurallı olarak soru biçiminde kurulur.

Ha tudtad, hogy jönnek a vendégek, miért nem szóltál előbb? ‘Eğer/madem konukların geleceğini biliyor idiysen, neden daha önce haber vermedin?’

Miért nem segítettél húgodnak, ha ő beteg? ‘Eğer/madem kız kardeşin hastaysa ona neden yardımcı olmadın?’

f. Yan cümlenin modal nitelikte olduğu ya da yalnızca nezaket amacıyla kurulduğu durumlarda şart ekleri kullanılmaz, yüklemler bildirme kipindedir.

Ha megengeded, megkínállak egy pohár forró teával. ‘İzin verirsen sana bir bardak sıcak çay ikram edeyim/edeceğim.’

Ma kedd van, ha nem tévedek. ‘Yanılmıyorsam, bugün Salı.’

Ha tanár úrnak tetszik, megírhatok még egy fogalmazást. ‘Öğretmen bey arzu ederlerse bir komposizyon daha yazabilirim.’

g. Dilek ya da serzeniş ifade eden cümlelerde fiiller dilek/şart kipinde kullanılır, *ha* bağlacı yanında *csak* ‘bir tek/yalnız’, *bárcsak* ‘keşke’ ünlemleri de kullanılır.

Ó, ha itt lennél! ‘Ah, burada olsan!’

Bárcsak tudnék beszélni oroszul! ‘Keşke Rusça konuşabilsem!’

Csak lenne már vége a vizsgaidőszaknak! ‘Sınav dönemi bir bitse artık!’

Bunun yanında dilbilgisel olarak ve sözlük birimleriyle ifade edilmeyen, anlamın ancak bağlamdan çıkarılabildiği şart durumları her iki dilde de bulunur ancak konumuzla derin ilişkisi bulunmadığı için onun ayrıntısına girmiyorum. Yukarıda sayılanlara ek olarak, öğrencilerimizin –neredeyse şart kipi ekini olur olmaz kullanıyorlarmış gibi görünen- bazı yanlışlarından bizim Türkçe öğretimimiz için önemli ipuçları verebilecek bir özelliğe daha değinmekte büyük yarar var.

Macarcada çoğu kez yardımcı cümleciği kullanılmayan şart kipli cümle yapılarıyla karşılaşılır. Yukarıda sayılanlardan "b" maddesine karşılık gelen bu kullanımlar Türkçede çok büyük oranda sadece geniş kipiyle, daha seyrek olarak da geniş zamanın hikâyesiyle karşılanır. Bu noktada geniş zamanın kullanım alanlarının bu özellik de dikkate alınarak öğretilmesi önem kazanıyor. Bu konuyla ilgili olarak "geniş zaman" öğretimi ile ilgili bölümde daha ayrıntılı bilgi verilmişti. Şimdi Türkçedeki şart kullanımlarını öğretme yollarına bir bakalım.

Macarcadaki örneklerle karşılaştırıldığında, Türkçedeki şart kullanımlarının oldukça karmaşık, öğretilmesi ve öğrenilmesi güç yapılar olduğu ortaya çıkıyor. Ancak istisnalarla fazla dallandırıp budaklandırmadan, duru bir şart kipi kullanımları tablosu çıkarabilmek ve öğrencilerin özellikle kullanımların anlam özellikleri üzerinden geliştiğine ve bu anlam özelliklerinin kiplerde ayrı ayrı bulunduğuna dikkatlerini çekmek öğretimdeki verimliliğin anahtarları olarak görünüyor. Yaptığım taramalar ve edindiğim deneyimler ışında şart kipli çekimlere sahip cümlelerin Türkçede üç temel kategori oluşturduğunu belirledim:

1. Tip şart cümleleri: Koşul gerçek ya da gerçekleşmesi beklenen bir durumsa yardımcı cümleler,
2. Tip şart cümleleri: Koşula bağlı eylemin gerçekleşme olasılığının gerçeklik ve beklenti sınırlarını zorlayacak kadar uzak olasılık olduğunu bildiren cümleler,
3. Yardımcı cümlede sözü edilen eylemin/durumun gerçekleşmemesinden ötürü temel cümlenin yükleminde belirtilen durumun da gerçekleşmemiş ya da – eldeki veriler ışığında - gerçekleşmeyecek bir durumun olduğunu gösteren cümleler.

Şart çekimi içeren bu üç cümle tipinin genel özellikleri ve öğretim yöntemleri hakkında "fiil çekimleri" başlığı altında yeterince ayrıntı verildiği için burada bu konuyu kısa tutmakta yarar var.

3.3.2.4. Cümle Vurgusu, Odak Değiştirme ve Anlam

Türkçede cümle vurgusu anlamı yazı dilinde anlamı öne çıkarılmak istenen öğelerin yüklemin önüne getirilmesiyle belirir. Macarcadaki durum da bundan farklı değildir. Genel olarak yüklemin önünde getirilen öğe, cümlenin odağına oturur ve vurgu üzerine yüklenen söz, diğer sözlerden daha baskılı söylenir. Yüklemin başta oluşu ise vurguda ve odaklanmada son noktadır, yüklemden geri kalanların vurgulanması mümkün olmaz.

Macarcanın en yaygın kullanılışıyla ÖYT veya ÖTY cümle yapısına sahip bir dil olduğuna yukarıda değiniştik. Bununla birlikte bağlamın gereklerine uygun olarak söz dizimi değiştirilebilir. Söz diziminde yapılacak her değişikliğin ise anlam ve vurgu üzerinde de değişikliğe neden olacağını belirtmek gerekir. Anlam "Zoltán Sári'yi davet etti." olan aşağıdaki cümlenin sözdiziminde yapılan değişikliklerin vurguyu nasıl değiştirdiği ve vurgunun değişmesinin anlamı nasıl etkilediği görülüyor:

1. Zoltán 'meghívta Sárit. (Ölçünlü söz dizimi, vurgu yüklemde, fiil öneki bitişik.)
2. Zoltán 'Sárit hívta meg. (Ölçünlü söz dizimi, nesne fiilin önüne çekilerek vurgulanmış, fiil ön eki arkada. Anlam: Başkasını değil, Sári'yi.)
3. Zoltán Sárit 'meghívta. (Ölçünlü söz dizimi, yüklem vurgulu. Anlam: Davet etti, başka bir şey etmedi.)
4. 'Zoltán hívta meg Sárit. (Ölçünlü söz dizimi, özne vurgulu, fiil öneki arkada. Anlam: Başkası değil, Zoltán davet etti.)
5. Sárit 'Zoltán hívta meg. (Ölçünlü söz dizimi, özne vurgulu, fiil öneki arkada. Anlam: Başkası değil, Zoltán davet etti, bir önceki cümleye göre davet edilen birazcık daha vurgulu.)
6. Sárit Zoltán 'meghívta. (Ölçünlü söz dizimi, yüklem vurgulu, fiil öneki bitişik. Anlam: Başkasının daha davet etmesine gerek yok, Sári'yi Zoltán zaten davet etti.)
7. Sárit 'meghívta Zoltán. (Ölçünlü söz dizimi, yüklem vurgulu, fiil öneki bitişik. Anlam yönünden davet edilen davet edenden çok az daha önemlidir.)

8. ’Sárit hívta meg Zoltán. (Ölçünlü söz dizimi, nesne vurgulu, fiil öneki arkada. Anlam: Başkasını değil, Sári’yi davet etti, bir önceki cümleye göre davet edilen birazcık daha vurgulu.) (Kugler, 2000: 382)

3.3.2.4. Cümle Öğeleriyle İlgili Notlar

Cümle öğelerinin incelenmesi çalışmamızın amacı bakımından bu aşamada gerekli olmamakla birlikte aşağıdaki hususların öğretim araçları hazırlayacaklar için önemli olabileceğini düşünerek vurgulanmasında yarar görüyorum[50]:

1. İki dilde de yüklem kişi anlamını taşıdığı için öznenin bir zamirle doldurulması çoğunlukla zorunlu değildir. Doldurulmuş olmasının ise bağlama göre anlam ayırıcı özelliği olabilir.

(Én) éhes vagyok. ‘(Ben) açım.’

Ők ezeket még nem tanulták meg. (Onlar) bunları daha [tam] öğrenmediler.’

2. Macarcada öznenin tekil zamir olduğu durumlarda yüklem tekil, öznenin çoğul zamir olduğu durumlardaysa çoğul kişiyle çekimlenir. İsim kullanıldığında ise öznelerin birden çoğunun adı söylenirse çoğul ya da tekil olabilir. Türkçede ise durum Macarcadakinden biraz karmaşık görünüyor, çünkü öznenin insan olup olmaması, üçüncü çoğul kişilerde zamirin cümle içinde bulunup bulunmaması, soyut ya da somut olması gibi çok sayıda etken işin içine giriyor. Örneğin –kişileştirme ve biçem gereği kullanımlar dışında- insan dışı varlıkların özne olduğu durumlarda, organ adlarının özne olduğu durumlarda, soyut adların çoğul özne olduğu durumlarda, sayı sıfatlarıyla kurulmuş tamlamaların özne olduğu durumlarda ve

[50] *Van/nincs* varlık/yokluk fiili ve yardımcı fiilinin kullanımıyla ve bu fiilin diğer öğelerle ilişkisi üzerine fiiller konusunu incelerken değindiğim için burada yinelemeye gerek duymadım. Aynı şekilde dönüşlü, edilgen ve işteş çatılı fiillerin özneleriyle ilgili kurallar da iki dilde aynı olduğu için ayrı bir başlık açmayı da gereksiz buldum.

belgisiz zamirlerin özne olduğu durumlarda yüklem tekil olur (Karaağaç 2009: 188-189). Öğretim sırasında bunların hepsini ayrı ayrı ele almak büyük bir zaman kaybı olacağından ve öğrenicinin kafasını karıştıracağından – istisnaları yeri geldikçe açıklanmak kaydıyla – öznesi insan dışı varlık ya da kavram olan, sayı ve belirsizlik anlamı taşıyan sözcükler barındıran cümlelerin yüklemlerinin tekil olacağını ve üçüncü çoğul kişiler için özne ile yüklemin sayı bakımından özdeşleştirilmesi zorunluluğunun bulunmadığını vurgulamakta ve seçilecek uygulamaların bunları yansıtacak biçimde belirlenmesine özen gösterilmesinde büyük yarar vardır.

Nagyon nagyok ezek a kövek. 'Bu taşlar çok büyük[ler*].'

Kutyák nem tudnak beszélni. 'Köpekler konuşamaz[lar?].'

Néhányan vizsgára készülnek. 'Birkaçı sınava hazırlanıyor[lar*].'

Felforduldak a székek. 'Sandalyeler ters döndü[ler*].

A gondolatok pillanatok alatt változtathatók. 'Düşünceler bir anda değiştirilebilir[ler*].'

3. Birden çok öznenin art arda sıralandığı durumlarda iki dilde de genellikle tercih, öznenin son söylenen kişisine göre yüklemin kişisini belirlemektir. Son kişi bir isim olursa üçüncü tekil ya da çoğul, içinde "ben" olursa birinci çoğul, içinde "sen" veya "siz" olursa ikinci çoğul kişide çekimlenir (Karaağaç 2009: 189). Bu anlamda iki dil arasında bir farklılık bulunmamakta.

Ádám, Sári, és Ivett beszélget(nek). 'Ádám, Sári, ve Ivett sohbet ediyor(lar).'

Ádám, Sári, és én beszélgetünk. 'Ádám, Sári, ve ben sohbet ediyoruz.'

Ádám, Sári, és te beszélgettek. 'Ádám, Sári, ve sen sohbet ediyorsunuz.'

4. Topluluk adlarının ya da içinde birden çok olduğu sayıyla belirtilmiş isimlerin özne olduğu durumda yüklem iki dilde de tekil olur.

Harcnak indult a hadsereg. 'Ordu, savaş için yola koyuldu.'

Két lány beszélget titokban. ‘İki kız gizli gizli konuşuyor.’

5. Genel yargıların ve öğütlerin ifadesi için kurulan cümlelerin özneleri iki dilde de çoğunlukla birinci çoğul kişi, ikinci tekil kişi veya ikinci çoğul kişi olur. Türkçede bu anlamda edilgen yapıların da sıklıkla yeğ tutulduğunun altını çizmekte de yarar var.

Lassan járj, tovább érsz. ‘Yavaş git, daha uzağa gidersin!’

Ne bízzatok a sokat ígérőben. ‘Çok vaat edene güvenmeyin [güven olmaz/güvenilmez].’

Ezt a jelenséget földrengésnek nevezzük. ‘Bu olayı yer sarsıntısı olarak adlandırıyoruz./ Bu olaya yer sarsıntısı denir/adı verilir.’ (Keszler 2000: 415).

6. Daha önce fiil çatıları konusunda da sözünü ettiğimiz gibi Macarcada edilgen fiil yapısı bulunmasına rağmen kullanımı çok sınırlıdır. Edilgen fiiller yerine öznesinin yeri herhangi bir zamirle doldurulmamış üçüncü çoğul kişi çekiminden yararlanılır. Türkçede ise belli bir özneye bağlanmak istenmeyen durumlarda ve mesafeli dil kullanımının gerektiği durumlarda yoğun olarak edilgen çatılı fiillerden yararlanılır. Bu nedenle Macarlara edilgen fiillerin neden bu kadar çok kullanıldığının iyi anlatılması gerekir.

Eltávolították a robbanószereket. ‘Patlayıcılar/ı ortadan kaldırıldı /kaldırdılar .’

Havazás miatt nyoc járatot töröltek. ‘Kar yağışı yüzünden sekiz sefer/i iptal edildi/ ettiler.’

Kifestették a termet. ‘Salonu boyadılar./Salon boyandı/boyanmış.’

7. Macarcada nesnenin belirliliği ya da belirsizliği nesne üzerindeki dilbilgisel görüntüyü etkilemez. Her durumda nesnenin yükleme eki *+t* alması gerekir. Nesnenin belirliliği ya da belirsizliği –her kip ve zamanda olmasa da- fiil çekimindeki kişi eklerinin farklı olmasından anlaşılır.

*Könyve**t** olvasok.* ‘Kitap okuyorum.’

*Olvasom a könyve**t.*** ‘Kitabı okuyorum.’

*Szeretni a nyelve**t**, imádni a nemzet**et.*** ‘Dili sevmek, ulusa tutkun olmaktır.’

8. Bu kategorinin Türkçeden ayrılan bir diğer alt başlığı, nesnesi mastar olan (Türkçede sadece “gerek-” ve iste-” fiilleri bu duruma tam örnektir.) fiillerin durumudur. Türkçede mastarlar yukarıda sayılan iki fiil dışında daima asıl fiilin/yüklemin istemine uymak durumundadır. Macar öğrencilerimizin bu konuda büyük güçlük yaşayacaklarını bilmek ve buna hazırlıklı olmak gerekir.

Enni akarok. ‘[Yemek] yemek istiyorum.’

Szeretek kirándulni. ‘Gezmek severim. [Gezmeyi severim.]’

Elkezdtem tanulni. ‘Çalışmak başladım. [Çalışmaya [Mac. çalışmayı] başladım.]’

Próbálok ügyes lenni. ‘Becerikli olmak çalışıyorum. [Becerikli olmaya [Mac. olmayı] çalışıyorum/deniyorum.]’

9. “Herkes” ve “hiç kimse” belgisiz zamirleri dilbilgisel olarak Macarcada belirsiz, Türkçede ise belirli nesne yapar! Bu fark nedeniyle öğrencilerimiz, fiil çekimlerinden yola çıkarak oluşturacakları genellemeye dayanarak bu sözcükleri belirtisiz nesne olarak kullanmakta ısrar edeceklerdir.

Senkit sem tudnak szeretni azok, akik magukat nem szeretik. ‘Kendini sevmeyenler kimseyi sevemezler.’

Mindenkit összehívunk az évfordulónk alkalmával. ‘Yıldönümümüz münasebetiyle herkesi davet edeceğiz.’

10. Herhangi bir cümle öğesi, aynı ekle biten birden çok sayıda sözcükten oluşuyorsa, Türkçede sözcüklerin arasına virgül koyularak en son sözcük üzerinde durum ekinin gösterilmesi yeterliyken (elbette ekler kullanıla da bilir) Macarcada her sözcükte durum ekinin yinelenmesi gerekir. Türkçedeki durumun istisnası her zaman olduğu gibi nesne ile fiilin arasına (“de” edatı nadiren istisna olmak üzere) herhangi

bir sözcüğün girmesidir. Eğer bu gerçekleşecek olursa her sözcüğün yükleme ekini alması zorunludur.

*Anyukám**mal**, apukám**mal**, nagybátyam**mal** és két családi barat**tal** ünnepeltük a Karácsonyt.* 'Noel'i annem, babam, amcam ve iki aile dostumuzla kutladık.'

*Naranc**s**ot**,** kivi**t**, és egy trópusi gyümölcs**öt** vettem, aminek nem tudom a nevét.* 'Portakal, kivi ve adını bilmediğim bir tropik meyve aldım.'

*Piacon vettem a naranc**s**ot**,** a kiv**i**t**,** és egy trópusi gyümölcs**öt,** aminek nem tudom a nevét.* 'Portakalı, kiviyi ve adını bilmediğim bir tropik meyveyi pazardan aldım.'

11. Macarcada bünyesinde *ez* 'bu', *az* 'şu/o' işaret sıfatları bulunan öğeler, kelime grubunun temel öğesinin aldığı bütün ekleri –varsa edatları da- almak zorundadır. Diğer bir deyişle işaret sıfatları tamlamaya girdikleri isimlerle sayı ve hal bakımından özdeş olmalıdır. Türkçe öğrenen Macarların başlarda işaret sıfatlarını kullanırken bocalamalarının nedeni budur. Türkçenin bu yönden çok sade ve kolay öğrenilebilir bir dil olduğu öne sürülebilir.

*Az**t** a kép**et** mutatja, ami strandon készült.* 'Plajda çekilen on**u** resm**i** [o resmi]gösteriyor.'

*Av**val** a csónak**kal** megyünk át?* 'O**nunla** kayık**la** [o kayıkla] mı karşıya geçeceğiz?'

*Ez**eknek** az ember**eknek** nincs otthonuk.* 'Bu**nların** adam**ların** [bu adamların] evi yok.'

*E**miatt** a tompa kés **miatt** vágtam a kezem.* 'Elimi bu **yüzden** küt bıçak **yüzünden** [bu küt bıçak yüzünden] kestim.'

*Az**alatt** az idő **alatt** négy kiló halat fogtak.*' 'O **zarfında** süre **zarfında** [o süre zarfında] dört kilo balık tuttular.'

*Az**óta** az incidens **óta** fű sem terem ez**eken** a föld**ökön**.* 'O zamandan beri olaydan beri [o olaydan beri] bunlarda topraklarda [bu topraklarda] ot bile bitmiyor.'

12. Özne ve nesne dışında kalan tümleçlerin iki dil için tipik denebilecek özelliği, istemlerin ve hal eklerinin çok fazla anlam özelliğini karşılayacak şekilde kullanılabiliyor olması ve ek kalıplaşmalarının yoğun olarak görüldüğü alanlar olmasıdır. Çoğu anlamlandırılması güç (asemantik) olan bu yapıların belli sınırlar içinde verilmeye çalışılmasının dil öğretimini hızlandırmaktan çok sekteye uğratacağı kanısındayım. Bu yapıların öğrenilebilmesi, mümkün olduğu kadar çok defa öğrenicilerin bu yapılarla karşılaşarak onlara alışması ve semantik bağ kurma çırpınışından bir yere kadar vazgeçebilmesiyle gerçekleşebilecektir.

YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE A1-A2 VE B1 DÜZEYLERİ İÇİN İZLENCE ÖNERİSİ

Türkçenin sesleri ve abecesi

Ünlü uyumlarının temelleri

Sayılar

İsim cümlesi (3. tekil kişi) (Bu kapı beyaz.)

{–lE^{2}r }çoğul eki

{mI^4} soru edatı ve soru cümlesi

'değil' ve olumsuz cümle (3. tekil kişi)

İşaret zamirleri/sıfatları (bu, şu, o)

Kişi zamirleri

İyelik çekimleri

İyelik grubu

Belirtili isim tamlaması

{ dE^2} edatı

Varlık/yokluk cümlesi (var/yok)

Bulunma hali {–D^{2}E^2}

Ünsüz uyumu

…{–(n)I^{4}n }…{–(s)I^4 }var/yok

…{–(n)I^{4}n }…{–mE^2(s)I^4} lâzım / gerek

…{–(n)I^{4}n }…{–mE^2(s)I^{4}nE^2} gerek yok

Belirli Geçmiş Zaman {-D^{2}I^4}

Fiilde olumsuzluk {-mE^2}

Belirtisiz isim tamlaması

Belirtili/belirtisiz nesne

Ünsüz akıcılaşması

Sanırım

Bağlaçlar: ama, ve

Yükleme hali {–(y)I^4}

Yönelme hali {– (y)E^2}

Ayrılma hali {–D^2E^2n}

Birliktelik/araç hali (ile/ {(–y)lE^2})

{-mE^2k} iste-

Yeterlilik fiilinin olumsuz biçimi {-E^2mE^2-}

Sıra sayıları. Kaçıncı? {-I^4ncI^4} eki

Amaç cümlesi : {-mE^2k} için

Açıklama, gerekçelendirme: Çünkü

Emir–İstek Kipi (2. Tekil kişi için)

"X … dedi." cümle tipi

"diye" edatlı cümleler

Sözcük türetme: {-lI^4/ -sI^4z} ekleri

{-(n)I^4n} yanında/önünden/içinden/arkasına…

{– D^2E^2n } önce/sonra

{… - D^2E^2n … -E^2} kadar

{-(n)I^4n} …..{-mE^2sI^2}lazım/gerek

Adlaştırma: {-mE^2}+hal eki kullanımları{-mE^2k}+hal eki kullanımları

İsim cümlesi (kopula) belirli geçmiş zaman {– (y)D^2I^4}

Karşılaştırma {- D^2E^2n} daha X

İsim cümlesi (kopula) geniş/şimdiki zaman (Tam çekim) {– (y)I^4m}, {–sI^4n}, {ø}, {– (y) I^4z}, {–sI^4n I^4z}, {– (lA^2r})

Şimdiki Zaman {–(I^4)yor}

Geçmişte kalan belirsiz sürerlik/alışkanlık/tekrar (Şimdiki zamanın hikâyesi) { –(I^4)yordu}

Ünlü daralması (de-, ye-) fiilleri

Sözcük türetme: {-lI^4K^2}, {-C^2I^4} {- $I^4C^2I^4$} ekleri

{-ken/ -yken}

{-d I^4ktE^2n}sonra

{-mE^2dE^2n}önce

Bunun için/onun için

"diye" edatlı cümleler

Yeterlilik fiilinin olumsuz biçimi { -E^2mE^2-}

Emir–İstek Kipi (Bütün kişiler için)

{-ki} aitlik zamiri

{-ki/- D^2E^2ki} sıfat yapma eki

Gelecek Zaman {–(y)E^2cE^2K^2}

{ -I^4p}zarf-fiil eki

{- E^2r E^2k} zarf-fiil eki

"diye" edatlı cümleler

Belirsiz Geçmiş Zaman{– mI^4ş}

{-E^2n} sıfat-fiil eki

Sıfatlarda karşılaştırma (daha, en)

Sıfatlarda pekiştirme

Üleştirme sıfatları { -(ş)E^2r}

Ettirgen fiil …{–I^4}…{–E^2}yaptırmak

Dilek kipi {–sE^2} "keşke"

Dilek kipi belirli geçmiş zaman{–sE^2yD^2I^4} "keşke"

İsim cümlesi (kopula) belirsiz geçmiş zaman {– (y)mI^4ş}

Önceki geçmiş zaman (Duyulan geçmiş zamanın hikâyesi) {– mI^4ştI^4}

"diye" edatlı cümleler

Geniş Zaman {–r},{–I^4 r},{–E^2r}; {–mE^2}, {–mE^2z}

Yeterlilik fiili {- E^2bil-/},{ -E^2mE^2-}

Bence, bana göre

Sanırım, belki, mutlak, muhtemelen, kesinlikle, büyük olasılıkla, asla, hiç, hep

Bilinen sonlanmış alışkanlık ve olasılık (Geniş zamanın hikâyesi) {–rdI^4/–I^4r dI$^{4/}$ -A^2r dI^4};{–mA^2zdI^2}

Duyulan sonlanmış alışkanlık ve olasılık (Geniş zamanın rivayeti){–rmI^{4}ş/–I^4r mI^{4}ş$^/$ -A^2rmI^{4}ş};{–mA^2zmI^{2}ş}

Geçmişte gerçekleşmemede kesinlik (Gelecek zamanın hikâyesi) {–(y)E^2cE^2ktI^2}

Geçmişte gerçekleşmemede duyulan kesinlik (Gelecek zamanın rivayeti) {–(y)E^2cE^2kmI^{2}ş}

Geçmişte belirsiz/duyulan sürerlik (Şimdiki zamanın rivayeti) {–(I^4)yormuş}

“diye” edatlı cümleler

İsim cümlesi (kopula) geniş zaman (pekiştirme ve olasılık) {– D^2I^4r}

İsim cümlesi ek fiilin şartı{–sE^2}

Sanırım, belki, mutlak, muhtemelen, kesinlikle, büyük olasılıkla

Sözcük türetme: {-lI^4K^2}, {-mE^2}, {-m/-I^4m}ekleri

Şimdiki zaman {-mE^2ktE^2}

Dilek kipi belirsiz geçmiş zaman{–$sE^2ymI^4ş$} “keşke”

Şart Çekimleri

1. Tip şart cümleleri (olası sonuç için)
2. Tip şart cümleleri (gerçekleşmesi beklenmeyen durumlar için)
3. Tip şart cümleleri (geçmişte kalmış / gerçekleşmeyen durumlar için)

Gereklilik Kipi

Gerçekleşmemiş belirli zorunluluk (Gereklilik kipinin hikâyesi)

Gerçekleşmemiş belirsiz zorunluluk (Gereklilik kipinin rivayeti)

Dolaylı Anlatım (Emir/istek tipi: -mE^2+iyelik+hal eki)

{-I^4ncE^2}

{- D^2En beri}

{-E^2rE^2k }

{-E^2}…… {-E^2}

{-mE^2dE^2n}

{-ken}

{- I^4rken}

Bazı sıfat-Fiiller:

{-E^2n }

{-D^2I^4k}

{-E^2cE^2k }

{-mI^{4}ş}

{-(I^4/E^2)r}

{-mE^{2}z}

Bazı zarf-fiiller ve zarflar

{- D^{2}I^{4}ğI^4 için}

{-E^{2}cE^{2}ğI^4}için

{-mE^{2}sI^{4}nE^2} rağmen

Dolaylı Anlatım (Zaman kavramı içerenler)

{ -DI^{4}ğI^4 Zaman

{- E^{2}cE^{2}ğI^4 zaman,

{-DI^{4}ğI^4+n+fiil istemi}

{- E^{2}cE^{2}ğI^4+n+fiil istemi}

Bazı Zarf-fiiller ve zarflar

{- D^{2}I^{4}ğI^{4}ndE^2}

{…-(I^4/E^2)r…{-mE^{2}z}

{- D^{2}I4ğI4ndE^{2}n }beri

İşteş Fiiller {-(I^4)ş}

Dönüşlü Fiiller {-I^{4}l},{-n}, {-I^{4}n}

Edilgen Fiil: {-I^{4}l},{-n}, {-I^{4}n}

Bazı Zarf-fiiller ve Zarflar

{-E^{2}lI^4}

{-E^{2}nE^2} kadar

{-I^{4}ncE^{2}yE^2} kadar

{- D^{2}ığI^{4}ndE^{2}n}

{- E^{2}cE^{2}ğI^{4}ndE^2}

{- D^{2}I^{4}ğI^4} hâlde

{- D^{2}I^{4}ğI^4} takdirde

{-mE^{2}dE^{2}n} /{-mE^{2}yE^{2}rE^{2}k}

{- D^{2}I^4}… {-E^{2}lI^4}

{- E^{2}sI^4 }

{-mI^{4}ş ol- /-E^{2}cE^{2}k} ol-

{-E^{2}sI^{4}yE^2}kadar

{-E^{2}cE^{2}kken}

{-mI^{4}şken}

{-m E^{2}ken}

İzlence ile ilgili dikkat çeken özelliklerden bazılarına değinelim şimdi de:

1. Konu sıralaması belirlenirken bilinirlik/benzerlik-aykırılık ilişkisi, birbiri üstüne inşa ilişkisi, basitlik-karmaşıklık ilişkisi, somutluk-soyutluk ilişkisi gibi dilbilim ve eğitimbilim ölçütlerinin yanında yaklaşık dokuz yıla yakın bir süredir süregelen yabancılara –özellikle de Macarlara- Türkçe öğretimim süresince karşılaştığım sorunların, öğrencilerden aldığım dönütlerin ve bulduğumuz/ürettiğimiz çözümlerin birikimi de önemli bir etken olmuştur.
2. Öncelikle bu izlencede yer alan konular A1, A2, B1 ve B2 düzeyleri için hazırlanan kaynak kitaplar için uygundur. Elbette özellikle son bölümlerde yer alan biçimbirimler Türkçede kullanım sıklığı bakımından en az kullanılanlar olarak görülmelerinin yanında anlam içeriklerinin de çoğu zaman betimleyici tariflerle aktarılabiliyor olmasından ötürü bu yapıların edinilmesinin daha yüksek düzeylerden beklenmesinin daha doğru olduğunu düşünüyorum. Bunun yanında yukarıda saydığım düzeyler için bu kadar dilbilgisinin öğrenilmesi de başlı başına büyük bir iş olduğundan erken düzeylerde deyimler, deyimsi ifadeler, atasözleri ve kalıp sözlerin öğretilmesinde aşırıya kaçılmamasında, çok sık kullanılmayan, özellikle dilbilgisel örüntüsü kural dışılıklar barındıran ve fazla soyut olanlardan sakınılması yararlı olacaktır.

3. Dünyanın birçok dilini kullananlar için Türkçe cümlenin yaygın sözdiziminin (ÖTY), öğrenilmesi zorluklar içermekte. Özellikle çalkalamalı yapıların çok önemli yer tuttuğu Türkçede bu yapıların öğretilebilmesi öncelikle bu sözdiziminin iyi kavranmasından geçiyor. Bu izlencede daha ilk cümlelerden başlayarak dolaylı anlatımın belki de Türkçedeki en yaygın ve basit biçimi olan ve "diye" ile kurulan cümleler her yeni konudan sonra yinelenmiştir. Bu çalışmanın en önemli faydası sözdiziminin içselleştirilmesini ve bağımsız kullanıcı olmayı hızlandırmasıdır, çünkü öğrenici, dolaylı anlatım gibi çok sayıda dilbilgisel öğeyi çok iyi tanımayı gerektiren ve dünyanın her dilinde ufak tefek zorluklarla öğrenilebilen bir konuyu çok basit biçime kullanabilir. Bu edatın öğretimi sırasında dikkat çekilmesi gereken, edatın "de-, san-/zannet-" fiilleri dışında bütün fiillerle bir şekilde kullanılabiliyor olduğudur. Bunun örnekleri iyi seçildiğinde devamını öğrenci kolaylıkla getirebilir.
4. Dünyanın bütün dillerinde evrensel olan üç zaman bulunur ve bunlar, söz konusu yargının gerçekleşme zamanının, ifade edildiği andaki konumuna göre geçmiş, şimdi/an ve gelecek olarak kabul edilir. Her dil bu üç zaman kavramını ifade edecek araçlara sahiptir. Ancak Macarca ve Rusça gibi bazı diller her biri için bir yapı birimi kullanırken Türkçe ve İngilizce gibi bazı diller de her bir zamanın ifadesi için birden çok morfolojik ya da sentaktik yapı kullanabilir. Bu izlenceyi oluştururken dillerdeki evrensel zaman algısını göz önünde bulundurarak öncelik bu üç zamanın en yalın ifade edildiği yapılara öncelik verdim.
5. Türkçe öğretiminin ileriki aşamalarının öğrenici için karmaşık olacağı öngörüsünden yola çıkarak üç temel zaman içerisine daha sonraki aşamalarda yoğun olarak kullanılacağını belirlediğim ve alan yazının da üstünde uzlaştığı dilbilgisi konularını mümkün olduğunca yoğun biçimde vermeye çalıştım. Özellikle gelecek zamanın bitirilmesine kadar olan yapılar gerektiği gibi yerine oturtulursa sonraki aşamaların çok az sıkıntıya gebe olacağını açıkça söyleyebiliriz. Benzetme yapmak gerekirse, gelecek zamanın öğrenilmesine kadar olan bölüm, Türkçenin temel taşının yerine oturtulmasının yanında üzerine inşa edilecek malzemenin de inşaat sahasına taşınmış olması demektir. Ondan sonrası ustalıktır.

6. Bazı dilbilgisi konuları kullanım sıklığı nedeniyle önlerde kendilerine yer bulurken aynı konuların başka dilbilgisel yapıları da önbilgi olarak gerektiren diğer kullanım özellikleri daha sonra yeniden konu için başlık açılarak hem daha önce öğrenilenin daha derin bilgi düzeyine ulaştırılması, hem de yeni bilgilerle birleştirilerek genişletilmesi gerekir. "diye" edatlı cümleler örneğinde olduğu gibi izlenceye birkaç kez yazdığım konuların yanında {-lI^{4}K^2} türetme ekinin değişik anlamlarının yeniden ele alınması gerektiğini yazmadım. İzlenceye uygun hazırlanacak okuma, yazma ve dinleme etkinlikleri bu ihtiyaca cevap verecektir.

7. Bu izlenceye şart kullanımlarının ayrıntılarını yazmadım. Bununla ilgili ayrıntılar için şart cümlelerinin öğretiminin anlatıldığı bölüme bakınız.
8. Sıfat-fiiller ve zarf fiiller içinde birbiriyle yer değiştirerek kullanılabilecek çok sayıda yapı bulunmakta ve bugüne kadar hazırlanmış olan Türkçe öğretim kitaplarında genel eğilim aynı anlama gelen farklı yapıları birlikte vermek yönünde. Ne var ki tamamen bilişsel becerilerini kullanarak bu sınıflandırmayı/öbeklemeyi yapıp değişimli olarak bu yapıları kullanabilecek olan öğreniciler kuşkusuz bulunmakla birlikte bunların istemlerini karıştırmak ("{-mEsInE} rağmen" yerine "{-dIğInE} rağmen" demek gibi) ya da aynı anlamı karşılayan biçimbirimlerin hangisinin daha doğru olduğunu kavrayamamak gibi sorunlarla da sık sık karşılaşılmakta. Bu nedenle bu eklerin öğretiminde Türkçe konuşurlar için hazırlanan betimleyici dilbilgisi kaynaklarının öbeklendirme yöntemini kopyalamaktan vazgeçilmesinde büyük yarar var. Benim önerdiğim öğretim izlencesinde sıfat-fiillerin ve zarfların önce en sık kullanılan, en işlek biçimleri verilirken, daha sonra daha seyrek kullanılanlar daha önce öğretilenlerle birlikte karşılaştırmalı olarak öğretilir ve bir süre sonra öğrenicin hangi yapının daha yaygın kullanım sahasına sahip olduğunu kavraması beklenir. Zaten en yaygın olanların diğerleriyle karıştırılmadan ve karşılaştırılmadan tek tek verilmesinin en önemli amaçlarından biri de öğrenicinin bir an önce bağımsız kullanıcı düzeyine ulaşmasıdır. Daha karmaşık yapıların öğrenilmesi ve onlarla karşılaşıldığında çözümlenebilmesi böyle daha kolay gerçekleşebilir. Bunun yanında sözünü

ettiğimiz bu biçimbirimlerin adlarının bilinmesi belki dilbilim uzmanlığı hedefleyen öğrenciler için çok yararlı olabilir, ancak ortalama bir Türkçe öğrenicisi için bunların işlevlerinin doğru bağlamda verilerek karmaşaya yer bırakılması çok daha yararlı olacaktır. Bu nedenle onlar için olabildiğince soyut dilbilgisi kavramlaştırmalarından kaçınıp söz konusu yapılara en uygun bağlamlara sahip metinleri ve alıştırmaları seçmek, eğer yoksa oluşturmak gerekiyor.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Nostratik dil teorisine göre aynı dil ailesinden olduğu varsayıla Türkçe ve Macarcanın neden birbirleriyle benzerlikler gösterdiğine dair yapılan çalışmalar, bazı araştırmacıların Macarlarla Türklerin aynı millet, Macarca ve Türkçenin aynı dil olduğu sonucunu çıkarmalarına kadar giden görüşleri de beraberinde getirmiştir. Ne var ki son yetmiş-seksen yılda yapılan çalışmalar, Macarlarla Türklerin ortak yaşam deneyiminden geçmiş, çok eskilere dayanan bir birlikteliği paylaşmış uluslar olduğunu, Türklerin Macarları ve Macarcayı etkileyen daha gelişmiş bir kültüre sahip olduğunu, Türkçenin Macarcaya diller arasında geçişlerin en seyrek görüldüğü fiiller de dâhil olmak üzere iki bine yakın sözcük verdiğini, Macarcanın ise bir Altay dili değil Fin-Ugor dili olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte iki dil arasındaki benzerlikler de herhangi bir batı dili ya da doğu diliyle karşılaştırılamayacak kadar çoktur. Macar dilinde bulunan yaklaşık iki bine yakın sözcükten belki ancak on beş, yirmi tanesi bugün de aynı biçimleriyle kullanıldığından tanınabilirken dilbilgisi yapılarındaki özdeşlikler dilleri tanıyanlarca çok daha belirgin biçimde ayrımsanabilir biçimde açıktır.

Çekimli bir dil olarak Macarcanın eklerinin bitişme sırası ve yöntemleri, ses değişikliklerinin çoğunun nitelikleri, söz diziminin bazı ilkeleri, fiilimsi yapma ilkeleri, fiil çekim ilkelerinin bir bölümü, iyelik yapılarının kullanılışı ve benzeri birkaç yapı hatırı sayılır benzerlik gösterir. Yoğun benzerlikler gösteren bu yapıların Macarlara öğreniminde, teknik ayrıntılarla çok fazla uğraşmak zorunda olan birine, örneğin bir İngilizce konuşuruna, öğretmek için harcanan sürenin yarısına bile ihtiyaç duyulmaz. Bunların çoğunun bir defa gösterilmesi yeterlidir, çünkü öğrenici için öğrenilmesi gereken herhangi bir yeni kural bulunmamakta, öğrenilmesi gereken yalnızca söz konusu dilbilgisinin Türkçe karşılıkları olmaktadır.

Ancak bu bilgiye çok fazla anlam yüklememek de gerekir, çünkü Türkçe ve Macarca iki farklı dildir. Bir benzetme yapmak gerekirse bir Türkiye Türk'ü için Kazak Türkçesi, öğrenilmesi en zor Türk lehçelerinden biri olmasına karşın ses ve

dilbilgisi denkliklerini öğrenen birisi için altı ay sonra konuşabileceği bir dildir. Macarca içinse bunu söylemek mümkün değildir, çünkü bir Macar için Türkçenin öğrenilmesini zor kılan birçok özellik de bulunmaktadır. İyelik yapılarındaki – Macarlara abartılı görünen- kullanım sıklığı ve çeşitliliği, söz diziminin Macarcaya göre çok daha kurallı oluşu, sayısını hiçbir zaman öğrenemeyecekleri kadar fiil ve ek fiil çekiminin bulunuşu, fiilimsilerin çok fazla sayıda olması ve cümle içinde bulundukları yerin ve biçimlerin çoğu zaman keyfi denebilecek kadar farklı oluşu gibi Türkçeden kaynaklanan güçlüklerin yanında fiil çekimlerindeki nesneli-nesnesiz ayrımının dönüştürülememesi, dönüştürüldüğünde Türkçede Macarcadaki ilkelerin çoğu zaman işlemeyişi, fiil istemlerinin çoğu zaman Türkçedekinden başka oluşu, Macarcadaki kopula kullanımlarının doğrudan aktarılmaya çalışılması, yardımcı cümle yapılarının çoğunlukla fiilimsiyle değil cümleyle ifade edilmesi gibi Macarcanın kendinden kaynaklanan güçlüklerle de yüzleşmesi gerekir.

Bu çalışmanın faydası, Macarlara Türkçe öğretirken öğretenlerin işini kolaylaştıracak yapıların ve işini zora sokacak nedenleri ortaya koyması ve kolay olacaklara öncelik vererek öğrenicilerin Türkçenin kolay öğrenilebilir bir dil olduğunu hissetmelerini sağlayabilecek önerileri sunmasıdır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusunda yapılan çalışmaların Türkçeyi öğrenenlerin hepsinin benzer öğrenme ihtiyaçlarının bulunduğu varsayımına dayandırılarak yapılamayacağı göz önüne alındığında yaş gruplarına, ihtiyaç niteliklerine ve öğretim yoğunluğuna bağlı öğretim araçları geliştirilebileceği konusu üzerinde alan yazının uzlaştığını görüyoruz. Birbiriyle ortak dilbilgisel özellikleri olan dillerin konuşurlarının da diğer dili öğrenmesinin daha kolay olacağına dair inanış da yaygın olmasına karşın yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlı kalmakta. Bunun, ihtiyacın fark edilmemesinden ya da yadsınmasından kaynaklamadığını, bu karşılaştırmayı yapabilecek yeterlilikte araştırmacının bulunmayışından ya da bu niteliklere sahip araştırmacıların bu konuyu araştırma sahası olarak seçmemesinden kaynaklandığını düşünüyorum. Hâlbuki aralarında ortak özellikler bulunan diller için bu özellikler belirlendikten sonra her bir dilin kendine özgü öğretim ilkeleriyle evrensel yabancı dil öğretim ilkelerinin içerisine bu bilgilerin de eklenmesi ile oluşturulacak öğretim araç-gereçleriyle öğretim

süreçlerinin bu veriler ışığında saptanması halinde öğretim hedeflerine ulaşmada daha çabuk yol alınacağını öngörmek güç olmamalı. Bu çalışma ile ortaya koyulan verilerin ileride yapılacak çalışmalara kaynaklık etmesini ve alanda buna benzer karşılaştırmalı dilbilgisi araştırmalarının yaygınlaşmasını umuyorum.

KAYNAKÇA:

Abondolo, D. (1992). Hungarian. In W. Bright (Ed.), *International Encyclopedia of Linguistic* (Vol. 2). Oxford Univ. Pres.

Açık, F. (2009). Türkiye'de Yabancılara Türkçe Öğretilirken Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu.* Gazimağusa, KKTC.

Akbay, O. H. (2006). *Japonca ve Türkçe`deki Eylemlerin Üye Yapısı, Dil Öğretimi Amaçlı Bir Karşılaştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akdoğan, G. & Özkan, A. - Kurt, C. (2001). Türkiye'de Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi ve Ankara Üniversitesi TÖMER. *Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi.* Ekim 25-26, 2001 tarihinde http://www. turkceogretimi. com/yabancilaraturkceogretimi/turkiye-de-turkce-nin yabanci-dil-olarak-ogretimive-ankara-universitesi-tomer adresinden alındı.

Akın, H. (1982). Németh'e Göre En Eski Türk Macar Münasebetleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XXX*(1-2).

Akpınar, N.D & Servet Ç. (2001). Yabancı Dil Eğitiminde İletişimsel Yararcı Yaklaşım, Öğretmen Rolleri, Davranışları ve Sınıf İçi İletişim. *Dil Dergisi, 154*, 21-36.

Aksan, D. (1979). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim.* Ankara: TDK Yay.

Aksu-Koç, A. (2006). *The Acquisition of Aspec and Modality The Case of Past Reference in Turkish.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo: Cambridge University Press.

Albayrak, F. (2010). *Türkçe öğrenen Moğol Öğrencilerin Yazılı Anlatım Yanlışlarının Dil Bilgisi Açısından Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altaylı, Y. (2006). Budin Paşalarının Macar Dilini Kullanımı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46*(1), 255-269.

Andrews, A. (2004). Language Typology and Syntactic Description, V. 11,. In *Shopen* (2 ed., Vol. 11, p. 153). Cambridge University Press.

Árpád, B. (1991). Török Eredetű Törzsneveink. *Nyelvtudományi Közlemények, 92*, 3–40.

Arslan, M. (2012). Tarihi Süreçte Türkçenin yabancı Dil Olarak Öğretimi-Öğrenimi Çalışmaları. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9/2*, 167-188.

Arslan, N. & Durukan, E. (2014). Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Söz Varlığı Unsurlarının İncelenmesi. *International Journal of Language Academy*, *2/4*, 247-265.

Aslı G. & Kerslake, C. (2005). *Turkish A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge.

Atak, A. (2010). *Fransızca ve Türkçedeki Yer Belirteçlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi ve Yabancı Dil Olarak Türkçede Yer Belirticilerin Öğretimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Jorma, A. (2001). Ural Dilleri Konuşanların Türkçe Öğrenmede Karşılaştıkları Sorunlar. *Avrupada Yabanci Dil olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumu.*

Avrupa, K. (2013). *Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi - Öğrenim, Öğretim ve Değerlenedirme.* Frankfurt/Main: telc GmbH.

Aydın, Ö. (1997). Anadili Eğitimi, Yabancı Dil Öğretimi ve Evrensel Dilbilgisi. *Dil Dergisi, 54*, 23-30.

Aydın, Ö. (1999). İkinci Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe Dilbilgisi Betimlemelerinin Görünümü. *Çağdaş Türk Dili, 137-138*, 33-41.

Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri* (9 b.). Ankara: TDK.

Barın, E. (2004). Yabancılara Türkçe Öğretiminde İlkeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 2004/1*.

Başkan, Ö. (2006). *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler.* İstanbul: Multilingual.

Bayezit, H. (2013). *Yabancı Dil Olarak Türkçe ve İngilizce Ders Kitaplarındaki Öğrenme Stratejilerinin Kullanımı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bayraktar, N. (2003). Yabancılara Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi. *Türk Dili, 119*, 62 s.

Bayraktaroğlu, A. (ed.), Sifianou, M. (ed.). (2001). *Linguistic Politeness Across Boundaries - The Case of Greek and Turkish.* Amsterdam and Philedelphia: John Benjamins Publishing Company.

Bayraktaroğlu, S. (2014, 4 14). *Cadde*. Milliyet: http://cadde.milliyet.com.tr/2012/10/22/YazarDetay/1693376/yabanci_dil_olarak_turkce_ogretilmeli adresinden alınmıştır.

Benhur, M. H. (2002). *Türkçenin Yabancılara Öğretiminde Tartışılmayan Ana Kavramlar (Doktora Tezi).* Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

BERLITZ. (1921). *Magyar Nyelvkönyv* (6. kiad.). Budapest: Berlitz.

Biçer, N. (2012). Hunlardan Günümüze Yabancılara Türkçe Öğretimi. *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat ve Kültür Dergisi, 1/4*, 107-133.

Boeschoten, H. & Broeder, P. (2001). Avrupa Ülkelerinde Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Uygulamaları. *Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumu 25-26 Ekim 2001*.

Bornkessel, I. a. (2006). *Semantic Role Universals and Argument Linking: Theoretical, Typological and Psycholinguistic Perspectives.* (M. S. Ina Bornkessel, Ed.) Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

Boylu, E. & Çangal, Ö. (2014). Yabancılara Türkçe Öğretiminde İhtiyaç Analizi: İran Örneği. *International Journal of Language Academy, Winter 2/4*, 127-151.

Brill, E. J. (1988). *Uralic Languages Description, History and Foreign Influences.* (D. Sinor, Ed.) Leiden.

Buliga, B. (2001). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaştırmalı Yöntem, Romanya'da Ders Kitabı Olarak Kullanılan Türkçe Kitaplarının Özelliklerinin Değerlendirilmesi. *Avrupada Yabancı Dil olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumu.*

Bulut, T. (2011). Expressing the Futurity in Turkish as a Second Language. *International Journal of Humanities and Social Science, 1*(19), 244-248.

Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II* (3 b.). İstanbul: Enderun.

Camkıran, Ö. (2007). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler İçin Şimdiki Zamanın Metinlerle Öğretimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Rounds, Carol H., Sólyom, E. & Payne, J. (2011). *Colloquial Hungarian: The Complete Course for Beginners - 3. Edition.* Routledge.

Čaušević, E. (2011). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaştırmalı Gramerin Yeri. *Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Sempozyumu.*

Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structure.* London: The Hague.

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax.* Cambridge, Massachusetts: The M.I.T. Press.

Chomsky, N. (2006). *Language and Mind* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Comrie, B. (2009). *The World's Major Languages* (2 ed.). (B. Comrie, Ed.) London and New York: Routledge.

Csáki, É. (2009. Mayıs 5). *www.mfa.gov.hu*. Alınma tarihi: 2014. Aralık 17, forrás: http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/TR/hu/Bilateralis/magyar_es_torok_nyelv.htm

Csáki, É. (2013). Macarcadaki Yer Adlarına ve Ad Verme Geleneklerine Dair. *Dil Araştırmaları, 13*, 37-44.

Csikós, L. M. (2007). 10 07, 2014 tarihinde www.fokusz.info: http://www.fokusz.info/index.php?cid=1163529137&aid=1693356249&sch=1 adresinden alındı

Demircan, Ö. (1988). *Dünden Bugüne Türkiye'de Yabancı Dil.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Demircan, Ö. (2005). *Yabancı-Dil Öğretim Yöntemleri.* İstanbul: DER.

Derjaj, A. (2005). *Arnavut Öğrencilerin Türkçe Öğreniminde Karşılaştıkları Biçimbilimsel Düzlemdeki Sorunlar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dilçin, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü* (3 b.). Ankara: TDK.

Doğan, İ. (2007). Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve TArih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 47*(2), 1-12.

Dolunay, S. K. (2005). Türkiye ve Dünyada Türkçe Öğretim Merkezleri ve Türkoloji Bölümleri Üzerine Bir Değerlendirme. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi.* Denizli.

Dursun A. &Tasnádi, E. (2006). *XVI. Yüzyıl Macar Şairi Bálint Balassi ve Şiirlerinden Örnekler/ A XVI. Sz-i Magyar Költő, Tanulmányok és Versválogatás.* Budapeşte: Akadémiai Kiadó.

Düzenli, S. (2008). *Türkçede Ortaçlaştırma Belirticilerinin Öğretimine Yönelik Ders Malzemesi Hazırlama (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)* . İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Eken, D. T. (2011). *Yabancı Dil Olarak Türkçe ve İngilizce Öğretiminde Temel Düzey Dinleme-Anlama Etkinliklerinin Karşılaştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)* . İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ellis, R. (2005). *Instructed Second Language Acquisition A Literature Review*. Wllington: Research Division Ministry of Education of Australia.

Er,O., Biçer, N., Bozkırlı & K. Ç.. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunların İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi. *Teke Uluslarası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1/2,* 51-69.

Eraslan, K. (1997). İyelik Grubu Yapısında Dikkat Çekici Bir Husus. *İlmî Araştırmalar, 5*, s. 153-156.

Ercilasun, A. B. (2006). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (3 b.). Ankara: Akçağ.

Erdal, M. (1998). On the Verbal Noun -(y)Iş. *Doğan Aksan Armağanı*. içinde Ankara: DTCF Yay. 336.

Erdal, M. (2013). Tezlik Fiilinin Kaynağı. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih Tezcan Armağanı, 13*, 169-173.

Erdem, İ. (2009). Yabancılara Türkçe Öğretimiyle İlgili Bir Kaynakça Denemesi. *Turkish Studies 4/3,* 888-937.

Erdős J & Prileszky Cs. (2003). *Halló, itt Magyarország! 1. kötet.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Erdős J. &Prileszky Cs. (2003). *Halló, itt Magyarország! 2. kötet.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Erdős, J. (2006). *Halló, itt Magyarország! II.* Budapest: Akadámiai Kiadó.

Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi - 20. baskı.* İstanbul: Bayrak.

Erguvanlı, E. E. (1984). *The Function of Word Order in Tukish Grammar.* Berkeley, Los Angeles, London: University of California Publications.

Erol, H. F. (2008). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Bildirme ve Tasarlama Kiplerinin Öğretimi ve Sıralaması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İStanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ersoy, S. (1997). *Türkçe Öğrenene Yabancıların Yazılı Anlatım Yanlışlarının Dilbilgisi Açısından Değerlendirilmesi(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

É. Kiss, K., Kiefer, F. & Siptár, P. (2003). *Új Magyar Nyelvtan* (3. kiad.). Budapest: Osiris.

Farber, B. (1993). *How to Learn Any Langugae Quickly - Quickly, Easily, Enjoyably, and On Your Own.* New York: Carol Publishing Group.

Fatma Ö. & Bağdagül M. (Yaz 2004). Yabancı Dillerin Tükçenin Söz Dizimi Üzerine Etkisi. *Bilig, 30*, 95-139.

Gábor, C. (2011). *Eredeti Magyar Nyelvtan.* Budapest: Cz. Simon.

Giay, B. & Nádor, O. (1998). *MEK*. 1 5, 2015 tarihinde www.mek.oszk.hu: http://vmek.oszk.hu/01700/01702/01702.pdf adresinden alındı

Göçer, A. & Moğul, S. (2011). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi ile İlgili Çalışmalara Genel Bir Bakış. *Turkish Studies, 6/3*, 797-810.

Gök, O. (2006). *Rote Learning Versus Deep Processing: The Effect on Vocabulary Learning and Retention / Ezberleyerek Öğrenmeye Karşılık Derin İşlem Süreci: Sözcük Öğrenimi ve Kalıcılığına Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gombóc, Z. (1908). *Honfoglalás Elötti Török Jövevényszavaink.* Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Görbe, T. & Szita, Sz. (2012). *Gyakorló Magyar Nyelvtan Practical Hungarian Grammar.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Güçer, H. (2010). *-(A/I)r Biçimbiriminin Betimlenmesinde Kuram ve Yabancılara Öğretilmesinde Yöntem Sorunları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Güler, E. B. (2006). *Birleşik Zamanlı Fiillerin Zaman Dışı Anlatımları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gülsevin, G. (1999). Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üstüne. *VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi.* İstanbul.

Gümüş, M. (2010). *Türkçe ve Kırgızca Dil Yapılarının Dil Öğretimi Amaçlı Karşılaştırması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gün, M., Akkaya, A. & Kara, Ö. T.. (2014). Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Türkçe Öğretim Merkezlerinde Görev Yapan Öğretim Elemanları Açısından Değerlendirilmesi. *Turkish Studies, 9/6*, 1-16.

Güzel, A., & Barın, E. (2013). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi.* Ankara: Akçağ.

Haader, L. (2000). Az Alárenrelő Összetett Mondatok. In B. Keszler (Szerk.), *Magyar Grammatika* (old.: 477-534). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Hacıömeroğlu, M. S. (2007). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler İçin Kiplik Öğretimi Üzerine Materyal Geliştirme (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Harrison, K. D., Dras, M. & Kapıcıoğlu, B. (2002). Agent-Based Modeling of the Evolution of Vowel Harmony. *NELS 32.* New York.

Hasekioğlu, I. (2009). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğeriminde Sözcük Öğretimi - Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 1 Serisinde Sözcük Öğretiminin Değerlendirilmesi ve Sözcük Öğretimi İçin Uygulama Örnekleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Istanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haspelmath, M. (2000). The Agglutination Hypotesis: A Belated Empirical Invesitgation. *International Morphology Meeting.* Vienna.

Hazai, G. (2001). Yabancı Ülkelerde Türkçe Öğretiminin Bazı Sorunları. *Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumu 25-26 Ekim 2001.*

Hengirmen, M. (1993). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi. *Dil Dergisi*, 10, 5-9.

Hengirmen, M. (2001). *Török Nyelvtan Külföldieknek.* (N. Güngörmüş, Çev.) Ankara: Rekmay.

Irmak, S. (2009). *Türkçe Alanyazınında Yabancı Dilde Öğretim Anadilinde Öğretim İlişkisi Üzerine Tartışmalar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Islıoğlu, S. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Nesne Durum Ekinin Kullanımı ile ilgili Yanlışlar ve Çözüm Önerileri. *Route Educational and Social Science Journal, 1(2).*

İşcan, A. (2011). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Önemi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(4), 29-36.

İşçi, C. (2012). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesinde Kullanılan "Yeni Hitit" Ders Kitabının Dört Temel Dil Becerisi ve Kültür Açısından İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Janhunen(Ed.), J. (2003). *The Mongolic Languages.* (J. Janhunen, Ed.) London and New York: Routledge.

Johanson, L. (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler.* (N. Demir, Çev.) Ankara: TDK.

Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesinde Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları.* Ankara: TDK.

Kakuk, Z. (1996). *A Török Kor Emléke a Magyar Szókincsben.* Budapest: Kőrösi Csoma Kiskönyvtár.

Kara, M. (2011). Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Metni Doğrultusunda Türkçe Öğrenen Yabancılara A1-A2 Seviyesinde Türkçe Öğretim Programı Örneği. *Journal of World of Turks*, 157-195.

Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi.* İstanbul: Kesit.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi.* Ankara: 2012.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü.* Ankara: TDK.

Karababa, Z. C. (2009). Teaching Turkish as a Foreign Language and Probelms Encountered. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences, 42*(2), 265-277.

Karababa, C. & Saltık, O. (2012, Eylül). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Buyrum ve İstek Kipinin Görünümü ve İşlevi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi AÜSBD, 12/3*, 179-189.

Karababa, C. Z. & Karagül, S. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlere Yönelik Gereksinim Çözümlemesi. *Eğitim ve Bilim, 38*(170), 361-371.

Karabulut, F. &Ulutaş, İ. (2011). Türk Dili Sıfat-Fiili Yapı Tipolojisinin Japon, Kore ve Macar Tipolojileri İle Karşılaştırılması. *Türkish Studies, Winter 6/1*, 1312-1339.

Karahan, L. (2013). *Türkçede Söz Dizimi* (19 b.). Ankara: Akçağ.

Katalin, S. (2006). *Vezérkönyv a Magyar Grammatika Tanİtásához.* Budapest: Encikolédia Kiadó.

Katona, J. K. (2008). *Hungarian/Magyar ES Phrase Dictionary and Study Guide.* Washington, D.C.: Educaional Services Corporation.

Kaya, S. (2011). *TÖMER'de Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kullanılan İngilizce ve Türkçe Kitaplarının Geçmiş Zaman Öğretiminin İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Keszler, B. (2000). In B. Keszler (Szerk.), *Magyar Grammatika* (old.: 1-22, 52-54, 51-54,65-76,95-103,175-182,209-218,308-329,353-372,428-448,547-560). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kiefer, F. (Ed.). (1992). *Strukturális Magyar Nyelvtan 1 - Mondattan* (1. kötet). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kiefer, F. (Ed.). (1994). *Strukturális Magyar Nyelvtan 2 Fonológia* (2. kötet). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kiss, K. (2002). *The Syntax of Hungarian.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kıvırcık, Ş. Y. (2004). *Türkçedeki Bazı Bileşik Yapıların (İsim-fiil, Sıfat-fiil, Zarf-fiil) Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılarşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Yükek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kocaman, A. (1993). Some Remarks on Future Reference in Turkish. *Türk Dilleri Araştırmaları, 3*, 133-137.

Koreli, Z. D. (2007). *Eylem ve Ad Olarak Kullanılan ve Türkçe Sözlükte Bulunmayan Öbekler ve Bunların Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimindeki Yeri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi).* Ankara: TDK.

Korkmaz, Z. (2012). Türk Macar İlişkilerinde Türklük Bilimi (Türkoliji)'nin Yeri. *Türk Dili, III*(722), 152-156.

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi.* Ankara: TDK.

Kornfilt, J. (1997). *Turkish.* London and New York: Routledge.

Köse, D. (2009). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Bildirme ve Dilek Kipleri.* Taype: Showwe Yayınları.

Koşucu, F. Z. (2007). *Türkçenin Yabancılara Öğretiminde Ulaçların Düzeylere Göre İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosya Bilimler Enstitüsü.

Krashen, S. D. (1981). *Second Language Acquisition and Second Language Learning.* California: Pergamon Press Inc.

Kugler N, & Laczkó K. (2000). A Névmások. In B. Keszler (Szerk.), *Magyar Grammatika* (old.: 152-174). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kugler, N. (2000). In B. Keszler (Szerk.), *Magyar Grammatika* (old.: 104-126, 277-307, 373-398, 410-418,). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Laczkó, K. (2000). In B. Keszler (Szerk.), *Magyar Grammatika* (old.: 37-51, 55-64). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Laczkó, T. (2002). Control and Complex Event Nominals Hungarian. In M. Butt, & T. King (Ed.), *Proceedings of the LFG conference* (p. 68). Athens: CSLI.

Lengyel, K. (2000). In B. Keszler (Szerk.), *Magyar Grammatika* (old.: 23-34, 77-94, 142-151, 223-260, 324-352, 399-409). Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Lewis, G. (2000). *Turkish Grammar* (2 ed.). New York: Oxford University Press.

LEXUS. (2006). *The Rough Guide Turkish Phrase Book.* New York, USA: Rough Guides Ltd.

Ligeti, L. (1986). *A Magyar Nyelv Török Kapcsolatai a Honfoglalás Előtt és az Árpád-korban.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Malkoç, M. (2004). -DI'li ve -mIş'li geçmiş Zaman. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten (TDAY), 2*, 107-116.

Malkoç, M. (2009). Belirli ve Belirsiz Geçmiş Zaman Kiplerinin İngilizce ve Almancaya Çevirisi Üzerine. *Türk Dili, 694*, 531-541.

Megyesi, B. (n.d.). The Hungarian Language, A Short Descriptive Grammar. *Unpublished article*, 8. http://stp.ling.uu.se/~bea/hungarian.pdf. Retrieved from http://stp.ling.uu.se/~bea/hungarian.pdf

MEK. (1937). *A Nyári Egyetem Első Tíz éve*. 10 1, 2014 tarihinde mek.oszk.hu: http://mek.oszk.hu/04200/04280/html/#1 adresinden alındı

Melanlıoğlu, D. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretenlerin Hal Eklerinin Öğretimine İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Araştırma. *Turkish Studies, 7/4*, 2401-2411.

Mete, F. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimine ilişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Toplum Bilimleri Dergisi, 13*.

Németh, G. (1930). *A Honfoglaló Magyarság Kialakulása.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Oflaz, E. (2010). *İşlevsel Dilbilgisi Çerçevesinde Türkçedeki ilişkisel Süreçlerin Betimlenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özcan, Ö. (2009). *İkinci Dil Olarak Türkçede İlgi Tümceciklerinin Edinimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, M. (2011). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Edatlar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özel, S. (2010). *Yabancılara Türkçe Öğreten Resmi Kurumlarda Dil Bilgisi Öğretimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özgen, M. (2010. Ekim-Kasım-Aralık). Türkçe Soru Tümcesi Türleri ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Materyallerindeki Yeri. *Dil Dergisi, 150*, 50-69.

Öztürk, F. (2002). *Yabancılar için Temel Düzey Türkçe Dikte Yazılı Anlatım.* Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, K. Ö. (2012). *Türkçede Tanıtsallık Belirten Sıfatların ve Belirteçlerin Yabancı Dil Olarak Türkçe Derslerinde Öğretimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Parlatır, İ. (2009). Macaristan'da Türk Kültürünün İzleri. *A. Ü. Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, 39*, old.: 235-240.

Peçenek, D. (2008). Yabancı Dil Öğretiminde Dilbilgisi. *Dil Dergisi Sayı, 141*, 67-84.

Pollard, A. Ç. & Pollard, D. (1995). *Turkish A Complete Course for Beginners.* London: Teach Yourself .

Pinker, S. (1996). *Language Learnability and Language Development* (2nd ed.). Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.

Pirinç, D. (2010). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Ortaçların İncelenmesi ve Öğretimi -Yeni Hitit Yabancılara İçin Türkçe Ders Kitabı Orta 2 Örneğinde- (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pontifex, Z. (2003). *Hungarian A Complete Course for Beginners.* London: NTC Pulbishing Group.

Rácz, E., & Takács, E. (1974). *Kis Magyar Nyelvtan* (4 b.). Budapest.

Rona, B. (1989). *Turkish in Three Months.* Essex: Hugo's Language Book Ltd.

Rona, B. (2002). Dil Öğretiminde Yöntem Sorunu. *V. Uluslarası Türkçenin Öğretimi Konferansı.*

Róna-Tas A. (1970). Historical Linguistic, Linguistic Typology, Linguistic Relationships. In H. P. Dezső L., *Theoretical problems of typology and the Northern Eurasian languages* (pp. 145-149). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Róna-Tas A. (1995). From the Turkological workshop of Szeged, Hung. úr "mister, gentleman, lord" < Turkic urĭ. In S. T. Marcel Erdal (Ed.), *Beläk Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag* (p. 159 168). Wiesbaden .

Róna-Tas, A. (1981). *Turkic-Bulgarian-Hungarian Relations (VIth - XIth Centuries).* Budapest, Szeged: Studia Turco-Hungarica.

Róna-Tas, A. (1988). Turkish Influencce on The Uralic Languages. In D. Sinor (Szerk.), *The Uralic Languages - Description, History and Foreign Influences* (old.: 742-780). Leiden, New York, Kobenhavn, Köln: E. J. Brill.

Róna-Tas A. (1998). Hungarian as a Source of the History of the Turkic Languages. In E. T. Nurettin Demir (Ed.), *Turkologie heute- Tradition und Perspektive Materialien der Deutschen Turkologen-Konferenz 4-7 Oktober 1994, Leipzig* (pp. 261-266). Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.

Róna-Tas, A. (1999). Chuvash and Histical Morphology. *Acta Orientalia - Academiae Scientiarum Hungaricae, 52*(1), old.: 1-15.

Róna-Tas, A. (n.d.). On the Meaning of "Altaic". In W. K. Heissig, *Tractata Altaica. Denis Sinor sexagenario optime de rebus altaicis merito dedicata* (pp. 549-556). Weisbaden: Harrassowitz.

Róna-Tas, András - Berta, Árpád. (2011). *West Old Turkic - Turkic Loanwords in Hungarian (iki cilt).* Weisbaden: Harrassowitz Verlag.

Rounds, C. (2001). *Hungarian An Essential Grammar.* London and New York: Routledge.

Rounds, C. H., & Sólyom, E. (2002). *Colloquial Hungarian The Complete Course for Beginners* (2 ed.). London: Routledge.

Rounds, C. H., & Sólyom, E. (2011). *Colloquial Hungarian The Complete Course for Beginners* (3 ed.). London: Routledge.

Sarıçiyil, F. (2008). *İstek ve Emir Kiplerinin Öğretimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Schönig, C. (Bahar 2013). Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri. *Dil Araştırmaları*, 221-257.

Sinor, D. (1990). *Essays on Comperative Altaic Linguistics.* Bloomington, Indiana: Indiana Univerrsity Uralic and Altaic Series.

Siptár, P. & Törkenczy, M. (2000). *The Phonology of Hungarian.* New York: Oxford University Press.

Stevick, E. W. (1989). *Success with Foreign Languages.* Hertfordshire: Prentice Hall International.

Sülüşoğlu, B. (2008). *İşe Dayalı Öğretim Malzemelerinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Uygulanması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şahin, E. Y. (2013, Eylül). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarındaki Ek Yanlışları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD), XV*, 433-449.

Tarhan, B. (2005). *Kendi Kendine Dil Öğrenme Modeli ve Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi (Yüksek Lisan Tezi).* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taşdemirci, E. (1997). Tarih Boyunca Türk Kültüründe Macar Simalar. *Uluslararası VI. Türk Kültürü Kongresi.* Ankara: İlesam.

TÖMER. (2002). *Hitit Yabancılar İçin Türkçe 1.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımaevi.

TÖMER. (2008). *Yeni Hitit 2 Yabancılar İçin Türkçe Çalışma Kitabı.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımaevi.

TÖMER. (2008). *Yeni Hitit 2 Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımaevi.

TÖMER. (2009). *Yeni Hitit 1 Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı* (2 b.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımaevi.

Tóth, A. (2007). *Are All Agglutinative Languages Related to One Another.* The Hague, Holland: Mikes International.

Tüm, G. (2014). Öğretmen Adaylarının Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Kitaplarını Değerlendirme Ölçütleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 2(3)*, 77-78.

Tunçel, H. (2014). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesinde Yöntem Seçimine İlişkin Bir Durum Çalışması: Farklı Yöntemler Üzerinden Geçmiş Zaman Öğretimi. *Turkish Studies, 2/6 Spring*, 1023-1042.

Tunçel, H. (2014. Summer). Yabancılara Türkçe Öğretimine Yöntembilimsel Açıdan Yeni Bir Bakış Doğal Yaklaşım ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimine Yönelik Uyarlamalar. *International Journal of Language Academy, 2*(2), 127-143.

Tüzel, H. M. (2003). *Yurt Tutuş Öncesi Macar Tarihi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, Ü. & Tepeli, Y. (2014). A Study on Teacher Qualifications in Teaching Turkish as a Foreign Languge. *International Journal of Language Academy, 2/4*, 564-578.

Ünlücömert, N. (2010). *-mIş Biçim Biriminin Farklı İşlevlerinin Bilinç Uyandırma Teknikleriyle Öğretimine Yönelik Malzeme Oluşturma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Üstünova, K. (2004/1). Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*, 173-182.

Vámbéry, Á. (1869). Magyar és Török-tatár Szóegezések. *Nyelvtudományi Közlemények, VIII*, 109-189.

Vámbéry, Á. (1914). *A Magyarság Bölcsőjénél - A Török - Magyar Rokonság Kezdete és Fejlődése.* Budapest: Athenaeum Irod. és Nyomdai R.T.

Vural, H., & Böler, T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi* (2 b.). İstanbul: Kesit.

Yavuz, N. (2012). *İkinci Dil Olarak Türkçe ve Japoncada Çalkalamanın Edinimi (Yayımlanmamış Doktora Tezi).* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaylı, D. (2004). *Göreve Dayalı Öğrenme Yönteminin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesinde Uygulanması ve Bu Uygulamaya İlişkin Öğrenci Görüşleri (Doktora Tezi).* Izmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, H. Ç. (2011). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Türkçe Dil Bilgisi ve Ad Durum Eklerine İlişkin Öğrenci Görüşleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yılmaz, S. (2010). Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi. *Tukish Studies, 5/4 Fall*, 87-118.

Yolcusoy, Ö. (2008). *Türkçe Koşullu Yapıların Öğretilmesine Yönelik Malzeme Tasarımı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yüner, B. (2011). *Requests in Turkish as a Second Language / İkinci Dil Olarak Türkçede Ricalar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zegernyei, ?. (2010. 09 28). *Nyelv és Tudomány.* Forrás: htttp://www.nyest.hu/hirek/torok-es-magyar

Zenk, O. (2008). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Ders Kitaplarının Oluşturmacı Kuramın İlkeleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi (Yüksek Lisasn Tezi).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Genel ağ:

http://www.turkinfo.hu/db/mutat.php?tabla=portre&&id=2373 12.09.2013.

http://www.turkinfo.hu/db/mutat.php?tabla=tanulok&&id=1447 14.01.2013.